

RETÖRK!

Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Levéltár

„MA DEMOKRÁCIÁT, HOLNAP SZOCIALIZMUST”

A DIKTATÚRA KIÉPÜLÉSE ÉS MŰKÖDÉSE, 1944–1956

Kiadja a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár.

A kronológia online változata elérhető a
<https://kronologia-archivum.retorki.hu/>
honlapon.

A borítón látható fényképen: Veres Péter honvédelmi miniszter, Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt főtitkára és Szakasits Árpád államminiszter az 1947. május elsejei ünnepségen, a budapesti Hősök terén. MTI Fotó/Magyar Képszolgálat: Ráth László

Az előző oldalon a háttérben: a Külügyminisztérium épülete (Bem rakpart 47.) 1952-ben. Fortepan / Jezsuita Levéltár (szerző: Kiss Ulrich SJ), 209457.

Felelős kiadó: Nyári Gábor

Szerkesztette: Házi Balázs, Nagymihály Zoltán, Jónás Róbert, Rapali Vivien, Strausz Péter

Szerzők: Juhász-Pintér Pál, Marschal Adrienn, Rapali Vivien, Tóth Judit

Lektorálta: Házi Balázs, Jónás Róbert, Nagymihály Zoltán, Rapali Vivien, Strausz Péter

A jegyzeteket egységesítette és az irodalomjegyzéket készítette: Rapali Vivien

Az életrajzokat készítette: Jónás Róbert, Marschal Adrienn, Rapali Vivien, Rácz Nóra

Borító és kiadványterv: Medgyesfalvi Máté – SUPER11

Nyomdai munka: Olvasni Menő Kft.

Felelős vezető: Csabai Márk

ISBN 978-615-6541-02-4

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

A diktatúra kiépülése és működése 1944–1956

Szerkesztette: Házi Balázs – Jónás Róbert –

Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter

RETÖRKI!

Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Levéltár

Budapest, 2022

Előszó

Immár több mint két esztendeje, hogy a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár szakmai közössége elhatározta: az 1990-es szabad parlamenti választások harmincadik évfordulójának alkalmából online formában elkészít egy, a rendszerváltás legfontosabb mozzanatait tartalmazó kronológiát, hogy ezzel is hozzájáruljon a sorsdöntő 1980-as és 1990-es évek fordulójának szélesebb körű megismertetéséhez. Annak érdekében, hogy *A rendszerváltás mérföldkövei* címet viselő projekt a fiatal nemzedék számára is befogadható legyen, a végeredmény több szempontnak is meg kellett feleljen: szakmai elkötelezettségünk arra sarkallt bennünket, hogy ne csupán rövid kronologikus bejegyzéseket készítsünk, hanem egy-egy történet ennél részletesebben, voltaképpen „mini tanulmány” formájában dolgozzunk fel. Annak érdekében azonban, hogy munkánkat az érettségire készülők, illetve a téma iránt érdeklődő egyetemisták, fiatal felnőttek is nyitottsággal fogadják, szócikkeink kifejezetten közérthető stílusban íródtak, a bennük foglaltak jobb befogadhatósága érdekében pedig létrehoztuk a kapcsolódó online *Tudástárat*, ahol számos vonatkozó életrajz mellett rengeteg kordokumentumot, fotót, illetve hang- és videóanyagot is elérhetővé tettünk. Mindemellett úgy határoztunk, hogy a kronológiai tartalomból válogatva

egy igényes kivitelű, bőségesen illusztrált kötetet is megjelentetünk.

2021-ben folytattuk kezdeményezésünket, abban az esztendőben az 1956-os forradalom és szabadságharc 65. évfordulója előtt tisztelegve 1956 változó politikai, történeti, társadalmi, sőt művészeti értékelésével kapcsolatban állítottunk össze kronológiai tartalmakat, melyeket az online tér mellett nyomtatásban is elérhetővé tettünk *Változó idő, változó emlékezet* címmel.

Idén történt 75 éve, hogy a Magyar Kommunista Párt (MKP) az 1947-es nemzetgyűlési választásokon tömeges választási csalást követett el. A „kékcédulás választások” néven elhíresült esemény nem tekinthető önmagában álló korszakhatárnak. Sokkal inkább azon folyamat egyik állomásaként értékelhető, amelynek során az 1944 ősze óta Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok és a sztálini Szovjetunió támogatását élvező magyar kommunisták a kizárólagos hatalom magukhoz ragadására törekedtek. Történészek ezt az 1944–1949 közötti korszakot nevezik a „fenyegetett demokrácia”, a „lopakodó diktatúra” éveinek, illetve „koalíciós időszaknak” is. Bár a különböző megnevezések különböző értelmezéseket is sugallnak, az

bizonyos, hogy az MKP elsődleges célja az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon győztes, mégis koalíciós kormányzásra kényszerített Független Kisgazdapárt felőrlése, minden fontos állami pozíció elfoglalása, végső soron pedig a „reakció” elemek megsemmisítésével-kiszorításával, illetve saját baloldali szövetségesei önállóságának felszámolásával szovjet típusú diktatúra létrehozása.

Az MKP azonban tisztában volt vele, hogy szándékait a magyar társadalom ellenében nem tudja nyíltan és azonnal megvalósítani. Ezért kezdettől fogva a demokrácia védelmének zászlaja alatt támadta politikai ellenfeleit. Igaz ugyan, hogy kötetünk címtételét adó jelszó, a „Ma a demokráciáért. Holnap a szocializmusért!” a Szociáldemokrata Párt plakátjain volt olvasható, a Rákosi Mátyás vezette kommunisták is ugyanezt akarták: a demokrácia örve alatt megteremteni saját totalitárius politikai, gazdasági és ideológiai berendezkedésüket.

Jelen kötetünk azt a folyamatot kívánja kronológiai megközelítésből bemutatni, amelynek során az MKP, majd utódpartja, a Magyar Dolgozók Pártja megszerezte

Magyarországon a totális hatalmat, majd kiépítette és működtette diktatúráját. A kommunista diktatúra kiépülését és működését e kiadvány hasábjain 1944-től az 1956-os forradalomig követjük nyomon. Természetes, hogy terjedelmi okokból nem térhettünk ki e folyamat minden aspektusára és mozzanatára. Törekedtünk azonban arra, hogy a legfontosabb lépéseket és jelenségeket rögzítsük, s ne csupán a politikai történetekre koncentráljunk, hanem – legalább érzékeltetve bizonyos vonulatokat – amennyire lehetett, bemutassuk azt is, hogy ez a „valódi rendszerváltás” hogyan hatott a gazdaság, a tudomány és a művészet életére, mindennapjaira.

20. századi történelmünk fontos időszaka ez a (minden értelemben) szűk 12 esztendő. Politikai csoportok és társadalmi rétegek süllyedtek el, oldódtak fel vagy emelkedtek magasra ezen idő alatt, alapvetően megváltozott minden, ami addig talán örökkévalónak, változhatatlannak tűnt. Reményeink szerint kötetünk hozzá tud járulni ahhoz, hogy ez a korszak és annak fő motívuma: a diktatúra kiépülése és működése ne merüljön feledésbe, s az új nemzedékek is számukra befogadható formában tájékozódhassanak e tárgyban.

Budapest, 2022 decembere

Az Intézet tudományos közössége

X344224

Tartalomjegyzék

A Magyar Kommunista Párt megalakulása 1944. november 5.	12
Első lépés az új államhatalom felé: az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21.	17
Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása és tevékenysége 1944. december 22.	23
A rendőrség újjászervezése 1945. január 12.	32
Államosítás a gazdasági életben 1945	41
Recsk és a magyar táborrendszer 1945–1956	48
A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. január 20.	53
Az államvédelmi szervek kiépítése: BRFK PRO–BM ÁVÓ–ÁVH 1945. február 1.	62
Az 1945–ös magyarországi földreform 1945. március 15.	68
Az 1945–ös nemzetgyűlési választások 1945. november 4.	75
Magyarország új államformája: köztársaság 1946. február 1.	84
A vasfüggöny Magyarországon 1946. március 5.	91

Hatalmi harc a koalíción belül: a Baloldali Blokk 1946. március 6.	97
Tisztogatás a közigazgatásban: a B-listázás 1946. május 19.	102
Hatalom és ifjúság: a KALOT betiltása 1946. július 2.	108
A központosított gazdaságirányítás kiépítése: az Országos Tervhivatal 1947	114
Támadás a Kisgazdapárt ellen: Kovács Béla elhurcolása 1947. február 25.	119
Az első koncepció per a Kisgazdapárt felszámolására: a Magyar Testvéri Közösség pere 1947. február 27.	125
Támadás a Kisgazdapárt ellen: Nagy Ferenc lemondatása 1947. június 1.	131
Erőltetett nehézipari fejlesztés, a Dunai Vasmű 1947. augusztus 1.	136
Az 1947-es „kékcédulás” választások 1947. augusztus 31.	142
Az agrártársadalom megfélemlítése: kuláküldözés 1948–	152
A mezőgazdaság kollektivizálása 1948–	158
A MAORT-per 1948. március 4.	163

A munkaverseny mint a termelés fokozásának eszköze171
1948. március 10.

A két munkáspárt egyesülése176
1948. június 12.

Az egyházi iskolák államosítása182
1948. június 16.

Politika a tudományban: a Magyar Tudományos Akadémia átalakítása186
1948. szeptember 8.

A harmadik világháborúra készülve – haderőfejlesztés Magyarországon191
1948. szeptember 9.

Politika az irodalomban: a Magyar Írószövetség átalakítása198
1949–1951

Az 1949-es országgyűlési választások202
1949. május 15.

Gazdasági együttműködés a keleti blokkban: a KGST208
1949. január 25.

Harc a „klerikális reakció” ellen: Mindszenty József letartóztatása és pere212
1949. február 3.

Az 1949-es alkotmány, az új közjogi berendezkedés alapzata219
1949. augusztus 20.

A Népköztársaság kollektív elnöki testülete, az Elnöki Tanács223
1949. augusztus 20.

A bírói és ügyészi szervezet átalakítása230
1950

Hatalom és ifjúság: a DISZ megalakulása233
1950. június 18.

Harc a „klerikális reakció” ellen: a békepapi mozgalom237
1950. augusztus 1.

Hatalom és hitélet: az Állami Egyházügyi Hivatal244
1951. május 19.

Futball és állambiztonság: Szűcs Sándor pere248
1951. június 4.

A kötelező beszolgáltatás, a padlássöprések256
1952

Péter Gábor letartóztatása264
1953. január 3.

Sztálin halála270
1953. március 5.

A Nagy Imre-kormány programja275
1953. július 4.

Újabb szervezet a diktatúra szolgálatában: a Hazafias Népfront282
1954. október 23.

Ifjúság és hatalom: a Petőfi Kör288
1955. március 25.

Katonai szövetség a keleti blokkban: a Varsói Szerződés292
1955. május 14.

Rákosi Mátyás leváltása298
1956. július 18.

A felhasznált források és irodalom jegyzéke304

Névmutató329

1944

Gábor József (1893–1964) Kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, kommunista politikus. Az MSZDP és az Építőmunkások Szakszervezetének tagja. Az első világháború alatt orosz hadifogságba esett, 1917-ben részt vett a polgárháborúban, majd belépett az Oroszországi Kommunista Pártba. A húszas-harmincas években szovjet kereskedelmi tanácsosként, kereskedelmi megbízottként, Vlagyivosztokban kereskedelmi kormánybiztosként és különböző szovjet kereskedelmi vállalatoknál dolgozott. A Vörös Hadsereggel együtt tért vissza Magyarországra. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere (1944–1945), a Külkereskedelmi Hivatal elnöke, a Váci Kötöttárugyár igazgatója, nemzetgyűlési képviselő (1944–1947). Az ankarai nagykövetség rendkívüli követe meghatalmazott miniszter címmel (1950–1954), a szófiai nagykövetség rendkívüli és meghatalmazott nagykövete (1954–1956), a prágai nagykövetség vezetője (1956–1959).

működött egy vezető testület, amely viszont Központi Bizottság néven funkcionált.⁷ Ez utóbbinak volt a tagja például Apró Antal, Horváth Márton, Péter Gábor, majd Kádár János is.⁸

A KV Szegedhez kötődő időszakában két fontos dokumentum is megszületett. Már november 12-én elfogadták az ideiglenes szervezeti szabályzatot, majd bő két héttel később, november 30-án, a *Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja* című javaslatot, amely az aktuális politikai és gazdasági feladatok megoldására megfogalmazott tervzet volt.⁹

Nem sokkal később a testület Debrecenbe tette át székhelyét, és december 20-án már itt határoztak arról, hogy a pártszervezetek koordinálásának megkönnyítése érdekében ún. területi titkárságokat hoznak létre.¹⁰

Az MKP vezetői tevékenyen közreműködtek az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának előkészítésében, és az 1944. december 21–22-én megtartott első ülészen a megjelent 230 küldöttről 89 fő (38,7%) számított a kommunisták támogatójának. A december 22-én megalakult Dálnoki Miklós Béla

vezette 12 fős Ideiglenes Nemzeti Kormányban pedig az MKP három tárcát kapott: Nagy Imre földművelésügyi, Molnár Erik népjóléti, Gábor József pedig közlekedésügyi miniszter lett.¹¹

A Szegedre érkezett Gerő Ernő volt a párt első számú vezetője mindaddig, amíg Rákosi Mátyás 1945. január 30-án haza nem érkezett a szovjet fővárosból. Az MKP párttá szerveződésében fontos momentumként 1945. február 23–24-én került sor annak a határozatnak a kiadására, amely kimondta a debreceni és a budapesti vezetőségek egységes Központi Vezetőséggé való összeolvadását, valamint a párt nevét is véglegesítette. Ezt követően február 25-én az egységes Központi Vezetőség választotta meg Rákosi Mátyást a párt főtitkárává.¹²

A front elvonultával 1945 tavaszán az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenből Budapestre költözött, és ezzel egyidejűleg az egyesült Központi Vezetőség 1945. április 13-án tarthatta meg első ülését. Mindeközben folyamatosan haladt a párt szervezése is, ugrásszerűen nőtt a taglétszám, és nyárra kiépült az MKP országos szervezeti hálózata. Az illegális időszakának néhány százas tagságához képest a létszám már 1945 februárjára megközelítette a 30

ezret, májusban elérte a 150 ezret, majd októberre a félmilliót.¹³

A szervezés a szovjetek megérkezésével párhuzamban rohamléptekben folyt, így volt, ahol a felszabadítóként ünnepelt csapatok megjelenése után néhány, akadt, ahol csupán egy-két napon belül már megalakultak az első pártszervezetek. A keleti, délkeleti országrész több városában, községében – Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Orosházán, Szarvason, Endrődön, Gyomán, Mezőberényben, Békéscsabán és Gyulán – már 1944. október 17-ig létrejött a kommunista pártszervezet.¹⁴

A megalakulásról sokszor szóban határoztak, emiatt az adott pártszervezet létrejöttének pontos időpontja is kérdéses, így több település esetén is csak valószínűsíthető dátumokkal számolhatunk. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében például az első szervezetek vélhetően 1944. október 10-én, Mezőtúron és Kunszentmártonban jöttek létre, Szolnokot illetően pedig leginkább a november 16-ai időpont tűnik elfogadhatónak.¹⁵

A Dunán átlépve Székesfehérváron még 1944-ben, december 25-én jött létre a Magyar Kommunista Párt városi szervezete,¹⁶ de a nyugati országrészben egészen 1945 tavaszáig elhúzódott az alapítás, az MKP zalaegerszegi szervezete például hivatalosan csak április 29-én alakult meg. A keleti országrésszel összevetve a nyugati területekre már a szovjet hadsereg bevonulásával szinte egy időben, esetleg néhány nap késéssel megérkeztek az MKP Budapestről delegált, rendszerint valamilyen helyi kötődéssel is rendelkező pártmunkásai, akik segítették a szervezést.¹⁷

Az alapítók soraiban ott voltak azok, akik az illegális kommunista pártban tevékenykedtek, vagy azok a kriptokommunisták, akik részt vettek a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek munkájában.

Az MKP hivatalos létrejöttében kulcsfontosságú jelentőséggel bírt az 1945. május 20–21-én megtartott ún. pütkösdi konferencia, amely tulajdonképpen lezárta a párt ideiglenességét. Elfogadták a Magyar Kommunista Párt Szervezeti Szabályzatát, amely hosszú időre meghatározta az állampárt működési kereteit, továbbá megválasztották a párt vezető testületeit, a Központi Vezetőséget (27 tag, 5 póttag), a Politikai Bizottságot (11 tag) és a Titkárságot (5 tag). Az MKP hierarchikusan felépített szervezete a Lenin által kidolgozott demokratikus centralizmus elvén alapult.¹⁸ A tizenegy fős Politikai Bizottságban a moszkvai emigránsok (Rákosi, Gerő, Révai, Farkas, Nagy Imre) és a hazai illegális vezetők (Kovács István, Kádár János, Kiss Károly, Kossa István, Horváth Márton, valamint a Nyugatról hazatért Rajk László) nagyjából egyenlő számban szerepeltek, a Moszkvából hazatértek politikai súlya ugyanakkor már kezdettől jóval nagyobb volt.

A párt céljainak elérésében fontos szerepet kapott az agitáció és a propaganda, amelyben döntő feladat hárult a párt központi lapjára, a *Szabad Népre*. Bár már 1944 őszén, még illegális formában ugyan, de jelentek meg budapesti lapszámok, a napilap hivatalosan csak 1945. március 25-én indult újra.¹⁹

Debrecen, 1944. december 21. Ülésznek az Ideiglenes Nemzetgyűlés.
MTI Fotó: Reprodukció

vitathatóvá tette az Ideiglenes Nemzetgyűlés legitimitását. További problémát jelentett az, hogy ekkor még egy területileg is erősen korlátozott szuverenitású parlament jöhetett csak létre, mivel az ország nyugati felén még nem hallgattak el a fegyverek.⁶

Mégis ennek eredményeként ülhetett össze december 21-én Debrecenben, a Református Kollégium oratóriumtermében az Ideiglenes Nemzetgyűlés, hogy „legyen, aki a magyar nép, a magyar nemzet, a magyar állam nevében cselekszik.”⁷ A testületnek ekkor még csak 230 tagja volt, közülük 39% a kommunista, 24% a kiskazda, 28% a szociáldemokrata, 7% a parasztpárt, míg 5-5% a polgári demokraták, illetve

a pártonkívüliek közül került ki.⁸ A testület Zsedényi Béla jogtudóst választotta elnökévé és csonka voltára hivatkozva, törvények helyett csak határozatok hozatalára nyilvánította magát jogosultnak.⁹

Az alakuló ülésre így emlékezett vissza Vörös Vince kiskazda képviselő, akit jegyzőnek választottak meg: „Zárt rendben mentünk át ebéd után az Arany Bikából az oratóriumba lelkes debreceniek tapsa közepette, akik erdőnyi nemzetiszínű zászlócskát lobogtattak. Meghatódottan mentünk fel a lépcsőn és foglaltunk helyet a történelmi időket átélő és történelmi embereket magába foglaló padsorokban. Könny tolt a szemembe: íme a nép parlamentje.”¹⁰

Lőcsei Zsedényi Béla (1894–1955) Jogászprofesszor, államférfi. Középiskolai tanulmányait Nagyszebenben, majd Máramarosszigeten végezte. Budapesten jogi és államtudományi doktorátust szerzett. Az első világháború alatt az olasz fronton szolgált, katonai szolgálatáért számos kitüntetést szerzett. 1919-től internálásáig Komárom főjegyzője. 1924-ben települt Magyarországra. A miskolci evangélikus jogakadémia tanára (1925–1944), a Tiszai Evangélikus Egyházkerület világi főjegyzője és az evangélikus zsinat tagja. 1929-től Miskolc város törvényhatósági bizottságának (Független Demokrata Párt képviselőjeként), majd a Magyar Külügyi Tanács tagja. 1939-től, az újság betiltásáig az ellenzéki *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap* főszerkesztője. 1944-ben ügyvédi irodát nyitott Budapesten. Magyarország német megszállását követően bujkálni kényszerült, a nyilasok 1944. október 17-én elfogták, internálták, ahonnan szerencsésen megszökött. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává, később elnökévé választják, 1945-ben a Nemzeti Főtanács elnöke. Részt vett a Magyar Függetlenségi Párt megalapításában, melynek színeiben indult az 1947-es választásokon. Parlamenti mandátumát 1947. novemberében megsemmisítették, ezt követően ügyvédként praktizált. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A gyűjtőfogházban hunyt el 1955-ben. A 301-es parcellában titokban temették el. 1963-ban rehabilitálták, 1990-ben temették újra.

A nemzetgyűlés még aznap létrehozta a 23 tagú Politikai Bizottságot, melynek tagjai a nemzetgyűléshez hasonlóan a különböző pártokból vegyesen kerültek ki: öten a Független Kiskazda- és Földmunkás Polgári Párt, négyen-négyen a Magyar Kommunista Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, hárman a Nemzeti Paraszt Párt, ketten a Polgári Demokrata Párt tagjai voltak, öten pedig pártonkívüliek. Így ez a testület a Debrecenben összegyűlt képviselők 10 %-ából jött létre, de pártmegoszlása közelebb állt a kormányéhoz, mint a csonka nemzetgyűléséhez.¹¹ Jogköre kiterjedt a kormány ellenőrzésére, átalakítására és parlamenti szakszabványok létrehozására is. Így 1945 májusa és szeptembere között öt bizottságot hoztak létre: alkotmányjogi, gazdasági, mandátumvizsgáló, mentelmi és véderőbizottságot. Mindezek alapján ez a testület „kis nemzetgyűlésként” definiálta önmagát, s a háborús helyzet eredményezte kényszerből a hónapokig össze nem hívott parlament törvényhozói feladatait látta el.¹² Ősszel azonban módosult létszáma és összetétele is.

Ekkortól 31 tagból állt, melybe hat képviselőt küldhetett a kiskazda, a kommunista és a szociáldemokrata párt, hármat a polgári demokraták és a parasztpárt, két főt a szakszervezetek és ötöt a pártonkívüliek. Valamint ekkor már a pártok legprominensebb tagjaikat delegálták ide, mivel itt születtek a fontos döntések.¹³

A nemzetgyűlés decemberi, két napos ülésének két fontos eredménye volt. Az egyik, hogy a Politikai Bizottság közreműködésével megválasztották az Ideiglenes Kormányt, dálnoki Miklós Béla vezetésével, a másik pedig az, hogy felhatalmazták a béketárgyalásokra. Így az ott tartózkodó miniszterek 1945. január 20-án aláírhatták a fegyverszünetet Moszkvában.

Fontos alkotmányjogi kérdésként merült fel Magyarország államformája, ami egyelőre továbbra is király nélküli királyság maradt. Az államfői hatalmat átmenetileg az 1945. január 26-án felállított

⁷ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata a magyar néphez, *Néplap*, 1944. december 24. 1.

⁸ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 31.

⁹ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL-Rubicon, 2006, 38.

¹⁰ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. Szerk. Kiss József – Somlyai Magda. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1994, 9.

¹¹ *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 352.

¹² Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 33–35.

¹³ Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944–1949. Jogtörténeti Értekezések. Budapest, Osiris, 2001, 41.

¹⁴ Izsák Lajos: Zsedényi Béla és a magyar parlament (1944–1947). In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 118.; Föglein Gizella: Az államfői intézmény és az Ideiglenes Nemzetgyűlés. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 144., 149.

¹⁵ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 38.

¹⁶ Gyarmati György: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 161.

¹⁷ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. Szerk. Kiss József – Somlyai Magda. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1994, 549.

¹⁸ Somlyai Magda: Miről vallanak a képviselői életrajzok? In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 216–226.

¹⁹ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. Szerk. Kiss József – Somlyai Magda. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1994, 549.

²⁰ *Nemzetgyűlési napló*, 1944. I. kötet. 1944. december 21. – 1945. szeptember 13. alapján.

²¹ Vida István: Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 147. Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 53.

²² Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 71.

²³ 1954. évi XI. törvény az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi jelentőségének törvénybe iktatásáról, *Magyar Közlöny*, 1954/105, 751.

²⁴ Az Országgyűlés 1994. évi LXXXI. törvénye az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása emlékének megörökítéséről. *Magyar Közlöny*, 1994/131, 1.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása és tevékenysége

1944. december 22.

A németektől felszabadított és szovjetek által megszállt keleti országrészben, a háborús körülmények – lerombolt utak, középületek, lakóházak, élelmiszerhiány, tömeges elhurcolások és a távközlés működés-képtelensége – ellenére Szegeden és környékén már 1944 novemberében elkezdtek újjáalakulni a pártok. A Független Kisgazdapárt (FKgP), a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP) és a Polgári Demokrata Párt (PDP) és a szakszervezetek együtt december 2-án létrehozták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. Képviselőik közül dálnoki Miklós Béla, Faragho Gábor, Vörös János, Teleki Géza, Tarnay István, Nagy Imre és Gerő Ernő Moszkvába mentek, hogy a nagyhatalmaktól új kormány létrehozásának lehetőségét kérjék.¹ Itt abban állapodtak meg Molotovval, hogy először ideiglenes nemzetgyűlést, majd kormányt alakítanak. Molotov erre így emlékezett: „Tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában. [...] Én hoztam létre, és elég gyorsan.”²

A nemzetgyűlés december 21-én ülésezett először Debrecenben, s másnap, december 22-én választotta meg az Ideiglenes Kormányt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban az MKP részéről Nagy Imre földművelés-ügyi és Gábor József kereskedelmi miniszter vett részt, de kriptokommunistaként hozzájuk tartozott az ekkor még hivatalosan pártonkívüli Molnár Erik népjóléti miniszter és a parasztpárti Erdei Ferenc belügyminiszter.

Az FKgP tagja volt Vásáry István pénzügyminiszter és Gyöngyösi János külügyminiszter, míg a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Valentiny Ágoston igazságügyi és Takács Ferenc iparügyi miniszter képviselte. Továbbá a kormány tagja lett az 1944 őszi fegyverszüneti delegáció három tagja is, Teleki Géza kultuszminiszter, Faragho Gábor közellátásügyi és Vörös János honvédelmi miniszter. Miniszterelnökké az első magyar hadsereg volt parancsnokát, dálnoki Miklós Bélát választották meg.³ Az így létrehozott kormány nem kommunista többségű volt, ami az angolszászoknak és egyelőre a Szovjetunióknak is megfelelt. Ez utóbbi hátterében az állt, hogy az akkori szovjet tervek szerint Magyarország szovjetizálását csak fokozatosan, több év alatt akarták végrehajtani, melynek megvalósíthatóságát a Vörös Hadsereg és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenléte garantálta.⁴

A nemzetgyűlés összehívásának másik fontos eredménye a kormány béketárgyalásokra való felhatalmazása volt. Ennek következtében fegyverszünetet kértek a Szovjetuniótól, majd december 28-án hadat üzentek Németországnak. Ezután megkezdődhettek a fegyverszüneti tárgyalások, melyeken magyar részről Gyöngyösi János külügyminiszter mellett Vörös János honvédelmi miniszter, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, Tarnay István követségi titkár és Kiss István százados vett részt. A fegyverszünetről szóló egyezményt végül 1945. január 20-án írták alá Moszkvában.⁵ Az

egyezmény nagy mértékben korlátozta az ország szuverenitását, így az Ideiglenes Kormány és az Ideiglenes Nemzetgyűlés mozgásterét. Emellett területi veszteséget is eredményezett, mivel 2. pontja értelmében – amit az Ideiglenes Nemzeti Kormány 526/1945. sz. rendeletével március 17-ei hatállyal erősített meg – érvénytelennek nyilvánította az 1938. évi első, ill. 1940. évi második bécsi döntést, melyek alapján Magyarország területeket kapott vissza Csehszlovákiától és Romániától. További fontos következménye volt a fegyverszünetnek, hogy Magyarországon is létrehozták a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot. A kezdetben Vorosilov, majd Szviridov vezette szovjet, angol és amerikai tisztviselőkből álló szerv hivatalosan a fegyverszüneti tárgyalásokon aláírtak betartását ellenőrizte, de valójában ez a szerv volt az ország tényleges irányítója, amelynek jelenlétében nem működhetett függetlenül az Ideiglenes Kormány sem.⁶

A SZEB megalakulását és a fegyverszünet aláírását követően az immár megszállóként itt tartózkodó 1-1,5 millió főt kitevő szovjet katona és tisztviselő ellátása a magyar állam feladata lett.⁷ A Vörös Hadsereg katonái emellett sokszor erőszakkal vitték el az állatokat, a gabonát, leszerelték a gyárakat, és „malenkij robot” címén a férfiak munkaerejét is igénybe vették. Ebből az ígéret szerinti néhány napig tartó „kis munkából” gyakran évekig szóló hadifogság lett. Hasonlóképpen kerültek ki a Szovjetunióba évekig egy 1944 decemberi szovjet parancs értelmében a német nemzetiségű civil férfiak és nők is, akiket mint háborús bűnösöket tömegesen hurcoltak el.⁸ Mindezek következtében a 650-700 ezer hadifogoly katona mellett a szovjetek 260-315 ezer polgári lakost is elhurcoltak Magyarországról.⁹ Tovább szállításuk előtt mindannyiukat az 1944 októberé és 1945 júniusa között hazánk 47 településén létesített 56 hadifogolytábor egyikében tartották fogva.¹⁰ Innen a hadifogoly katonák és a civil malenkij robotra elhurcoltak

a GUPVI, míg a Szovjetunóban elítéltek a GULAG tábor-rendszerébe kerültek. Összlétszámuk a nemrég átadott 681 955 katon¹¹ alapján biztosan meghaladhatta a 700 ezer főt, s a legújabb kutatások szerint az egymilliót is elérhette.¹²

Az Ideiglenes Kormány a fegyverszünet megkötésén túl saját programmal is rendelkezett, amit december 22-ei megalakulását követően nyilatkozatként jelentetett meg a sajtóban. Ebben közzétették, hogy „hatályon kívül helyezi az összes népellenes törvényeket és rendeleteket, valamint a zsidók elleni barbár rendelkezéseket. Biztosítja a demokratikus szabadságjogokat: a sajtó, gyülekezési és egyesülési szabadságot, az általános, egyenlő, titkos választójogot, a teljes vallásszabadságot. Az ideiglenes Nemzeti Kormány feloszlattja az összes nyilas és egyéb népellenes szervezeteket. Kiküszöböli a közéletből, a kultúrából, a sajtóból, az iskolából a náci-mételyt, a faji és nemzeti gyűlöletet. Megtisztítja az állami szerveket a nyilasoktól és egyéb nácibérencetől, felelősségre vonja a hazaárulókat. Demokratikus alapra fekteti a közigazgatást, visszaállítja a községek, városok és megyék önkormányzatát.” Mindezek mellett azt is kimondták, hogy új hadsereget szerveznek és végrehajtják a földreformot, valamint felszólították az egész magyar népet arra, hogy „legmesszebbmenő áldozatkészséggel vegye ki részét a német elnyomók elleni szabadságharcból.”¹³

Az Ideiglenes Kormány kezdetben Debrecenben működött, csak 1945. április 11-én költözhetett Budapestre. Tevékenysége a fent ismertetett célkitűzések megvalósítására irányult, közel egy év alatt összesen 367 kormányrendeletet alkotott, melyeket az országgyűlés összehívásáig a Politikai Bizottságnak kellett bemutatnia.¹⁴ Többek között rendeletet adott ki a közigazgatás újjászervezéséről január 4-én, aminek értelmében fel

Dálnoki Miklós Béla (1890–1948) Budapesten, székely nemesi családba született. Szülei katonai pályára szánták, így 1907-re elvégezte a soproni Honvéd Főreál Iskolát, majd a Ludovika Akadémiát, s 1910-ben hadnaggyá avatták. Az első világháború alatt több fronton, majd a városparancsnokságon szolgált. 1920–1921 között a vezérkari akadémiára járt. Ezután dolgozott a honvédelmi minisztériumban, illetve csapatszolgálatot teljesített. 1929–1933 között Horthy Miklós kormányzó katonai irodájának főnökhelyettese, majd 1933-36 között Berlinben katonai attasé. Közben 1929-ben vitézi címet, majd tíz évvel később tábornoki, 1941-ben altábornagyi, 1943-ban vezérezredesi rendfokozatot kapott. A második világháború alatt közreműködött a trianoni békével elszakított területek visszacsatolásában. Emellett egyre nagyobb katonai egységek irányítását bízták rá. Először az újonnan megalakult gyorshadtest, majd a kolozsvári IX. hadtest parancsnoka. 1942-ben a kormányzó főhadsegédjévé és katonai irodájának vezetőjévé, 1944 nyarán pedig az I. hadsereg parancsnokává nevezték ki. Az 1944 októberi sikertelen kiugrási kísérlet után katonáival átállt a Vörös Hadsereghez és csatlakozott a fegyverszüneti küldöttséghez. 1944 decemberében érkezett meg Debrecenbe, ahol pártonkívüliként az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává, majd a december 22-én megalakult Ideiglenes Kormány miniszterelnökévé választották a szovjetek javaslatára. Így a Nemzeti Főtanácsnak is tagja lett. A miniszterelnöki tisztséget az 1945. november 4-ei választásokig viselte, de ezután is a nemzetgyűlés tagja maradt. Az 1947-es választások előtt belépett a Magyar Függetlenségi Pártba és ekkor is a parlament tagja lett. Azonban néhány hónap múlva, a párt többi képviselőjéhez hasonlóan őt is törvénytelenül fosztották meg mandátumától a kommunisták, valamint a pártot is feloszlatták. Ezután visszavonult a közélettől.

kellett állítani a régi közigazgatást és az önkormányzatokat. Ugyanezen a napon jelent meg az igazolóbizottságok létrehozásáról szóló rendelet is, amely alapján a közalkalmazottak háború alatti politikai magatartását (!) és nem tetteit kellett vizsgálni, megteremtve ezzel a lehetőséget a könnyebb elbocsátásra. 1945 márciusa és október vége között 41.602 vizsgálat alá vont személy közül 7.583 főt nem igazoltak. A kommunisták azonban elégedetlenek voltak a tevékenységükkel, ezért került sor 1946-ban a B-listázásra. Szintén a felülvizsgálatokat szolgálta a január 25-én megjelent 81/1945. számú, a népbíróságok és népbünyészségek létrehozásáról szóló rendelet, ami azzal a céllal készült, hogy a háborús bűnösöket és a népellenes bűncselekmények elkövetőit felelősségre vonják. Ennek eredményeként 1945. augusztus közepéig 1180 nyilast, 829 volksbundistát és 1165 egyéb háborús bűnöst, összesen 3174 főt tartóztattak le. Közülük 901-en kerültek bíróság elé, s 619 főt ítélték el.¹⁵

Február 5-én, a kormányprogramban megígérték szerint hatályon kívül helyezték a zsidótörvényeket, valamint ebben a hónapban feloszlatták a fasiszta jellegű pártokat és szervezeteket. Így a Nyilaskeresztes Pártot, a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, a Magyar Megújulás Pártját és a Magyar Élet Pártját is.¹⁶

A következő hónap legnagyobb jelentőségű rendelete a március 17-én elfogadott földreform volt, melynek értelmében kisajátításra, majd felosztásra kerültek a 100 holdon felüli úri, a 200 holdon felüli paraszti birtokok, valamint a németeket támogatók földjei. Ezen intézkedést a SZEB is támogatta, mivel azt remélték, hogy a földosztás hírére hazatérnek a még a németek mellett harcoló magyar katonák. Az első parcellák kimérését március 29-én, Ópusztaszeren kezdték meg. A kártérítés nélkül állami tulajdonba vett 5,6 millió hold közel 60%-át 642 342 igénylő között osztották szét, azonban életképtelen, átlagosan 5 hold nagyságú

földterületeket adtak. A maradék 40%-ot viszont, ami erdőből és legelőkből állt állami, községi vagy szövetkezeti tulajdonba került. A földosztás azonban mindennek ellenére sem volt teljeskörű, mivel közel 300 ezer igénylőnek nem jutott föld.¹⁷

Közben a kommunisták elkezdtek teljesen saját irányításuk alá vonni a rendőrséget. Bár csak 1945. május 10-én jelent meg és lépett hatályba a csendőrség felosztatásáról és az államrendőrség létrehozásáról szóló rendelet,¹⁸ de a későbbi ÁVH elődje, a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya már ezt megelőzően, 1945. február 2-án megalakult.¹⁹ A Péter Gábor vezetésével működő szervezet egyik első intézkedéseként 1945. február 13-án letartóztatta Demény Pált, aki – mint népszerű kommunista vezető – később alternatívát jelenthetett volna Rákossal szemben. Demény először az Andrássy út 60. majd egy ideig a SZEB foglya is volt, s csak 1946-ban ítélték el.

Az Ideiglenes kormány időszakában a háborús bűnösök felelősségrevonása is megkezdődött, így pert indítottak a volt miniszterelnök Bárdossy László ellen. Ezt az időszakot a letartóztatások mellett az internálások is jellemezték. Afőváros környéki táborokba 11 282 főt zártak be 1945. július végéig, majd ez a szám 1946 márciusára 17 418 főre nőtt.²⁰

A mindennapi élet, a közigazgatás újjászervezése és az új vezető testületek megválasztása mellett a parlament következő, őszi ülése előtt a kormány átalakítására is sor került. Ennek oka az volt, hogy a kommunisták nem voltak elégedettek az Ideiglenes Kormány összetételével, szerették volna azt a saját érdekeik szerint még „demokratikusabbá” tenni, amihez a SZEB támogatására is számíthattak. Ennek megvalósítására pedig azért kerülhetett sor, mert abba a másik két nagy párt

a szociáldemokraták és a kisgazdák is beleegyeztek, mivel ők is erősíteni szerették volna pozícióikat. Mindezek eredményeként két részletben, 1945 májusában, majd nyarán, összesen hat minisztert váltottak le, s egy fővel pedig bővítették az Ideiglenes Kormányt. Bár az új miniszteri tárcát, az újjáépítést a kisgazdák kapták, de végeredményben mégis 7:6 arányban a baloldaliak és a velük szimpatizálók kerültek többségbe.²¹

A miniszterek közül először Gábor József kereskedelmi és közlekedési miniszter mondott le 1945. május 9-én. Utódját, Gerő Ernőt két nappal később nevezték ki. Ugyanezen a napon foglalta el a kisgazdapárti Nagy Ferenc, későbbi miniszterelnök az ekkor létrehozott újjáépítési miniszteri széket. Takács Ferenc iparügyi minisztert pedig pártja, az SZDP hívta vissza május 24-én, s utódjául június 1-jétől Bán Antalt nevezték ki.²²

A következő kormányátalakítási hullámra 1945 júliusában került sor, miután az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. június 27-i ülésén leszavazták a baloldal képviselőit. Ezután az MKP általános politikai offenzívát indított. 1945. július első napjaiban kezdődhetek meg az előkészítő pártközi megbeszélések az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítását illetően. Ezek eredményeként az MKP Politikai Bizottsága 1945. július 5-én határozatot hozott arról, hogy visszahívják Zöld Sándor államtitkárt, és Farkas Mihályt nevezik ki utódjává. Ezért cserébe a szociáldemokraták visszahívták Valentiny Ágoston igazságügyminisztert, aki július 9-én lemondott.²³ Személye azért is volt különösen szálka a kommunisták szemében, mert külön vizsgálóbizottságot akart felállítani a gyömrői gyilkosságok²⁴ ügyében, ami a kommunista irányítás alatt álló rendőrség hatalmát csorbította volna. Lemondását követően az utódjául kinevezett Ries Istvánt a kommunisták is elfogadták.

Vásáry István pénzügyminisztert pedig azért hívták vissza 1945. július 6-án, mert 1945 májusában a jóvátételi egyezmény tárgyalásakor kifogást emelt a szovjet követelések több pontja ellen is az ország védelmében. A jóvátételről szóló szerződést végül 1945. június 15-én írta alá dálnoki Miklós Béla és Vorosilov, mely 6 éven belül 300 ezer dollár fizetésére kötelezte hazánkat különféle áruk, jóságok és gépi berendezések formájában.²⁵ Emellett külön magyar-szovjet gazdasági együttműködési és áruszállítási egyezményt is kötöttek 1945. augusztus 27-én. Az ország nehéz pénzügyi helyzetét jelezte az, hogy 1945 februárjában az adóbevételek teljes hiánya miatt olyannyira fizetéseképtelen volt a kormány, hogy a SZEB-től kért kölcsön 100 millió pengőt,²⁶ illetve, hogy az inflációt legfeljebb csak lassíthatónak vélték. Ugyanakkor a kiadások 60-a a jóvátétel kifizetésére és a Vörös Hadsereg ellátására ment el.²⁷ Vásáry István lemondott pénzügyminiszter székét végül Oltványi Imre, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, az MKP jelöltje foglalhatta el, bár az FKGP először Sulyok Dezsőt támogatta.

A lemondott miniszterek közül a legélesebb támadást Faragho Gábor közellátási miniszter ellen indította a baloldali sajtó, olyannyira, hogy a *Szabad Nép* június 7-ei számában nyíltan lemondásra szólították fel. Ekkor még ezt visszautasította, de július 17-én már átnyújtotta lemondólevelét. Helyére a szociáldemokrata jelölt, Kiss Roland helyett a szovjetek által támogatott Rónai Sándor került. Ezen cserék kapcsán a Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága július 21-én tett javaslatot a Nemzeti Főtanácsnak Oltványi Imre pénzügy-, Ries István igazságügy- és Rónai Sándor közellátási miniszterre történő kinevezésére, akik július 26-án tették le esküjüket.²⁸

Nemcsak a miniszterek, hanem az államtitkárok szintjén is változások történtek. Számuk az 1945 június eleji 17

főről a hónap végére 32-re nőtt, ami az erőviszonyok megváltozásával is együtt járt. A 32 főből 10-en voltak kisgazdák, 9-en szociáldemokraták, 6-an kommunisták, 4-en parasztpártiak és 3-an pártunkívüliek. Így 19:13 arányban itt is a baloldal szerzett többséget.²⁹

Továbbá 1945 szeptemberében a Politikai Bizottságot is újjáalakították. Létszáma az addigi 23 főről 31-re nőtt, tagjai nagy része kicserélődött, ami szintén a kommunistáknak kedvezett.³⁰ Mindezek mellett a pártközi értekezleten is szintén többségben voltak a kommunisták és szimpatizánsaik a kisgazdapárttal szemben. Ez a szerv az Ideiglenes Kormány működése alatt több mint 40 alkalommal ülésezett. Ezeken legtöbbször a pártok vezetői vettek részt, és egyfajta előzetes egyeztetési fórumként szolgált. Bár működési rendjét semmilyen törvény sem szabályozta, de mégis mindenki elfogadta az itt született döntéseket.³¹

A helyi közigazgatás tekintetében pedig a főispáni tisztségek elosztása volt még kiemelt fontosságú, melyről hosszas egyeztetések folytak. Az 1945. április 18-án megtartott minisztertanácsi értekezleten végül az a döntés született, hogy nyolc posztot a kisgazda, hatot a kommunista és a szociáldemokrata, valamint ötöt a parasztpárti jelöltek tölthetnek be.³²

Így fokozatosan megkezdődött a kommunista hatalomátvétel a rendőrség és az állami tisztviselők körében is, mely egy ideig még rejtve maradt a társadalom többsége előtt.

Az Ideiglenes Kormány megbízatásának az 1945. november 4-én megtartott országgyűlési választások vetettek véget. Ennek lezajlása után az országgyűlés 1945. november 15-ei ülésén az Ideiglenes kormány vezetője, dálnoki Miklós Béla miniszterelnök

benyújtotta lemondását: „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok megállapodásának megfelelően bejelentem, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormánynál betöltött miniszterelnöki tisztemről lemondok és felkérem a kormány tagjait, hogy lemondásukat a maguk részéről terjesszék elő.”³³

Jegyzetek

¹ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL-Rubicon, 2006, 37.; Balogh Sándor: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány a magyar történelemben. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 24.; Korom Mihály: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének nemzetközi és hazai körülményei. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 38.; Vida István: Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 90.

² *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Szerk. Izsák Lajos – Kun Miklós. Budapest, Osiris, 1994, 288.

³ Megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, *Néplap*, 1994. december 23. 1-2.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL-Rubicon, 2006, 39.

⁴ L. Balogh Béni: Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 203.

⁵ Izsák Lajos: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány „külpolitikája”. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 94–98.

⁶ Bővebben lásd: Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. Budapest, IKVA, 1995.

⁷ Borhi László: A jóvátétel szerepe a szovjet gazdasági térnyerésben. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 176.

⁸ L. Balogh Béni: Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 213.

⁹ Bognár Zalán: A polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 221.

¹⁰ Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon*. Budapest, Kairosz, 2012, 464.

¹¹ Lásd erről bővebben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és több megyei tagintézménye, valamint a Gulág Emlékbizottság támogatásával folytatott, a Gulág és Gupvi táborokban fogvatartott magyarokról készített adatbázisokat: <https://adatbazisokonline.hu/gujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak> (utolsó elérés: 2022.12.05.)

¹² Bognár Zalán: 1 milliónál több vagy kevesebb. In: *GUPVI, GULAG Magyarok a szovjet lágerbirodalomban*. Szerk. Bognár Zalán – Muskovics Andrea Anna. Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, Miskolc, 2021, 57.

Ezzel átadta a hatalmat a november 4-ei választásokon győztes Tildy Zoltán vezette, kiszagda többségű kormánykoalíciónak, mely viszont a SZEB akaratának megfelelően népfrontos jellegű lett.

MARSCHAL ADRIENN

¹³ Megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, *Néplap*, 1994. december 23. 1–2.

¹⁴ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 37–38.

¹⁵ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 44., 70., 72.

¹⁶ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 41., 48., 51., 55.

¹⁷ Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában, *Történelmi Szemle*, 2015/4, 591.; Földesi Margit: *A megszállók szabadsága*, Budapest, Kairosz, 2009, 202.

¹⁸ Az ideiglenes nemzeti kormány rendelete a Csendőrség felosztásáról és az Államrendőrség megszervezéséről, *Magyar Közlöny*, 1945/26, 3–4.

¹⁹ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 60.

²⁰ Bank Barbara: *Recsk*. Budapest, Szépműves, 2017, 161–162.

²¹ Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In: *Vissza a történelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Izsák Lajos – Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996, 389–403.

²² Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In: *Vissza a történelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Izsák Lajos – Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996, 394.

²³ Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In: *Vissza a történelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Izsák Lajos – Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996, 389–403.

²⁴ A Pest megyei községből, Gyömrőről és a környékbeli falvakból különböző ürügyekkel elhurcolták és meggyilkolták a Horthy-korszak helyi képviselőit 1945 februárja és áprilisa között. A kommunisták vezette gyilkosság sorozatnak több mint 20 áldozata volt, az ügyet a kommunista vezetésű rendőrség eltusolta, a letartóztatottakat felelősségre vonás helyett szabadon engedték. Bővebben lásd: Palasik Mária: *Félelemben zárt múlt. Gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben*. Budapest, Napvilág, 2010.

²⁵ Szűcs László: A szovjet-magyar jóvátételi egyezmény, *Külpolitika*, 1996/2, 102–103.

²⁶ Feitl István: Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 243–245.

²⁷ Germuska Pál: Pusztulás és újrakezdés. Magyarország gazdasági helyzete 1945-ben. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 161.

²⁸ Feitl István: Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 240.

²⁹ Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In: *Vissza a történelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Izsák Lajos – Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996, 389–403.

³⁰ Föglein Gizella: Az államfői intézmény és az Ideiglenes Nemzetgyűlés. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 146.; Gyarmati György: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 167.

³¹ Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin: *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948*. Budapest, Napvilág, 2003, 8–11.

³² Bank Barbara: A vármegyék Magyarországon a szovjet megszállás első évében. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 259.

³³ Megalakult a magyar nemzeti kormány, *Lemond a kormány, Magyar Nemzet*, 1945. november 16. 1.

1945

A rendőrség újjászervezése

1945. január 12.

A második világháború végén a vidéki településeken a Horthy-korszak csendőrsége mellett a rendfenntartás érdekében polgárőrségeket is szerveztek az ekkor létrejövő helyi nemzeti bizottságok. A fővárosban viszont ennél jóval több alakulat jött létre hasonló célból. Az újjászerveződő pártok közül a szociáldemokraták hoztak létre rendőri alakulatot, de itt működött a Magyar Partizánosztag, a Miklós Béla miniszterelnök fia által megszervezett Miklós gárda, a Magyar GPU, egy csehszlovákok által létrehozott szervezet és a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága is. Ezek csak néhány hónapig tevékenykedhettek, mert 1945 márciusára mindegyiket felszámolták.¹ Mindemellett az országot felszabadító, s egyúttal elfoglaló szovjetek is kiépítették saját közigazgatásukat.

Ezen előzményekkel párhuzamosan az 1944. december 22-én létrehozott Ideiglenes Kormány, s azon belül Erdei Ferenc belügyminiszter feladata lett az új rendőrség felállítása. Ezzel kapcsolatban már 1944. december 28-án megbeszélést folytatott a szovjetekkel és az 1945. január 12-ei kormányülésre elkészült egy tervezet. Eszerint a rendőrség feladata nemcsak a közbiztonság megteremtése lesz, hanem a demokratikus államrend védelme és megszilárdítása is. Így a rendőrségen belül majd politikai és bünygyi osztályokat állítanak fel. Bár a tervezetet elfogadták, de eddig ismeretlen okból a kihirdetése elmaradt. Öt nap múlva viszont elfogadták, majd kihírdették Erdei Ferenc három rendfenntartással kapcsolatos rendeletét, melyek az ezzel kapcsolatos adatok bejelentéséről, a hatáskör

kiterjesztéséről, valamint az egységes jelzés viseléséről szóltak.² Ezután született döntés a rendőrség vezetőiről a Magyar Kommunista Párt január 22-ei ülésén, melynek értelmében a budapesti rendőr-főkapitányság élére Sólyom Lászlót, helyettesévé pedig Kádár Jánost nevezték ki.³

A rendőrségen belüli politikai osztályok megszervezése is már 1945 januárjában elkezdődött, azonban egyszerre két vonalon is. Az Ideiglenes kormány székhelyén, Debrecenben Erdei Ferenc belügyminiszter Tömpe Andrást bízta meg ezzel a feladattal és január 27-én rendőrfőtanácsossá is kinevezte.⁴ Azonban közben a Magyar Kommunista Párt is elkezdte egy politikai osztály megszervezését. Itt a kezdeti viták után, hogy Kádár Jánost, Pálffy Györgyöt vagy Péter Gábort bízzák-e meg az osztály vezetésével, végül az utóbbi mellett döntöttek.⁵ Péter Gábor hivatalos kinevezését a fővárosi Nemzeti Bizottságtól kaphatta, de ennek körülményei nem tisztázottak és pontos dátuma is meghatározhatatlan.⁶

A kettős szervezés eredményeként tehát 1945 januárjától két újonnan létrehozott politikai rendőrség működött Budapesten, ami konfliktusokhoz vezetett. Ennek első jeleként egy visszaemlékezés szerint Péter Gábor már az Andrássy úti épületbe sem akarta beengedni a január végén Budapestre megérkező Tömpe Andrást és csoportját. Viszonyuk később sem javult, többször egymásra tettek panaszt, Péter a belügyminiszternél, míg Tömpe a párt vezetőinél.⁷

Az újonnan kiépülő politikai rendőrség kezdettől fogva erős szovjet kapcsolattal és befolyással működött, mivel Péter Gábor helyettese Kovács János a szovjet Állambiztonsági Népbiztosság magyar származású ezredese volt. Továbbá összekötőként az Andrássy út 60-ban dolgozott egy Orlov nevű szovjet tanácsos, valamint 1945 márciusától már Mihail Iljics Belkin szovjet államvédelmi tábornok is „segítette” a munkát.⁸

A kiépülő államrendőrség szervezetét tekintve 1945 februárjában a Péter Gábor vezette fővárosi politikai osztályon még csak 98-an voltak.⁹ Áprilisra viszont már 523 politikai nyomozóval rendelkezett a két részből, egy központiból és a kerületi politikai rendőrségekből álló osztály. Szervezete májusra három további részre Szervezési és szolgálati, Fogalmazói, valamint Társadalmi alosztályra tagolódott. Továbbá Péter Gábor irányítása alá tartozott a Titkárság, a Gazdasági Hivatal, a Segédhivatal és a Politikai Nyilvántartó Iroda is. Szervezete 1945 decemberében a három alosztály mellett a Politikai Bünygyi Nyilvántartó Irodával egészült ki, s a Budapesti Főkapitányság 10 ezer dolgozója közül ekkor már 933-an dolgoztak az irányítása alatt.¹⁰

A Tömpe András által létrehozott politikai rendőrség létszáma is folyamatosan bővült, 1945 januárjában még csak 22 újonnan kiképzett rendőr tett esküt neki.¹¹ Majd februárban már 91-en dolgoztak az általa irányított szervezetben. Ekkor kezdett elválni egymástól a Péter vezette budapesti és a Tömpehez tartozó vidéki politikai részleg, mely utóbbi 9 alosztályból állt. Kettejük szétválását az 1945. május 10-én hatályba lépett törvény szentesítette, mely kimondta a két külön politikai rendőrség megalakulását és egyben a csendőrség megszüntetését is.¹²

A rendelet értelmében a Péter Gábor irányította szervezet hivatalos elnevezése ekkortól Magyar

Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, vagyis BRFK PRO lett. Felettese továbbra is Sólyom László budapesti rendőrfőkapitány maradt. Tömpe András szervezete pedig ettől elkülönülten Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya néven működött tovább.¹³ 1945 nyarán az Andrássy úti épületből is kiköltözött és székhelyét a Bajza utca 52-be tette át. Ezzel azonban nem oldódott meg a Péter Gáborral fennálló ellentét. Tömpe András felettesei a vidéki főkapitányság egymást néhány havonta váltó vezetői Krisztinkovics Antal, Székely Béla és Szimon István voltak. Osztálya év végén már Országos Politikai Nyomozócsoportból, Központi Politikai Tanosztályból, a Határrendészeti és a Hazahozatali Kormánybizottságból, illetve az Internálási Másodfokú Hatóságból állt.¹⁴

A politikai osztályok felállításának bonyodalmai mellett kezdetben a rendőrség állományának megszervezése sem volt egyszerű. Ezt nagyban nehezítette, hogy a szovjetek az 1945 tavaszáig fennálló háborús állapotok alatt a kapitányságokról és a laktanyákból is hurcoltak el rendőröket a hazánkban létesített hadifogolytáborokba. Továbbá kezdetben nem volt elég jármű, felszerelés, fegyver és írószer, valamint fizetési nehézségek is adódtak. Mindezek következtében hiányos volt a felkészültség, nagy volt a fluktuáció és a rendőri visszaélések száma is.¹⁵ A háború megszűntével viszont az állomány országszerte folyamatosan bővült, olyannyira, hogy 1945 nyarára összlétszáma már elérte a 34 ezer főt.¹⁶

A civileket ellenőrző politikai rendőrség felállítása mellett 1945 januárjában hasonló folyamat kezdődött meg a katonaság területén. Először Matheidesz Géza szervezett politikai nyomozócsoportot, ami néhány hétig működött csak. Ezután Vészy István, aki már Vörös János hadügyminiszter engedélyével állította fel

Tömpe András (1913–1971) A gimnázium befejezése után rövid ideig segéd munkásként dolgozott. Már 1931-ben tagja lett a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, ahol illegális sajtótermékeket terjesztett, amiért rendőri felügyelet alá helyezték. Később már nemcsak szállította a baloldali lapokat, hanem álnéven írt is bele. Tanulmányait 1932-től a brünni műszaki főiskolán folytatta, ahol öt év múlva gépészmérnökként végzett. Ezen egyetemi évek alatt is részt vett a hazai kommunista mozgalomban és 1934-ben tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Emellett nagyon aktív volt a nemzetközi munkásmozgalomban is, így 1935–1937 között a Csehszlovák Kommunista Pártnak, majd a spanyol polgárháborúban való részvételét követően 1938-tól a Spanyol Kommunista Pártnak is tagja lett. Ezt követően azonban Franciaországban másokhoz hasonlóan ő is internálótáborba került. Innen sikerült hazaszöknie, majd folytatta az illegális pártmunkát. A második világháború alatti behívását követően a frontról átszökött a szovjet csapatokhoz. Innen Moszkvába került, partizánképzést kapott, majd egy ilyen csoporttal 1945 januárjában érkezett Debrecenbe. Bár a párt kezdetben a Közlekedésügyi Minisztériumba akarta küldeni, mégis a politikai rendőrség megszervezésével bízták meg és rendőrfőtanácsossá nevezték ki. Így 1945 májusától Tömpe András lett a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának vezetője, később pedig a Hazahozatali Kormánybiztosságnak a helyettese is. A Péter Gáborral zajló párharcból végül Péter került ki győztesen és az ő fennhatósága alatt Államvédelmi Osztály néven egyesült a Vidéki és Budapesti Főkapitányság. Ezután Tömpe András egy ideig még a Rendőrakadémián dolgozott, majd 1947-től 1959-ig hírszerző tiszt volt Dél-Amerikában. Ezután a Belügyminisztériumban kapott helyet, majd az MSZMP Adminisztratív Osztályát vezette. 1963–1967 között a Corvina Idegennyelvű Kiadó igazgatójának, valamint ezután berlini nagykövetnek nevezték ki. Erről lemondott, így 1968-ban nyugdíjazták. Élete utolsó éveiben a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének elnöke volt. 1971-ben az ellene indított pártfegyelmi eljárás miatt öngyilkos lett.

a Honvédelmi Minisztérium 40. osztályát. Az előzőekben bemutatott civil politikai rendőrséghez hasonlóan itt is kettős szervezés történt, mert a SZEB jóváhagyása után, március 12-én létrehozták a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályát, a Katpolt a kommunista Pálffy György vezetésével. Ez a Horthy korszakbeli vezérkari főnökség, a VKF-2 utóda lett. „A szervezet célja a honvédség keretein belül a fasiszta, reakciós tevékenység elleni küzdelem, az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és a hírszerzés offenzív végrehajtása az ellenség által megszállt területeken. A katonapolitikai és hírszerző osztály tevékenységét [...] a megfelelő szovjet szervekkel szoros együttműködésben folytatná.”¹⁷ Továbbá feladata volt: „az MKP vezetésének informálása, a koalíciós kényszer miatt oda delegált

kisgazda-, illetve szociáldemokrata párti tiszteknek a távoltartása az érdemi ügyektől.”¹⁸ Végül a civil rendőrséghez hasonlóan itt is a kommunisták olvasztották be a 40. osztályt saját szervezetükbe, s Vészyről később kiderült, hogy többszörösen büntetett előéletű volt.¹⁹

A Katpol 1945 novemberétől a honvédelmi miniszter irányítása alá tartozott. Joghatósága később tovább bővült, 1946 tavaszán már a határőrséget irányító Határügyi alosztályt is ennek keretében szervezték meg, valamint 1946 nyarán a katonai vonalon folyó kémelhárítás szintén a Katpol alárendeltségébe került.²⁰ Ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogy a hadsereg átalakítására is sor került. A fegyverszüneti szerződés értelmében csökkenteni kellett létszámát, így a SZEB-től

Az 1946-os május 1-jei ünnepség felvonulói az Oktogonon. Jobbra a Teréz körút. Fortepan / Berkó Pál, 78622.

1945. október 22-én érkezett átirat alapján csak 25 000 fős lehetett.²¹ Ezt a létszámot a kormány 1946 májusában még jobban minimalizálta és maximum 20 ezer főben határozta meg.²² Ennek bővítése csak az 1947-es párizsi békekötés után vált lehetségessé.

Az újonnan megalakított politikai rendőrség feladata kezdetben csak az volt, hogy: „a Főváros fasiszta bűnözőit”²³ a Néptörvényszék elé állítsa. Később Péter Gábor ezt úgy fogalmazta meg: „Az új politikai rendőrség a nép fegyvere a nép elnyomóinak: a reakciónak és a faszizmusnak tökéletes megsemmisítésére.”²⁴ Így kezdettől fogva nemcsak azokat tartóztatták le, akik részt vettek a zsidóság elhurcolásában vagy egyéb háborús bűnöket követtek el, hanem politikai ellenfeleiket, így egyre több kisgazda

vezetőt²⁵ vagy például a kommunista Demény Pált is. Továbbá a reakció elleni harc jegyében politikai okokból történő internálásokra²⁶ és rendőri felügyelet alá helyezésekre is sor került. Már 1945 februárja és májusa között 4512 főt internáltak. Erre később az Erdei Ferenc által kiadott titkos rendelet²⁷ hivatalosan hatalmazta fel Péter Gábor testületét, mivel kimondta, hogy az internálást a politikai rendőrség is elrendelheti. Hatáskörének további bővülését mutatja, hogy 1945 nyaratól meg kellett küldeni nekik a népbíróság felmentő ítéleteit, melyeket felülbírálhattak. Így kerülhetett sor sok esetben arra, hogy azokat is internálták, akiket a népbíróság előzőleg már felmentett.²⁸ Ezt a gyakorlatot Jaczkó Pál kisgazda képviselő az országgyűlésben is szóvá tette: „megszámíthatatlan számban fordulnak elő az országban olyan

esetek, amikor a népbíróság felmentő ítélete után a rendőrség internál egyes embereket.”²⁹

A Vidéki Főkapitányság Politikai Osztályán is hasonló szellemben zajlottak az eljárások. Ennek vezetője Tömpe András 1945 októberében ezt így fogalmazta meg: „Olyan szervezet kell, hogy legyünk, amelyik mindent előre tud [...] A mi munkánk célja, hogy biztosítsuk az ország politikai nyugalma.”³⁰ Ennek szellemében a Vidéki Főkapitányság rendőrei 1946 márciusára 9941 főt internáltak, 13 674-et rendőri felügyelet alá helyeztek és 379 főt pedig letartóztattak.³¹ Emellett Tömpe András 1945 szeptemberében újabb feladatkört is kapott, a Hazahozatali Kormánybiztosságnak lett a helyettese, így a deportáltak, menekültek és hadifoglyok ügyeiben is befolyásra tett szert.³²

1945 őszén a rendőrség felső vezetése is átalakult. Bár Sólyom László maradt a budapesti főkapitány, de helyettese Kádár János után Ratulovszky János és Benjámin Olivér lett. Péter Gábor hivatalos kinevezése a budapesti politikai osztály élére is csak ekkor történt meg, eskütétele november 4-én volt.³³

A rendőrség mindeközben egyre inkább kommunista irányítás alá került. 1945 februárjában a 189 fős budapesti politikai rendőrség tagjai közül 68-an voltak a párt tagjai. Ez csak 36%-ot jelentett, viszont minden vezető pozíciót kommunista töltött be és nemcsak a politikai rendőrségen belül, hanem az ezzel kapcsolatos közigazgatásban is. Így kommunista volt a rendőrséget felügyelő államtitkár Zöld Sándor, majd az őt váltó Farkas Mihály, továbbá a Közrendészeti Főosztály vezetője Szebenyi Endre és a rendőrségi ügyosztály vezetője, Ékes István. A megyei rendőrkapitányok közül 16 volt kommunista, 6 szociáldemokrata, 3 pedig parasztpárti, azaz közülük sem lehet egyetlen

személyt sem a választásokon győztes kispapokhoz sorolni. A kommunisták legmagasabb aránya a vidéki rendőrkapitányságok politikai rendészeti osztályai élén volt, mivel itt 36 közül 34 posztot ők töltöttek be. A nyomozók között sem volt egyetlen kispapártyi sem, itt is kommunista túlsúly érvényesült, 1945 júniusában 113 nyomozóból 83 volt párttag.³⁴ A helyzet később sem javult, bár 1946 nyarán már 200 politikai rendészeti osztályvezető volt országszerte, de közülük 121-en párttagok voltak, valamint a 190 rendőrkapitányból 88-an tartoztak a kommunistákhoz. A főkapitányi székben 1946 tavaszán történő változás is nekik kedvezett, mivel a párttag Münnich Ferenc váltotta Sólyom Lászlót.³⁵ Mindezek mellett a rendőrséget irányító Belügyminisztérium is végig kommunista kézben volt, először Erdei Ferenc, az 1945-ös választások után pedig Nagy Imre, majd Rajk László személyében.

Ez a rendőrség minden területén jelentkező kommunista túlsúly az 1945-ös választásokon győztes kispapártnak is szemet szúrt és folyamatosan próbáltak lépéseket tenni annak érdekében, hogy beleszólásuk lehessen a szervezet irányításába, valamint a visszaélések miatt is rendszeresen tiltakoztak. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök már 1945 februárjában magához rendelte a belügyminisztert és a főkapitányt, majd a problémák miatt március 28-án egy közös igazságügyi és belügyi vizsgálóbizottság felállítása is felmerült.³⁶ Áprilisban már Vásáry István kispap pénzügyminiszter is számon kérte a politikai rendőrség pártösszetételét.³⁷ Ezt követően a miniszterelnök a május 15-ei, pártközi értekezleten tette szóvá a rendőrségnél lévő „tűrhetetlen állapotok, szabálytalanságok, egyoldalú pártpolitikai tevékenységek, a vizsgálati és letartóztatási, valamint vállalati eszközök, módszerek” kérdését. Tildy Zoltán pedig ugyanekkor tiltakozását kifejezve

nevezte néven a fennálló állapotokat: „a rendőrség úgy lép fel, mintha csak egy párt érdekeit szolgálná.”³⁸

A kispapártnak több tagja a parlamenti üléseken is határozottan tiltakozott a vidéki rendőrségek kommunista irányítása és a túlkapások ellen. Például Nyírjessy Sándor Székesfehérvár kapcsán emelt szót arról, hogy a város lakosságának többségét képviselő pártok „a rendőrségnél nagyon kis mértékben vannak képviselve.”³⁹ Emellett Veér Imre beadványban, míg Futó Dezső, Hompolá Mihály, Jónás József, Szőnyi Imre, Miskolczy István és Milassin Kornél pedig interpellációban emelt szót a vidéki rendőrség visszaélései miatt 1946 tavaszán.⁴⁰ Ezek azonban sajnos nem szűntek meg, Rajk László belügyminiszter 1946 nyarán még havi 150-200 regisztrált esetről tett jelentést a pártnak.⁴¹

A kommunista rendőrség túlkapásainak legismertebb példája a Gyömrőn történt gyilkosságok voltak. A Pest megyei községben és a szomszédos falvakban 1945 februárja és áprilisa között több mint 20 embert öltek meg a helyi kommunista rendőrség tagjai. Minden áldozat a Horthy-korszak környékbeli ismertebb vezetői, tisztségviselői közül került ki.⁴² Az ügy országos felháborodást keltett, mivel a letartóztatott feltételezett elkövetőket rövidesen szabadon engedték. Ezért Erdei Ferenc belügyminiszter az 1945. május 18-ai minisztertanácsi ülésen ígéretet tett arra, hogy tisztogatást végez a testületen belül.⁴³ A kispapok is igyekeztek lépéseket tenni a történetek kivizsgálását illetően, s Valentiny Ágoston szociáldemokrata igazságügyminiszter az 1945. június 8-i kormányülésre elkészítette azt a tervet, amely az ő vezetésével egy háromtagú bizottságot hozott volna létre. Ennek tagja rajta kívül még Nagy Ferenc újjáépítési és Gyöngyösi János külügyminiszter lett volna. Nagy Imre és Gerő Ernő tiltakozott az ellen, hogy ez a bizottság az igazságügyminiszter

fennhatósága alatt álljon és a javaslatot végül sikerült levetetniük a napirendről.⁴⁴

Így a gyömrői gyilkosságok ügyében nem történtek meg a felelősségre vonások, amihez jelentősen hozzájárult, hogy a belügy szándékosan tartotta vissza az információkat. Mindezen túl a kommunistáknak júliusra sikerült elérniük Valentiny Ágoston lemondását is. Ennek közvetlen előzménye az volt, hogy a miniszter 1945. június 27-én egy új, független igazságügyi nyomozó testület létrehozását kezdeményezte a háborús bűnösök elleni eljárások felgyorsítása érdekében. Bár javaslatát a kormányülés elfogadta, de később saját pártja sem támogatta, így benyújtotta lemondását.⁴⁵ Utóda a kommunista szimpatizáns szociáldemokrata politikus Ries István lett.

A kommunisták az 1945-ös, 1946-os év során néha még engedményeket voltak kénytelenek tenni. Így például az 1945 nyári kormányválság során Rákosinak 1945. június 5-én arról kellett megállapodnia Tildyvel, hogy kineveznek 100 kispapártyi rendőrtisztet, köztük 6 megyei kapitányt és 6 főkapitány helyettesét.⁴⁶ Valamint Erdei Ferenc belügyminiszter 1945 szeptemberében kénytelen volt szólni a rendőrségnél fennálló problémákról: „elismerem annak a kifogásnak és panasznak jogosságát, hogy a rendőrségen belül nincs minden rendben, nem úgy működik, ahogyan egy kész, kifejezett, feltétlenül központi vezetés s ellenőrzés alatt álló apparátusnak működni kell.”⁴⁷ Ezért ekkor Erdei Ferencnek felülvizsgáló biztosoakat kellett kineveznie, akik országszerte több rendőrtisztet és kapitányt leváltottak.⁴⁸ Továbbá azt is tudomásul kellett venniük, hogy 1946 tavaszán Tömpe András felettesének a kispap Komáromy Lászlót nevezték ki. Viszont Péter Gábor főnöke a Budapesti Főkapitányság élén Sólyom László helyett a kommunista Münnich Ferenc lett.⁴⁹

A kispazda politikusok azonban nem tudták megakadályozni a politikai rendőrség kommunista túlsúlyát, irányítását és a visszaéléseket sem. 1946 tavaszán az 11 992 rendőrtiszt közül 3 735-en voltak a kommunista, 3 430-an a szociáldemokrata, 873-an a kispazda, 520-an a parasztpárt tagjai, 3 434-en pedig pártonkívüliek, illetve a polgári demokrata párt tagjai. Ugyanekkor a Péter Gábor közvetlen felügyelete alatt álló BRFK PRO-n dolgozó 848 főből 273-an pártonkívüliek, 272-en az MKP, 190-en az SZDP, 70-en az FKGP és 43-an a parasztpárt tagjai voltak.⁵⁰

1946 őszén érkezett el a következő lépcsőhöz a politikai rendőrség szervezése, amikor Rajk László 1946. október 6-án beolvasztotta a politikai rendőrség vidéki osztályát Péter Gábor szervezetébe. Így jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya,

Jegyzetek

¹ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 19.

² Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 34.; Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 10–11.

³ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 15.

⁴ Hivatalos rész, Magyar Közlöny, 1945/2, 1.

⁵ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 58.

⁶ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 16.

⁷ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 12.

⁸ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 60–62.

⁹ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 61.

az ÁVO, s egyúttal eldőlt a Tömpével közöttük folyó hatalmi harc is.⁵¹ Az ÁVO hatásköre immár országos lett, valamint a budapesti és megyei rendőrfőkapitányoktól is függetlenül működhetett.⁵² Ebben az évben még egy fontos lépés történt, ami a későbbi koncepciók eljárások alapjául szolgált. Elfogadták az 1946. évi VII. törvényt, mely a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szólt.

Ez az – 1944 decemberétől kezdődő és végig a szovjetek támogatását és ellenőrzését élvező folyamat előlegezte meg azt, hogy 1950-ben a Katpolt is magába olvasztva ÁVH néven önálló hatósággá válhatott a Péter Gábor által 1945 elején a budapesti rendőrfőkapitányságon létrehozott néhány fős politikai osztály.

MARSCHAL ADRIENN

¹⁰ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 21–22., 28–30., 33., 36–37.

¹¹ Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Budapest, Jaffa, 2012, 11.

¹² Az ideiglenes nemzeti kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség feloszlátásáról és az államrendőrség megszervezéséről. Magyar Közlöny, 1945/26, 3–4.

¹³ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 59–60.

¹⁴ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 39., 43.

¹⁵ Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 48–49.

¹⁶ Erdei belügyminiszter a rendőrség időszerű kérdéseiről, Népszava, 1945. július 22. 5.

¹⁷ Okváth Imre: A fegyveres testületek megszervezése és működése, 1945. január–november. In: Remény és realitás, Magyarország 1945. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 147.

¹⁸ Horváth Miklós: Erőszakszervezetek a kommunista terrorrendszer kiépítésében és fenntartásában (1945–1953) In: Hogy jobban értsük a huszadik századot. Budapest, XX. század Intézet, 2014, 157.

¹⁹ Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Budapest, Jaffa, 2012, 14.; Okváth Imre: A fegyveres testületek megszervezése és működése, 1945. január–november. In: Remény és realitás, Magyarország 1945. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 145–152.

²⁰ Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 64–65.

²¹ Okváth Imre: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Budapest, Aquila Könyvkiadó, 1998, 30–32.

²² Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 56.

²³ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. II. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt”-ítéletek, elvi határozatok, az „56-os megtorlás iratai. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 84.

²⁴ „Az új politikai rendőrség a nép fegyvere a reakciónak és a fasizmusnak megsemmisítésére”, Szabad Nép, 1945. június 29. 1–2. Idézi: Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Budapest, Jaffa, 2012, 18.

²⁵ Bővebben lásd: Marschal Adrienn: A Kispazda Levéltár internálással kapcsolatos iratai, 1945–1949. Lymbus – Magyarástudományi Forrásközlmények II., 2021, 327–375.

²⁶ Az internálásokról bővebben lásd: Bank Barbara: Recsk. Budapest, Szépmíves, 2017.

²⁷ Palasik Mária: Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében, Társadalmi Szemle, 1997/7, 87–94.

²⁸ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 42.

²⁹ Nemzetgyűlési napló, 1946. február 27. 665.

³⁰ Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In: Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000–2001, 79.

³¹ Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In: Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000–2001, 87.

- ³² Hivatalos rész, *Magyar Közlöny*, 1945/119, 1.
- ³³ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 26.
- ³⁴ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000, 61–64.
- ³⁵ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 35., 46.
- ³⁶ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 42.
- ³⁷ Feitl István: Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 240.
- ³⁸ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 43.; Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000, 65
- ³⁹ *Nemzetgyűlési napló*, 1946. február 27. 675.
- ⁴⁰ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 318–320., 322–324., 339–341.
- ⁴¹ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 58.
- ⁴² Bővebben lásd: Palasik Mária: *Félelembe zárt múlt. Gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben.* Budapest, Napvilág, 2010.
- ⁴³ Feitl István: Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 240.
- ⁴⁴ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000, 66.
- ⁴⁵ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009, 57.
- ⁴⁶ Földesi Margit: *A megszállók szabadsága.* Budapest, Kairosz, 2002, 279.
- ⁴⁷ *Nemzetgyűlési napló*, 1945. szeptember 13. 148.
- ⁴⁸ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 44.
- ⁴⁹ Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In: *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000–2001, 92.
- ⁵⁰ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 38–39.
- ⁵¹ Rajk László rendelete az ÁVO létrehozásáról, *Magyar Közlöny*, 1946/228, 3.
- ⁵² Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 40.

Államosítás a gazdasági életben

1945

Bár az államosítás fogalma a köztudatban elsősorban a Kelet-Közép-Európa országaiban kiépülő szovjet típusú rendszer megvalósításához társul, nacionalizálásra Európa több országában is sor került már az 1930-as évektől kezdődően. A nagy gazdasági világválság és a háborús gazdálkodás következtében Európa-szerte nőtt az állami beavatkozás mértéke, a második világháborút követően pedig még tovább erősödött. Még az 1970-es évek végén is, főként a közművek, de a szénbányászat, az acélgyártás, valamint a vasúti és a légiközlekedés is döntően állami tulajdonú volt Nyugat-Európa legtöbb országában. Alapvető különbség mutatkozott ugyanakkor abban, hogy Nyugaton a magántulajdonban lévő vagyontárgyak, termelőeszközök állami tulajdonba vétele nem kártalanítás nélkül, és nem a korábbi vezetőrétegek negligálásával, továbbá nem a piacgazdaság helyettesítésére történt, hanem annak kiegészítésére, a gazdasági helyzet szükségletei indukálta folyamatként ment végbe, illetve maradt fenn. A szovjet tömb országaiban ellenben a moszkvai akaratnak megfelelően egyértelműen a szocialista berendezkedés megvalósításának alárendelten, a tervutasításos gazdálkodás kialakítása érdekében zajlott le, többnyire azonos koreográfia mentén. Ezekben az országokban valójában már a háború utáni újjáépítés kényszerintézkedései mögé bújtatva kezdetét vette a szovjet típusú tervgazdálkodás előkészítése.¹

A háborút követően a Magyarországra nehezedő terhek, főként a jóvátétel fizetése, az itt állomásozó

szovjet katonák ellátása, valamint a közellátás biztosítása indokolta bizonyos, már a háború alatt is meglévő intézkedések (pl. kötelező beszolgáltatás) fenntartását. A Magyar Kommunista Párt (MKP), és különösen annak gazdasági főideológusa, Gerő Ernő az állami beavatkozás mértékének növelését, eszköztárának bővítését, vagyis a kötött gazdálkodás kiépítését szorgalmazta. Már önmagában a jóvátétel fizetésére hivatkozással jelentős részben állami irányítás alá helyezték az ipari termelést. A létrejövő gazdasági intézményrendszer csúcsszerve az 1945 decemberében felállított Gazdasági Főtanács (GF) lett, amelynek élére a kommunista Vas Zoltán került. A rendeletkibocsátási joggal is felruházott szerv olyan mértékű befolyással bírt, amelynek révén az MKP rendelkezhetett a gazdasági döntéshozatal felett. Baráth Magdolna kutatásai szerint a Gazdasági Főtanácsban betöltött pozícióinak köszönhetően az MKP hamarabb szerezte meg a gazdasági, mint – koalíciós partnerei kizorítása által – a politikai hatalmat.²

A kötött gazdálkodás megteremtésében kulcsfontosságú volt a széntermelés államosítása, hiszen ez jelentette az ipari termelés alappilléret. A szénbányák államosítására vonatkozó elképzelések már az 1944 végi kormányprogramban is megjelentek, ám az igazi, alapvető fordulat az államosítások terén a Gazdasági Főtanács létrejöttével, illetve annak kommunista vezetés alá kerülésével állt be.³

A bányák nacionalizálását megelőzően viszont már lezajlott egy olyan folyamat, amelyet szintén az

Munkások az államosított a Standard Villamossági gyárban. A plakáton olvasható felirat: „A Szovjetunió és nagy tanítónknak Sztálin elvtársnak köszönhetjük hogy a gyár most már a mi tulajdonunk!” MTI Fotó: Botta Ferenc

államosítások sorába illesztve kell kezelni. Az 1945 tavaszán megindult földreform következtében ugyanis mintegy másfél millió katasztrális hold (kh) terület került az állam kezébe, főként erdők, tan- és mintagazdaságok.⁴ Ezen a téren az állami tulajdon már 1945 előtt is fontos szerepet játszott, hiszen az állam a mezőgazdaságban mintagazdaságok és állami erdőbirtokok, kincstári uradalmak tulajdonlása révén volt jelen. Ugyanez igaz a bányatulajdon esetében is, a komlói bányát 1909-ben vásárolta meg a magyar állam.⁵

Az államosítás intenzitásának értékeléséhez a szakirodalom kiindulási alapnak tekinti azt a Pető Iván–Szakács

Sándor szerzőpárostól származó adatot, amely szerint 1945 előtt a munkáslétszám alapján az ipar valamivel több, mint 10%-a volt az állam tulajdonában.⁶

Ezen jelentősen változtatott a bányák államosítása, amely több lépcsőben valósult meg. 1945 előtt a hazai szénbányászatnak négy meghatározó szereplője volt: a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és érdekeltségei; a Magyar Kőszénbánya (MÁK) Rt. és érdekeltségei (a tatabányai, tokodi, brennbergbányai és egercsehi bányák); az állami csoport (a MÁVAG bányái és a komlói Állami Szénbányászat) és a Rothschild-házhoz tartozó Duna Gőzhajózási Rt. pécsi bányája.⁷ 1945 júliusában

Gerő Ernő (1898–1980) Politikus. Az érettségét követően (1916) rövid ideig a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi fakultásának hallgatója. Egyetemi tanulmányainak megszakítása után nem sokkal később belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába (1918). 1919-ben vidéki ifjómunkásokat szervezte, a Vörös Hadsereg önkéntes tagja (frontszolgálat nélkül) és a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) kongresszusán küldött. A Tanácsköztársaság bukása után, a kiadott országos körözés elől Bécsbe menekült. Az osztrák fővárosban a KIMSZ irodájában dolgozott. Pártszervezés céljából visszatért Budapestre (1922–) és *Kommün* címmel illegális újságot adott ki. A magyar hatóságok még ugyanabban az évben letartóztatták és 1923-ban tizenöt évi fegyházra ítélték, de 1924-ben a magyar–szovjet hadifogolycseré-egyezmény keretében azonban a Szovjetunióba távozhatott. 1925–1938 között számos Európai országban megfordul, 1933-tól főleg Spanyolországban tartózkodik, a spanyol polgárháború alatt az NKVD kötelékében rezidens és instruktor. 1938-ban tér vissza Moszkvába és Rákosi megérkezéséig (1941) ő képviselte a Kominternben a magyar kommunistákat. 1943-tól a Vörös Hadsereg Politikai Csoportfőnökségének VIII. Osztályának (1943–) munkatársa. 1944 végén Magyarországra érkezik és több kommunista társával megalakítja az MKP Központi Vezetőségét (1944–1945 tag). A Nemzeti Főtanács tagja (1945–), Politikai Bizottság tagja (1945–1949), kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter (1945), közlekedésügyi miniszter (1945–), 1949-ig több minisztériumot vezet, olykor két tárca élén is áll egyszerre. Államminiszteri rangban a Népgazdasági Tanács elnöke (1949–), az MDP KV Titkárságának tagja és főtitkárhelyettese (1948–), a Magyar Tudományos Tanács elnöke (1948) az új MTA tiszteletbeli tagja (1949–). Rajk letartóztatása után Rákosival és Farkas Mihállyal megalakítja a trojkát (1950). Nagy Imre első számú helyettese (1953), belügyminiszter (1953–1954), az MDP KV Gazdaságpolitikai Bizottságának elnöke (1954–), az MDP KV első titkára (1956). 1956. október 28-án Moszkvába menekült, 1960-ban tért vissza Magyarországra, ezt követően fordítóként dolgozott. 1957 tavaszán megfosztották parlamenti mandátumától és az Elnöki Tanács tagságától, az MSZMP KB 1962-ben kizárta a pártból.

az szén szabadáras értékesítését szüntették meg, csak az Iparügyi Minisztérium adhatott ki széneladási engedélyeket. Második lépésként, októberben létrehozták a szénegzálkodási kormánybiztosságot, amely irányította a szén termelését és szétosztását, december 13-án pedig a Tárcaközi Szénbiztosságot, amely minden szénszállítmány felett rendelkezett. Végül december 20-án jelent meg a 12 200/1945. M. E. sz. rendelet a szénbányák és melléküzemeik 1946. január 1-jével történő állami kezelésbe vételéről. Egyidejűleg a bányászati üzemekhez miniszteri biztosokat rendeltek, akik az Országos Államosítási Főmegbízott irányítása alatt dolgoztak. A vezetés így *de facto* már 1946. január 1-jétől az állam kezébe került, holott a szénbányák tényleges

államosításacsak 1946. június 26-án emelkedett törvényerőre az 1946. évi XIII. tc. elfogadásával. Ez az eljárás lényegében mintául szolgált a többi államosítás lefolytatásához is. A hazai tulajdonosok – a nyugati mintákkal ellentétben – 1990-ig semmilyen érdemi ellenszolgáltatásban nem részesültek.⁸

A kommunisták kezdeményezésére merült fel az öt legfontosabb nehézipari üzem állami kezelésbe vétele is: a Weiss Manfréd Acél- és Fém Művek, a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt., a győri Magyar Waggon és Gépgyár Rt., valamint a két Ganz-gyár, a Villamossági és a Gép-, Waggon- és Hajógyár. Mivel ezek az üzemek kapacitásuk mintegy 60 százalékával jóvátételre

termeltek, erre hivatkozással 1946. december 1-jével a jóvátétel időtartamára állami kezelésbe vették őket,⁹ irányításukra létrehozva a Nehézipari Központot (NIK).¹⁰

Ugyancsak 1946 végén egyes erőtelepek és távvezetékek állami tulajdonba vételéről döntöttek, ezzel minden országos jelentőségű energiaközpont és -elosztó az állam tulajdonába került.¹¹

A külpolitikai események újabb löketet adtak az államosításokhoz. Az 1947. szeptemberi Kominformot életre hívó értekezletre készített elemzés elmarasztalta a magyar kommunistákat, mondván, hogy a „reakciós erőknek” még mindig komoly pozíciói vannak a gazdaságban. Moszkva úgy ítélte meg, hogy a létrejövő „új demokráciák” közül Magyarország áll az utolsó helyen a gazdaság átalakításában.¹²

A pénzügyi szférát már 1947 nyarán elérte az állami beavatkozás, hiszen júniusban miniszteri biztosokat küldtek a részvénytársaság formában működő bankokhoz. A Magyar Nemzeti Bank (MNB) és a részvénytársaságként működő pénzügyi intézetek magyar tulajdonban levő részvényeinek állami tulajdonba vételéről szóló 1947. évi XXX. törvénycikk csak december 4-én jelent meg, ennek értelmében a folyamatnak legkésőbb 1948. március 3-ig végbe kellett menni. Az MKP Gazdasági és Pénzügyi Bizottsága ugyanakkor már 1948. január végén döntést hozott a bankállamosításokat követő helyzetről: az MNB mint egyetlen központi bank mellett csupán négy pénzügyi intézet fenntartását határozta meg: egy beruházási, egy mezőgazdasági, egy külkereskedelmi bankét; valamint egy országos hálózattal rendelkező takarékpénztárét. Az állami pénzügyi intézetek átszervezéséről a GF 1948. április 22-én adta ki azt a határozatát, amely átszabta a teljes hazai pénzügyi szektort,

és amely egyúttal a jegybank feladatkörét tovább bővítve jelentősen hozzájárult az egyszintű bankrendszer kiépítéséhez. Mindennek következtében az 1940-ben működő 327 pénzügyi intézetből 1949-re mindösszesen négy maradt. Fontos azt is megjegyezni, hogy a bankok államosítása mögött az a szándék is meghúzódott, hogy az állam így tegye rá a kezét a hazai nagybankok által (rész)tulajdonolt jelentős iparvállalatokra. Ily módon 1948 elejére több mint száz vállalat került állami tulajdonba.¹³

Szintén az 1947. évi nacionalizálások eredményeként november végén állami tulajdonba vették a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés teljes egészét. Az MKP Politikai Bizottsága (PB) által 1948. február 12-én véglegesített gazdaságpolitikai irányelvek szerint a magyar gazdaság „letért a kapitalizmus útjáról, és folytonos, szakadatlan harcban [...] fokozatosan a szocialista termelőviszonyok felé fejlődik”.¹⁴

Miután Csehszlovákiában 1948 tavaszán minden 50 munkavállalónál többet foglalkoztató vállalkozást nacionalizáltak, a hazai kommunisták is úgy ítélték meg, hogy Magyarországon is további lépésekre van szükség. Gerő javaslatát elfogadva a PB március 18-án döntött a 100 főnél többet foglalkoztató üzemek államosításáról. A jogszabályalkotásra ezúttal is az események után kullogva, visszamenőleges hatállyal került sor, hiszen a Minisztertanács csak március 25-én adta ki a 3510/1948. számú rendeletet, amelynek következtében március 1-jei hatállyal 547 db száz alkalmazottnál többet és 47 db száz alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztató, de stratégiai fontosságú üzem került állami kézbe. Az Országgyűlés csak március 28-án fogadta el a tárgyban született 1948. évi XXV. törvényt, végül a következő hónapokban mintegy 780 vállalatot államosítottak, az élükre pedig munkásigazgatókat neveztek ki.¹⁵

A minisztertanácsi rendelet megszületésének napján, március 25-én úgy rendelkeztek, hogy a Vasas szakszervezetek székházába több száz megbízható munkáskádert, hogy összehívásuk célját még az érintettek sem ismerték. A kommunista iparügyi államtitkár, Karczag Imre itt jelentette be az összehívottaknak, hogy a továbbiakban ők lesznek azoknak az üzemeknek, gyáraknak az új munkásigazgatói, ahol valójában addig is dolgoztak. A politikai megbízhatóság mögött eltörpült a szakmai felkészültség, hiszen ezeknek a kádereknek a legtöbbször csupán ekkor kezdett ismerkedni a főbb közgazdasági, bankforgalmi kifejezésekkel.¹⁶

Bár a könnyűipar néhány területén, mint a papíripar (46%), vagy az élelmiszeripar (45%) még jelentősebb volt a magántulajdon, összességében 1948 őszére ebben az ágazatban is meghatározóvá vált az állami tulajdon.¹⁷

A magánszektor szinte teljes felszámolását az 1949. december 28-án az Elnöki Tanács által kiadott 1949. évi 20. sz. törvényerejű rendelet adta. Ezzel a lépéssel már minden 10 fő alkalmazottat meghaladó vállalkozást államosítottak. A rendelkezés 2600 vállalkozásra terjedt ki, és mintegy 50 000 munkavállalót érintett. Az ekkor államosított vállalatok közül 60 volt külföldi kézen, köztük például a Standard, amelyről a párt központi lapjában, a *Szabad Nép*ben is több propagandacikk látott napvilágot.¹⁸

Az állami térnyerés a kereskedelemben haladt a leglassabban, hiszen ebben a szektorban mindamellett, hogy 1948 őszére a kereskedelmi forgalom 51%-a (8300 alkalmazottal) állami kézbe került, magánkézen még 39% maradt, mintegy 7000 kisvállalkozással és 13 000 alkalmazottal. Bár a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a tervek szerint 1949 végére fel kívánta számolni a magán

nagykereskedelmet, de sem ezt, sem a kiskereskedelem államosítását nem sikerült az eredeti elképzelések mentén végrehajtani, mivel a magánkereskedők ellehetetlenítésével csupán 1952-re jutott túlsúlyba az állami szektor.¹⁹

A szocialista szektor térnyerése a kereskedelemben Pest megyét tekintve például viszonylag lassú folyamat volt: 1950 második negyedévének kezdetén a megyei kereskedelmi forgalomban való részesedése alig 30%-ot tett ki, tehát 70%-os arányával még a magánkereskedelem játszott meghatározó szerepet. A magánszektor visszaszorítása 1952 folyamán öltött nagyobb méreteket. 1952. szeptember 1-jétől három hullámban igyekeztek erősíteni a folyamatot. A megyében ekkor működő 994 magánkereskedő és vendéglős közül szeptember 2-án 212 magánkereskedő, október 29-én 135 vendéglős, november 20-án további 315 magánkereskedő iparigazolványát vonták be, míg szeptember 1-jétől 36 magánkereskedő magától adta vissza az engedélyét, így a magánszektor 1952 végére e megyében is 10% alá süllyedt.²⁰

Az 1952. évi államosítások lényegi részét képezték az 1952. évi 4., az egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről szóló törvényerejű rendelet értelmében végrehajtott házállamosítások. A jogszabály alapján államosították a „tökések, egyéb kizsákmányoló” házingatlanait. Az elvett lakóházakat, villákat, lakásokat javarészt bérbe adták.

Germuska Pál egy előadásában egy figyelmen kívül hagyott problematikára, a hitbizományok államosítására hívta fel a figyelmet. Ez a folyamat is a többi államosítással azonos ütemezésben indult, ugyanis 1948. július 27-én jelent meg a 7930/1948. Korm. számú rendelet a családi hitbizományokhoz tartozó

vagyon tárgyak zár alá vételéről. Ez alapján a családok tulajdonában lévő műtárgyakról, könyvtárakról, levéltári anyagokról tételes vagyon tárgyleltárt kellett felvenni. Ezzel minden felsorolt tételnek megszűnt a szabad forgalmi képessége, az 1949 márciusában elfogadott VII. törvénnyel pedig a leltárak alapján államosították a hitbizományokat. Germuska Pál azt is megjegyezte, hogy ezen törvény egészen 1999-ig hatályban maradt.²¹

Az államosításoknak sok esetben csupán már jelképes aktusa volt, hogy az egyes gyárak, vállalatok eredeti

nevét is megváltoztatták, ezzel mintegy írmagjában eltörölve a nacionalizált vagyon minden magánjellegét. A csepeli Weiss Manfréd Művek Rákosi Mátyásról történő elnevezését például maga Gerő terjesztette a Titkárság elé 1950 januárjában.²²

Az államosított magánvagyon sorsa a tervutasításos rendszerbe integrálódva a szocializmus építésének rendelődött alá.

TÓTH JUDIT

Jegyzetek

- 1 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 11–75.
- 2 Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 301–317.; Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 11–75.
- 3 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 45., 66.
- 4 Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 77.
- 5 Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 76.; Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 44.
- 6 Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 77.; Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 43.
- 7 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 45.

- 8 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 45–46. A bányák államosításáról lásd még: Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka – Szabotázsperek a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2019.
- 9 Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 79.
- 10 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 49.
- 11 Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 80–81.
- 12 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 53–54.
- 13 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 55–58.
- 14 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 58.
- 15 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 22., 59.
- 16 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 119–120.; Az államosított ipari üzemek kijelölt vezetőinek fogadalomtétele. *Filmhíradók online*, 1948. március. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6686> (Utolsó letöltés: 2022. 06. 19.)
- 17 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 62. A könnyűipar további helyzetére lásd még: Csapó Maria: Az üzemek államosítása a Könnyűipari Minisztérium iratainak tükrében (1949–1952). *Levéltári Közlemények*, 2001/1–2, 161–185.
- 18 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 65–66.; Leleplezték a Vogeler Róbert, Sanders Edgar és Geiger Imre vezetése alatt működő kémbanda tevékenységét. *Szabad Nép*, 1949. 12. 25. 3.
- 19 Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé, 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 2017: 62.
- 20 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megyei Levéltár (PML) XXIII. 2. 3. kötet, 1950. 10. 24.; MNL PML XXXV. 1. 1/27. ö. e. 1952. 12. 09. Részletesebben lásd: Tóth Judit: Áruhalmozás vs. pultagitáció, avagy „az ellenség ismét a közellátás vonalán próbál zavart okozni.” In: *Tanulmányok Pest megye múltjából V*. Szerk. Kiss Anita. Budapest, MNL PML, 2014, 137–152.
- 21 Germuska Pál Állami kezelésbe vétel? Az államosítások módszertana című előadása elhangzott „A hatalom kisajátítása, államosítás és szovjetizáció a magyar gazdaságban 1945–1949” című, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által szervezett konferencián. (2022. 06. 15.)
- 22 MNL Országos Levéltár (OL) 276. f. 54. cs. 83. ö. e. 1950. január 25.

Recsk és a magyar táborrendszer

1945–1956

A második világháborút követően a kommunisták hatalmuk erősödésével párhuzamosan elkezdtek felépíteni a szovjet GULAG mintájára a magyar táborrendszert. Ezen munkálatok legfőbb vezetője és irányítója a Szovjetunióban kiképzést kapott Garasin Rudolf ezredes volt. A feladat végrehajtásában jelentős szerep jutott az 1951 decemberében létrehozott Közérdekű Munkák Igazgatóságának,¹ elődszervezeteként az Igazságügyminisztérium Gazdasági Igazgatóságának, valamint az 1950-től önálló hatósággá váló ÁVH-nak.

A táborrendszer kiépítésének első lépéseként 1945-ben megkezdődtek az internálások, vagyis a rendőrhatalom őrízeti alá helyezések. Ezt Erdei Ferenc belügyminiszter titkos rendelete tette lehetővé.² Ekkortól kezdve bárkit, bármilyen indokkal letartóztathattak és bírósági ítélet nélkül is táborba zárhattak. 1945–46-ban összesen 35 internálótábor létesült a vidéki településeken, illetve további 15 működött Budapesten és közvetlen közelében. Ezekbe a volt szélsőjobb oldali szervezetek tagjait, a volt katonatiszteket, csendőröket, B listázott közhivatalnokokat zárták be néhány hónapra. Összesen több mint 40 ezren fordultak meg bennük.³ Ezen internálótáborokat a Buda-déli kivételével⁴ 1946 őszére felszámolták.

Miután Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozásával 1948-ban befejezte az egypártrendszer kiépítését, kommunista nyomásra megkezdődött a szovjet táborrendszer kicsinyített másának kiépítése Magyarországon. Ennek első lépéseként bezárták az 1946 után egyedülként működő Buda-déli

internálótáborát és 1949-ben átköltöztették az embereket Kistarcsára. A később gyűjtőtáborul szolgáló település mellett további internálótáborokat hoztak létre Recskén, Tiszalökön, Kecskeméten, Kazincbarcikán, Bernátkúton és Sajóbáonyban. Ezek azonban már nem a Belügyminisztériumhoz tartozó büntetés-végrehajtás, hanem az Államvédelmi Hatóság irányítása alatt álltak. Az ÁVH-sok megjelenése a bánásmód kegyetlenebbé válását is jelentette, megszűntek a korábbi beszélők, levélírási és csomagbeadási lehetőségek. Mindemellett az internálás időtartama is jelentősen megváltozott, az addigi maximum 6 hónapot félévenkénti felülvizsgálatokkal összesen 2 évre hosszabbíthatták meg. A táborok létrehozásánál az internáltak munkaerejének állami célokra való felhasználása is szempont volt, így ennek szellemében történt a helyszínek kiválasztása. Tiszalökön vízerőművet, Kazincbarcikán a Borsodi Vegyi Kombinátot, Kecskeméten a szovjet katonáknak laktanyákat, lőszerraktárakat és hangárokat építettek, míg Recskén a helyi kőbányában dolgoztatták őket.

Az ötvenes évek internálótáborai közül a leghírhedtebbé és ezáltal a legismertebbé a recski vált. A korábbi Barkóczy-kastélyhoz tartozó területre 1950. július 19-én szállították az első internáltakat. A 35 ember 13 ór kíséretében érkezett meg és feladatuk a tábor felépítését kapták, azzal, hogy ha elkészül, akkor ők hazamehetnek.⁵ Ezt az ígéretet természetesen nem tartották be. Folyamatosan érkeztek az új emberek, többségüket a kistarcsai táborból szállították ide. Az internáltak között nagyobb csoportot képeztek a hatvani

A recski tábor rekonstruált épülete. Fotó: Marschal Adrienn

vasutasok, akik a ferencesek elhurcolása ellen tiltakoztak, a szociáldemokraták, több MÁV alkalmazott, valamint a volt rendőrök, csendőrök, katonák, a németellenes ellenállás tagjai, a Rajk per mellékperében elítélt kommunisták és a Magyar Község ügyében letartóztatott többségében kispapok.

A recski tábor – felépítése után – összesen két részből állt, az ún. Felső táborból és a faluhoz közelebb eső részen létrehozott ún. Alsó táborból. Míg az előbbiben lakók többsége a kőbányában dolgozott, addig utóbbiak utat és a vasút mellett egy épületet építettek fel a kibányászott kővek fogadására. A tábor összlétszáma 1700 fő fölött volt, jelenleg 1746 internált nevét ismerjük.⁶ Közülük 170-en voltak az Alsótáborban.

A Felső táborban lévők – a nyolc lakóbarack elkészítése után – a Csákánykő nevű dombon lévő bazaltbányában dolgoztak minden nap. Itt az ÁVH-s őrök felügyelete alatt, kezdetleges eszközökkel, gépek használata nélkül törték a követ. Mindehhez silány ételmezt adtak, így nagyon sokan legyengültek és megbetegedtek. A betegek azonban nem részesültek rendszeres orvosi ellátásban, csak a nagyon súlyos eseteket szállították a budapesti Mosonyi utcai börtön rabkórházába. Az éhezés és az egészségtelen viszonyok miatt a tábor fennállása során 27-en bizonyíthatóan életüket veszítették.⁷

Mindezen nehézségeket tetézte az ÁVH-s őrök bánásmódja, akik ténylegesen alkalmazták a számukra kiadott „Ne csak őrizd, gyűlöld is” parancsot. Így rendszeresen

Garasin Rudolf (1895–1969) Polgári iskolai tanulmányai után nyomdásztanoncnak állt, s tagja lett a munkahelyi szakszervezetnek, majd az MSZDP-nek. Az első világháborúban teljesített katonai szolgálata során 1915-ben orosz fogságba esett, ahol megismerkedett a kommunista eszmével és 1918-ban belépett a bolsevik pártba. Évtizedekig a Szovjetunióban élt, volt a Vörös Gárda önkéntese, majd zászlóaljparancsnoka. A háború után gabonakereskedéssel foglalkozott, később a hadifoglyok kicserélését végző hivatalnál dolgozott. Ezután nyomdaipari üzemekben helyezkedett el és közben mérnöki oklevelet szerzett a Sztálin Népgazdasági Akadémián. Így vezető pozíciókat is betölthetett, 1931-ben a moszkvai nyomdaipari, a következő évtől a papíripari tröszt vezérigazgatója lett. A második világháború előtt a Könnyűipari Minisztériumnál is dolgozott. A harcok során megsebesült, ezért a háború végéig propagandamunkával és partizánképzéssel foglalkozott. 1945-ben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkatársaként rövid időre Magyarországra is visszatért. 1947-ben visszament a Szovjetunióba és leszerelt. Ezután a moszkvai Nyomdaipari tröszt főmérnöke és vezérigazgatója volt 1951-ig. Csak ekkor tért vissza véglegesen Magyarországra. Itt az Igazságügyminisztérium, majd a Belügyminisztérium fennhatósága alatt álló büntetés-végrehajtás főosztályvezetője lett ezredesi rangban. Ő szervezte meg az elítéltek börtönökben és külmunkahelyeken, főleg szénbányákban történő foglalkoztatását a Börtönügyi Osztály, majd a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokság vezetőjeként. A Gyűjtőfogházban történt törvénytelenések miatt 1955-ben miniszteri figyelmeztetést kapott, majd ezt törölték. 1957-ben a Határőrség országos parancsnokhelyettesévé nevezték ki, de rövidesen Mongóliába küldték nagykövetnek, ahol 1961-es nyugdíjazásáig szolgált. Emlékeit *Vörössapkás lovasok* címmel írta meg.

voltak a verések és a legkisebb vétségért is büntetéseket szabtak ki. Ezek közül a legsúlyosabb az éjszakára vizes gödörbe állítás, valamint a gúzsba kötés volt, mely során többen eszméletüket veszítették. A gúzsba kötés „rekordját” Benkő Zoltán állította fel, rá szabták ki legtöbbször ezt a büntetést, míg Kiss Dánielnek ezen büntetés következtében kellett több ujját csonkolni.⁸ A tábor parancsnokai Fóris Béla, Csete József, Fazekas Péter és Tóth Gyula voltak.⁹

Az ide hurcolt emberek életét a közülük beszervezett besúgók is megkeserítették. A Felső táborban lévők közül pedig 120 ember életét még az is tovább nehezítette, hogy belőlük ún. büntetőbrigádot hoztak létre. Az ide beosztottak kapták a legnehezebb munkákat és a legrosszabb ételmezést, valamint nem létesíthettek kapcsolatot más barakkban lakó társaikkal sem.

A rabokat a külvilágtól teljesen elszigetelték, nem fogadhattak látogatót, nem kaphattak csomagot, volt, akiről hozzátartozói azt sem tudták, hogy Recskén van. Így nem meglepő módon sokak fejében megfordult a szökés gondolata. Ezt azonban csak ketten tudták sikeresen végrehajtani. Az első eset 1950 szeptemberében történt, ekkor Dobó József szökött meg. Azonban mivel zsarolásképpen letartóztatták családtagjait, végül önként feladta magát. Ezután visszahozták a táborba és társaival megverették, majd elszállították. A második kísérlet Michnay Gyula nevéhez fűződik, aki 7 társával együtt szökött meg 1951 májusában.¹⁰ Bár társait elfogták, de neki sikerült kijutnia nyugatra és a Szabad Európa Rádióban több száz társának a nevét olvasta be. Sokan innen értesültek családtagjuk hollétéről.

A szabadulás első lehetőségét 1951. decembere jelentette, amikor 34 főt engedtek el. Ezután 1952 nyarán lezajlottak az első felülvizsgálatok is, azonban ez nem eredményezett szabadulást, annak ellenére sem, hogy sokan a törvényileg előírt 2 éves maximumnál is több időt töltöttek már internálásban. A tábor felszámolása – ezen törvénytelenítés ellenére is – még egy évig váratott magára.¹¹

A Rákosi-korszakban az internálótáborok mellett még kétféle tábortípust hoztak létre, az egyiket a kitelepítettek, a másikat az elítéltek számára. A hivatalosan telepéseknek nevezett embereket a déli és nyugati határsáv falvaiból tiltották ki, mert ott tartózkodásukat veszélyesnek tartotta a párt. A kitelepítések 1950. június 22-én kezdődtek és összesen 451 településről hurcoltak el családokat. Az ÁVH által kiállított kitelepítési határozat kézhezvétele után rövid időt hagytak összezsugorolni nekik, majd az Alföldön számukra létrehozott 12 zárt munkatábor egyikébe szállították őket. Ilyen táborok voltak Árkus, Borsós, Borzas-Mihályhalma, Ebes, Elep, Erzsébet tanya, Kócspuszta, Kónya, Kormópuszta, Lászlómajor Lenintanya és Tedej területén. Az ide hozott embereket leromlott állapotú házakban vagy istállóknak helyezték el, többségük a Hortobágyi Állami Gazdaságok Trösztjénél dolgozott. A közel 8000 ember elhurcolásával egy zárt alföldi munkatáborrendszer épült fel, ami 1953 októberéig működött.¹²

Kitelepítések azonban nemcsak a határ 15 km-es sávjából történtek, hanem Budapestről és a nagyobb városokból is tiltották ki családokat. Az ő elköltöztetésük 1951. május 21-én kezdődött meg és néhány hét alatt 1951. június 18-áig lezajlott.¹³ Itt is a politikai megbízhatatlanság volt az intézkedés alapja, melynek eredményeként 12 000 embernek kellett elhagynia

otthonát. Ezeket a családokat összesen 9 megyében, főleg kelet-magyarországi falvakban helyezték el kuláknak nyilvánított gazdáknál. Lakásaik felett pedig ezután a kommunista pártvezetés rendelkezett.

A Rákosi-korszakban működött harmadik tábortípusban a politikai és köztörvényes elítélteket dolgoztatták. Az 1952 tavaszán ezen célból felállított táborok létrehozását két dolog tette szükségessé. Egyrészt az ötéves terv teljesítéséhez minden munkáskézre szükség volt, másrészt pedig kevés volt a rendelkezésre álló hely a már amúgy is túlszűfolt börtönökben, mivel a letartóztatottak száma a Horthy-korszakbeli 10-12 ezerről 1953-ra 40 734-re¹⁴ nőtt. Ezen táborok elsősorban bányászati lelőhelyek közelében létesültek, mivel a legfontosabb szempont az volt, hogy az idekerültek dolgozzanak.¹⁵

A Rákosi-korszak táborvilágában alapvető változást Sztálin 1953. március 5-ei halála, és ennek hatására Nagy Imre kinevezése hozott. Az új miniszterelnök programjában többek között kimondta az internáltak és kitelepítettek számára létesített táborok feloszlását is október 31-ig. Ez azonban nem jelentette minden itt lévő szabadulását, mivel az 5075 fő internált közül 659-et bíróság elé állítottak.¹⁶ Nagy Imre ekkor amnesztiarendeletet is kiadott, mely 758 611 embert¹⁷ érintett, közülük 13 820-an a börtönökből szabadulhattak.

A szabadulók a velük történekről ezután sem beszélhettek, mert titoktartási nyilatkozatot íratnak alá velük. A recski tábor 1953. szeptember 23-án ürült ki, az innen szabadulók közül 217 főt további börtönbüntetésre ítélték.¹⁸ A kitelepítettek is elhagyhatták kényszerlakhelyüket, azonban nem költözhetek vissza szülőfalujukba és Budapestre sem, valamint régi házaikat sem kapták vissza.

1953 ősze mindezek ellenére sem jelentette a magyarországi táborok korszakának végét, hiszen az elítélteknek létesített táborok ezután is működtek, sőt újabbak is létesültek. Ilyen tábor volt még 1956-ban is Ajkán, Csolnokon, Edelényben, Farkaslyuk-Tótlápán, Herenden, Izsófalván, Komlón, Oroszlányban, Ormospusztán, Suzhakállón, Tatabányán és Várpalotán.¹⁹ Ezek

Jegyzetek

¹ Előterjesztés a Népgazdasági Tanácshoz. 407/21-1951. sz. határozat. 1951. MNL OL XIX – A-19-b 34. d.

² Palasik Mária: Titkos belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében. 138.000/1945., *Társadalmi Szemle* 1997/7, 87–94.

³ Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok.” *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL – L Harmattan, 2012, 19–21.

⁴ Drucza Attila: „Buda-Dél – Dél-Buda” In: *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére.* Szerk. Ötvös István. Piliscsaba, PPKE BTK, 2004, 260–277.

⁵ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 195.

⁶ Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok.” *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL – L Harmattan, 2012, 99–118.

⁷ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 270.

⁸ Böszörményi Géza: *Recsk.* Széphalom, Budapest, 2005, 176., 180–181.

⁹ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 275–276.

¹⁰ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 229–247.

¹¹ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 247–255.

¹² *Hortobágy örökségei, Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015. illetve Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok.” *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL – L Harmattan, 2012, 49–51.

¹³ Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok.” *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL – L Harmattan, 2012, 52.

¹⁴ MNL OL MKS 276. f. 65. cs. 184. ő. e.

¹⁵ Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban. Táborok Csolnokon, Oroszlányban és Tatabányán.* Budapest, Argumentum, 2019, 70.

¹⁶ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II.* Szerk. dr. Horváth Ibolya et al. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993, 591.

¹⁷ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. dr. Horváth Ibolya et al. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 430–431.

¹⁸ Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépmíves, 2017, 306–307.

¹⁹ Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban. Táborok Csolnokon, Oroszlányban és Tatabányán.* Budapest, Argumentum, 2019, 75.

²⁰ Ruzsa Bence: *Egy évszázad Kistarcsán, Az internálótábor története.* Kistarcsa, Kistarcsai Kulturális Egyesület, 2020.

többségének megszüntetésére csak az 1956-os forradalom alatt került sor. Az ezt követő Kádár-korszakban pedig már csak 1960-ig működött internálótábor, ami előbb Kistarcsán, majd Tökölön volt.²⁰

MARSCHAL ADRIENN

A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság

1945. január 20.

A második világháború végén, az egyre nyilvánvalóbbá váló német vereség következtében Magyarország is arra törekedett, hogy minél hamarabb kiléphessen a háborúból. Az október 15-ei sikertelen kiugrási kísérlet azonban megakasztotta ezt a folyamatot és megszakadtak a Szovjetunióval megkezdett fegyverszüneti tárgyalások. Időközben, szeptember 23-ától kezdve a szovjetek az ország egyre nagyobb részéről szorították ki a németeket. Ennek következtében 1944. december 21-én Ideiglenes Nemzetgyűlés, másnap pedig Ideiglenes Kormány alakulhatott Debrecenben. Ez utóbbi kapott felhatalmazást arra, hogy folytassa az abbamaradt tárgyalásokat.

A fegyverszünetet végül 1945. január 20-án írta alá Vorosilov marsallal Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János honvédelmi miniszter és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár. Ennek 20 pontja közül a 18. rendelkezett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításáról. „A fegyverszünet egész időtartama Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását. [...] A Magyar Kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden, a fegyverszüneti egyezményből következő utasítását teljesíteni.”¹ A fegyverszünet

feltételeit és teljes szövegét a sajtóban is közzétették.² Mindez azt jelentette, hogy bár megalakult az Ideiglenes Kormány és Nemzetgyűlés, de a valódi hatalmat a békekötésig a SZEB gyakorolta Magyarországon, így hazánk szuverenitása erősen korlátozott volt.

A SZEB első képviselői már 1945 február 3-án, a hazautazó fegyverszüneti delegációval együtt megérkeztek Moszkvából. A szovjetek bizottságon belüli vezető szerepét az 1944 októberi, moszkvai találkozon döntötte el Sztálin, Eden és Churchill. Így a megszállás 80:20 arányú lett a szovjetek javára. A szervezet elnöke ennek eredményeként mindvégig Kliment Jefremovics Vorosilov szovjet marsall volt, akit 1946 februárjától az ügyvezető alelnök, Vlagyimir Petrovics Szviridov helyettesített, politikai tanácsadója pedig Georgij Makszimovics Puskin volt. A szovjet delegációt 1945 márciusában száz főre tervezték, valódi létszáma azonban végül elérte a 700-800-at. Így a SZEB szovjet tagjai nemcsak Budapesten voltak megtalálhatóak, hanem a vármegyéik élén és a nagyobb városokban, továbbá minden nagyobb gyárnál, vállalatnál és üzemnél, valamint a vasútnál és a dunai kikötőkben is.³

Az angolok küldöttsége február 23-án érkezett meg hazánkba, vezetőjük Oliver Pearse Edgcumbe tábornok volt. Esetükben először 86 főről volt szó, de végül több mint 300-an jöttek.

Tildy Zoltán köztársasági elnök (b2) és neje (b3), Vorosilov marsall társaságában, aki díszvacsorát adott a Vörös Hadsereg megalakulásának 28. évfordulója alkalmából 1946. február 23-án. A (Britannia) Béke Szállóban rendezett ünnepségen megjelentek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjai, külföldi diplomaták és a magyar kormány számos minisztere is. MTI Fotó, MAFIRT: Bass Tibor

A SZEZ misszió belüli működő politikai képviselőket Alvary Gascogne, majd 1946 júniusától pedig Alekszander Knox Helm vezette.⁴

A három nagy közül az amerikai delegáció létszáma volt a legalacsonyabb, mivel csak 120-130 főt számlált. Vezetőjük kezdetben William Shaffer Key altábornagy, majd 1946. július 5-étől George Hatton Weems dandártábornok volt. Az amerikaiak viszont a SZEZ irányítása alatt működő katonai missziójukon kívül, attól független 70 fős politikai képviselőt is működtettek Magyarországon Arthur Schoenfeld vezetésével.⁵

Ezen utóbbi két misszió nemcsak a fegyverszüneti szerződés betartását ellenőrizte, hanem az angol és amerikai érdekek érvényesítését, valamint a teljes szovjet politikai és gazdasági hatalomátvitel meggyőztetését is célul tűzték ki. Ezt azonban nagyban nehezítette, hogy az angol és amerikai katonai missziók nem tarthattak közvetlen kapcsolatot a magyar kormány-szervekkel, hivatalos információkat kizárólag a szovjetektől kaphattak.⁶ Csak a politikai missziók tarthattak fenn kapcsolatot egyházi személyekkel és vezető politikusokkal. Ezen tevékenységük következtében viszont később több esetben is kémkedés vádjával állították bíróság elé a delegációk tagjait. Például a Standard

perben Edgar Sanderst vagy a jugoszláv delegáció tagját, Lazar Brankovot a Rajk perben.⁷ Az angol és amerikai misszió azonban – bármennyire is reménykedtek jelenlétükben a magyar politikusok – nem tudta érdemben befolyásolni az ország sorsát és megakadályozni a szovjetizálást. Erről Nagy Ferenc miniszterelnök így írt: „rájött a magyar kormány, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság egészen egyoldalú intézmény, amelyben a másik két nagyhatalom részvétele sokszor csak arra való, hogy a szovjet erőszakoskodásait fedezze.”⁸

Mivel Csehszlovákiának és Jugoszláviának is jóvátételt fizetett Magyarország, ezért előbbieket is missziót tarthattak fenn hazánkban, de hivatalosan nem voltak tagjai a bizottságnak, annak ülésein és döntéseiben nem vehettek részt. A jugoszlávok március 10-én érkeztek meg Obrad Cicmil vezetésével, majd néhány nap múlva a csehszlovákok is Dalibor Milos Krnoval az élen, akit 1946 tavaszától František Dastich altábornagy váltott. Mindkét delegáció kezdetben csak 20 fős volt, a csehszlovákok létszáma viszont rövidesen elérte a 90-et.⁹

A SZEZ itt tartózkodásának ideje alatt a bizottság tagjainak ellátása a magyar kormány feladata lett. Így részükre először Debrecenben kellett szállást és teljes ellátást biztosítani. Ebbe beletartozott a lakóhelyül kijelölt villák rendbehozatala, berendezése, valamint az emberek élelemmel és egyéb szükségleti cikkekkal való ellátása. A kormány Budapestre költözését követően pedig a fővárosban kellett megteremteni ugyanezt. Ide április 6-12 között érkeztek meg a szovjet, 18-án az amerikai, majd a hónap végéig az angol, jugoszláv és csehszlovák SZEZ tagok is. Ellátásukat 1945 júniusától a Közellátásügyi Minisztérium beszerzési csoportja irányította, majd 1946-tól a Budapesti Székesfővárosi

Községi, Kereskedelmi és Szállítási Részvénytársaság. Ők pedig mindenről, még a vásárolt virágokról is számlát nyújtottak be. Ez utóbbiból, miután a sajtóban is megírták kisebb botrány lett. Összességében itt tartózkodásuk komoly költségvetési kiadást jelentett, mivel 1946. február 1-ig 56 milliárd pengőt utaltak ki részükre. Ezt a magas összeget részben az egyre erősödő infláció is eredményezte, de a forint 1946. augusztus elsejei bevezetését követően is közel további 66 millió forintba került az államnak a bizottság több száz tagjának ellátása.¹⁰

A SZEZ megérkezését követően el is kezdte tevékenységét, így szovjet tagjai már február 13-án¹¹ leültek tárgyalni a magyarokkal, az első olyan ülést pedig, amin már az amerikaiak és az angolok is részt vettek, 1945. március 26-án tartották meg még Debrecenben. Működésének részleteit az alapszabályzat tartalmazta, amit a fegyverszünet megkötésének napján nyújtottak át. Eszerint 7 osztályt hoznak létre: személyzetit, politikait, közigazgatásit, katonait, gazdaságit, valamint egyet a légi erők és egyet a folyami flotta számára. Titkárságot azonban nem létesítettek, mivel Vorosilov nem látta szükségesnek a közös adminisztrációt. Ebből is következett, hogy a nyugatiak tájékoztatása sosem volt megfelelő. Több mint két éves működése két szakaszra osztható: az első az ország német megszállás alóli felszabadításáig, 1945 áprilisáig, míg a második a SZEZ megszüntetéséig tartott. Ez a két időszak olyan tekintetben is elkülönült egymástól, hogy 1945 júliusában Vorosilov módosította az alapszabályt. Így a kezdeti háborús időszakhoz képest, amikor csak tájékoztatniuk kellett az amerikaiakat és az angolokat az intézkedéseikről, ekkortól már be kellett vonniuk őket a megbeszélésekbe. De hozzájárulásuk továbbra sem volt szükséges a döntések meghozatalához, így nem valósult meg az az amerikai igény, hogy egyenlő

Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969) Az alapfokú iskola elvégzése után a kohászatban, valamint egy mozdonygyárban dolgozott. Ekkoriban került kapcsolatba a szociáldemokrata eszmékkel, 1903-ban a pártba is belépett és a bolsevik csoporthoz csatlakozott. Küldöttnek is megválasztották, így részt vett az Oroszországi Szociáldemokrata Párt kongresszusain. Az 1905-ös orosz forradalom bukása után száműzték, csak 1914-ben térhetett vissza. Innenről azonban folyamatosan emelkedett a ranglétrán, beválasztották a szentpétervári szovjetbe, majd a luhanszki szovjet elnöke lett. 1917-ben a politikai rendőrség, a Cseka megszervezésével bízták meg. 1919-től belügyi népbiztos volt, majd 1921-től bekerült a Központi Bizottságba, 1926-tól a Politbüroba. Emellett a Vörös Hadsereg létrehozásában is részt vett és a 10. hadsereg, az Észak-kaukázusi Katonai Körzet, majd a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka lett. Részt vett a kronstadti matrózlázadás leverésében. 1924-ben a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának tagjává nevezték ki, mellette 1940-ig honvédelmi népbiztos is volt. A katonai ranglétrán is folyamatosan emelkedett, 1935-ben a Szovjetunió marsallja lett. Eredményes katonai vezető volt, visszaverte a japánok támadását és lezárta a finn háborút. A második világháború alatt a partizáncsapatok parancsnoka, a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának tagja és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselője. A magyar békeszerződés aláírásáig a Magyarországon létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet részlegének vezetője, ezzel gyakorlatilag az ország irányítója volt 1947-ig. Közben 1946-ban visszatért a Szovjetunióba és 1953-ig a minisztertanács elnökhelyettese volt. Sztálin halála után sem távolították el, ekkortól 1960-ig a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke volt és a KB tagja maradt. Ez utóbbi tisztségétől és a Politbüro tagságától Hruscsov időszakában meg kellett válnia, de a KB-ba 1966-ban visszakerülhetett.

félként közösen hozzanak döntéseket. További fontos cezúrát jelentett az 1945. július 17. és augusztus 2. között tartott potsdami konferencia is, ahol sor került a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységének felülvizsgálatára. Mindez azonban érintetlenül hagyta a szovjet hegemoniát, ami világosan mutatta az erőviszonyokat.¹²

A SZEБ vezetői összesen 55 felsőszintű megbeszélést folytattak, ezeken leggyakrabban az USA és Nagy-Britannia magyarországi jogainak és érdekeltségeinek a visszaállítása, a beutazások kérdése, a missziók ellátása, a nyugati megszállási övezetben lévő magyarok hazahozatala és a magyarországi németek kitelepítése volt napirenden, de szóba került a hadsereg és a rendőrség kérdése, a szovjetek politikai életbe való beavatkozása, az alapszabály módosítása vagy

a bizottságon belüli egyenlőtlen viszony is. Az üléseken az amerikaiak többször vállalták a konfrontációt is, míg az angolok inkább együttműködésre törekedtek, hogy ezzel gyorsítsák a békekötést.¹³

A SZEБ Budapestre való áttelepülését követően, 1945. április 23-án felállították a SZEБ Gazdasági Hivatalát, melynek igazgatójául Soós Jenőt nevezték ki. Az 51 főt foglalkoztató hivatal hatáskörébe az építkezési, műszaki ügyek tartoztak, emellett a beszerzés, a szállítás, az ételmezés és az elosztás, valamint mindezek könyvelése és számvitele. Ezeket a feladatokat 1946. február 12-től már a Jóvátételi Hivatal látta el.¹⁴

A SZEБ tevékenységének nagyon lényeges része volt, hogy ők ellenőrizték a fegyverszüneti szerződés 12. pontja által előírt jóvátétel kifizetését. Ennek összege

300 millió dollár volt, amit 6 év alatt kellett teljesíteni. Ebből 200 millió dollárt a Szovjetunió, 70 milliót Jugoszlávia, míg 30 milliót Csehszlovákia kapott. Továbbá az Egyesült Nemzetek államait is kárpótolnunk kellett (volna).¹⁵ Az e fölötti ellenőrzés nagyon fontos kulcspozíciót jelentett, mivel ahogy az USA moszkvai követe megfogalmazta: „A magyar gazdaság gyakorlatilag annak a kezébe kerül, aki a jóvátételi szállításokat ellenőrzi.”¹⁶ Így az amerikaiak gazdasági eszközökkel is próbálták fékezni a szovjet térnyerést, de saját gazdasági érdekeltségeik helyreállítására sem került sor.¹⁷

A jóvátétel kifizetésének részleteiről már 1945 februárjában előzetes tárgyalások kezdődtek¹⁸, melyek Pokorny Hermann altábornagy és Leonid Ivanovics Zorin tábornok között zajlottak. Az erről szóló megállapodást végül 1945. június 15-én írta alá Vorosilov marsall és dálnoki Miklós Béla miniszterelnök. Ennek értelmében legalább 100 gyárat leszerelhettek a szovjetek, valamint Magyarországot terhelte a jóvátételi áru szállításának és csomagolásának költsége is. Az áruk értékét az 1938-as árak alapján számolták el. A hadizsákmányként, valamint a jóvátétel részeként leszerelt gyárak mellett további 50 vállalatot is át kellett adni a Szovjetuniónak, amelyek német tulajdonban voltak. Ez vegyes vállalatok esetében az amerikai vagy angol fél sérelmére is megtörtént. Mindezek eredményeként több mint 400 magyar vállalat került szovjet kézbe. A jóvátételi igények kifizetése pedig annak 1953 januári lezárultáig elsőbbséget élvezett a magyar gazdaság talpra állításával szemben is. Hazánk a hadizsákmányként lefoglalt javakon kívül 131-178 millió dollárt fizetett ki a Szovjetuniónak úgy, hogy a szovjetek 1948 nyarán elengedték a hátralévő jóvátétel kifizetésének felét. Ennek ellenére a magyar kifizetés jóval meghaladta a jóvátételként előírt 200 millió dollárt, a legújabb számítások szerint elérte a 380

milliót is. A jóvátétel kifizetésének ellenőrzése közben pedig a szovjetek megteremtették az alapjait a szocialista gazdaság kialakításának.¹⁹

A szovjetekkel ellentétben a Csehszlovákiának fizetendő jóvátétel lezárására már 1949-ben, a Csorba tói egyezményen sor került, amiben kimondták, hogy jóvátételi kötelezettségét a magyar állam a Csehszlovákiából áttelepített magyarok ottmaradó magán vagyona révén fedezte. A Jugoszláviának fizetendő jóvátétel viszont évekig elhúzódott, mert 1948-ban megromlott a Szovjetunió és Jugoszlávia viszonya, ennek következtében a magyar jóvátétel kifizetése 1948 és 1956 között szünetelt.²⁰

A SZEБ tagjainak ellátásán és a kifizetendő jóvátételen felül súlyos terhet jelentett ezekben az években az ország számára az itt állomásozó közel másfél millió szovjet katona ellátása. Ez 1945 második felében közel 85 milliárd pengőbe került, majd a forint bevezetését követően további 511 millió forintba. Mindezt úgy volt kénytelen kifizetni Magyarország, hogy a szovjetek eddigre hadizsákmányként kiürítették a banktrezorokat, elvitték a haszonállatok és műkincsek egy részét. Továbbá lefoglalták az élelmiszer raktárakat és a szénkészleteket is. Mindezzel már a jóvátétel kifizetését is akadályozták.²¹

A SZEБ itt tartózkodásának a gazdasági mellett nagyon komoly politikai következményei is voltak. Az Ideiglenes Kormány időszakában Vorosilov engedélyezte a pártok, például a Magyar Radikális Párt működését, de ő szorgalmazta az 1945-ös választások kiírását,²² a földosztás rendeleti úton való megvalósítását, a kormány 1945 nyarán történt átalakítását vagy tiltotta meg őszi a nemzetgyűlés összehívását. Ez a helyzet az 1945-ös demokratikus és szabad választásokat követően is

folymatódott, mivel még nem írták alá a békeszerződést. Így Tildy Zoltán is kénytelen volt alárendelni magát a SZEB-nek. „Kormányunk a legtisztább szándékkal, a leglelkismeretesebben fogja betartani, a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal mindenkor egyetértve és annak rendelkezéseit kielégítve, a fegyverszüneti szerződés minden határozatát, annak szelleme és betűje szerint.”²³ A SZEB révén a szovjetek elsőként a kormányalakításba és a miniszteri posztok elosztásába szólta bele, az előbbi emiatt lett népfrentos vagyis koalíciós, a belügyminiszter pedig Nagy Imre. Majd az új miniszterelnök személyét is kifogásolták, ezért választották meg Sulyok Dezső helyett Nagy Ferencet. Ezt követően a Kommunisták Párt arra való törekvését is támogatták, hogy a kisgazdák zárják ki „reakciós” tagjaikat, mivel azzal fenyegettek, hogy a szovjet katonák maguk veszik kézbe a saját ellátásukat, illetve, hogy beszüntetik az áruszállítást. Így emiatt 20 képviselőt távolítottak el a kisgazdapártból 1946 tavaszán.²⁴

Majd ezután beleszóltak az 1946 nyári kormányátalakításba, így Keresztury Dezső helyett Darvas József lett az új kultuszminiszter, Erőss József helyett Bartha Albert lett a hadügyminiszter, Dobi Istvánt pedig tárca nélküli miniszterré kellett kinevezni, mert Vorosilov ezt ajánlotta feltételként. Az Oktogonnál június 17-én megölt szovjet katonák esetét pedig arra használták fel Sviridov 1946 június végi levelét követően, hogy Rajk László belügyminiszterrel feloszlassanak több mint száz fasisztának minősített egyesületet, többek között a cserkészet vagy a KALOT-ot. Emellett komolyan beavatkoztak a Nemzeti Bank irányításába, a rubelkészlettel való helytelen gazdálkodásra hivatkozva Sviridov levelet írt a bank három vezetőjének leváltása érdekében. Nagy Ferenc nem tudott kitérni a kérdés elől, csupán büntetőjogi felelősségre vonásukat sikerült elkerülnie. Ezután beleszóltak az

1946 őszi országos parasztnapok dátumába, így azt augusztus 20. helyett szeptember 7-9. között tartották meg. Valamint megakadályozták a közös paraszt érdekvédelmi szervezet létrehozását Országos Mezőgazdasági Szövetség néven, és a kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt közeledését is.²⁵

De a magyar igazságszolgáltatás sem lehetett független. Elsőként az 1946 áprilisában letartóztatott Páter Kiss Szaléz került a szovjetek őrizetébe és tűnt el nyomtalanul, mert a vád szerint tanítványai gyilkosságokat követtek el szovjet katonák ellen Gyöngyösön és környékén. Az ügygel kapcsolatban mentelmi joga ellenére egy időre letartóztatták Fillér László országgyűlési képviselőt is, őt azonban néhány hét után szabadon engedték. Majd a Magyar Község ügyében is konzultáltak a kommunisták a szovjetekkel.²⁶

A SZEB gazdasági életet és belpolitikát irányító tevékenysége mellett hatásköre kiterjedt a mindennapi életre is. Így a rádióállomások, a posta, a távíró és távbeszélő működtetésére, a sajtótermékek és könyvek kiadására és terjesztésére, az országba való ki és beutazások engedélyezésére is. Ennek következtében Alekszandr Mihajlovics Beljanov vezetésével 1945 áprilisában létrehozták a Fasiszta Termékek Jegyzékét Összeállító Bizottságot, amely ún. index listát készített. Erre 4757 fasisztának, szovjetellenesnek vagy antidemokratikusnak minősített kiadvány került. Ezeket begyűjtötték, majd 630 ezer kötet könyvet és 37 000 kilogramm sajtóterméket zúztak be. A kiadványok feletti hatáskörükön túl ők adtak engedélyt például a Magyar Írók Szövetségének működésére, sportolók kiutazására, só behozatalára, a rádió műsorának elindítására, bankjegyek nyomtatására, de beleszóltak a Corvin moziban vetített filmek kiválasztásába is.²⁷

Viszont ezen kiterjedt hatáskörük ellenére sem foglalkoztak a Szovjetunióba elhurcolt magyarok és svábok sorsával, mivel a fegyverszüneti szerződés csak a szövetséges hadifoglyok szabadon bocsátásáról és a német foglyok átadásáról rendelkezett. Annak ellenére sem, hogy a magyar kormány többször írt levelet ezügyben, melyekre azonban nem válaszoltak. Szintén figyelmen kívül hagyták a szovjet katonák által elkövetett rablásokat, fosztogatásokat és tömeges nemi erőszakot. Valamint bár az üléseken a szövetségesek felvetették a Csehszlovákiában és Romániában élő magyarokat érintő jogsértéseket, ezek megtárgyalása elől Vorosilov elzárkózott.²⁸

Ehhez kapcsolódóan fontos kitérni arra is, hogy nagyon súlyos következménye volt a fegyverszüneti szerződés azon pontjának, ami a német állampolgárok kitelepítését írta elő. 1945 nyaratól szinte minden ülésen tárgyaltak róla, mivel a kérdésben a magyar kormány helyett a SZEB volt az illetékes. A németek kollektív bűnössége és felelőssége alapján kezdetben 500 ezer ember kitelepítését várták el. Ennek részleteit is az üléseken döntötték el, például december 10-én 100 kg-ban állapították meg a személyenként szállítható poggyász súlyát.²⁹ Ezután nem sokkal, 1945. december 29-én lépett életbe az áttelepítésről szóló törvény, ami a német nemzetiségűeket, a német anyanyelvűeket, a Volksbund és az SS tagjait jelölte ki. A SZEB amerikai képviselői pedig az üléseken többször is szót emeltek ennek humánus lebonyolításért. Végül mindezek következtében 1946. január 19-étől legalább 170-200 ezer embernek kellett elhagynia Magyarországot, akik kezdetben az amerikai, majd a szovjet zónába mehettek. Hasonló sorsban osztoztak a felvidéki magyarok is. Nekik a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény 1946. február 27-ei aláírása után kellett elhagyniuk szülőföldjüket. Esetükben legalább – elsősorban az

amerikaiak közbenjárására – sikerült megakadályozni a kezdeti csehszlovák elképzelést, ami 200 ezer magyar egyoldalú áttelepítését írta volna elő.³⁰

A SZEB gazdasági, politikai és mindennapi életet meghatározó tevékenységét végül csak 1947 őszén fejezte be Magyarországon. Bár a békeszerződést már 1947. február 10-én aláírták Párizsban, de ez még nem jelentette a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megszüntetését, mivel az a békeszerződés becikkelyezéséig és letétbe helyezéséig tartott. Így további hét hónapon át avatkoztak be a magyar belügyekbe. Ennek első és legszembetűnőbb példája Kovács Béla február 25-ei, szovjetek által történt letartóztatása volt. Ezután szerepet játszottak még Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatásában és az 1947-es „kék cédulás választások” során is. Ezek többségénél is az angol és amerikai SZEB képviselők tiltakozásukat fejezték ki, de erre legtöbbször elutasító szovjet válasz érkezett és érdemben semmi sem változott.³¹ Így mindezek eredményeként mire a SZEB elhagyta Magyarországot már egy kommunista párt vezette kormány irányította az országot.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság végül 1947. szeptember 15-én tartotta utolsó ülését, mert aznap került sor a békeszerződés letétbe helyezésére Moszkvában. Ezen alkalommal Sviridov kifejtette, hogy a fegyverszüneti szerződés pontjainak többségét teljesítették a magyarok „a teljesítetlen cikkelek bekerültek a békeszerződésbe, és a magyar kormány kötelezte magát teljesítésükre, részünkről semmilyen különös követelés nincs a magyar kormánnyal szemben.” Az amerikaiak viszont még ezen az ülésen is arról szóltak, hogy nem tájékoztatták őket megfelelően: „a szovjet csapatok parancsnoksága és a SZEB szovjet része sok kérdést egyoldalúan, a SZEB amerikai és angol

Az államvédelmi szervek kiépítése: BRFK PRO-BM ÁVÓ-ÁVH

1945. február 1.

Az 1945–1956 közötti Rákosi-korszak szándékoltan félelemteli légkörét alapvetően határozta meg a „párt ökle”-ként működő, változó nevű Államvédelmi Hatóság. Az Andrássy út 60-ban, majd 1951-től a Jászai Mari térnél lévő Fehér Házban működő hivatalban dolgozók egyre növekvő számán keresztül tapasztalhatta meg a lakosság a korszak törvénytelenégeinek nagy részét. Ők hajtották végre a kitelepítéseket és házkutatásokat, felügyelték az internálótáborokat és néhány börtönt is, valamint az ÁVH feladata volt a koncepciók perек lefolytatásához szükséges – fizikai kényszer, kínzások hatására aláírt – beismerő vallomások kikényszerítése is. Mindezeket túl ők terjesztették el a börtönökben a „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” jelszót és szemléletmódot is.

Az állandó félelem légkörében senki sem tudhatta mikor, hova és milyen váddal viszik el. Így alakult ki a „csengőfrász” névvel illetett jelenség is, hiszen bármely ház vagy lakás előtt megállhatott egy fekete autó, és az éjjeli órákban megszólaló csengő után sokszor hónapokra, esetleg évekre is eltűnt, akiért jöttek.

Az emberek egy része automatikusan szembefordult a kiépülő diktatúrával és titkos szervezkedések kezdődtek szerte az országban, például a Fehér Gárda mozgalom.¹ De a valós ügyek felderítése mellett sok esetben nem létező szervezkedéseket is kreáltak, hogy munkájuk eredményességét bizonyítani tudják.

A párt a társadalom szinte minden csoportját ellenségnek tekintette, egy korabeli államvédelmi eligazító 27 kategóriáját sorolta fel az ellenségnek.² Így az „éberség” állandó hangsúlyozása jegyében üldözendők voltak az „osztályidegen” Horthy-korszakbeli arisztokrácia tagjai, a gyártulajdonosok, a csendőrök és a közhivatalnokok. Mellettük „osztályellenségnek” számítottak az egyházak vezetői, a „klerikális reakció”, valamint a korábbi nagybirtokosok, nagygazdák is: ellenük kulákküldözés zajlott. A szociáldemokratákat gyakran „osztályárulóknak” bélyegezték meg, míg párton belüli politikai ellenfeleik a „frakciós”, „trockista” címkéket kapták meg. Mindennek ellenére – a rendszer támaszainak tekintett és haszonélvezőinek szánt – munkásokkal és szegényparasztokkal teltek meg a börtönök és a táborok. Ezt az arányt mutatja például az is, hogy a 83 ezer kulák és 167 ezer osztályidegen mellett 400 ezer parasztot büntettek meg közellátási büntetés miatt, továbbá 850 ezer esetben szabtak ki rájuk kihágási bírságot.³

Az Államvédelmi Hatóság, mint munkahely – a tagjai által is megtapasztalt árnyoldalai mellett – nagyon vonzó felemelkedési lehetőséget jelentett a gyakran képzetlen, iskolázatlan fiatal férfiak számára, akik néhány hónapos gyorstalpalók elvégzése után kiemelt, biztos fizetést kaptak a párt utasításainak kérdés nélküli végrehajtásáért. Kiváltságolt helyzetük – és ennek demonstrálása – miatt azonban ellentétbe kerültek más

A felvétel a MÁVAG Mozdony- és Gépgyár Nemzeti Vállalat dolgozói által a BM ÁVH-nak adományozott csapatzászló átadásakor készült 1949-ben. Balról jobbra: Zöld Sándor, Donáth Ferenc, az asztal mellett Farkas Mihály, Kádár János. Hidas István szónok, Péter Gábor és a zászlóánya Farkas Mihályné (Käthe Rüdiger). Fortepan / Bauer Sándor 128485

testületnél szolgálókkal, így a rendőrökkel, határőrökkel és a büntetés-végrehajtásban dolgozókkal is.

A párt erőszakszervezete természetesen egyre szorosabban összefonódott a párt felső vezetésével, elsősorban Rákosi Mátyás személyével, akitől Péter Gábor – egyre közvetlenebb módon – az utasításokat kapta. Emellett az ÁVH hatalmának növekedése vagy szándékolt csökkentése a Moszkvában zajló politikai változásokat is folyamatosan követte.

Az ÁVH elődszervezete, a Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (BRFK PRO) 1945. február 1-jén jött

létre Péter Gábor vezetésével. A testület ekkor 98 főből állt, feladata az volt, hogy: „a Főváros fasiszta bűnözőit”⁴ a Néptörvényszék elé állítsa. Ezzel párhuzamosan rövidesen, 1945. május 17-én létrehozták a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályát, amelyet Tömpe András vezetett.

A két különálló szervet azonban egy év eltelté után összevonták. 1946 októberében jelent meg Rajk László belügyminiszter rendelete, mely egybeolvasztotta a fővárosi és vidéki részleget. „A magyar államrendőrség vidéki főkapitányságának politikai rendészeti osztálya ennek a rendeletnek hatálybalépése napjával beolvad a magyar államrendőrség budapesti főkapitánysága

Farkas Vladimir (1925–2002) Lőwy Vladimir néven született Kassán. Szülei mindketten meggyőződéses kommunisták voltak, s a pártmunkát választották a családi élet helyett, így nagymamája nevelte fel. Szülővárosában szlovák, majd magyar nyelvű gimnáziumba járt, iskoláit azonban Moszkvában fejezte be, mivel édesapja Farkas Mihály későbbi honvédelmi miniszter 1939-ben kivitette magához. A második világháború alatt önkéntes honvédelmi munkaként tankelhárító árkokat ásott a Szovjetunióban, majd 1944-ben rádiós iskolába küldték. 1945-ben tért vissza Magyarországra édesapjával együtt, s ekkortól mindketten a Farkas vezetéknévvel használták. Ekkor rádiós képesítését is kamatoztathatta, mivel a pártközpontban ilyen munkát kapott. A következő évben viszont a Magyar Kommunista Párt döntése értelmében a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályára került alhadnagyként, ami meghatározta további pályáját. Itt a lehallgatásokkal foglalkozó alosztályon dolgozott, melynek rövidesen vezetőjévé nevezték ki. Később az önállóvá váló ÁVH Hírszerző Főosztályát irányította, valamint tagja volt az ÁVH Kollégiumának is. Eközben századosi, őrnagyi, majd 1951-ben alezredesi rangot kapott. Nemcsak lehallgatásokat végzett, hanem a koncepciók perек során kihallgatásokat is, például Rajk László, Kádár János, Kállai Gyula vagy Szűcs Ernő perében. Az 1953-as Nagy Imre kinevezéséhez kötődő fordulat után is az immár újra a Belügyminisztérium fennhatósága alá vont ÁVH Hírszerző Osztályán dolgozott tovább. Néhány évvel később viszont önként távozott az államvédelem vezetői közül, amikor a Péter Gábor és társai ellen megindított per következtében 1955 februárjában leszerelését kérte. Ezután a Lenin Intézet tanfolyamára küldték, majd rövidesen visszahívták. 1956 nyarán felelősségre vonták és a pártból is kizárták. Perében 1957-ben hirdettek ítéletet, összesen 12 évi börtönt szabtak ki rá. Ebből csak hármát töltött le, mert 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadulhatott. Ezután dolgozott statisztikusként, üzemgazdászként, valamint Belkereskedelmi Kölcsönző Vállalatnál és Volán Trösztnél is, míg 1985-ben nyugdíjazták. A rendszer-változtatás idején önéletrajzi kötete jelent meg *Nincs mentség* címmel.

politikai rendészeti osztályába. (2) A magyar államrendőrség budapesti főkapitánysága politikai rendészeti osztálya elnevezés helyébe ennek a rendeletnek a hatálybalépését követő naptól kezdődően »a magyar államrendőrség államvédelmi osztálya« elnevezés lép.”⁵ Ezt követően a megyeszékhelyeken lévő kapitányságokon is államvédelmi osztályokat hoztak létre és megkezdődött a törvénytelenések első szakasza.

A következő jelentős lépést az jelentette, amikor Kádár János belügyminiszter 1948. szeptember 6-ai rendeletével megváltoztatta a szervezet intézményi struktúrában elfoglalt helyét. „A »Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya« elnevezést megszüntetem és „Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága”

elnevezést rendelem el. [...] A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának rendelem alá továbbá a Magyar Államrendőrség határrendészeti, folyamrendészeti, valamint légiközlekedési rendészeti hatóságait és szerveit”.⁶ Ez a lépés azonban nemcsak a szervezeti átalakulás következő lépcsője volt, hanem világosan jelezte a kiépülő diktatúrát is. Továbbá egy másik BM rendelettel ekkor kapott jogot az ÁVH vezetője arra, hogy az állami szempontból veszélyesnek tartott személyeket kitiltsa, rendőrhatalósági őrizet vagy felügyelet alá helyezze.⁷ Vagyis ez tette lehetővé a bírósági ítélet nélküli kitelepítéseket és internálásokat. Valamint az útlevelek kiadásának joga is Péter Gábor fennhatósága alá került.⁸

Az ÁVH akkor ért fel hatalma csúcsára, amikor 1950. január 1-jén életbe lépett Dobi István, a Minisztertanács elnöke rendelete, mely szerint: „A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságából és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul. A szerv elnevezése: »Államvédelmi Hatóság« (Á. V. H.)”⁹ Ráadásul az ÁVH az év februárjában magába olvasztotta a Határőrség mellett az 1945. március 12-én felállított, azóta főcsoportfőnökséggé átalakított Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályát is, melynek 1949-es kivégzéséig Pálffy György volt a vezetője.¹⁰ Ettől az évtől kezdve az ÁVH a belső karhatalom, a hírszerzés, a polgári és katonai elhárítás, a határőrség és az idegen-rendészet irányítójává is vált. Létszámát egy 1949. decemberi határozat 28 ezer főben jelölte meg.¹¹ A szerv feladatait tekintve pedig a rendelet kimondta, hogy: „Az Államvédelmi Hatóság felderíti a dolgozó nép ellenségeit, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét.”¹²

Ezek az évek voltak a törvénytelenések legsötétebb időszakai is. Ekkor a politikai rendőrség 1 200 000 állampolgárról vezetett „nyilvántartó kartont”, emellett 1953-ra 40 800 fős ügynöki hálózattal rendelkezett.¹³ Kapott jogait gyakorolta is a szerv, így előbb 1950 nyarán a déli és nyugati határsávból, majd 1951 nyarán a budapesti kitelepítésekre is sor került. Ekkor kezdtek meg működésüket az ÁVH által felügyelt recski, kistarcsai,¹⁴ kazincbarcikai, kecskeméti, bernátkúti, sajóabonyi és tiszalöki táborok is. Az ÁVH több börtön felügyeletét is átvette, például a váciét. A törvénytelenések végrehajtásához a párthoz lojális bíróságok és ügyészségek közreműködését is megkapták, sőt a rettegett szerv az igazságszolgáltatás döntéseit is felülbírálhatta. Így kerülhetett sor az ún. visszakísérésekre, amelynek révén az ÁVH a jogerősen kiszabott büntetés letöltését követően is (!) fogva tarthatott embereket.

A korszak törvénytelenégei azonban a rendszer működtetőit sem kímélték. Így más áldozatok mellett, 1950-ben halálra verték Szűcs Ernőt, Péter Gábor első számú helyettesét, továbbá Ries István volt igazságügy-minisztert is.

Az ÁVH 1950-ben kialakított teljhatalmát először Sztálin 1953. márciusi halálát követően próbálták meg korlátozni. A nem sokkal később Moszkvában miniszterelnökké kinevezett Nagy Imre a „szocialista törvényesség” helyreállítására törekedett. Így többek között amnesztiát hirdetett, megszüntette a kitelepítéseket és a kuláklistákat, valamint feloszlatta az internálótáborokat. Ez a szovjetektől induló politikai irányváltás szükségszerűen az ÁVH-t is érintette. Az erre vonatkozó szovjet igényeket Berija ismertette, mely szerint az ÁVH-t az 1948-as állapot szerint a BM alá kell rendelni.¹⁵ Az intézkedést Gerő Ernő belügyminiszter hajtotta végre.

Az ÁVH élén is jelentős változások történtek: 1953. januárjában letartóztatták a szervet 1945 óta vezető Péter Gábort, és a következő év elején életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték.¹⁶ Felesége, bátyja, nővére és sógora mellett további 23 volt vezetőt is őrizetbe vettek, többek között az igazságügyminiszter Décsi Gyulát, a Gyűjtőfogház volt parancsnokát Bánkúti Antalt vagy Princz Gyulát az ÁVH Börtönügyi Osztályának vezetőjét.

Péter eltávolítása után az új vezető, az ÁVH Határőrség korábbi parancsnoka Piros László államvédelmi vezérőrnagy lett, akit 1954-ben belügyminiszterré is kineveztek. Mellette a fontosabb testületek vezetését Györe József és Dékán István kapta meg. Az ÁVH azonban Rákosi főtitkári poszton való meghagyásának, valamint Nagy Imre leváltásának következményeként nem tagozódott be a belügy szervezetébe, hanem ezzel ellentétes

folyamat ment végbe: maga alá rendelte a belügyet, és a minisztérium vezető pozícióinak többségét fokozatosan államvédelmi dolgozókkal töltötték be. Ennek eredményeként a belügy 30 központi egységéből 25-öt államvédelmi tiszttel vezetett, pedig csak 18 végzett államvédelmi munkát.¹⁷ Később az ÁVH pozíciói még tovább erősödtek, 1955 decemberében már 32-ből 27 egységet vezettek államvédelmi tisztek, így gyakorlatilag egy Államvédelmi Minisztérium jött létre. 1955-ben javaslat is született ezen a néven egy új minisztérium létrehozására, ezt azonban elvetették. Viszont 1956 elejétől a belügy irányító testületei szétváltak és a tárca egészét képviselő Belügyi Kollégium mellett Államvédelmi Kollégium is működött.

A belüghöz tartozó rendőrségen belül szintén hasonló folyamat ment végbe, itt a 20 területi szerv közül 16-nak az élén álltak ÁVH-sok, sőt 1956 nyarára a járési rendőrkapitányi posztok 57%-át is megszerezték.¹⁸ Mindez természetesen az ÁVH-sok létszámgyarapodásával is járt, amit viszont a statisztikákból igyekeztek kikozmetikázni. Hathatós tevékenységüknek köszönhetően pedig a börtönben lévőek létszáma 1955 novemberére megközelítette az 1953-as amnesztia elrendelése előttit.

Azonban miután Hruscsov az SZKP XX. kongresszusán nyíltan elítélte a Sztálin idejében végrehajtott törvénytelenéseket, egyértelmű volt, hogy Magyarországon és az ÁVH tekintetében is változások fognak bekövetkezni. Így 1956 áprilisában szovjet utasításra menesztették Rákosit és Gerő Ernő lett a párt új főtitkára. Megkezdődtek a felülvizsgálatok, ennek hatására pedig ismét csökkenni kezdett a börtönben lévőek száma, valamint további eljárások indultak a törvénytelenésekben érintett ÁVH-sok ellen. Az MDP PB ülésein 1956 júliusától folyamatosan az elkövetett

törvénytelenésekről tárgyaltak. Végül a „szocialista törvényesség” jegyében 31 ÁVH-s felelősségre vonását fogadták el. Így többek között őrizetbe vették Farkas Vladimírt, Faludi Ervint, Szendy Györgyöt, Szántó Györgyöt, Toldi Ferencet és Farkas Mihályt is.¹⁹

Az utolsó felvonást a szerv életében az 1956-os forradalom jelentette. Bár a forradalom 16 pontja között nem szerepelt az Államvédelmi Hatóság megszüntetése, ennek ellenére mégis nagyon sokan gyűlölettel viseltettek a kék egyenruhás ávósok iránt, így lincselésekre is sor került. Ennek megakadályozása érdekében katonai ruhába öltöztették át őket, hogy ne legyenek felismerhetőek. Majd Október 28-án Nagy Imre a rádióban jelentette be a kimondatlan követelést, hogy „egységes, új államrendőrséget szervezünk és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük.”²⁰ Münnich Ferenc belügyminiszter pedig arra adott utasítást, hogy „az ÁVH egységei szervezeten menjenek át a szovjet alakulatokhoz, vagy vonuljanak illegalitásba belföldön vagy Csehszlovákiában, vagy kérjék védőőrizetüket a börtönökbe.”²¹ Azonban nem mindenki fogadta meg ezt a tanácsot, így az október 23 és 29 között leadott 61 sortűz közül 15-ben ÁVH-soknak is egyértelmű szerepük volt.²²

Az ÁVH-t a forradalom leverését követő kádári megtorlás sem élesztette újjá, ennek okát Kádár János így fogalmazta meg: „feloszlattuk az Államvédelmi Hatóságot, mert nem ér semmit, mert rossz módszerek voltak”.²³ A szerv 1956-os megszüntetéséről azonban nem készült sem törvény, sem rendelet és az egykori elkövetők felelősségrevonása is csak részlegesen történt meg.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ Bővebben lásd: Őze Sándorné – Őze Sándor: *Magyar parasztballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön*. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2005.
- ² *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 15.
- ³ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 249–252., 267., 274.
- ⁴ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. II. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt”-ítéletek, elvi határozatok, az „56-os megtorlás” iratai*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 84.
- ⁵ *Magyar Közlöny*, 1946/228, 3.
- ⁶ *Magyar Közlöny*, 1948/202, 2085.
- ⁷ Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: *Trezor 1*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999, 75.
- ⁸ Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1945–1956. Szervezettörténeti áttekintés. In: *Megvalósult szükségyszerűség. Az állami rendőrség megszervezése*. Szerk. Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor. Budapest, Rendőrség Tudományos Tanácsa, 2020, 257–258.
- ⁹ *Magyar Közlöny*, 1949/265–268, 2167.
- ¹⁰ Okváth Imre: Kémek kémek ellen. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja – Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, L'Harmattan, 2012, 69.
- ¹¹ Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: *Trezor 1*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999, 91–93.
- ¹² *Magyar Közlöny*, 1949/265–268, 2167.
- ¹³ Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Budapest, Korona, 2000, 343.
- ¹⁴ Ez a tábor már 1949-től működött, kezelését 1950 májusában vette át az ÁVH.
- ¹⁵ *Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 17.
- ¹⁶ Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*, Budapest, Jaffa, 2017, 191–224.
- ¹⁷ *Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 31.
- ¹⁸ *Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 20–21.
- ¹⁹ *Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 35–36.
- ²⁰ *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.* Szerk. Kenedi János. Századvég füzetek, Budapest, Osiris, 1989, 132.
- ²¹ M Kiss Sándor – Kahler Frigyes: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban*. Budapest, Püski–Kortárs, 1997, 155.
- ²² M Kiss Sándor – Kahler Frigyes: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban*. Budapest, Püski–Kortárs, 1997, 69.
- ²³ Idézi: Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Budapest, Korona, 2000, 355.

Az 1945-ös magyarországi földreform

1945. március 15.

A Rákosi-korszakot megelőzően két ízben került sor földosztásra Magyarországon. Elsőként 1919 februárjában, ekkor az 500 holdon felüli nagybirtokok és a 200 holdon felüli egyházi birtokok szétosztását rendelte el az 1919. évi XVIII. néptörvény, melynek azonban országos végrehajtására nem került sor. Következő alkalommal 1920 őszén, a Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter által benyújtott XXXVI. törvénycikk alapján történt földosztás, amely során összesen 1,27 millió katasztrális holdat, az ország földterületének 6%-át osztották ki, amiből 412 000 fő, a parasztság negyede részesülhetett. A maximálisan adható terület 15 hold volt, de a többség csak 3 holdat kapott,¹ ez a birtokméret pedig nem tudta biztosítani a szegényparaszti réteg megélhetését. A két világháború közötti időszakban így továbbra is megoldandó probléma maradt a földéhség, aminek enyhítésére nem történtek újabb lépések. Annak ellenére sem, hogy ebben az időszakban alakult meg a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Parasztpárt, valamint a kérdésre a népi írók is igyekeztek felhívni a figyelmet.

A földosztás már a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága 1944. december 2-ai programjában is szerepelt, a második világháború végére pedig a kérdésben egyetértés alakult ki a politikai pártok között. A földreformot az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány is programjára tűzte. A nemzetgyűlés 1944. december 21-i első ülésén a magyar néphez intézett szózatában így foglalt állást: „Földreformot akarunk! Földhöz juttatunk sok százezer földnélküli és szegény parasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti

erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a demokratikus magyar állam rendjét.”²

A szándék egységessége mellett a földreform kivitelezésének módjában viszont jelentős különbségek voltak az egyes politikai erők között. A kommunisták célja az volt, hogy a „legrövidebb határidőn belül [...] széles körű földreformot kell végrehajtani”.³ 1943 áprilisi programjuk még csak a 300 holdon felüli nagybirtokok felosztását tűzte zászlajára, azzal a jelszóval, hogy fel kell osztani a földet „azok között, akik tényleg művelik”.⁴ Konceptiójukban elsőbbséget a legszegényebbek élveztek, s belőlük alakultak volna meg a földosztó bizottságok is. A kisgazdapárt részletes koncepcióját Eckhardt Tibor már 1938-ban kidolgozta. Ők a „legnagyobb és sorsdöntő nemzeti kérdésünk”-nek nevezték a földosztást.⁵ Úgy akarták azt több éven át megvalósítani, hogy agrárszakemberek irányítsák, s végrehajtása során előnyt élveztek volna a már kisebb földterülettel rendelkezők, hogy végül életképes kisbirtokok jöjjenek létre.⁶

A földreform kidolgozásával végül az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi miniszterét, Nagy Imrét bízták meg. Az általa készített tervezetet kicsit átdolgozták, majd a kommunistáknál sokkal nagyobb társadalmi támogatást élvező Nemzeti Parasztpárt tette azt közzé⁷ a sajtóban, melyhez rövidesen a kommunisták is csatlakoztak. Mivel az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944 decembere után csak 1945 szeptemberében ülésezett újra, a földreformjavaslat részletkérdéseit a pártközi értekezleteken vitatták meg, ahol a mérsékelt kisgazda

Birtokokmánt adnak át egy új gazdának a földosztáson Újpesten 1945-ben. Középen Andrásfi Gyula (világos kabátban), a Magyar Kommunista Párt újpesti pártbizottságának titkára. MTI Fotó/MAFIRT

javaslattal szemben az NPP által közzétett koncepció került ki győztesen. A kommunisták igyekeztek politikai tőkét is kovácsolni abból, hogy ezt az évszázados problémát nem a kisgazdák oldották meg. Nagy Imre ennek köszönhette, hogy „földosztó miniszterként” vált ismertté és népszerűvé.⁸

A megvalósítást a kommunisták siettetni akarták. Demonstrációkra került sor, és a földigénylő bizottságok megalakulását is sürgették, melyek ezt követően februárban létrejöttek.⁹ Az eseményeket végül Vorosilov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetője gyorsította fel azzal, hogy 1945. március 13-án kiadta az utasítást, a földreformot azonnal végre kell hajtani.¹⁰ A sietség

oka az volt, hogy a földhöz jutás ígéretével akarták fegyverletételre bírni a németek oldalán harcoló magyar egységek paraszti származású tagjait.

A földreformot a Nemzetgyűlés közreműködése nélkül, március 15-én a 600/1945. számú miniszterelnöki rendeletben fogadták el. „A rendelet célja, hogy [...] a megadott felhatalmazás alapján, a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát és birtokába adja ősi jussát, a földet.”¹¹ A rendelet kimondta a hazaárulók, a nyilasok, a nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund tagok, a háborús és népellenes bűnösök és az 1000 holdon felüli birtokok teljes,

Eckhardt Tibor (1888–1972) Országgyűlési képviselő, ügyvéd. Tehetős földbirtokos család tagja. Külföldi családi utazásai alatt tanult meg németül, franciául és angolul. Jogot hallgatott a párizsi és a berlini egyetemen, majd a Budapesti Tudományegyetemen szerzett államtudományi doktorátust 1908-ban. Az első világháború idején Csanád és Aranyos-Torda vármegyékben volt főszolgabíró. Külügyi szóvivőként, majd a Külügyminisztérium, illetve a Miniszterelnökség sajtófőnökeként segítette a Nemzeti Kormány munkáját. 1922-ben országgyűlési képviselő lett az Egységes Párt frakciójában. Egy év múlva kilépett a pártból, és részt vett a Nemzeti Függetlenségi Párt szervezésében. 1923-tól 1927-ig az Ébredő Magyarok Egyesületének elnöke, 1928-tól szerepet vállalt a Revíziós Liga létrehozásában, amelynek elnöke lett. A harmincas éveket újra a Kisgazdapártban töltötte. 1931-től a párt országgyűlési képviselője, 1932-től 1940-ig elnöke. 1940-ben a kormány megbízásával az Amerikai Egyesült Államokba utazott, ahol kapcsolatokat épített ki a helyi politikai, gazdasági, pénzügyi körökkel. A következő évben visszatért és a Független Magyarországért Mozgalom vezetője lett. 1943-ban magyar és osztrák kérdésekben tanácsadói szerepet vállalt az Amerikai Egyesült Államok katonai hírszerzésénél. A háború alatt távollétében megfosztották magyar állampolgárságától és halálra ítélték. 1947-ben részt vett a Magyar Nemzeti Bizottmány szervezésében, amely szűkebb vezető testületének, a Végrehajtó Bizottságnak 1954-ig tagja is lett. 1955-ben egyik szervezője és alapítója volt New Yorkban az Amerikai-Magyar Könyvtár- és Történelmi Társulatnak. Haláláig aktívan részt vett a kulturális és társadalmi életben. 1956-ban szervezője volt a First Aid for Hungary segélyszervezetnek, tiszteletbeli elnöke volt az Amerikai Magyar Cserkész-szövetségnek, elnöke volt a Piarista Diákszövetségnek, és tagja az Amerikai Magyar Katolikus Ligának.

kártalanítás nélküli elkobzását a zsidóság pedig vissza-kapta elvett földjeit. Kisajátítottak minden 100 holdon, illetve Budapest közelében minden 50 holdon felüli birtokot berendezésekkel és felszerelésekkel együtt. Teljes terjedelmükben elvették a vállalatok, valamint a vállalati nyugdíjpénztárak és társadalombiztosító intézetek földbirtokait, míg az egyházak, községek, törvényhatóságok és az alapítványi birtokok tulajdonosai 100 holdat tarthattak meg. Így az országban 100 hold lett a maximális birtoknagyság, ez alól kivételt csak a gazdálkodó parasztok jelentettek, mivel nekik 200 holdjuk lehetett, valamint a németellenes ellenállásban résztvevők, mert az ő birtokuk a 300 holdat is elérhette. Erdőből 10 hold maradhatott magántulajdonban, az ettől 100 holdig terjedő terület községi tulajdonba került, míg az efölötti az államé lett. Szőlőből és gyümölcsösből 20 hold lehetett a maximális birtoknagyság.

Ezek esetében, valamint a 100, illetve 200 holdon felüli elvett területekért megváltást akartak fizetni, a katolikus egyház viszont nem kapott kárpótlást 765 ezer holdjáért. Egy jogosult maximum 15 hold földet és rétet, valamint 3 hold kertet és szőlőt kaphatott. Az így juttatott birtokokért 10 éven belül, míg a legszegényebbeknek 20 éven belül kellett kifizetniük a föld megváltási díját, ami a kataszteri tiszta jövedelem húszszoros összegét jelentette. Az így befizetett összegekből földbirtokrendező alapot terveztek létesíteni, s ebből fizették volna ki azokat, akiknek kártalanítás járt. Az új birtokosokat még az is kötötte, hogy 10 évig nem adhatták el új földjüket, továbbá el is vehették tőlük, ha két évig nem művelték meg.¹²

A rendelet végrehajtása néhány napon belül megkezdődött, az első parcellákat március 29-én, Ópusztaszeren

mértékki. Azennek révén államikezelésbekerült földeket az Országos Földbirtokrendező Tanács, élén a parasztpárti Veres Péterrel, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok és a Községi Földigénylő Bizottságok osztották ki az igénylők között. Valódi irányító szerepe azonban a megszálló szovjet parancsnokságoknak volt, s az előbb említett szervezetek sokszor csak adminisztráltak és nem irányították az eseményeket. „Jelentem, hogy a járási orosz katonai parancsnokság rendelkezésére községünkben a földosztást végrehajtottuk a magyar rendeletek figyelmen kívül hagyásával.”¹³

Ennek során az ország földterületének 34,5%-a cserélt gazdát többségében alig néhány hét alatt, Zala megyében például a földosztás már április végére lezajlott¹⁴. Összesen 5,6 millió holdat vettek el korábbi tulajdonosaiktól, aminek közel 60%-át 3,3 millió holdat 642 342 igénylő között osztottak szét. Közülük 250 ezer családnak már korábban is volt kisebb területe, 30 ezren pedig valamilyen szakmával is rendelkeztek, míg 340 ezren földnélküliek voltak. A kiosztás során előnyben részesültek a többgyermekes családok, illetve azok, akik földjüket példaadóan művelték. Az elvett területek maradék 40%-a, ami erdőkből és legelőkből állt, állami, községi vagy szövetkezeti tulajdonba került. Így nemcsak a korábbi szegényparasztok és cselédek lettek a földreform nyertesei, hanem az állam is jelentős vagyonnal gyarapodott. Az igénylők nagy száma miatt azonban életképtelen, átlagosan 5 hold nagyságú birtokok alakítottak ki. Az igény még így is nagyobb volt, mint amit az elvett és újraosztott földekből ki tudtak volna elégiteni. Közel 300 ezren ekkor sem jutottak saját földhöz, ami a családtagokkal együttesen 3 millió főt kitevő agrárszegénységből 2 millió főt jelentett.¹⁵

A rendelet az ország birtokszerkezetét alapjaiban rendezte át. Míg az 1930-ban tartott népszámláláskor

677 ezren vallották magukat birtokosnak és bérlőnek, addig az 1949-esen már 1 millió 129 ezren, s közülük minden harmadik új birtokos volt. 200-300 holdja csak 21, míg 100-200 hold közötti területe 3 000 tulajdonosnak volt. Ez nagyon komoly társadalmi következményekkel is járt, hiszen megszűnt a korábbi nagy-, illetve középbirtokos, valamint a nagytőkés réteg, akik nemcsak tulajdonukat, de társadalmi befolyásukat is elvesztették. Számukra a földosztás inkább földfosztás volt,¹⁶ többen közülük el is hagyták az országot a következő években. Ezzel párhuzamosan növekedett a kistulajdonosok, és csökkent a nincstelenek száma, így az ország kispolgári-paraszti jellege erősödött meg. A társadalom 43%-a immár kisárutermelő lett.¹⁷

A földosztás ezután is fontos politikai kérdés maradt, hiszen sokan voltak, akik nem kaptak még földet. A téma az 1945 novemberi választások előtt is megjelent a politikai pártok programjában. A parasztpártiak választási programja szerint nemzetgazdasági érdek, hogy a parasztság stabil, önálló és független legyen.¹⁸ A kisgazda párt azt hangsúlyozta, hogy „a közben megjelent földreformrendelet munkájában részt vett, részt vesz annak végrehajtásában és részt fog venni – igen erőteljesen – a mezőgazdasági termelés megszervezésében is.”¹⁹ A kereszténydemokraták a birtokok életképességét, míg a polgári demokraták és a szociáldemokraták a földmunkás, termelő és értékesítő szövetkezetek létrehozását szorgalmazták. A radikális párt tagjai azt emelték ki, hogy ők követeltek először földosztást, a Demokrata Néppárt 1945. őszi programjában pedig hirtelen forradalmi cselekedetnek nevezte a földosztást, a végrehajtás hibáira és az úgazdák segítésének szükségességére hívta fel a figyelmet.²⁰

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szeptember 11-i ülésén a földosztás eredményeit összegezve megállapították,

hogy: „a földreform összesen mintegy 7.500.000 katasztrális hold kiterjedésű területet érintett. [...] mintegy 600 000 személy részesült ezideig föld-, illetőleg házhelyjuttatásban. [...]a teljes befejezéshez még a műszaki munkálatok elvégzésére és a tulajdonjog telekkönyvi bekebelezésére van szükség.”²¹ Az ülésen az év során végrehajtott földreformot utólag, az 1945. évi VI. törvénnyel legalizálták, amelyet egyetértésben, közfelkiáltással szavaztak meg a képviselők.²²

A korszakban nem Magyarország volt az egyetlen Európában, ahol földreformot hajtottak végre a második világháború végén vagy után. Hasonló intézkedésekre került sor Lengyelországban, ahol még a hazainál is nagyobb földreform zajlott le, mivel ott a földterületek felét osztották szét, s közel 1 millió család kapott 3-15 hektárt. A Romániában és Csehszlovákiában lezajló földreform viszont hátrányosan érintette az ott élő magyarokat, mivel a háborús bűnösnek kikiáltott németek mellett az ő földjeiket is elvették és ezeket osztották szét az igénylők között.²³

A magyar mezőgazdaság a földreform ellenére is nehéz helyzetben volt, mivel viselnie kellett a háborús károk okozta költségeket és a szovjet csapatok ellátási kötelezettségéből fakadó terheket is. Hiányzott az állatállomány több mint fele, a gépek harmada, az elegendő vetőmag, továbbá a hadifogságban lévő férfiak milliós nagyságrendje miatt a munkáskéz is, így az 1945. évi termés az ország szükségleteit sem fedezte. A háború alatti beszolgáltatási rendszert eltörölték, de helyette másikat vezettek be, mert fizetni kellett a jóvátételt és biztosítani a SZEB, valamint a szovjet katonák ellátását.²⁴ A gazdákat sújtotta még az egyre növekvő infláció, az agrárrolló szélesre nyitása, vagyis a mezőgazdasági termékek árának leszállítása és az alacsony felvásárlási árak is.²⁵ Így a lezajlott földosztás révén gyakorlatilag

a mezőgazdaság háború utáni újraindításának terhét a parasztságra hárították.

A földreform számos kritikára adhat okot mind a végrehajtás gyorsasága, mind pedig a jogi környezet rendezetlensége szempontjából. A reformból hiányzott az átgondoltság, a hosszú távú gazdasági és társadalmi hatások felmérése. A fő szempontokat a szovjet típusú mezőgazdasági szerkezet megalapozása és a pillanatnyi elvárásoknak történő megfelelés jelentette.²⁶ Főleg a keleti megyékben volt jellemző a kapkodás, mivel itt több helyen szóbeli utasítások alapján kezdődött el a földek kiosztása. „Bizottságunk [...] nem ismerte a fenti rendeletet, szóbelileg kapott utasítások szerint járt el [...] 9 nap alatt végre kellett hajtani kb. 40 km-es körzetben szétszórtnak lakó földigénylők összeírását. [...] a rövidre szabott végrehajtási határidő, főispánunk és az orosz ellenőrző tiszt ismételt sürgetése nem hagyott paragrafus-dekázásra [...] időt.”²⁷ Ennek eredményeként a végrehajtás során egyre több visszaélésre került sor, s 1945 végére egyre szaporodtak a panaszok. Például sokszor feltételezések alapján nyilvánítottak valakit Volksbund tagnak, vagy nem hagytak földet a visszatérő hadifoglyoknak, de az is vitára adott okot, hogy kié legyen az 1945 évi termés. Az is súlyos jogtalanság volt, hogy a 100 holdon aluli birtokokból 8800 esetben hasítottak le további területeket. Hasonló esetek fordultak elő a 200 hold alatti paraszti birtokokkal is, ami miatt az érintettek a földreform felülvizsgálatát követelték az új földművelésügyi minisztertől, a kisközgazda Kovács Bélától. A frissen földhöz juttatottak viszont ezt a földreform elleni támadásnak tartották, s védeni igyekeztek újonnan kapott területeiket. 1946 januárjában és februárjában tiltakozó gyűléseket és demonstrációkat szerveztek „Földet vissza nem adunk” jelszóval, amit a kommunisták is támogattak, és UFOSZ (Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége) néven

saját érdekvédelmi szövetkezetet alapítottak. A kérdést végül az 1946. május 3-án elfogadott IX. törvénycikk zárta le, melyben szintén a kommunisták által támogatott álláspont érvényesült. Ez kimondta, hogy a jogtalanul elvett földeket csak akkor kell visszaadni, ha az 50 holdnál kisebb birtokos paraszt tulajdona volt. Továbbá telepítés révén földet ajánlott azok részére, akiknek eddig nem jutott. Így voltak, akik az ország északi és keleti tájairól az ország nyugati területeire költöztek át, mert ott kaptak földet. A föld nélkül maradtak helyzete azonban még így is tömeges problémát jelentett, amit ezek az intézkedések sem tudtak megoldani.²⁸

Végül az 1947. évi V. törvénycikk zárta le a földreformot, mely kimondta a Megyei (Fővárosi) Földbirtokrendező Tanácsok és Községi Földigénylő Bizottságok megszüntetését, valamint azt is, hogy ezentúl semmilyen jogviszonyból eredő követelést nem lehet érvényesíteni a bíróságokon.²⁹ Az év októberére a telekkönyvi átírások

is befejeződtek, ami véget vetett a birtokosi viszonyok körül meglévő minden bizonytalanságnak.

Azonban a birtokok ilyen mértékű elaprózódása a fejlesztések gátjává vált. Hiányzott a szükséges szakértelem, a befektethető tőke és a gépek is, ezért a szegényparasztság számára segítséget jelentettek a már ekkor létrejövő termelőszövetkezeti csoportok. A nagyobb területekkel rendelkezők sem sokáig művelhették nyugodtan a földjüket, mert Rákosi szovjetnyomásra már 1948. augusztus 20-ai kecskeméti beszédeben meghirdette a kollektivizálást. A mezőgazdaság szovjetizálását segítette elő a kisközgazda képviselők parlamentből való fokozatos eltávolítása, a Magyar Közösség, majd a Földművelésügyi Minisztérium dolgozói ellen megindított per és később a kulákoknak kikiáltott gazdák ellehetetlenítése is.³⁰

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ Varga Zsuzsanna: Rendőrségi pillanatfelvétel a paraszti társadalomról a kollektivizálás előestéjén. *Archívnet*, 2019/5.; Az 1920. évi XXXVI. törvénycikk a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről *Budapesti Közlöny*, 1920. december 7. 1–13.
- ² *Nemzetgyűlési napló*, 1944. december 21. 10.
- ³ *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. Szerk. Balogh Sándor – Izsák Lajos. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 11.
- ⁴ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. Budapest, ELTE Eötvös, 2003, 474.
- ⁵ *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. Budapest, ELTE Eötvös, 2003, 479.
- ⁶ *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum – Argumentum Kiadó, 2008, 264.
- ⁷ A Nemzeti Parasztpárt javaslatot dolgozott ki a földreform megoldására, *Néplap*, 1945. január 14. 3.
- ⁸ *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum – Argumentum Kiadó, 2008, 263.; Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 35.
- ⁹ Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Budapest, Napvilág, 1998, 289–291.
- ¹⁰ Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában. *Történelmi Szemle*, 2015/4, 589–590.

¹¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmives nép földhözjuttatásáról. *Magyar Közlöny*, 1945/10, 1.

¹² Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmives nép földhözjuttatásáról. *Magyar Közlöny*, 1945/10, 1–4.

¹³ Ö. Kovács József: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, NEB–MTA BTK, 2017, 39.

¹⁴ Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században. 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–NEB, 2021, 43–44.

¹⁵ Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Budapest, Napvilág, 1998, 290.; Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában, *Történelmi Szemle*, 2015/4, 590–591.; Baranyi Béla: A földreform és társadalmi hatásai. Az 1945. évi földreform. In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 232–234.

¹⁶ Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században. 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–NEB, 2021, 43.

¹⁷ Baranyi Béla: A földreform és társadalmi hatásai. Az 1945. évi földreform. In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 234–236.; Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 35.; Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Budapest, Napvilág, 1998, 293–295.

¹⁸ *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. Szerk. Balogh Sándor – Izsák Lajos. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 55.

¹⁹ *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. Szerk. Balogh Sándor – Izsák Lajos. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 19.

²⁰ *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. Szerk. Balogh Sándor – Izsák Lajos. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 15., 44., 66., 85.

²¹ *Nemzetgyűlési napló*, 1945. szeptember 5. 40.

²² *Nemzetgyűlési napló*, 1945. szeptember 11. 90.

²³ Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában, *Történelmi Szemle*, 2015/4.

²⁴ Bővebben lásd: Tóth Judit: Paraszti terhek Pest megyében 1945–1946-ban. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, NEB–MTA BTK, 2017.

²⁵ *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum–Argumentum Kiadó, 2008, 261–276.

²⁶ Ö. Kovács József: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, NEB – MTA BTK, 2017, 31.

²⁷ Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Budapest, Napvilág, 1998, 292.

²⁸ Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században. 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–NEB, 2021, 55.; *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum–Argumentum Kiadó, 2008, 271–273.

²⁹ A földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről, *Magyar Közlöny*, 1947/26, 294–299.

³⁰ Cseszka Éva: A kollektivizálás feltételei és körülményei a Rákosi-rendszerben. 1948–1953, *Heller Farkas Füzetek*, 2004/1, 66–77.

Az 1945–ös nemzetgyűlési választások

1945. november 4.

Az 1944 végén létrehozott Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelybe túlnyomórészt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai, a Független Kisgazdapárt (FKgP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), a Polgári Demokrata Párt (PDP) és a Magyar Kommunista Párt (MKP) delegálta tagjait,¹ utolsó ülésére 1945 szeptemberében került sor. A széles jogkörrel felhatalmazott Ideiglenes Nemzetgyűlés utolsó ülésén hagyta jóvá az Ideiglenes Nemzeti Kormány intézkedéseit és fogadta el az 1945. évi VIII. törvénycikket, amely az 1945. évi őszi választásokról rendelkezett. Ezt követően, november 4-én rendezték meg a második világháborút követő első nemzetgyűlési választásokat.

A felgyorsuló infláció, a romló gazdasági helyzet, az FKgP és az MKP kormányzati stabilitást veszélyeztető, konfliktusokkal terhelt viszonya 1945 májusa–júniusa folyamán sürgetővé tette a választások kiírását és a választójog kérdésének rendezését. A választójogot illetően az MKP vezetői szinte az elsők között körvonalzták elképzeléseiket: az arányos választókerületi és országos listák készítését, a maradék szavazatok közös megegyezéssel történő beszámítását, a pártközi blokk alakításának lehetőségét, valamint az egyes csoportok választójogból való kizárását szorgalmazása.² A teljesség igénye nélkül a kommunisták által kizárt csoportnak számítottak: a nyilasok, az imrédysták, a fasisztának minősített egyesületek vezetői, a csendőrség tagjai, a Vitézi Szék funkcionáriusai, a nem igazolt tisztviselők és azok, akiktől a földigénylő bizottságok földet

koboztak el.³ A pártok a nyár folyamán lezajló pártközi egyeztetéseken formálódott választójogi törvénytervezet ügyében augusztus végére jutottak konszenzusra. A többszörös egyeztető és módosító köröket követően a nemzetgyűlési választásokról szóló törvényjavaslatot Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. szeptember 11-én terjesztette be az Ideiglenes Nemzetgyűlés elé,⁴ amelyet a képviselők két nappal később, szeptember 13-án fogadtak el.⁵ A korszerűnek minősülő új választójog,⁶ amely kimondta, hogy a nemzetgyűlési képviselőket általános, titkos, közvetlen, egyenlő választójog alapján kell megválasztani, jelentős lépés volt a megvalósítani kívánt demokratikus berendezkedés felé vezető úton, hiszen ez biztosította, hogy közvetlenül és titkosan megtartott választásokra kerülhessen sor Magyarországon. Bár az 1945. évi VIII. törvénycikk II. fejezete az akkori európai mércével is demokratikusnak számító új választójogot határozott meg,⁷ az általánosság elvét azonban számos esetben szűkítette azáltal, hogy a szabályozás politikai alapon szelektálva csökkentette a szavazásra jogosultak körét.⁸ A kizárások körét illetően – a beszámíthatóságon túl –, politikai okokból érvényesült az MKP korábbi elképzelése, hiszen nem volt választói jogosultsága (aktív választójog) és ezáltal választhatósága (passzív választójog) sem annak, aki „[...] ellen a népbíróság marasztaló ítéletet hozott, vagy aki ellen a népbírószség vádiratot, bocsátott ki [...] aki hazaárulónak, háborús vagy népelenes bűnösnek minősül [...] aki a Volksbundnak vezetője, tagja vagy támogatója volt, vagy magát német nemzeti-ségűnek vallotta.”,⁹ aki a fasisztának minősített egyesület

NEMZETGYÜLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS • 1945. NOVEMBER 4. • NAGY-BUDAPESTI VÁLASZTÓKERÜLET

SZAVAZÓ LAP

NŐ

1.	2.	3.	4.	5.	6.
Nemzeti Parasztpárt	Magyar Radikális Párt	Polgári Demokrata Párt	Magyar Kommunista Párt	Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	Szociáldemokrata Párt
Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:	Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:	Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:	Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:	Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:	Nemzetgyűlési képviselőjelöltek:
Kovács Imre Dr. B. Farkas Ferenc Dr. Jósik Lajos Benedekfi Sámuel Erdődy Mihály	Dr. Csécsy Imre Zsolt Béla Dr. Kende Zsigmond Wesselényi Miklós Dr. Halász Aladár	Szent-Iványi Sándor Schlachta Margit Bródy Ernő Pálffy József Ruppert Rezső	Rákosi Mátyás Rajk László Vas Zoltán Kossa István Gerő Ernő	Tildy Zoltán Varga Béla Dr. Oltványi Imre Bereczky Albert Dr. Csornoky Viktor	Szakasits Árpád Kéthly Anna Bán Antal Dr. Ries István Száva István

Nemzetgyűlési képviselő-választás budapesti szavazólapja 1945. november 4-én. Forrás: Wikimedia Commons

tagja volt korábban, és azok a csendőrök és tisztviselők is, akiket nem igazoltak az igazolóbizottságok.

Jóllehet a jogszabály elvekben valamennyi párt számára lehetővé tette a részvételt, a kvalifikációt az Országos Nemzeti Bizottság (ONB) engedélyéhez kötötték. Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. október 24-én megjelent rendelete¹⁰ értelmében összesen hét párt szerzett az ONB-től indulási jogot: az NPP, a PDP, az MKP, az FKgP, az SZDP, a Magyar Radikális Párt (MRP) és a Demokrata Néppárt (DNP),¹¹ Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. szeptember 25-én rendelkezett a választások november 4-ére történő kiírásáról.¹²

A szeptember 25-én kezdődő kampányidőszakban elsőként az MKP hozta nyilvánosságra programját. A Magyarország újjáépítésének hároméves terve viselő választási programban a párt igyekezett meggyőzni a választókat (elsősorban a munkástömegeket): változtatlanul az ország újjáépítését tekintette a legfontosabb feladatnak, a legnagyobb veszélyként az inflációt

megjelölve. Konkrét követelésük volt más gazdasági elgondolások mellett az alapanyagok, a közszolgáltatások és a kenyér árának hatósági rögzítése, a kötött gazdálkodásra való áttérés, a bankok hitelpolitikájának állami ellenőrzése. A vonzó intézkedések mellett csökkentette a párt vonzóságát a szövetkezeti gondolat felvetése és a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének követelése.¹³

A SZDP választási programját a párt augusztus 18-20-án megrendezett XXXIV. kongresszusán elfogadott munkatervre jelentette. A munkaterv dualizmus időszákáig visszatekintő, bevezető elvi nyilatkozata hitet tett Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi rendszerének, valamint szellemi életének demokratikus átalakítása mellett. A párt programja érintette a közbizonyi rendszer, az állami erőszakszervezetek, valamint a közigazgatás átalakításának kérdéseit, foglalkozott az olyan égető szociális kérdésekkel, mint a lakhatás, az oktatás, az egészségügy, illetve olyan progresszív adórendszert javasolt, amelyben a kis jövedelműek adómentességet élveznek.¹⁴

Nagy Ferenc (1903–1979) Országgyűlési képviselő, miniszterelnök, a Kisgazda Párt elnöke. A hat elemi elvégzése után 1931-ig a családi gazdaságban dolgozott egészen. Az 1920-as évektől jelentek meg írásai a helyi lapokban, 1929-től a *Pesti Hírlap*ban. 1924-ben belépett az Egységes Pártba, majd Tildy Zoltánnak megszervezték a Független Kisgazdapártot, amelynek főtítkára is volt (1930–1945). A Magyar Parasztszövetség létrehozásának kezdeményezője. Közismerten háborúellenes volt, ezért 1944 tavaszán a Gestapo letartóztatta és csak 1944 őszén helyezték szabadlábra, a nyilas hatalomátvételt követően bujkált. A Magyar Parasztszövetség és az FKgP elnöke (1945–), az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja és újjáépítési minisztere (1945), országgyűlési képviselő (1945–1947), a Nemzetgyűlés elnöke (1945–1946), valamint a Nemzeti Főtanács tagja (1945–1946). Tildy Zoltán köztársasági elnökké választását követően egészen lemondatásáig Magyarország miniszterelnöke (1946–1947). Koholt vádakkal 1947 júniusában, míg svájci szabadságát töltötte, lemondásra kényszerítették, majd kizárták az FKgP soraiból. 1947 októberében magyar állampolgárságától, 1948-ban vagyonától is megfosztották. Családjával az Egyesült Államokban telepedett le.

A párt a munkásság, mint választói célcsoport esetében az MKP-val, a városi lakosság többi rétegének megnyeréséért a Kisgazdapárttal szállt versenybe.¹⁵

A Nemzeti Parasztpárt legfőbb motívuma a földreform volt, az új földbirtokosoknak juttatandó támogatásokkal és az egyéni művelésen alapuló, a parasztság magántulajdonára épülő kisbirtokrendszer fenntartásával leginkább a szegényebb paraszti réteg voksait kívánta megszerezni, amellet, hogy a középparasztságnak valójában nem tudott sokat nyújtani. A svábkérdés firtatása azonban legalább olyan rossz fényt vetett az NPP-re, mint az MKP-ra a kitelepítések követelése.¹⁶

A polgári demokrácia és életforma védelmében, valamint a polgári Magyarország konszolidálásának jelszavával kampányolt a Kisgazdapárt.¹⁷ Mint azt Nagy Ferenc későbbi miniszterelnök kampánybeszédében megfogalmazta: „A jövő magyar életforma meghatározásáról van most itt szó.”¹⁸ A kisgazda eszményének lényege a magántulajdonon alapuló, nemzeti és vallási hagyományokat tiszteletben tartó demokráciában állt. A magántulajdon – vidéken a parasztság megnyerése miatt a paraszti tulajdon kifejezést használták – védelme

mellett, állást foglalt a vállalkozás szabadságáért, a politikamentes közigazgatásért és a földosztás mellett is. Az FKgP, a munkás voksokat leszámítva, valamennyi társadalmi réteghez kívánt szólni.¹⁹

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontból 1945 nyarára „kiközösített”, a polgári demokrácia eszméit népszerűsítő Polgári Demokrata Párt és a magát, mint a független, jó szándékú és tárgyilagos kritika pártjaként meghatározó Magyar Radikális Párt elsősorban a városi polgárság szavazatait igyekezett megnyerni.²⁰

A szeptemberi-októberi kampány során mind a hét indulási jogot bíró párt sajtója kiemelt helyen és részletességgel tárgyalta a kampányeseményeket és népszerűsítette a választási programokat. Felhívások, rölapok, plakátok, nagygyűlések és egyéb kampányesemények által igyekeztek megszerezni a szavazatokat. Míg a kommunista párt karikatúrákkal, pártjelvényekkel, vörös és nemzetiszínű papírzászlócskával próbált minél több szavazót megnyerni, az SZDP csak az októberi budapesti törvényhatósági választások után adott ki plakátokat. A kisgazdák a felhívások és plakátok mellett a budapesti és vidéki lakosságnak

szóló röplapokat terjesztett, melyek rendre megjelent a piros-fehér-zöld szín, egy imakönyv vagy egy kereszt. Az FKgP kampánymotívumai súrlódásokhoz vezettek a többi párttal, akik többízen tiltakoztak a kisgazda plakátok miatt, mert azok vallásellenesnek tűntették fel őket.²¹ A feszültségek oldódását nem segítették elő az olyan FKgP jelszavakat, mint: „*Ha Istenben, fajtádban és hazádban hiszel, a Kisgazdapártra szavazol!*” vagy „*Bort, bűzát, békességet / Adjon isten eleséget!*”

A pártok között elfajuló plakát- és röplapháború, mely nem állt meg az egymás elleni túlcitálásban: átfirkálták, letépkedték, átragasztották az ellenfelek plakátjait. A nyomtatott anyagok terjesztése mellett jelentős szerepe volt a személyes találkozásnak és sokszor agitációnak is teret adó több tízezres hallgatóságnak rendezett nagygyűléseknek éppúgy, mint a néhány száz hallgató előtt tartott választási gyűléseknek. A kampány időszakot országosan voltaképpen a hét pártból, kettő: az MKP és az FKgP összecsapása jellemezte.²²

Még október folyamán felvetődött a pártok közös listán való indulásának gondolata, amelyet Vorosilov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi szovjet vezetője is szorgalmazott. A választási szövetség megalakításától a kisgazdák végül elálltak – részben külpolitikai okok miatt, mivel az Amerikai Egyesült Államok álláspontja szerint egy közös lista megakadályozná a demokratikus intézményrendszer kiépítésének lehetőségét.²³

Az október 7-i törvényhatósági választásokat követően november 4-én megtartott nemzetgyűlési választáson összesen 4 774 653 szavazásra jogosult fő voksolt. Az érvényes szavazatok az alábbiak szerint oszlottak meg: Független Kisgazdapárt 57,03%, Szociáldemokrata Párt 17,41%, Magyar Kommunista Párt 16,85%, Nemzeti

Parasztpárt 6,87%, Polgári Demokrata Párt 1,6%, Magyar Radikális Párt 0,12 %. A kisgazdáknak országosan sikerült az abszolút többséget megszerezniük, és valamennyi választókerületben ők kapták a legtöbb szavazatot. A munkáspártok, de főleg a kommunista párt számára csalódás volt az eredmény, akik amellet, hogy bírták a Szövetséges Ellenőrző Bizottság támogatását, minden más lehetséges eszközt bevetettek a kampány során. Nem pusztán irreális ígéretek tettek, de ha szükséges volt fenyegetőleg is felléptek például a kisgazdák ellen: „[...] *ha a kisgazdák, tegyük fel, győznek is a közelgő választásokon, egyetlen állam sem fogja támogatni őket. Sem Anglia, sem Amerika, kiváltképp pedig a Szovjetunió nem fog semmilyen gazdasági segítséget sem nyújtani Magyarországnak. A mai körülmények között egy ilyen kormány kétségtelenül kudarca lesz ítélve.*”²⁴

Annak ellenére, hogy a választási eredmény alapján a kisgazdapárt elegendő mandátummal bírt ahhoz, hogy egyedül is kormányt alakítson, a Szovjetunió nyomására mégis koalíciós kabinet jött létre, amelyben éppúgy helyet kaptak a kommunisták, mint a szociáldemokraták és a parasztpártiak. Moszkva a tárcák elosztásába is beleszólt, a belügyminiszteri széket, amelyet a kisgazdák eredetileg maguknak tartottak fenn, a kommunista párt képviselője kapta meg.²⁵ Az új kormány végül 1945. november 15-én alakult meg a kisgazdapárti Tildy Zoltán vezetésével. A testületben további hat miniszteri tárcát kapott a Kisgazdapárt, hármat-hármat az SZDP és az MKP, egyet pedig az NPP. Pártonként egy-egy államminiszteri pozíciót kaptak a kisgazdák, a kommunisták és a szociáldemokraták.²⁶

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Magyar alkotmánytörténet. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 352.
- ² Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 217.
- ³ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 217.
- ⁴ Az új választójogi javaslat. *Magyar Nemzet*, 1945. szeptember 12. 3. A betérjesztést lásd: Erdei Ferenc belügyminiszter betérjesztette a nemzetgyűlési választójogról szóló törvényjavaslatot. Az ideiglenes nemzetgyűlés 6. ülése. In: *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Budapest, Athenaeum, 1946, 76.
- ⁵ Lásd erről bővebben a szeptember 13-i ülés jegyzőkönyvét: A nemzetgyűlési választásokról szóló törvényjavaslat részletes vitájának folytatása (III–XII. fejezet). In: *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Budapest, Athenaeum, 1946, 142–146. valamint A nemzetgyűlés a törvényjavaslatot részleteiben is elfogadta. In: *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Budapest, Athenaeum, 1946, 146.
- ⁶ Palasik Mária: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Budapest, Napvilág, 2000, 53.
- ⁷ Dezső Márta – Kukorelli István: Országgyűlés. In: *Alkotmánytan I*. Szerk. Kukorelli István. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 337. A törvény szövegét lásd: 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1945/4, 42.
- ⁸ Az 1945. évi VIII. törvénycikk II. fejezetének 5. szakasza rendelkezik a kizárandók köréről. 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1945/4, 42.
- ⁹ 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1945/4, 42.
- ¹⁰ A belügyminiszter 20.582/1945. számú hirdetménye, *Magyar Közlöny*, 1945/159, 1.
- ¹¹ Nem indulhatott az Értelmiségi Osztály Ősi Demokrata Pártja, a Nemzeti Demokrata Párt, a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábor és a Pálffy József-féle Demokrata Néppárt indulási kérelme. A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt jelöltjei, noha nyertek indulási jogot, képviselői a kisgazdapárt listáján indultak. Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 224.; Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994*. Budapest, Napvilág, 2010, 10.
- ¹² A belügyminiszter 20.390/1945. B. M. számú rendelete a nemzetgyűlési választások napjának kitűzése tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1945/136, 3.
- ¹³ Magyarország újjáépítésének hároméves terve. a Magyar Kommunista párt választási programja. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 23. 1–2.
- ¹⁴ A Szociáldemokrata Párt munkaterve. *Szegedi Népszava*, 1945. október 9. 3–4. Lásd még: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948*. Szerk: Rákosi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1967. 99–117.
- ¹⁵ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 225.
- ¹⁶ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 226.
- ¹⁷ Feitl István: Szabad választások, szabad kampány 1945 In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon* Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2016, 80–81.
- ¹⁸ Nagy Ferenc beszéde az 1945. szeptember 2-i budapesti nagygyűlésen. Hatalmas tömeg, lelkes hangulat a Kisgazda Párt első budapesti választói ülésén, *Kis Ujság*, 1945. szeptember 4. 1.

1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1955 1956

- ¹⁹ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 226–227. A párt kampányáról részletesen lásd még: Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947*. Budapest, Akadémiai, 1976. 103–120.
- ²⁰ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 227.
- ²¹ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 228–229.
- ²² Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 228–230.
- ²³ Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 233.
- ²⁴ *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Szerk. Izsák Lajos – Kun Miklós. Budapest, Századvég, 1944, 79.
- ²⁵ Molotov, Berija, Malenkov és Mikojan közlései Sztálin számára a magyarországi helyzetről. Moszkva, 1945. november 10. In: *Iratok a magyar – szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október–1948. június*. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2005, 167.
- ²⁶ Tildy Zoltán elnöklésével megalakult az új kormány, *Kossuth Népe*, 1945. november 16. 1.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1946

Magyarország új államformája: köztársaság

1946. február 1.

1946. január 31-én fogadta el a Nemzetgyűlés a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikket, amely megteremtette a második magyar köztársaságot. A jogszabály a záró rendelkezésének értelmében még aznap hatályba lépett, így 1946. február 1-jén sor került a köztársaság kikiáltására, egyúttal felszámolva a királyságnak, mint Magyarország több évszázados államformájának intézményét.

Az ország államformájának megváltoztatása mindenképp történelmi jelentőségű mozzanat volt azzal együtt, hogy nem volt példa nélküli. Elsőként 1918-ban az őszi rózsás forradalom után változott meg Magyarország államformája és lett köztársaság, majd ezt váltotta a szintén rövid életű tanácsköztársaság. Ezen „kitérő” után azonban visszaállt a több évszázados királyság intézménye. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk ugyan megállapította, hogy „[...] a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi november hó 13. napján megszűnt”,¹ a királyság visszaállítását a jogszabály expressis verbis nem mondta ki, azonban deklarálta, hogy „[...] az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindenemű rendelkezései érvénytelenek, hasonlóképpen érvénytelenek az úgynevezett nemzeti tanácsoknak és szerveiknek mindenemű rendelkezései és határozatai is.”² Erre hivatkozva állapította meg a hivatalban lévő kormány rendelete, hogy a királyság intézménye érintetlen maradt és Magyarország törvényes államformája

a királyság.³ Ettől fogva évtizedekig megkérdőjelezhetetlen volt az államforma kérdése. A fennálló rend védelmét volt hivatott szolgálni Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk,⁴ amelyre nemcsak a szélsőséges, a társadalmi rendet akár erőszakos módon is megváltoztatni kívánó pártokkal szembeni, „de a demokratikus mozgalmak féken tartására is alkalmas” jogszabálynak tartott a közvélemény.⁵

Az államforma kérdése érdemben 1944 végén vetődött fel újra az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának kapcsán. Ekkor a résztvevő politikai erők úgy határoztak, hogy az államjogi kérdésekben való döntéssel mindaddig várnak, amíg az ország felszabadulása után teljes törvényhozás összeülhet.⁶ Létrehozták ugyanakkor az államfői feladatok ellátása céljából egy ideiglenes testület. A király nélküli királyságban a korábban az államfői jogokat gyakorló Horthy Miklós kormányzó ekkor már német fogságban volt, de személyével az új helyzetben már nem lehetett számolni. 1945. január 26-án kimondták, hogy „[...] amíg a magyar nép az államfői hatalom gyakorlásának módja felől nem dönt, az alkotmány szerint az államfőt megillető egyes jogokat az ezennel felállítandó háromtagú Nemzeti Főtanács gyakorolja.”⁷ A Főtanács az alábbi három tagból állt: az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke vagy helyettese, az ideiglenes nemzeti kormány elnöke vagy helyettese, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága által választás útján kiküldött politikai bizottsági tagja vagy póttagja, aki nem tagja a kormánynak. Mindez

személyileg azt jelentette, hogy az intézmény létrehozásának pillanatában Zsedényi Béla, Miklós Béla és Gerő Ernő alkották a testületet. Mindenesetre említésre érdemes, hogy ha az államformáról közvetlenül nem is, de az államfői hatalom gyakorlásának módja felőli későbbi döntésről már említést tesz a Nemzeti Főtanács felállításáról szóló rendelkezés. Majd a kormány márciusban kiadott rendeletében a „királyi” jelző elhagyását írta elő az állami hivatalok esetében és úgy rendelkezett, hogy a bíróságok határozataikat ezentúl a magyar állam nevében hozzák meg „[...] mindaddig, amíg a nép az ország alkotmányos berendezése és az állam formája kérdésében nem határoz.”⁸

A közbeszédben mind az államfői jogok gyakorlásának módjáról, mind ezen keresztül Magyarország államformájáról elindultak az egyes álláspontok kifejtése és ütköztetése. Bibó István is ismertette véleményét az ügyben, és sérelmezte, hogy az államfői hatalmat személytelenné tegyék, azaz szerinte egy személyre indokolt ruházni. A közjogi berendezkedéssel kapcsolatban azon aggályának adott hangot, miszerint veszélyt hordoz az ideiglenességének fenntartása.⁹

Az első, határozott kiállásra, a köztársasági államforma bevezetésére a Szociáldemokrata Párt részéről került sor. Az SZDP 1945. augusztus 18–20-án megtartott XXXIV. kongresszusán A Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére címmel új pártprogramot fogadott el,¹⁰ amelyben leszögezték, hogy Magyarország szükségképpen államformája a népköztársaság.¹¹

Az 1945-ös őszi, fővárosi törvényhatósági, illetve országos választások idején az államforma kérdése közvetlenül az egyes pártok programjában, illetve kampányában nem került napirendre, ezt követően

azonban egyre többször került felszínre, hogy a közjogi kérdések közül az államforma ügyében is döntésre kell jutni.¹² A kezdeményezés ekkor is a szociáldemokratáké volt. Az 1945. november 4-ei választásokat követően megalakult új kormányban is ők voltak az elsők, akik az államforma mielőbbi megváltoztatása mellett törtek lándzsát.¹³ Mint megfogalmazták: „A magyar népköztársaság eszméje ma előbb, mit valaha és fejlettebb, hatékonyabb eszközeink vannak a megvalósítására, mint a múltban.”¹⁴ Az új kormányban államminiszteri tisztséget betöltő szociáldemokrata Szakasits Árpád a magyar népköztársaság kikiáltásának 27. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen is kifejezte abbéli reményét is, hogy „Az új kormány programot ad... és ezt a programot meg is valósítja. Az új nemzetgyűlés pedig lerakja majd a demokratikus Magyarország alkotmányát és ismét elhangzik majd a dunaparti törvényházban a varázslatos mondat: Magyarország népköztársaság!”¹⁵

A szociáldemokraták nem csak a sajtóban, de a parlamentben is előálltak követelésükkel, Szeder Ferenc a nemzetgyűlés december 1-jei ülésén a kormány programjának vitája alkalmával kijelentette: „Ennek a parlamentnek feladata azonban az ország államformájának meghatározása is. A szociáldemokrata párt a leghatározottabban a köztársasági államforma mellett foglal állást... Nem kétséges, hogy ez a felfogásunk egyezik a magyar nép összességének felfogásával.”¹⁶

A köztársasági államforma gondolata a Nemzeti Parasztpárt, a Magyar Radikális Párt és a Polgári Demokrata Párt részéről egyaránt támogatást talált.¹⁷ A Magyar Kommunista Párt, amely eddig a pontig a szociáldemokratákhoz hasonló erélyességgel nem lépett fel az ügyben, csatlakozott ez utóbbiak álláspontjához. A Nemzetgyűlésben az MKP képviselőiben Révai József támogatta felszólalásában Szeder

Ries István (1885–1950) Igazságügy-miniszter, szociáldemokrata politikus. Középiskolai tanulmányait Székesfehérváron, jogi tanulmányait Budapesten végezte. A Galilei Kör tagja volt. 1912-ben ügyvédi irodát nyitott. 1914-ben behívták, a háború alatt orosz hadifogságba került, csak 1918-ban tért vissza Magyarországra. A Tanácsköztársaság idején a közoktatásügyi népbiztosság pártiskolai előadója, majd a Vörös hadsereg katonája. A bukás után Bécsbe emigrál, és csak 1921-ben tér vissza. Ezt követően az SZDP tagja (1924–), vezetőségi (1933–), majd elnökségi tagja (1943–). A német megszállást követően illegalitásba vonult. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja (1945). Igazságügy-miniszter (1945–1950). 1950-ben letartóztatták, de még a koncepciós perének kezdete előtt, tisztázatlan körülmények között agyonverték a váci börtönben. 1956-ban rehabilitálták.

Ferenc álláspontját.¹⁸ A kommunisták az államforma ügyének rendezésében is hatalmi-politikai céljaik érvényesítésének lehetőségét látták, éppen ezért igyekeztek a kezdeményezést magukhoz ragadni és ezzel együtt kisajátítani.¹⁹ Ennek szellemében Révai József az MKP nagy-budapesti 1946. január 5-6-án megtartott pártértekezletén már erősen hangoztatta, hogy „[...] a magyar köztársaság megvalósításának kérdését a nemzetgyűlés januári ülészakán dűlőre visszük.”²⁰ Ennek megfelelően határozat is született a párt részéről, miszerint „[...] a januárban összeülő nemzetgyűlés hozzon törvényt Magyarország új államformájáról, a köztársaságról.”²¹

A nemzetgyűlési választásokon győzelmet arató kisgazdák álláspontja kezdetben kevésbé volt egységes. Bár többen azon az állásponton voltak, mivel az államforma megváltoztatásának kérdése nem szerepelt választási programjukban, erre vonatkozólag nem bírnak felhatalmazással.²² Néhányan attól is tartottak, hogy az új államforma bevezetése a kommunista párt erősödését és térnyerését hozza magával, amely egyet jelent a szovjet befolyás növekedésével hazánkban. A párton belül létezett egy kisebb csoportosulás, amely legitimista alapon állt, de érdemi befolyást ebben a kérdésben nem tudott gyakorolni. Velük szemben, Sulyok Dezső és Vásáry István vezette jelentősebb belső ellenzék – bár mind a királyságot, mind

a köztársaságot elfogadhatónak tekintette – nem értett egyet az államforma kérdés rendezésének sem az idejével, sem pedig a módjával. Utóbbira népszavazás kiírását javasolták, mivel a nemzetgyűlés nem bír felhatalmazással az ügyben. A döntés idejét pedig későbbre, a világháborút lezáró békekötés utánra tervezték halasztani, arra hivatkozva, hogy az ország nem nyerte még vissza függetlenségét. A kisgazdák Sulyok-Vásáry által vezetett csoportja az államforma kérdésének elhalasztására tett javaslatot, amelyet a párt százhat képviselője írt alá.²³ Ilyen körülmények között született meg Dobi István, a Tildy-kormány kisgazda államminisztere részéről az a nyilatkozat, miszerint „[...] lehetnek emberek, akiket félrevezetnek egyes okoskodások, hogy az államforma kérdésének rendezése nem időszerű. Én időszerűnek tartom a rendezést és szükségesnek a köztársaság törvénybeiktatását.”²⁴ Sulyokék akciójára válaszul Tildy Zoltán is kifejtette véleményét: az államforma kérdésében a döntést nemzetgyűlés fogja meghozni, mert az „a népakarat legtisztább kifejezője”.²⁵ A párton belüli kérdés végül két tanácskozást – 1946. január 7-én a megyei vezetők és más befolyással bíró kisgazda politikusok értekezlete és a január 9–11. közötti képviselőcsoporti értekezlet – követően dőlt el, és született meg az az álláspont, miszerint az államforma kérdése azonnali döntést igényel, továbbá a kisgazdapárt a köztársasági államforma bevezetése mellett áll.²⁶

A legitimizmusnak, illetve az államformáról szóló döntés elhalasztásának másik, tekintélyes bázisa a katolikus egyházon belül volt. Jóllehet Mindszenty József bíboros a legitimizmus támogatója volt, mely álláspontját ugyanakkor a püspöki kar nem osztotta teljes egészében.²⁷ A bíboros kezdeményezésére azonban a katolikus püspöki kar 1945. december 20-án úgy foglalt állást, hogy az államformáról szóló döntést későbbre halasszák. Ezzel kapcsolatban Mindszenty levélben kereste meg Tildy Zoltán miniszterelnököt és a legitimizmust támogató, szintén kisgazda Varga Bélát.²⁸ A kommunisták mindezek után azzal vádolták az egyházfőt, illetve az egész katolikus egyházat, hogy a Habsburg-restaurációt készítik elő, nem mellelleg vissza akarják szerezni hatalmukat és földjeiket.²⁹

Az államforma megváltoztatásának mindenképp volt egy erős belpolitikai jelentéstartalma. Az ország életében szerepet játszó politikai erők a Horthy-korszak „ellenzékéből”, illetve azt követően megalakult, új formációkból álltak, és ebből adódóan számukra a királyság intézményének megszüntetése egyet jelentett a két világháború közötti rendszeren való túllépéssel. A baloldali pártok ideológiai felfogásukból természetesen vetették el a legitimizmust. A kommunista párt a köztársaságban a választási arányoknak egy előnyös kimenetelű korrekciót is remélt,³⁰ miután az 1945-ös novemberi nemzetgyűlési választásokon jóval az előzetes várakozásán alul szerepelt.

A párt, önmagát a magyar demokrácia egyfajta letéteményeseként definiálva, az államforma ürügyén is támadta a katolikus egyház vezetését, valamint a kisgazdák és a szociáldemokraták jobbszárnyát is. A Tildy-kormánynak is felrótták a reakció elleni fellépés hiányát.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1945. év végi határozatával, amely szintén az államforma ügyének rendezését sürgette,³¹ 1946 elejére minden párt számára nyilvánvalóvá vált, hogy az államforma megváltoztatása sürgősen megoldandó feladat. Ennek megfelelően a kisgazdák, a szociáldemokraták és a kommunisták is elkészítették javaslatukat, amelyeket a pártközi értekezleten igyekeztek összehangolni. Az utolsó egyeztetéseket a Ries István igazságügyminiszter vezette bizottság végezte, amelynek jogtudósok és a pártok szakértői voltak tagjai. Az elkészült javaslatot 1946. január 23-án tárgyalta a minisztertanács. Az ülésen csak néhány felvetés, illetve javaslat került napirendre, amely a miniszterelnök kinevezésével és működésével kapcsolatban merült fel. A testület végül néhány módosítással elfogadta a beterjesztett törvényjavaslatot.³²

Tildy Zoltán miniszterelnök a magyar kormány nevében a nemzetgyűlés elé terjesztette a Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslatot, amely szavai szerint „lezár egy korszakot és új fejlődést nyit meg a magyar nemzet történelmében”.³³ Ezt követően a nemzetgyűlés közjogi és alkotmányjogi bizottsága, január 30-i kezdettel megtárgyalta a jogszabály-tervezetet. Az ügy előadója az a Sulyok Dezső volt, aki korábban a cselekvés elhalasztását sürgette és a népszavazás mellett érvelt. Érdemes itt megemlíteni, hogy a Közvéleménykutató Intézet által január elején nyilvánosságra hozott kutatás szerint a budapestieknek mintegy 70 százaléka a köztársasági államformát támogatta.³⁴

Sulyok Dezső felhívta a figyelmet, hogy a köztársaság bevezetésével mindenképpen pozitív üzenetet küld a világnak: hogy az ország egy félfasiszta rezsimből demokratikus országgá válik. Továbbá kiemelte, hogy a javaslat benyújtása a belpolitikai feszültségek enyhítésére is szolgál, alkalmas ugyanis a munkáspártok és

a polgári pártok közötti bizalmatlanság feloldására.³⁵ A törvény tárgyalása során Slachta Margit képviselő volt az egyetlen, aki a döntés elhalasztása mellett érvelt, és szintén egyedüliként az, aki a királyság, illetve a Szent Korona-tan megtartásának fontossága mellett érvelt.³⁶

A törvényjavaslat vitáját 1946. január 31-én zárták le, amelyet leginkább az ezeréves múltból való véleménynyilvánítások jellemeztek, és kevésbé szólt a leendő államforma, a köztársaság tartalmi részéről. Miután a nemzetgyűlés elfogadta a beterjesztett és megvitatott jogszabálytervezetet, kihirdetettnek nyilvánították a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikket, mely deklarálta, hogy Magyarország államformája ezentúl a köztársaság.³⁷ Ezt követően került sor a köztársasági elnök megválasztására 1946. február 1-jén. A többségi elv alapján a köztársasági elnök jelölésének joga a Kiszgazdapártot illetve meg, amelyet valamennyi párt elfogadott. Egyedül a szociáldemokraták részéről merült fel más személy – Károlyi Mihály – jelölése erre a posztra, ám e kezdeményezéstől végül elálltak. Több száz képviselő ajánlása nyomán így egyetlen személyre érkezett indítvány a köztársasági elnöki tisztség betöltésére, a kiszgazdapárti Tildy Zoltánra, akit a nemzetgyűlés tagjai egyhangú közfelkiáltással meg is választottak köztársasági elnöknek.³⁸

A köztársaság napja ünnepi hangulatban telt, az üzletek és szolgáltató egységek jelentős részének déli 12 órát követően, a vendéglátóipari egységeknek 13 és 14 óra közötti zárva tartást rendeltek el,³⁹ a színházakat

és mozikat este ingyenesen lehetett igénybe venni. A Szakszervezeti Tanács az üzemek, gyárak dolgozóit felvonulásra mozgósította a Kossuth térre a köztársaság kikiáltásnak megünneplésére.⁴⁰

Magyarország államformájának megváltoztatásával megszűnt a királyság intézménye. A köztársaságban a törvényhozó hatalmat a nép által megválasztott Nemzetgyűlés útján gyakorolja. A Nemzetgyűlés hatáskörébe került a köztársasági elnök megválasztása is, aki a végrehajtó hatalmat a Nemzetgyűlésnek felelős kormány által gyakorolta. A Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikk rögzítette a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, valamint deklarálta az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogait is, úgymint a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

A második magyar köztársaság azonban nem volt hosszú életű, *de jure*, a szovjet mintára bevezetett Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény szüntette meg.

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

Jegyzetek

1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről, *Magyar Jogi Szemle*, 1920/4, 250.
1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről, *Magyar Jogi Szemle*, 1920/4, 251.
- A magyar kormány 1920. évi 2.394. M. E. számú rendelete az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezéséről, és az állami címereken a szent koronának alkalmazásáról, *Rendeletek tára*, 1920, 141.
- A törvénycikket teljes terjedelmében közli a Rendeleti Közlöny: 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről, *Rendeleti Közlöny*, 1921/17, 93–96.
- Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 111.
- Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944–1949. Budapest, Osiris, 2001, 9.
- Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága és az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 59. Eln. számú rendelkezése a Nemzeti Főtanács felállításáról. In: *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1945. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 2.
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 539. M. E. számú rendelete az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről. In: *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1945. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 54.
- Föglein Gizella: Törvénytervezet – torzóban... In: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 1988, 322.
- A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Szerk. Varga Lajos. Budapest, Napvilág, 1999, 58.
- Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére. In: *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény 1914–1999*. Szerk. Romsics Ignác. Budapest, Osiris, 2000, 411–420.
- Vida István: Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről, *Jogtudományi Közlöny*, 1982/12, 952.
- Föglein Gizella: Szociáldemokrata és kiszgazda elképzelések a köztársaságról a második világháború után. In: *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2007, 297.
- Vészi Endre: A magyar népköztársaság eszméje, *Népszava*, 1945. november 16. 3.
- Szakasits Árpád elvtárs: Nem szabad megismételünk 1918 tévedését, *Népszava*, 1945. november 18. 3.
- A nemzetgyűlés 3. ülése 1945. évi december hó 1-én, szombaton, Nagy Ferenc és Kossa István elnökle alatt. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, I. kötet, 1–30. ülés*. Budapest, Athenaeum, 1946, 65–66.
- Föglein Gizella – Mezey Barna: A második köztársasági kísérlet: 1944(1946)–1949. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna – Gosztorny Gergely. Budapest, Osiris, 2020, 353.
- A kommunisták is csatlakoztak a Szociáldemokrata Párt régóta sürgetett alkotmányjogi reformjához, hogy Magyarország népi köztársaság legyen, *Dunántúli Népszava*, 1945. december 5. 1.
- Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944–1949. Budapest, Osiris, 2001, 57–58.
- Nagybudapesti pártszervezetünk egységesen sürgeti a teljes kormányprogram végrehajtását - a reakció ellen is! *Szabad Nép*, 1946. január 8. 1.
- A Magyar Kommunista Párt nagy-budapesti pártértekezletének határozata, 1946. január 5–6. In: *Források Budapest múltjából 1945–1950*. Szerk. Ságvári Ágnes. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1973, 205.
- Pölöskei Ferenc: *A köztársasági eszme története Magyarországon*. Budapest, Cégér Könyvkiadó, 1994, 174.
- Vida István: *A Független Kiszgazdapárt politikája 1944–1947*. Budapest, Akadémia, 1976, 141–142.

²⁴ Beszélgetés Dobi István államminiszterrel, *Magyar Nemzet*, 1945. december 21. 1.

²⁵ Tildy Zoltán miniszterelnök nyilatkozik a Világosságnak a koalícióról, a bankjegydézsma okairól és a Szociáldemokrata Párt államosítási terveiről, *Világosság*, 1945. december 25. 1.

²⁶ Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947*. Budapest, Akadémiai, 1976, 142.

²⁷ Hubai László: Ki milyen demokráciát képzelt el? In: *Kérdések és válaszok az 1944–1949 közötti magyar történelemről*. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2016, 71.

²⁸ Izsák Lajos: A Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslat (1946. évi I. tc.) nemzetgyűlési vitája. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2004, 426.

²⁹ Sz. Nagy Gábor: A Mindszenty József elleni sajtótámadások 1945–1946. In: *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. Szerk. Klestenitz Tibor. Budapest, MTA BTK, 2015, 138.

³⁰ Horváth Attila: Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. In: *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Szerk. Körösi András – Jakab András. Budapest, Új Mandátum, 2012, 104.

³¹ *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 303.

³² Jegyzőkönyv az 1946. évi január hó 23-án este 18 órakor Tildy Zoltán elnökle alatt tartott rendkívüli minisztertanácsról. In: *Tildy Zoltán minisztertanácsának jegyzőkönyvei 1945. november 15.–1946. február 4.* Szerk. G. Vass István. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005, 591–594.

³³ A nemzetgyűlés 8. ülése 1946. évi január hó 24-én, csütörtökön, Kéthly Anna elnökle alatt. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, I. kötet, 1–30. ülés*. Budapest, Athenaeum, 1946, 207.

³⁴ Hírek. Közvéleménykutatás feketén, *Világ*, 1946. január 8. 4.

³⁵ A nemzetgyűlés 11. ülése 1946. évi január hó 30-án, szerdán, Nagy Ferenc és Kossa István elnökle alatt. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, I. kötet, 1–30. ülés*. Budapest, Athenaeum, 1946, 255–256.

³⁶ A nemzetgyűlés 12. ülése 1946. évi január hó 31-én, csütörtökön, Nagy Ferenc, Kéthly Anna és Kossa István elnökle alatt. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, I. kötet, 1–30. ülés*. Budapest, Athenaeum, 1946, 303–304., 306.

³⁷ Feitl István – Palasik Mária: Magyar köztársaság 1946. In: *Demokratikus köztársaságok Magyarországon*. Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Kende János. Budapest, Napvilág, 2007, 98.

³⁸ A Magyarország államformájáról szóló 1946:1. tc. 7. §-ának rendelkezése értelmében a Nemzetgyűlés 1946. évi február hó 1-én tartott 13. üléséről felvett jegyzőkönyv a köztársasági elnök megválasztásáról és eskütételéről, *Magyar Közlöny*, 1946/27, 1.

³⁹ A kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter 4.700/1946. K. Sz. M. számú rendelete, *Magyar Közlöny*, 1946/27, 3.

⁴⁰ Hatalmas lelkesedéssel készül az ország és fővárosa a köztársaság kikiáltásának megünneplésére, *Szabadság*, 1946. február 1. 3.

A vasfüggöny Magyarországon

1946. március 5.

A vasfüggöny, mint kifejezés Churchill brit miniszterelnök 1946. márciusi, Fultonban elmondott beszéde révén vált ismert fogalommá, de ezt megelőzően máshol és mások is használták már.¹ Ez egyrészt a keletet és nyugatot fizikailag elválasztó, szögesdrótkerítéssel kiépített határzárat jelentette Európa közepén, mellyel igyekeztek meggátolni a határ illegális átlépését, másrészt pedig gazdasági, katonai és politikai zárat is jelölt. Kifejezte a második világháború után kialakult hidegháborús helyzetet, ami konkrét harci cselekmények nélküli, éles szembenállást és folyamatos, harmadik világháborúra való készülést jelentett a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok, valamint csatlósai, illetve szövetségeseik számára.

Mivel 1945 után Magyarország a szovjet megszállási zónába került, míg Ausztria a nyugatiba, egyértelművé vált, hogy a vasfüggöny Magyarország nyugati határán is húzódni fog. Az országot a náci és nyilas uralom alól felszabadító, de rögtön egyúttal megszálló szovjet csapatok pedig már megérkezésüktől jogot formáltak a határok és az átlépő személyek ellenőrzésére. Ezt jelezte, hogy a magyar állam által kiadott útlevél mellé a békeszerződés 1947-es aláírásáig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon belül a szovjetektől határátlépési engedélyt is kellett kérni.²

A határokat a második világháború végén 1945. február 23-ától kezdték el újra őrizni a magyar katonák, de a feladatot kezdetben csak 4105 fő látta el. A zöldhatárt a honvédség ellenőrizte, míg a határátkelőket a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságához,

vagyis így a Belügyminisztérium alá tartozó, 1945. augusztus 17-én felállított határrendőrség. Ez a rendszer 1946 márciusában annyiban változott meg, hogy Nagy Imre belügyminiszterként megszüntette a Magyar Határrendőrség elnevezést és ehelyett ezentúl a Magyar Államrendőrség Határrendészeti Kapitánysága kifejezést használták, míg a határőrség a Honvéd Határőrség Országos Parancsnokságának irányítása alá került. Ezután létszámukat felemelték 10 ezer főre.³

A határon való legális átlépéshez mindenkinek útlevelet kellett igényelnie. Ezt 1946 végéig a belügyminisztertől, majd a Budapesti Főkapitányság Útlevelé Alosztályától kellett kérni. Azonban rövidesen itt is megvalósult az állambiztonsági felügyelet, mert 1947 áprilisától minden kérelmező nevét a BM Államvédelmi Osztályának titkos nyilvántartásában ellenőrizték és az itteni bejegyzéstől függött az útlevél kiadása. Tehát fokozatosan elkezdődött a határforgalom korlátozása, ami főleg a közelben élők számára nehezítette meg a családi kapcsolatok fenntartását és a munkavállalást. A korlátozások következtében sokan illegálisan próbáltak átmenni a szomszédos országokba. A határőrség 1947-ben 26 847 határsértőt fogott el, akik közül 11 668-an nyugat felé szerették volna elhagyni az országot.⁴

A magyar határvédelem fokozott megerősítését, sőt a határok hermetikus lezárását 1948-tól szorgalmazták a szovjetek. Nyugat felé ezt a vasfüggöny magyarországi szakaszának felépítése, míg dél felé a szovjet-jugoszláv viszony megromlása indokolta. Ez utóbbinak

Tito önálló politikája volt az oka, amiért a Kominform 1948 júniusában elítélte a jugoszláv kommunista pártot és Jugoszláviát imperialista állammá nyilvánította. A korabeli felfogás szerint ez háborús veszélyt hordozott magában, így szovjet pártutasításra az addig baráti magyar-jugoszláv viszony is ellenségesse vált. Ennek részeként egyre több kishatárátkelőt⁵ zártak le, megszüntették a kettősbirtokosi rendszert, vagyis a határon átnyúló földek megművelését, valamint új törvényt is alkottak a tiltott határátlépésről,⁶ amit az 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelettel később tovább szigorítottak.

Az MDP Államvédelmi Bizottságának ülésén 1948 decemberében tárgyaltak a határvédelem megerősítéséről. Már ekkor mindkét határszakasz megerősítésére, valamint a határőrség és a rendőrség együttműködéséről szóló konkrét javaslat kidolgozására adtak utasítást, ami előrevetítette a későbbi átszervezést, mivel „a határvédelem elsősorban és főleg rendőri, államvédelmi hatósági feladat.”⁷

Így 1948-ban megkezdődtek a határ megerősítésének munkálatai, amit a honvédség műszaki alakulatai végeztek. Először 50 méteres szélességben az erdőket irtották ki a 356 km hosszú osztrák és 627 km-es déli határ mentén. Ezután került sor a magasfigyelők telepítésére, amit 1949. július 5-én Sopronban kezdtek meg és 1950 végére már összesen 291 magasfigyelőt emeltek. Ezt követően közel 1000 km-en egy és kétsoros drótkadályt építettek ki, majd ennek nagyobb szakaszát aknásították is. Az aknásítás 1950. augusztus 8-án kezdődött meg délen, melynek során 567 816 aknát telepítettek augusztus végére. Ennek költsége elérte a 18 millió forintot. A teljes aknásítás végére összesen 2 millió darab taposó- és érintőaknát helyeztek el. Ez azonban veszélyt is rejtett magában, mivel nemcsak

állatok sebesültek meg tőlük, hanem a határátlépéssel próbálkozók is. 1949 végéig öt ember vesztette életét, 16-an pedig megsérültek a robbanások során. Az áldozatok számát tovább növelte az is, hogy Janikovszky Béla alezredes javaslatára a határőrök fel lettek hatalmazva a felszólítás nélküli fegyverhasználatra, és ezzel éltek is. Így 1945 és 1949 között további 54 fő vesztette életét a határon a rájuk bármely oldalról leadott lövések következtében, valamint 45-en megsebesültek. Mindemellett sokszor átlövéses, vagy a magasfigyelők megrongálása zavarta a határzár kiépítését.⁸

A határ lezárásának következtében a határőrség szervezetét is átalakították. 1948 szeptemberében először az Útlevel Osztály került a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága felügyelete alá. Majd 1949 áprilisában az MDP Államvédelmi Bizottságának ülésén a határőrizet államvédelemnek való átadásáról tárgyaltak.⁹ Ezt 1950 január elsejével valósították meg, amikor összevonták a BM ÁVH-t az addig Szalvay Mihály vezette Honvédelmi Minisztérium Határőrségével és létrejött az ÁVH Belső Karhatalom és Határőrség Főparancsnoksága, vagyis az ún. zöld ÁVÓ. Ennek új főparancsnoka Kajli József áv. ezredes, majd Piros László vezérőrnagy lett. A testület létszámát ekkor 13 500 főre tervezték felemelni, a megbízhatatlannak ítélt 550 főt pedig elbocsájtották.¹⁰ A korszak felfokozott kémgyanúját mutatta, hogy ekkortól az Útlevel Alosztály már az ÁVH Kémelhárító Osztálya alárendeltségébe került.¹¹

A határ szinte hermetikus lezárását, az állampolgárok szabad határátlépési jogának és az idegenforgalomnak a korlátozását és szinte teljes megszüntetését a korszak propagandája másként magyarázta. Az országgyűlés ülésén a béke vágyával indokolták a határok lezárását: „Nyugodtan mondhatjuk, hogy az a szerződésláncolat, amely itt Kelet-Európában kialakult, egyúttal kifejezi az

Piros László (1917–2006) Kommunista politikus, belügyminiszter. A hat elemi után, hentes tanuló, majd szakmunkás 1939-ig. Sorkatonai szolgálatot teljesített a határőrségnél (1939–1941), majd a keleti fronton fogságba esik és hadifogolytáborba kerül. Itt bekapcsolódik az antifasiszta mozgalomba és elvégzi az antifasiszta iskolát. 1945-ben, volt partizánokkal tér vissza Magyarországra, majd a Szaktanács kis- és vegyesipari titkára (1945), a szakszervezetek főtítkárhelyettese (1945–), ebbéli tisztségében jutott be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő (1945–1957), az MKP, illetve az MDP budapesti pártbizottságának (1946–1950), az MDP Központi Vezetőségének tagja, illetve póttagja (1948–1956), a politikai bizottság póttagja (1950–1953, 1955–1956), az ÁVH parancsnoka (1950–), Gerő Ernő belügyminiszter első helyettese (1953–1954), majd 1954-től belügyminiszter. Az 1956-os forradalom alatt Gerővel és Hegedüs Andrással együtt a Szovjetunióba távozott, ahonnan véglegesen csak 1958 augusztusában térhetett vissza. 1957-ben az országgyűlés megfosztotta mandátumától. Ezt követően a Szegedi Szalámigyár főmérnöke (1958–), majd igazgatója (1969–).

egész világ dolgozó és békére vágyó népeinek érdekét és akaratát. Ez az a fal, ez az a vasfüggöny.”¹² A békevágy mellett még a demokratikus Magyarország megerősödésére, a hároméves terv sikeres végrehajtására és az illegális határfogalom megszüntetésére is hivatkoztak.¹³ Ennek sikeréről a napilapok is írtak.¹⁴ S mint szinte mindenben a korszakban, itt is a szovjet példa volt a követendő.¹⁵

A korszak háborús készültsége azonban nemcsak a határokat tette átjárhatatlanná, hanem az ország belső életében is változásokat eredményezett. 1950 júliusától a déli, majd 1952 szeptemberétől a nyugati határ melletti 15 kilométeres sávból is úgynevezett határövezetet vagy határsávot hoztak létre. Ezek a területek ettől kezdve külön igazgatás alá kerültek. Az intézkedés célja az volt, hogy ezzel is nehezítsék a határ közelébe való eljutást.

Az ezzel kapcsolatos feladatok elvégzésére 1950 januárjában Kádár János, Péter Gábor és Kristóf István részvételével külön bizottság alakult. Az ezen a területen alkalmazandó „politikai és adminisztratív rendszabályokat” Kádár János terjesztette elő a Titkárság 1950. április 12-i ülésén.¹⁶ Ezek elfogadása után az itt lakók külön határsáv igazolványt kaptak, amivel a határkerítéstől

számított 500 méteres területig szabadon mozoghattak. Az ország más területén lakók pedig csak külön engedély birtokában léphettek be ebbe a 15 km-es sávba. Emellett az itteni letelepedést is szigorú feltételekhez köthették és minden ide vezető utat ellenőriztek. Az ország déli határsávjába összesen 321 település került 290 ezer fővel, míg a nyugatiba 191 település. Az államvédelem pedig külön nyilvántartást vezetett az itt lakó „veszélyes elemekről”.¹⁷

A határsáv kijelölését követően megkezdődött az ott élő, politikailag megbízhatatlannak minősített személyek és családjaik kitelepítése a Hortobágyra. Az erről szóló javaslatot az ÁVH 1950. június 1-jére készítette el.¹⁸ A megvalósítás első állomását 1950. június 23-a jelentette, amikor több mint 2446 embert tiltottak ki eredeti lakhelyéről, anélkül, hogy bármit elkövettek volna. Őket néhány ingóságukkal együtt az ekkor még csak 7 (később 12) hortobágyi kényszermunkatábor egyikébe (Árkus, Borzas, Kócs, Kónya, Kormó, Polgár–Lenin-tanya, Tiszaszentimre, Pusztakilences, Erzsébet-tanya) vitték.¹⁹ Ezek a kitelepítések a déli mellett a nyugati határsáv településeiből is folytatódtak 1953 tavaszáig, s közel 8000 embert kényszerítettek lakóhelye elhagyására.

Mindezen intézkedések révén megvalósult a szinte hermetikus határőrizet. A déli határon az egy-egy határőrshöz tartozó 14 kilométeres szakasz védelmét 22 fő látta el. A zöld ávó létszáma így 1951-re a 18 ezer főt is meghaladta. A kitűzött cél pedig minden határőr számára az volt, hogy: „A határsértőt élve vagy halva el kellett fogni”.²⁰ Munkájuk hatékonyságát mutatja, hogy 1951–1953 között 12 083 illegális határátlépési kísérlet történt, melyek közül csak 1748 volt sikeres, vagyis ennyien tudtak átszökni. Az 1950 és 1953 közötti időszakban előfordult, hogy maguk a határőrök is kihasználták a kínálókozó lehetőséget: négy év alatt összesen 95-en hagyták el az országot. Ezen években tovább folytatódta a határprovokációk is, csak a déli szakaszon 1951-ben 299 ilyen eset történt.²¹ Valamint sajnos ez az időszak további áldozatokat is követelt, mivel az aknazár karbantartása során 4-en meghaltak, 34-en pedig megsebesültek.²²

A feszült nemzetközi helyzet csak Sztálin 1953. márciusi halálát követően enyhült, ami a határokon is éreztette a hatását. Először a határőrök fegyverhasználati szabályait szigorították meg, majd megszűnt a határsáv igazolvány, amit a személyi igazolványba ütött pecsét helyettesített ezután. Az egykori kitelepítettek pedig elhagyhatták a hortobágyi táborokat, s elindulhattak egykori otthonaik, így a határsáv felé. Viszont 1956-ig még csak annak közelében telepedhettek le.²³

A következő fontos lépést az jelentette, hogy 1953 novemberében kimondták azt, hogy az aknák elavultak.²⁴ Így a kormány 1955 szeptemberében elrendelte a taposó és érintőaknák felszedését. Ennek végrehajtása 1955 októberében kezdődött el a nyugati határszakaszon, majd 1956 márciusában az erről szóló titkos minisztertanácsi határozat, illetve a belügyminiszter 1956. június 11-én kelt 45. sz. parancsa után komolyabb lendületet vett a déli határon is.²⁵

A mentesítés indokait többek között a nemzetközi helyzet enyhülésével, a béketábor megerősödésével, az osztrák és a jugoszláv viszony javulásával indokolták. Az aknák felszedése 1956. október 20-ára fejeződött be, melynek során közel 1000 km-en 700 ezer aknát távolítottak el. Ez azonban ismét súlyos áldozatokat követelt, mivel 2 katona meghalt, 17-en súlyosan és 20-an pedig könnyebben megsebesültek.²⁶ Az aknák eltávolítása mellett 1956 márciusában a déli határon megszüntették a 15 km széles határövezetet és 1956. augusztus 1-jén a letelepedés engedélyhez kötését is eltörölték, így az egykori határsávból kitelepítettek visszatérhettek szülőfalujukba.²⁷

Az életveszélyes aknák felszedése után viszont egyre többen kíséreltek meg a zöldhatáron át nyugatra szökni. Ez csúcspontját az 1956-os forradalom alatt és után érte el, mivel ekkor néhány hónap alatt közel 200 ezer magyar ment át illegálisan Ausztriába és Jugoszláviába. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig. Az 1956-os forradalom leverése után 1957 tavaszáig a Határőrség a Fegyveres Erők Minisztériumának fennhatósága alá került és rövidesen ismét megkezdték a nyugati határ megerősítését és lezárását. Az erről szóló döntés a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány 1957. január 24-ei ülésén született meg, ahol az aknamező újbóli telepítését is elfogadták. A megvalósítás első ütemére 1957. április 30-áig került sor, majd a kevésbé veszélyes szakaszok kiépítésével június 30-ára fejeződött be. Ennek során 1 124 900 db aknát telepítettek, emellett 282 km új műszaki zár is épült. Az osztrák határ teljes lezárása 1963-ra készült el. Az ismételt aknásítás sem zajlott nehézségek nélkül, mivel a telepítés során 44 katona megsérült, más források szerint 1 fő meghalt, 10-en súlyosan, míg 5-en könnyebben megsérültek. Az aknásítás mellett 1957 februárjában a 15 km széles déli határsávot is visszaállították, amit csak 1965-ben szüntettek meg véglegesen. A nyugati határsávot pedig

bár nem szüntették meg, de 1969-ben 2 kilométeresre szűkítették. A határőrzést ebben az időszakban ismét a honvédség határőr alakulatai látták el.²⁸

Az új aknarendszer 1964-re avult el és ekkor új műszaki megoldást választottak a határ őrzésére. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1965. május 11-i ülésén hoztak határozatot az aknamező felszedéséről és helyette egy elektromos jelzőrendszer (EJR) kiépítéséről, melynek munkálatai 1971-ben fejeződtek be. Bár az EJR a vadállatok miatt sok téves jelzést is adott, ezután már legalább nem történtek személyi sérülések.²⁹

Az elektromos jelzőrendszer felújítása a nyolcvanas évek végére időszerűvé vált, viszont ez a magyar politika lépései következtében rövidesen teljesen szükségtelen lett. A vasfüggöny enyhítésének első lépéseként 1988. január 1-jétől engedélyezték a világútlevelet Magyarországon. A határkerítést végül csak 1989. május 2-án kezdték el lebontani, az erről szóló kormánydöntés pedig május 18-án született meg.³⁰ Ezt követően 1989. augusztus 19-én került sor a páneurópai piknikre, amikor a hazánkban várakozó kelet-németeket ellenőrzés nélkül tömegesen engedték át a határon Ausztria felé, ezzel megkerülhetővé, s egyúttal értelmetlenné téve a berlini falat és a vasfüggönyt is.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 13.
- Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1, 1.
- Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1, 8–9.; Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2012, 153.
- Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában. Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 254.; Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1, 1., 11.
- A belügyminiszter rendelete a határátlépő állomásokról, *Magyar Közlöny*, 1948/191, 1863.
1948. évi XLVII. törvény, *Magyar Közlöny*, 1948/269, 2512–2513.
- Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből III. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1948–1949.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2021, 163.; Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 22.
- Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1, 14., 19–22.; Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2012, 155.; Suba János: A vasfüggöny kiépítése és felszámolása a déli határszakaszon (1949–1956), *Köztes Európa*, 2014/1, 6–7.; Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 21.; Léka Gyula: A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989, *Hadtudomány*, 1999/3–4, 162.
- Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből III. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1948–1949.* Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2021, 184–189.

¹⁰ Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 157.

¹¹ Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1, 1.

¹² Országgyűlési napló, 1948. február 27. Horváth Márton kommunista képviselő felszólalása, 915.

¹³ Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 21.

¹⁴ Befellegzett az embercsempészetnek a nyugati határszélen, *Magyar Nemzet*, 1949. január 14. 4.

¹⁵ Példaképeink a szovjet határőrök, *Határőr*, 1950. február 23. 23.

¹⁶ Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 158.; *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 255.

¹⁷ *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 258–260., 289–291.;

¹⁸ Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 158.

¹⁹ *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 35–39.

²⁰ Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 162.

²¹ Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 163–166.

²² Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 28–29.

²³ *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 262.

²⁴ Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 29.

²⁵ Suba János: A vasfüggöny kiépítése és felszámolása a déli határszakaszon (1949–1956), *Köztes Európa*, 2014/1, 8–11.; Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989, *Hadtudomány*, 1999/3–4, 164.; Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan, 2012, 169.

²⁶ Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989, *Hadtudomány*, 1999/3–4, 164.; Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 32–35.

²⁷ *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 261., 293.

²⁸ Suba János: A vasfüggöny kiépítése és felszámolása a déli határszakaszon (1949–1956), *Köztes Európa*, 2014/1, 11.; Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 41–42., 46.; Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989, *Hadtudomány*, 1999/3–4, 164., 166.; *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015, 263–264.

²⁹ Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 47–50., 54.

³⁰ Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012, 79–83.

Hatalmi harc a koalíción belül: a Baloldali Blokk

1946. március 6.

A háború utolsó hónapjaiban formát öltő új magyar politikai struktúra a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által befolyásolt politikai környezetben alakult ki, amelyben a háborús vesztes Magyarország korlátozott szuverenitással rendelkezett. E korlátozottságnak és erős szovjet befolyásnak eredménye mutatkozott meg a választásokat megelőzően, a törvényhozó hatalmi ág szerepét betöltő Ideiglenes Nemzetgyűlés összetételében is, ahol a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP) együtt a Nemzetgyűlés mandátumainak kétharmadát birtokolták, amivel – mint ahogy utóbb az 1945-ös nemzetgyűlési választások eredményeiből egyértelműen kiderült – jócskán felülreprezentáltak voltak a törvényhozásban.¹ Ugyanez a felülreprezentáltság mutatkozott meg az újjászerveződő közigazgatásban,² amely által a pártok törvényhozásban meglévő túlsúlya áttevődött más hatalmi fórumokra is egy sajátos szerkezetű és működésű, aszimmetrikus hatalmi struktúrát hozva létre. Az 1945-ös választások tétje tehát azMKP, az SZDP és az NPP számára az érdekérvényesítő képességüket messze a társadalmi támogatottságukon felül biztosító rendszer megőrzése, míg a Független Kisgazdapárt számára ennek megtörése volt.

Az 1945-ös választáson többséget szerzett a Független Kisgazdapárt (FKgP), azonban a SZEB kényszerítő befolyása³ miatt koalícióra kényszerült az MKP-val, az SZDP-vel és az NPP-vel. Az új helyzet kettős hatással bírt a pártok közötti hatalmi harcban. Egyrészt kiélezte

a koalíción belüli ellentéteket, másrészt pedig arra ösztönözte a baloldali pártokat, hogy szorosabbra fonják egymással a politikai kapcsolataikat. Ennek intézményesített megjelenése volt a Baloldali Blokk, amely a kisgazdák kormánykoalíción belüli befolyását ellensúlyozandó jött létre 1946 március 5-én az említett pártok és a Szakszervezeti Tanács részvételével.

A hatalmi pozíciók megszerzésére való törekvés tehát belekódolta a konfliktust a koalíció pártjainak együttműködésébe, amely számos egyéb ügy miatt egyébként is igen terhelte volt. A kisgazdák a választásokon elért nagyarányú győzelmüket szerették volna érvényesíteni, amikor a hatalmi pozíciók újraosztását, „arányosítását”⁴ vetették fel, emellett pedig az önkormányzati választások mielőbbi megtartását szorgalmazták, amely rendezettebb viszonyokat teremthetett volna a közigazgatás kulcspozícióit érintően. A nagyobbik kormánypárt ezirányú törekvései ellen a koalíciós partnerek egy szervezetbe tömörülve létrehozták a Baloldali Blokkot, ahol a szervezet változatos politikai eszközöket alkalmazva gyengítették a kisgazdák hatalmi pozícióját. E hatalmi pozíció legnyilvánvalóbb eleme a Kisgazdapárt mandátumtöbbsége volt a nemzetgyűlésben, így a Blokk szándéka e többség megváltoztatására, és/vagy a többségi elven működő döntéshozatal megkerülésére irányult. Az MKP bízott a létrehozandó Baloldali Blokk sikerében, a nagyobbik kormánypárt mandátumtöbbségének csökkentésével kapcsolatban pedig úgy vélekedtek, hogy az a Kisgazdapárt jobbszárnyának ellenségeként való

Pfeiffer Zoltán (1900– 1981) Országgyűlési képviselő, kisközségi politikus. A középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, majd a M. kir. Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát (1923), később bírói és ügyvédi vizsgát tett (1928). 1931-től a Független Kisközségi Párt tagja, 1936-tól párttagja. Magyarország német megszállását követően illegálisba vonult, ezután lépett kapcsolatba a Békepárttal, de részt vett a Magyar Front létrehozásában, amelynek összejövetelein a kisközségi párt érdekeit képviselte. A nyilas hatalomátvételt követően bekapcsolódott a katonai ellenállásba és részt vett a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának munkájában. Az Ideglenes Nemzetgyűlés tagja (1945), majd kisközségi országgyűlési képviselő (1945–1947), az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára (1945–1946). 1947 tavaszán a munkáspártok nyomására kilépett az FKGP-ből és több társával együtt megalapította a Magyar Függetlenségi Pártot, amely bár elindult az 1947-es választásokon, az Országos Nemzeti Bizottság választási visszaélésekre hivatkozva feloszlatta. Ezt követően 1947 novemberében emigrált és az Egyesült Államokban telepedett le. Az emigrációban az Amerikai Magyar Népszava főszerkesztője (1948), majd rovatvezetője (1950–1960). Az 1970-es évekre elszigetelődött és visszavonult a közéletből.

azonosításával és folyamatos politikai támadásával elérhető. Az MKP február 27-i frakcióülésén Farkas Mihály magabiztosan beszélt arról, hogy a Baloldali Blokk segítségével le lehet szakítani a Kisközségi Párt jobbszárnyát.⁵

1946 februárjában a Mindszenty körül formálódó katolikus szövetséget a két munkáspárt reakciós – a kisközségi jobbszárnya felől jövő – támadásként állította be.⁶ A Minisztertanács február 28-i ülésén Rákosi Mátyás az előző napi parlamenti ülésen történt, Mindszentynek a kisközségi általi zajos éltetését⁷ a parlamentarizmus szégyenének, a Kisközségi Párt jobbszárnyát képviselő Vásáry István, Pfeiffer Zoltán és Sulyok Dezső képviselőket pedig egyenesen türhetetlennek nevezte.⁸ Rákosi Mátyás március 3-án Mecsekalján mondott beszéde, valamint a *Szabad Nép Tiszta vizet a pohárba!*⁹ című cikke volt a következő lépés, amely egyben a Baloldali Blokk két nappal későbbi megalakítását is előkészítette. A kommunisták kijelentették: csak akkor hajlandóak egy koalícióban maradni a kisközségekkel, ha azok kizárják soraikból a jobbszárnyat.¹⁰ A követelést levél útján

a kisközségi párt vezetőségének is eljuttatták, amelyre Nagy Ferenc elutasítóan reagált, és jelezte, hogy ezekre a kérdéseket a kormányon belül kell megbeszélni.¹¹

Nagy elutasító válaszát követően másnap az MKP kezdeményezésére a kormánykoalíció három kisebbik pártja, az MKP, az NPP és az SZDP a Szakszervezeti Tanáccsal kiegészülve megbeszélést hívott össze. A résztvevők még aznap, március 5-én egy különálló szövetséget kötöttek, az úgynevezett Baloldali Blokkot.¹² Az új formáció tagjai közös nyilatkozatban foglalták össze álláspontjukat, amelyben aktuális politikai ügyek mellett követelték a kisközségi képviselők egy részének a pártból való kizárását.¹³ A nyilatkozatban másnapra nagygyűlésre hívták a Hősök terére a pártjaik szimpatizánsait, ahol közel 400 000 ember előtt adták ki a jelszót: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”¹⁴ Már a tüntetés másnapján megalakult a Baloldali Blokk Végrehajtó Bizottsága, azzal a céllal, hogy a szövetséget és álláspontját az FKGP-vel folytató tárgyaláson képviselje.

A kisközségek Dobi István által vezetett balszárnya a Blokkéval egyetértő nyilatkozatot¹⁵ adott ki, melyet a *Szabad Nép* a tüntetés napján közölt címlapján.¹⁶ A nyilatkozat megjelenését követően a Kisközségi Pártban Vásáryék azonnal kezdeményezték az aláírók kizárását a pártból. Végül azonban nem a nyilatkozattal a párt-egységet megbontó Dobiékat, hanem a párt jobbszárnyát, húsz főt – Köztük Vásáry Istvánt és Sulyok Dezsőt – távolították el¹⁷ a pártból – mindezt „a reakció elleni küzdelem” jegyében.¹⁸ Sulyok március 15-én alakította meg a Magyar Szabadság Pártot,¹⁹ majd ezt követően a SZEB-nél kérte a párt legális működésének engedélyezését,²⁰ ahol ezt politikai megfontolásokból engedélyezték is.²¹ A Blokk saját maga által kitűzött célja a Kisközségi Párt mandátumainak mintegy hatvannal történő csökkentése volt, ami a párt baloldali képviselőinek átszavazásával együtt már elegendő lehetett volna a nagyobbik koalíciós párt nemzetgyűlési többségének elvételéhez.²² Ehhez Sulyokék kilépése nem volt elegendő, de a Baloldali Blokk a koalíción belüli érdekérvényesítéshez más eszközzel is rendelkezett.

A koalíción belüli érdekérvényesítés másik fontos terepe a pártközi értekezletek voltak. Ezek az értekezletek már a koalíciót megelőzően, 1944-től kezdve folyamatosan jelen voltak a pártpolitikai életben, mint olyan nem hivatalos intézmény, amelynek funkciója elvileg a pártok közötti kommunikáció és érdekegyeztetés. Kezdetben az 1944. december 14-én megalakított Ideglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának tevékenysége, majd az Ideglenes Nemzeti Kormány koalíciós jellege tette szükségessé és tartotta életben ezt a fórumot, amelynek fontosságát erősítette, hogy a pártvezetők nem voltak az Ideglenes Nemzeti Kormány tagjai, így az értekezletek valóban hiánypótló egyeztető fórumok voltak. 1945 és 1947 között felmerült ugyan az értekezletek formalizálása

az Országos Nemzeti Bizottság keretein belül, erre azonban – mások mellett Tildy Zoltán köztársasági elnök ellenzése miatt – nem került sor.

A pártközi értekezletek ülései nem rendszerezetten, hanem az egyeztetésekre felmerülő igények szerint került sor, kezdeményezői pedig a miniszterelnök mellett a köztársasági elnök, vagy maguk a pártok is lehettek. A döntések határozatok formájában születtek meg, a résztvevő felek kompromisszumos megegyezésének eredményeképpen. 1945-től azonban a pártközi értekezletek szerepe megváltozott, és fokozatosan a kormánykoalíción belüli érdekellentétek egyeztető fórumává vált, ahol a kisebbik koalíciós partnerek a Kisközségi Párt nemzetgyűlési többségét igyekeztek ellensúlyozni.

A Baloldali Blokk számára a pártközi értekezlet fóruma jól működő érdekérvényesítő eszköz volt, amelyeknek hasznossága különösen az 1946-os, politikai válságokkal megterhelt évben mutatkozott meg.²³ Az értekezlet döntéshozatali mechanizmusa ugyanis nem vette figyelembe a parlamenti erőviszonyokat, hanem paritásos alapon működött, így alkalmas volt arra, hogy a Baloldali Blokk pártjai megkerüljék a többségi elven működő döntéshozatalt. Mivel a Baloldali Blokk pártjai az értekezletek előtt egyeztettek az álláspontjukat, az értekezleteken hatékonyan tudták érvényesíteni az akaratukat a kisközségekkel szemben.

A pártközi értekezletek funkciójukat tekintve tulajdonképpen olyan döntéshozatali fórummá váltak, amelyek kommunista irányítás alatt álltak, és amelyeken a Kisközségi Párt rendre alulmaradt a Baloldali Blokkal szemben. Az értekezleten elfogadott döntésekhez – néhány kivételtől eltekintve – minden fél tartotta magát,²⁴ így ez a fórum kommunista szempontból

megbízhatónak, érdekérvényesítési csatornaként pedig eredményesnek bizonyult. Az itt kötött megállapodások ezt követően már közös, koalíciós álláspontként jelent meg, és többnyire kormányrendeletekben öltöttek testet. A rendeleti kormányzásra a felhatalmazási törvény lehetőséget adott, de gyakori alkalmazása gyengítette a parlament szerepét, vagyis éppen azt a fórumot, ahol a kiskgazdák a meggyőző választási eredményükből fakadó többségük folytán előnnyel rendelkeztek.

1947 végéig voltaképpen két politikai csoportosulás működött az eredetileg többpárti koalíción belül:

Jegyzetek

- 1 A pártok képviseleti arányának megoszlását az Ideiglenes Nemzetgyűlésben és a választott Nemzetgyűlésben lásd: Gyarmati György: *Harc a közigazgatás birtoklásáért*. In: *Taposómalom taposóaknákkal*. Szerk. Gyarmati György. Pécs–Budapest, Kronosz–ÁBTL, 2019, 76.
- 2 A pártok hatalmi pozíciókat érintő részesedését lásd: Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, Rubicon, 2021, 70.
- 3 E befolyásolást a szovjet vezetők természetesen következetesen tagadták. 1945. november elsején, három nappal a nemzetgyűlési választások előtt a SZEB ülésén a szervezet elnöke, Vorosilov még panaszt is tett amerikai és brit kollégáinak a nyugati sajtóban megjelent hírek miatt, amelyek az ő magyar választásokba történő beavatkozásáról írtak. Lásd: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947*. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2003, 417.
- 4 Egy jellemző, a Kiskgazdapárt álláspontját jól összefoglaló cikk a párt lapjából: Arányosítás, *Kis Újság*, 1946. november 17. 1.
- 5 Palasik Mária: A köztársaság kikiáltása és büntetőjogi védelme, *Valóság*, 1996/9, 57–75. (69).
- 6 Végső figyelmeztetés, *Népszava*, 1946. február 13. 1.
- 7 *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. I. kötet*. Budapest, Athenaeum, 1946, 627.
- 8 A Minisztertanács 1946. február 28-i ülésének jegyzőkönyve. In: *Nagy Ferenc kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*. A kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003, 209–210.
- 9 Tiszta vizet a pohárba! *Szabad nép*, 1946. március 3. 1.
- 10 Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 146.
- 11 Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 116.
- 12 Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 117.
- 13 *Szabad Nép*, 1946. március 6. 1.

a kiskgazda és a Baloldali Blokk. Míg előbbi, a kormánykoalíció legnagyobb pártja erejében és parlamenti létszámában mindinkább megfogyatkozva fokozatosan elszigetelődött, a belpolitikai életet tulajdonképpen uraló Baloldali Blokk folyamatosan erősödött. A kiskgazdák fokozatos elszigetelődésének képét festi le Nagy Ferenc is memoárjában, mikor azt írja: „Egyszerre csak azt vettük észre, hogy a mi véleményünk a politikai pártok között egészen egyedülálló, míg a Kommunista Párt véleményében három párt osztozik.”²⁵

RAPALI VIVIEN

- 14 A követelés egyben a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusának egyik jelmondata is volt. A kongresszus kiáltványát lásd: Az MKP III. kongresszusának kiáltványa a magyar néphez! *Szabad Nép*, 1946. október 2. 1.
- 15 A nyilatkozat megszületésének körülményeit – benne Dobi István szerepét – lásd: Révész Sándor: *Dobi István, az elfeledett államfő*. Budapest, Európa, 2020, 129–131.
- 16 A Kiskgazdapárt haladó demokratái egyetértének a munkáspártok reakcióellenes harcával. *Szabad Nép*, 1946. március 7. 1.
- 17 Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatát lásd: Megoldódott a belpolitikai válság, *Kis Újság*, 1946. március 14. 1.
- 18 A kizárás nemzetközi vonatkozású háttéréről és arról, hogy a miniszterelnök miért fogadta el a saját képviselőinek kizárását, lásd: Békés Csaba: Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól, *Régió*, 1992/3, 161–194. (165).
- 19 Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon. 1944–1949*. Budapest, Kossuth, 1983, 117–118.
- 20 Lásd: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947*. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2003, 186., 192.
- 21 Lásd: A. P. Vlaszov, a Szovjetunió Külügyminisztériuma Balkáni Országok Osztálya helyettes vezetőjének feljegyzése a magyarországi helyzetről. In: *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október–1948. június*. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2005, 218–219.
- 22 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, Rubicon, 2021, 73–74.
- 23 A válságokról, és nagyobb kitekintésben a koalíciós kormányzás körülményeiről lásd: Szűcs László: Bevezetés Nagy Ferenc minisztertanácsi jegyzőkönyveihez. In: *Nagy Ferenc kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*. A kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003.
- 24 A pártközi értekezletek működéséről lásd a szerkesztők bevezető tanulmányát: *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948*. Szerk. Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág, 2003, 7–21.
- 25 Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött I*. Budapest, Európa, 1990, 249.

Tisztogatás a közigazgatásban: a B-listázás

1946. május 19.

A közalkalmazottak tömeges elbocsájtása, vagy ahogy utóbb a köznyelvben elterjedt, a *B-listázás*, két ízben is előfordult Magyarország 20. századi történetében, előbb az első, majd a második világháborút követő években. A B-lista, az elbocsátásra szánt alkalmazottak névjegyzéke immáron fogalommal vált, mely egyértelműen egy politikai-gazdasági célú közigazgatási tisztogatást célzó intézkedéssorozatot jelöl. Kétségtelen, hogy az 1946–1947 közötti intézkedéssorozat a közbeszédben és a történeti emlékezetben is erőteljesebben rögzült és jóval kevésbé ismert az első világháborút követő B-listázás.

Az 1920-as évek elején kibontakozó intézkedésnek a gazdasági okok mellett – az ország katasztrofális gazdasági állapota, a költségvetési teher csökkentése – politikai célja is volt: az állam szempontjából nem kívánatos személyek eltávolítása a közigazgatásból. Ennek módjáról és keretéről előbb az 1920. évi XI. törvénycikk,¹ majd az 1923. évi XXXV. törvénycikk² rendelkezett.

Az 1920. évi XI. törvénycikk határozta meg azoknak a körét, akiket azonnal el kellett bocsátani: „Mindazokat az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akik az 1918. évi október hó 31-e óta neveztettek ki bármilyen állásra, vagy alkalmaztattak bármilyen minőségben és akik ezt a kineveztetésüket vagy alkalmaztatásukat közvetlenül megelőzőleg állami, államvasúti vagy vármegyei alkalmazásban nem állottak, a jelen törvény hatálybalépése után azonnal, de legkésőbb

1920. évi július hó végével el kell bocsátani [...]”.³ Jóllehet az azonnal elbocsátandók következetesen meghatározott köre eszköz volt a belpolitikai konszolidációhoz, a létszámapasztás a húszas években gazdasági okokból folytatódott. Az 1923. évi XXXV. törvénycikk értelmében a tisztviselők további 20%-át bocsátották el, [...] az állam súlyos pénzügyi helyzetének parancsoló szükséglete folytán [...]”.⁴

A második világháborút követő években, a Bibó István nyomán – *próbálkozó demokráciának*⁵ nevezett időszakban – a koalíciós kormányban ülő Baloldali Blokk⁶ és a parlamenti többséget birtokló FKgP hatalmi pozíciókért folyó, vagy azt megtartó versengése volt meghatározó. Míg utóbbi a hatalmi pozíciók újrafelosztásában és az önkormányzati választások mielőbbi kiírásában látta megerősödésének kulcsát, addig előbbi más eszköztárral dolgozott a kisgazdák térnyerésének visszaszorításáért. Ide sorolhatjuk – egyebek mellett – a rendeleti kormányzás és a pártközi értekezletek előtérbe helyezését, a népbíróságok szervezését,⁷ és az igazoló eljárások által már korábban megtépázott közalkalmazotti kar lefejezését, a B-listázást. Az 1946–1947 közötti közalkalmazotti létszám csökkentésnek ugyanakkor szintén volt gazdasági oka is. Az 1938–1941 közötti területegyarápodásokkal és a háborús adminisztráció bevezetésével egyidejűleg megnövekedett (megduplázódott) a közalkalmazottak száma, amelynek eltartása a háborús pusztítások után a költségvetés számára fenntarthatatlanná, a trianoni határok mögé visszahúzódtott országhatárok szempontjából pedig

Rajk László (1909–1949) Kommunista politikus, miniszter. Középiskolai tanulmányait Székelyudvarhelyen kezdte meg a Baczkamadarasi Kis Gergely Református Líceumban, 1929-től a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar-francia szakán tanult. 1930-ban kapcsolódik be az illegális kommunista mozgalmába, a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Kommunista Ifjúmkások Magyarországi Szövetségének Főiskolás Bizottságának tagjaként részt vett röpiratok megfogalmazásában és terjesztésében, amely miatt többször letartóztatták. 1933-tól építőmunkásként dolgozott, tanulmányait nem folytatta, a nagy építőmunkás-sztrájk vezetője (1935). Firtos László álnéven részt vett a spanyol polgárháborúban (1937), a köztársaság bukása után Franciaországba menekült, ahol internáló táborba került. 1941-ben tért vissza Magyarországra, ugyanebben az évben letartóztatták és internálták, előbb Budapesten majd Kistarcsán raboskodott. 1944. szeptemberében szabadult, a párt Központi Bizottságának titkára, a náciellenes Magyar Front egyik vezetője, az ellenállási mozgalom egyik fő szervezője lett. 1944-ben Sopronköhidára, majd Németországba hurcolták a nyilasok, kivégzését bátyja akadályozta meg. Hazatérése után bekapcsolódott az országos politikába, a Magyar Kommunista Párt vezető testületének, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés törvényhozó testületének tagja lett. Belügyministersége (1946–1949) alatt a rendőrség szervezetén belül működő politikai rendőrséget (PRO) önálló szervezetté alakította (ÁVO). Előbb külügyminiszteri pozícióra helyezik, majd 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatják, ugyan ez év őszén a Rajk-perben elítélik és kivégzik. 1955-ben rehabilitálták.

feleslegessé vált.⁸ Ugyanakkor, ha tekintetbe vesszük a rendeletben szabályozott szelekciós elveket, a Baloldali Blokk belpolitikai céljait és a kommunista sajtó retorikáját, a B-lista elsősorban politikai célú intézkedésként értelmezhető. *A hivatalok fölötti uralomért folyó harc*⁹ során a kommunisták elsődleges célja az önkormányzati választásokig a kisgazdákra érkező voksok blokkolása, szavazóbázisuk apasztása volt.¹⁰ E törekvést jól példázzák Zöld Sándor (MKP) belügyi államtitkár szavai: „Általában szívesen használják a B-lista elnevezést a leépítéssel kapcsolatban. Azonban tudniuk kell az elvtársaknak azt, hogy elsősorban nem a fölös alkalmazottak leépítéséről, B-listáról van szó, hanem a reakciós elemeknek az államapparátusból való kiszorításáról. Szívesen állítják be úgy a dolgot, hogy nincs szó másról, csak az 1938-as létszámra való apasztásáról az államapparátusnak. Ha erre az álláspontra helyezkednénk, abban az esetben pl. nem lehetne a pénzügyi igazgatás vonalán a tisztogatást végrehajtani, mert a pénzügyi

igazgatásban jelenleg kb. ezer fővel kevesebb ember dolgozik, mint 1938-ban.”¹¹

Az állami és közigazgatási apparátus (1937–1938. évben megállapított létszám 90%-a¹²) leépítéséről szóló intézkedés jogi kereteit az 1946. május 19-én¹³ kihirdetett 5000/1946. számú *Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések elnevezésű kormányrendelet*¹⁴ biztosította. Az ebben foglaltak alapján felállított felügyelő bizottságok („B-lista bizottságok”) döntöttek az egyes közszolgálati tisztségeket betöltő személyek minősítéséről, valamint arról, hogy közülük – a bizottsági minősítés fényében – kit bocsátanak el. A háromtagú B-lista bizottságok elnökét a miniszterelnök, egy-egy tagját pedig az illetékes miniszter, valamint a Szakszervezeti Tanács jelölte ki,¹⁵ „[...] elnökül vagy tagul csak olyan személyt lehet kijelölni, akit az igazolási eljárás során terhére vonatkozó bármely jogkövetkezmény alkalmazása nélkül jogerősen

Hősök tere, 1947. május 1-i ünnepség. A tribünön elöl balról Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Rajk László és Marosán György Fortepan / Berkó Pál, 79084

igazoltnak nyilvánítottak és aki az 1944. évi október hó 15. napja után eredeti szolgálati helyéről nem távozott el a Duna-Ipoly vonalától nyugatra eső országgrészbe – nem értve ide Budapest Székesfőváros területét – és nem távozott el az ország területéről Németország vagy a németek által megszállott valamely más ország területére.”¹⁶ A B-lista bizottságok többségében MKP–SZDP-delegáltakból álltak, akik a gazdasági szempontok érvényesülése mellett legalább annyira, ha nem jobban fókuszáltak a kisgazdapárttal szimpatizáló tisztségviselők eltávolítására.¹⁷

A rendelet szerint a közalkalmazottak létszámának csökkentésekor mindazon személyeket el kellett bocsátani, akiknek „[...] a hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevőlegesen nem szolgálja [...]”,¹⁸ vagy „[...] a hivatalukkal járó feladatok kifogástalan elvégzéséhez szükséges

rátermettség vagy szorgalom hiánya miatt szolgálatukat a megkívánt mértékben nem látják el”.¹⁹ A szakképzettség tényét mellőzve, a meglehetősen szubjektív szempontok szerinti kategorizálás széles merítésű volt: a rendelet minden közalkalmazottat érintett – tekintet nélkül a foglalkoztatási viszony minőségére²⁰ – aki „[...] az állami, vármegyei, városi, községi, államvasúti, postai, állami vas-, acél- és gépgyári, állami kőszén- és ércbányászati tisztviselők és egyéb alkalmazottak és általában az állam és az önkormányzati testületek intézeteinek, közintézményeinek, közműveinek és üzeimeinek tisztviselői és egyéb alkalmazottai, valamint a közalapok és közalapítványok, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, az Országos Társadalombiztosító Intézet, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár, a Magyar Hajózási Betegbiztosító Intézet, úgyszintén a Magyar Nemzeti

Bank és a Pénzügyi Központ, végül a vármegyei alapok alkalmazottai [...]”.²¹ A kormányrendeletet több ízben kiegészítették és módosították, 1946-ban összesen 38 alkalommal.²²

A felügyelőbizottságok, a politikai szempontú szelekálási céllal megvizsgált személyeket három kategóriába osztották. Az első a rendeletben meghatározott szelekciós elvek alapján a minden tekintetben (politikai értelemben) megbízhatók csoportját jelölte (A minősítés). A második azokat, akik elbocsáthatók, de egy éven belül visszavehetők (B minősítés), a harmadik pedig azokat, akik politikai szempontból megbízhatatlanok, s nem csak elbocsáthatók, de semmilyen körülmények között nem alkalmazhatók később sem (C minősítés).²³ Az úgynevezett B-listára került személyek esetében – tehát B vagy C minősítést kaptak – a bizottsági döntés ellenében jogorvoslatra nem volt lehetőség. A végelbírásban részesültek öt év eltelte után kérhették ügyük újbóli elbírálását.²⁴

Az elbocsátott személyek helyére a belügyminiszter, Rajk László egymás után helyezte a szakképzettség és közigazgatási tapasztalat nélküli „demokratikus népi kádereket”, akik munkába állásukkal egyidőben kezdték a gyorstalpaló közigazgatási tanfolyamokat.²⁵ Ez a tény számos kritikát felvetett a kortársak részéről, különösen azért, mert a B-listázást elsősorban a gazdasági érdekekkel igyekeztek legitimálni a társadalom szemében.

A rendelet következtében 1946 és 1947 között az elbocsátott személyek száma meghaladta a 80 000 főt.²⁶ Gyarmati György számításai szerint a tágan értelmezett állami adminisztrációból elbocsátottak száma 87 000 fő volt.²⁷ Ha az elbocsátott személyek köréhez hozzáadjuk a családtagokat is, akkor több mint negyedmillió ember került egzisztenciális krízisbe az intézkedés nyomán.²⁸

A B-listázás eredményei egyértelműen a blokkpártok felé billentették a hatalmi mérleget. Az intézkedéssorozat célja és keresztülvitelének módja mutatja, hogy az MKP már 1946-ban – még parlamenti többség híján is – intézményes keretek között uralta a magyar belpolitikai folyamatokat.

A közigazgatási tisztogatás hatása erőteljesen érvényesült a társadalmi rétegződésben és a társadalom összetételében is. A családtagokkal együtt száz ezreket érintő egzisztenciális krízis és társadalmi befolyásvesztés a népbírói ítéletek, az igazoló eljárások, az elhurcolások és a lakosságcserek mellett jelentős mértékben hozzájárult a magyar társadalom gyökeres megváltozásához.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

¹ Az 1920. évi XI. törvénycikk az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra vonatkozó egyes intézkedésekről, *Posta és Távirat Rendeletek Tára*, 1920/63, 293–296.

² 1923. évi XXXV. törvénycikk a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről, *Posta és Távirat Rendeletek Tára*, 1923/71, 459–465.

³ Az 1920. évi XI. törvénycikk az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra vonatkozó egyes intézkedésekről. 3. §, *Posta és Távirat Rendeletek Tára*, 1920/63, 294.

⁴ 1923. évi XXXV. törvénycikk a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről. 22. § Zárórendeletek. *Posta és Távirat Rendeletek Tára*, 1923/71, 459–465.

⁵ „Bizonyos, hogy ha a szakítás akár ilyen, akár olyan eredménnyel bekövetkeznék, hamarosan maguk a változások szerzői sírnák vissza a szép és ígéretes 1945–46. évi időket, amikor Magyarországon szabályos többsége volt a haladó demokráciának és Sulyok Dezső és Nagy Vince jelentették az erkölcsileg még lehetséges legjobboldalibb álláspontot. A próbálkozó demokrácia történetében nemegyszer fordult elő, hogy a közösség megijed a szabadság zajától és az ellenfelek nagyon is látható voltától, s valami álmegoldásba menekült bele, ami a problémákkal együtt a továbbhaladás lehetőségét is agyonütötte.” Bibó István: A koalíció válaszára, *Válasz*, 1947/1, 25.

⁶ 1946. március 5-én megalakult Baloldali Blokk elnevezésű egységbe tömörült az MDP, SZDP és NPP.

⁷ A népbíróságokkal kapcsolatban lásd bővebben: Barna Ildikó – Pető Andrea: *A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten*. Budapest, Gondolat, 2012.; *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. Szerk. Gyenesei József. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011.; Zinner Tibor: *A magyar nép nevében? Tanulmányok népbíróságokról, jogászokról, diktatúráról*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021.

⁸ Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 516.

⁹ Max Weber: Állam, politika, tudomány. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970, 410–411. Idézi: Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 497.

¹⁰ Gyarmati György: Presztalinizálás, 1945–1947. In: Uő: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 73.

¹¹ A közigazgatási B-lista feladatainak megbeszélésére összehívott kommunista főispánok, alispánok, polgármesterek részvételével megtartott 1946. április 7-1 értekezlet jegyzőkönyve. Idézi: Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 497.

¹² A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 2. § (1), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

^{Ez} nem volt érvényes a honvédségi és a rendőrségi állomány tekintetében. Előbbi esetében az állomány tagjainak számát 20 000 fővel kívánta, utóbbi esetében az 1946. évi létszámot 10%-kal vagy maximum 5000 fővel kellett csökkenteni. A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 2. § (8) és 2. § (9), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

¹³ A rendelkezést 1946. május 1-jén adták ki, de csak május 19-én hirdették ki a Magyar Közlöny hasábjain. A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1–2.

¹⁴ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1–2.

¹⁵ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 4. § (1), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 2.

¹⁶ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 4. § (2), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 2.

¹⁷ Gyarmati György: Presztalinizálás, 1945–1947. In: Uő: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 76.

¹⁸ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 2. § (2) a), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

¹⁹ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 2. § (2) b), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

²⁰ Minden közalkalmazásban állóra kiterjedt a rendelet, tekintet nélkül arra, hogy milyen minőségben (rendszeresített állás, szerződéses vagy havidíjas stb.) voltak alkalmazva. A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 1. § (2), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

²¹ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 1. § (1), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 1.

²² Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 522.

²³ Föglein eszerint három, úgynevezett A, B és C kategóriát különböztet meg. Föglein Gizella: Jog és politika Magyarországon. 1944–1949, *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4, 5.

²⁴ A magyar köztársaság kormányának 5.000/1946. M. E. számú rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 4. § (6), *Magyar Közlöny*, 1946/113, 2.

²⁵ Gyarmati György: Presztalinizálás, 1945–1947. In: Uő: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 76.; Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 549–550., 552.

²⁶ Föglein Gizella: Jog és politika Magyarországon. 1944–1949, *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4, 5.

²⁷ Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 548.

²⁸ Föglein Gizella: Jog és politika Magyarországon. 1944–1949, *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4, 5.

Hatalom és ifjúság: a KALOT betiltása

1946. július 2.

A Baloldali Blokk¹ és a parlamenti többséget birtokló kisközségi hatalmi pozíciókért folyó küzdelmének, az ország szovjetizálásának, politikai, társadalmi és gazdasági átalakításának számtalan civil szervezet esett áldozatául. E lista élén – mások mellett – a harmincas-negyvenes évek egyik legsikeresebb egyházi háttérű szerveződése, a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete, közismertebb nevén a KALOT állt.²

Anépi mozgalomként induló KALOT-ot a magyar szegény-paraszttság iránt szociálisan fogékony, a cselédség és a napszámosok nyomorának enyhítését célul kitűző jezsuita páter, Kerkai Jenő hívta életre 1935-ben. Farkas György, Ugrin József és Meggyesi Sándor segítségével a harmincas-negyvenes évekre az egyik legbefolyásosabb katolikus ifjúsági mozgalmává szervezte, amely 20 paraszti népfőiskolát³ tartott fent. A KALOT legnagyobb jelentősége abban állt, hogy egy olyan országosan is jól működő hálózatként működött, amely egyházi háttérrel, de világi szociális szinten biztosította az agrárifjúság önszervezését és továbbképzését. A mozgalom sejtjei jelentős kulturális és szociális tevékenységet fejtettek ki 1945 előtt: radikális földreformot követeltek, agrársztrájkokat szerveztek, a negyvenes évektől népfőiskolákat alapítottak és működtettek. Bár a nyilas uralom idején a KALOT-ot betiltották, Kerkai Jenő ellen pedig elfogatási parancsot adtak ki, a szervezet és tagjai 1944-től részt vettek – a többiekhez képest kisebb súllyal – az ellenállási mozgalomban is.⁴

Annak ellenére, hogy a KALOT kevésbé jelentős szerepet játszott az ellenállásban, a második világháború után is

komoly társadalmi bázissal rendelkezett. Éppen emiatt igyekezett a Baloldali Blokk a KALOT és a többi hasonló ifjúsági és civil szervezet ifjúságnevelő szerepét, társadalmi befolyását csökkenteni.

E cél érdekében a blokkba tömörülő baloldali pártok 1946 nyarán határozottabb lépésekre szánták el magukat, hogy meggyengítsék a Kisközségi Párt és az egyház pozícióit. Elsőként a rekrutációt, az utánpótlást biztosító ifjúsági bázis(oka)t célozták meg, s kampányt indítottak a vallási alapon szerveződő, független ifjúsági szervezetek ellen.⁵ A baloldali ifjúság térnyerését leginkább a katolikus tömegszervezetek, s főleg a vidéken, falusi viszonylatban jól szervezett, kiterjedt apparátussal rendelkező KALOT hátráltathatta volna.

Bár 1946-ban több körben lezajló egyeztetést követően a KALOT részéről még elképzelhető volt a Baloldali Blokkal történő együttműködés – 1946 márciusában támogatta a Magyar Ifjúság Országos Tanácsának (MIOT) megalakulását és bekapcsolódott a munkájába is⁶ –, az év közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a blokk előbbieket felszámolását és saját baloldali szervezeteinek hegemoniáját kívánja biztosítani.

A KALOT felszámolásának ürügyét egy mind a sajtóban, mind pedig a közéletben nagy port kavart merénylet adta.⁷ 1946. június 17-én egy Teréz körúti ház padlásáról tüzet nyitottak az utcán elhaladó szovjet katonákra, melynek áldozatául esett egy szovjet katonatiszt, egy közkatona és egy magyar lány.⁸ „Pénzes István terrorista meggyilkolta a Vörös Hadseregben szolgáló

Tildy Zoltán (1889–1961) Lelkész, politikus, köztársasági elnök. Középiskolai tanulmányait követően a Pápai Református Teológiai Akadémián (1910–), majd egy évig Belfastban tanult teológiát. Hazatérése után előbb Pápán tanár, majd Somogyban, később Szeghalmon lelkész (1932–1945). A politikai életbe az I. világháború alatt kapcsolódott be Nagyatádi Szabó István oldalán. Részt vett a Független Kisközségi Párt megalakításában (1930), előbb az országos ügyvezető alelnöke (1930–), majd elnöke (1945–). 1936 és 1944 között országgyűlési képviselő. 1944-ben csatlakozott az antifasiszta Magyar Fronthoz, a háború után a Kisközségi Párt listáján országgyűlési képviselő, majd miniszterelnök (1945–1946). 1946–1948 köztársasági elnök. A veje, Csornoky Viktor ellen indult koncepciók miatt lemondott köztársasági elnök tisztségéről, ezt követően házi őrizetbe került. Az 1956-os forradalom idején október 28.–november 4. között a Nagy Imre-kormány államminisztere, emiatt a forradalom leverése után a Legfelsőbb Bíróság 6 év börtönbüntetésre ítélte. Büntetését 1959-ben felfüggesztették és szabadlábra helyezték, de őt csak 1989-ben rehabilitálták.

Garnizov hadnagyot és Csabán közlegényt, továbbá súlyosan megsebesítette Jakovlev mérnök-őrnagyot, Zimin hadnagyot és Dmitrovics őrmestert, és könnyen megsebesítette Tkacsenko századost és Sumilin hadnagyot.”⁹ Pénzes István elszenesedett holtestét később a politikai rendőrség találta meg. Noha a boncolási jegyzőkönyv szerint öngyilkos lett, a halála körülményeiből adódóan a rendőrség idegenkezűsége gyanakodott, s arra a következtetésre jutott, hogy segítőtársai is lehettek.¹⁰ E teóriát erősítette a kommunista párt hivatalos lapja is: a *Szabad Nép* június 20-i számában, a holtestről készült képmelléklettel együtt mintegy megnevezte a merénylő szervezeti tagságát is: „Új, fekete félcipőt, rövid cserkész nadrágot, finom inget és igen drága fehérneműt viselt. Mellette benzin-esüveg hevert és ott volt felső, kabátja, amelynek alapján megállapították, hogy a fiatalember kalotista vagy cserkész volt.”¹¹

A Teréz körúti merénylet nem pusztán rossz hírnevet hozott a politikai nyelvezetben már egyébként is „reakciósként” emlegetett ifjúsági szervezeteknek – KALOT, cserkeszek –, de a nemzetközi fegyverszüneti megállapodást is veszélyeztette. A szovjet csapatok ellen elkövetett fegyveres támadás ugyanis az egyezség megsértését

jelentette, melynek az lett a következménye, hogy Szviridov altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes elnöke a miniszterelnöknek, Nagy Ferencnek küldött levelében¹² felszólította – a kormányt: „[...] 1. Oszlassa fel és tiltsa be a következő fasisztabarát ifjúsági egyesületeket és szervezeteket: „Cserkész”, „KALOT”, „KDSZ” diákegyesület, „KIOE” általános magyar katolikus ifjúsági egyesület, „Szent Imre” kör és a többi hasonló egyesületet; ezen egyesületek vezetőit pedig, akik bűnrészesei a terrorcselekményeknek, izolálja.”¹³ Az ügynevezett Szviridov-jegyzék követelése mögött a Magyar Kommunista Párt állt, amely ily módon kívánta visszaszorítani a „reakciót”.¹⁴

A KALOT sorsáról a koalíciós pártok július 8-i értekezletén döntöttek. Az álláspont aligha lehetett egységes, a baloldali pártok képviselői – élükön Rákosi Mátyással – a KALOT betiltása mellett érveltek, míg a Kisközségi Párt vezetői – Nagy Ferenc, Varga Béla és Balogh István – elhibázottnak ítélték egy ilyen lépést. Az értekezleten végül Tildy Zoltán köztársasági elnök javaslatát fogadták el: a Szviridov-levélben tett „ajánlásoknak”¹⁵ ugyan eleget kellett tenni – a magyar kormány nem volt abban a helyzetben, hogy figyelmen kívül hagyja a SZEK követeléseit –, de a miniszterelnöknek fel kellett

hívnia a SZEB figyelmét a követelés végrehajtásának problémáira.¹⁶ A Tildy mentén megvalósuló határozatot a július 16-i pártközi egyezmény erősítette meg.¹⁷

Még az intézkedés megkezdése előtt, július 17-én, Szebenyi Endre belügyminisztériumi tanácsos közölte a KALOT vezetőivel, hogy bár a felosztatás nem kerülhető el, a beszüntetést követően lehetőség nyílik egy új katolikus agrárfjúsági mozgalom szervezésére. Az 1946 augusztusában alakuló közgyűlést tartó Katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) működéséhez azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság soha nem adta meg a hozzájárulását, így az egy év alatt elszorvadt.¹⁸ Bár a negyvenes évek végén még voltak KALOT, vagy KAPSZ szórvány sejtek, 1950 őszére – az egyházak és a szerzetesrendek ellehetetlenítésével egyidőben – a fennmaradt töredék csoportok is beszüntették működésüket.

Rajk László 1946 júliusa folyamán az 7330/1946. M. E. számú rendelettel¹⁹ – mely az egyesületek főfelügyeleti hatáskörét kiterjesztett felosztatási joggal a belügyminiszter kezébe adta – több hullámban oszlatta fel a katolikus ifjúsági egyesületeket. A felszámolandók köre a Szviridov-levélben említetteknel messzemenőig szélesebb lett. A rendelet értelmében július 18. és 27.

Jegyzetek

- ¹ 1946. március 5-én megalakult Baloldali Blokk elnevezésű egységbe tömörült az MDP, SZDP és NPP. Bár nem párt, jelentőségét tekintve idesorolható még a Szakszervezeti Tanács is.
- ² A KALOT megalapításáról, működéséről és történetéről lásd bővebben: Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998.; A mozgalom céljait és követeléseit az Ugrin József által jegyzett kiadványok összegzik: Ugrin József: *Vezérkönyv I.* Budapest, Kalot, 1938.; Ugrin József: *Vezérkönyv II.* Budapest, KALOT, 1940.; További adalékokkal szolgálhat a KALOT történetével kapcsolatban Ugrin visszaemlékezése is. Ugrin József: *Emlékezéseim. A KALOT parasztifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is.* Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság–Püski, 1995.
- ³ A népfőiskola tevékenységéről lásd bővebben Tóth Imre memoárját: Tóth Imre: *Emlékezés egy népfőiskolára (1942–1982)*. Szombathely, A szerző magánkiadása, 1984.

Tildy Zoltán az utolsó szó jogán a Nagy Imre és társai elleni perben a katonai bíróság épületében, 1958. Fortepan / Magyar Nemzeti Levéltár, 139377

között 611 helyi KALOT szervezet, több mint 1500 felekezeti jellegű egyesület, s több olyan polgári társulás működését is megszüntették, amelyeket a levél nem említett.²⁰ A felszámolások előirányozták az egyház társadalmi befolyásának csökkenését, vallási-nevelő funkciójának kikapcsolását, s ezzel együtt utat nyitottak a baloldali ifjúsági szervezetek előtt.

RAPALI VIVIEN

- ⁴ László T. László: *Szellemi honvédelem. Katolikus demokratikus mozgalmak és az egyházak ellenállása a második világháború idején Magyarországon*. Róma, Katolikus Szemle, 1980, 35–36.
- ⁵ Balogh Margit: *A KALOT története, 1935–1946, Történelmi Szemle, 1994/3–4, 297.*
- ⁶ A Magyar Demokrata Ifjúsági Szövetség (MADISZ) és a baloldali pártok ellenszenvét a MIOT-tagság pusztán mérsékelte, de nem szüntette meg. Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998, 179.
- ⁷ Magáról a merényletről egyébként többet és sokkal részletesebben tudósítottak a korabeli napilapok, mint a július folyamán zajló felosztatási hullámról. Míg a Teréz körúti lövöldözésről szóló cikkek nem voltak mentesek a politikai felhangokról, a több száz beszüntetett egyesülettel kapcsolatban csak apró, felsorolás szerű híradások jelentek meg.
- ⁸ Felháborító fasiszta orvgyilkosság a Teréz körúton. *Szabad Nép*, 1946. június 19. 1., Felderítette a politikai rendőrség a hétfői fasiszta merénylet hátterét. *Szabadság*, 1946. június 20. 1.
- ⁹ Idézet Szviridov altábornagy Nagy Ferencnek írt leveléből. Szűcs László: *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19.* Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. 2003, 935–936.
- ¹⁰ Balogh Margit: *A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai, Levéltári Szemle, 1991/2, 26–27.*
- ¹¹ Felháborító fasiszta orvgyilkosság a Teréz körúton. *Szabad Nép*, 1946. június 19. 1. Idézi: Balogh Margit: *A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai, Levéltári Szemle, 1991/2, 27.*
- ¹² A levél teljes szövegét közli: Szűcs László: *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19.* Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. 2003, 935–941.
- ¹³ Szűcs László: *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19.* Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. 2003, 940.
- ¹⁴ Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998, 200.
- ¹⁵ Utalás a Szviridov levélre, melyben a SZEB helyettes elnöke a hét pontból álló követelésjegyzéket az alábbi mondattal vezette fel: „A fent vázoltakból következik, hogy a Magyar Kormány nem tette meg a szükséges intézkedéseket, hogy megakadályozza a fasiszta szervezkedések, csoportok és egyes személyek a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellen irányuló működését; ezzel a Magyar Kormány megszegte az 1945. évi január 20-ai fegyverszüneti egyezmény politikai feltételeit. A következőt ajánlom a Magyar Kormánynak: [...]” Szűcs László: *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19.* Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. 2003, 939–940.
- ¹⁶ Szűcs László: *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19.* Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. 2003, 939–940.
- ¹⁷ Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947*. Budapest, Kossuth, 1975, 244–246. Idézi: Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998, 200.
- ¹⁸ Balogh Margit: *A KALOT története, 1935–1946, Történelmi Szemle, 1994/3–4, 298.*
- ¹⁹ A magyar köztársaság kormányának 7.330/1946. M. E. számú rendelete az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1938. XVI. te. egyes rendelkezéseinek módosítása és kiegészítése tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1946/144. 1. A 7330/1946. M. E. számú rendelet biztosította a belügyminiszter felosztatási jogának kiterjesztését.
- ²⁰ Balogh Margit: *A KALOT története, 1935–1946, Történelmi Szemle, 1994/3–4, 298.*

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1947

1944 1956

A központosított gazdaságirányítás kiépítése: az Országos Tervhivatal

1947

Az MDP megalakulása előtti időszakban, a gyakran csak fordulat évének nevezett periódusban (1947. június–1948. június) a kommunista párt előbb ellenzékét, majd koalíciós partnereit zúzta szét és a bel- és külpolitika mellett törekedett a gazdaságot is kíméletlenül uralma alá hajtani. A gazdaságpolitika „szovjetizálásának” sarkalatos pontja volt a tervgazdaság és intézményrendszerének kiépítése.

A tervgazdálkodás gondolata nem volt idegen sem az MKP-tól, sem a szociáldemokratákról, de más baloldali partnereiktől sem.¹ E gondolat mentén – a koalíciós partnerek beleegyezésével – már 1945 márciusában kezdeményezték a gazdaság irányítására az állami kontroll alatt álló, ugyanakkor csak véleményező és javaslattevő szerv, az Országos Gazdasági Tanács létrehozását.² Az 1945-ös nemzetgyűlési választások kisgazdapárti többségét ellensúlyozandó a kommunisták a belügyi tárca, valamint a Közlekedési és Iparügyi Minisztérium elfoglalása mellett a Gazdasági Főtanácsot is megszerezték. Ezzel a kulcsfontosságú politikai pozíciók mellett a rendeletkibocsátás jogával felruházott Főtanács – a gazdaság első számú irányító szerve – birtoklásával a hazai gazdaság irányítása is az ő kezükbe csúszott.³ Nagy Ferenc miniszterelnök szavaival a Főtanács „[...] állam lett az államban, s amelyhez később oly sok panasz és átok fűződött.”⁴ A Gazdasági Főtanács csak 1949-ben, a totális államhatalom kiépülésekor szűnt meg, feladatköre a különböző szaktárca, az Országos Tervhivatal és a Népgazdasági Tanács között oszlott szét.

A párt 1946 elején elfogadott gazdaságpolitikai irányelvét Gerő Ernő így fogalmazta meg: „[...] Azért kell irányt vennünk a kötött gazdálkodásra, mert jelenleg úgyszólván mindenben hiányt szenvedünk, s mert ez még meglehetősen sokáig így lesz... [sic!] De van más ok is, ami emellett szól. Mikor erre a kérdésre válaszolni akarunk, azt is figyelembe kell vennünk, hogy jelenleg Magyarországon a termelésben a tőkés gazdasági alakulatok vannak túlsúlyban. A demokráciának nem lehet érdeke, hogy visszaállítsa a tőkés termelés korlátlan szabadságát s ezzel együtt a korlátlan kizsákmányolás lehetőségét. Ellenkezőleg! A magyar demokráciának és minden igazi demokráciának érdeke, hogy legalább korlátok közé szorítsa a tőkét, visszaszorítsa gyengébb pozíciókba; érdeke a demokráciának, hogy befolyást gyakoroljon a termelésre és befolyást gyakoroljon az elosztásra is. Ezt pedig csakis kötött gazdálkodás útján lehet megvalósítani.”⁵

Az erőltetett szovjet típusú gazdasági átalakítás folyamatának következő lépcsőfoka – a Szociáldemokrata Párt támogatásával – a tervgazdálkodás bevezetése lett. Az 1947 februárjától rendszeressé váló SZDP-MKP tervgazdasági egyeztető bizottsági ülések az 1947. február 28-i ülésén állapodtak meg egy állami tervhivatal felállításáról.⁶ A tervgazdálkodásra való átállás keresztülvitele a koalíción belül azonban csak Nagy Ferenc lemondása után valósult meg.⁷ Az új miniszterelnök, Dinnyés Lajos MKP-SZDP-hez való igazodását jelezte e téren, hogy teljesen azonosult a hároméves terv gondolatával, azt legfontosabb belpolitikai céljának nevezve.

Vajda Imre (1900–1969) Közgazdász, egyetemi tanár, politikus. 17 évesen lépett be az MSZDP-be, a 1919-ben munkástanács tag, majd századparancsnok a Vörös Hadseregben. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába emigrált és az osztrák SZDP tagja lett. 1922-től a bécsi egyetem hallgatója. 1934-ben részt vett a bécsi felkelésben, majd csatlakozott az Osztrák Kommunista Párthoz. Illegális tevékenység miatt letartóztatták (1936) és kiutasították Ausztriából. 1938-ban tért vissza Magyarországra, ahol az MSZDP egyik vezetője lett. Magyarország német megszállását követően (1944. március 19.) munkatáborba zárták. A háború után az SZDP központjában értelmiségi titkár (1945–), az országos pártvezetőség tagja (1945–1948), kereskedelmi és szövetkezetügyi államtitkár (1945–1947), két munkaspárt egyesülése után az MDP Politikai Bizottságának tagja (1948–1950). 1948–1950 között az Országos Tervhivatal elnöke, később a Belkereskedelmi Minisztérium államtitkára (1949–1950). 1951-ben letartóztatták és elítélték, 1956-ban rehabilitálták és visszanyerte párttagságát is. 1957-től nyugdíjazásáig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető tanára, 1963-tól a Magyar Közgazdaságtudományi Társaság elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1967–), az MSZMP Központi Bizottsága közgazdasági munkaközösségének tagja.

1947 júliusában, a kékcédulás választásokkal egyidőben született meg az 1947. évi XVII. törvény,⁸ mely előírta a hároméves tervet: „1. §. Magyarország gazdasági és szellemi felemelkedésének meggyorsítása, valamint demokratikus rendjének megszilárdítása céljából és a lakosság életszínvonalának javítására [...] hároméves gazdasági tervet kell alkalmazni, amely a termelőerők fokozását, okszerű felhasználását és a különböző termelési ágak összhangját a nép egyeteme érdekében biztosítja.”⁹ A törvény elsősorban elméleti síkon körvonalazta a tervutasításos gazdasági rendszer alapjait és magáról a tervről nem, csak végrehajtási feltételrendszeréről rendelkezett.¹⁰

A Hivatal felállításáról végül a XVII. törvény mentén kiadott 8530/1947. kormányrendelet¹¹ rendelkezett, mely kimondta: a hároméves terv kidolgozására és végrehajtásának ellenőrzésére a Tervgazdasági Tanácsot és az Országos Tervhivatalt (OT) kell létrehozni. A rendeletet a Minisztertanács nem tárgyalta meg, s bár a kormány jegyezte, voltaképpen a Gazdasági Főtanács állt mögötte.¹² A miniszterelnök felügyelete alatt működő OT feladata lett a hároméves terv

kidolgozása és végrehajtásának ellenőrzése, a szakminiszterekkel és az érintett gazdasági és érdekképviseleti szervekkel való közlése, valamint az eredményes végrehajtása érdekében teendő egyéb intézkedések előkészítése.¹³ A Tervgazdasági Tanáccsal történő egyeztetés és jelentéstétel, valamint az állami és önkormányzati hatóságokkal, hivatalokkal, intézetekkel, üzemekkel, intézményekkel való közvetlen érintkezés és szakértők megbízása meghatározott szakkérdések megvizsgálásával vagy feldolgozásával kapcsolatban is a feladatkörébe tartozott.¹⁴ A Tervhivatal élén a miniszterekkel voltaképpen azonos jogállású elnök állt, személyét – akárcsak az alelnökét és főtítkárát – a miniszterelnök előterjesztésére a köztársasági elnök, ügyvezető titkárát pedig az OT elnökének előterjesztésére a miniszterelnök nevezte ki.¹⁵ Az elnök munkakapcsolatban állt a miniszterekkel és a különböző szakigazgatási szervek és vállalatok vezetőivel, továbbá nemzetközi szinten is képviselte a hivatalt.¹⁶ Az Országos Tervhivatal elnökévé 1947 júliusában Vajda Imre államtitkárt, alelnökké Harmathy Lajos nemzetgyűlési képviselőt, főtítkárává Berei Andort nevezték ki.¹⁷ 1949-ben, a Gazdasági Főtanács megszűnése után a Tervhivatal új elnöke Vas Zoltán lett. Bár

Budapesti Őszi Vásár a Városligetben, 1949. Fortepan / Szöllősy Kálmán, 149543.

a Tervhivatal továbbította és terjesztette fel a részlet-terveket és a javaslatokat a Tervgazdasági Tanácsnak, valamint a Gazdasági Főtanácsnak, a hivatali vezetés nem dönthetett a tervekről.¹⁸

1947–1948 között az OT hatásköre fokozatosan bővült, a tervgazdasági rendszer intézményesítése pedig folytatódott:¹⁹ előbb a nagyobb összegű beruházások megvalósításához szükséges építési engedélyek kiadásával,²⁰ majd 1948-ban a zár alá vett kincstári eredetű vagy a kincstár által beszerzett anyagok, felszerelések, kész- és félgyártmányok kiutalási²¹ és vállalati számvitel jogával.²² 1948 novemberéig összesen 780 üzemet államosítottak, s az intézkedés következtében a foglalkoztatottnak immár háromnegyed része dolgozott az állami szektorban.²³ Az év végéig – a mezőgazdasági szektor kivételével,

melynek erőszakos kollektivizálására csak később került sor – a hatalom a gazdasági élet minden területén túlsúlyba került.²⁴ 1948 folyamán tehát a Tervhivatal feladat- és hatásköre a rendeleteknek köszönhetően bővült, új feladatainak nagy része már csak közvetve kapcsolódott az eredeti fő feladathoz, a népgazdasági tervezés felügyeletéhez, szervezéséhez.²⁵

Az 1949-es választások után az új kormány június 11-én kiadott 4083/1949. számú rendelete²⁶ megszüntette a Gazdasági Főtanácsot. Ugyanazon a napon hirdették ki az 1949. évi XVI. törvényt,²⁷ mely kimondta: „A magyar köztársaság kormánya a népgazdaság tervszerű irányításáról a jelen törvény értelmében szervezeti Népgazdasági Tanács útján gondoskodik”.²⁸ A törvény a tervgazdálkodást, a gazdaságszervezés legfelső szintű szervezését

a Népgazdasági Tanács (NT) feladatkörébe utalta. A jogszabály azt is kimondta, hogy a Tanács gyakorolja a felügyeletet a Központi Statisztikai Hivatal, az Állami Ellenőrző Központ, az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal és az Országos Tervhivatal felett is.²⁹

Az Országos Tervhivatal 1947-ben, mint a tervutasításos gazdaságot felügyelő, de a lényegi döntésekből kimaradó szerv jött létre és első három éve szerepkörének

folyamatos bővüléséről szólt.³⁰ Az 1947–1990 között fennálló szervezet lényegében 1949 után működött a központi gazdaságpolitika irányító, elit szerveként. A Hivatal 1990 májusában, az 1990. évi XXX. törvény³¹ hatálybalépésével szűnt meg, feladat- és hatáskörét ezt követően a Pénzügyminisztérium látta el.

RAPALI VIVIE

Jegyzetek

- ¹ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 77. Ezzel kapcsolatban lásd még: Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 301–317.; Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 11–76.
- ² Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 302.
- ³ Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 64–66.
- ⁴ Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött, I.* Budapest, Európa, 1990, 221. Lásd még: Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 303.
- ⁵ Magyarország gazdasági újjáépítésének feltételei. Gerő Ernő beszéde az MKP Politikai Akadémiáján, 1946. március 9. In: Gerő Ernő: *Harcban a szocialista népgazdaságért*. Budapest, Szikra, 1950, 166. Idézi: Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 304.
- ⁶ Politikatörténeti Intézet Levéltára 283. f. 32. cs. 26. ö. e. 8–9. Idézi: Germuska Pál: A totális mozgósítástól a stratégiai tervezésig. Az Országos Tervhivatal Általános Szervezési Főosztályának története, 1948–1971, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/2, 71.
- ⁷ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 77.
- ⁸ Az 1947. évi XVII. törvény szövegét lásd: *Rendőrségi Közlöny*, 1947/17, 390.
- ⁹ 1947. évi XVII. törvény a hároméves gazdasági tervről. *Rendőrségi Közlöny*, 1947/17, 390.
- ¹⁰ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 78.
- ¹¹ A magyar köztársaság kormányának 8.530/1847. Korm. számú rendelete a Tervgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal létesítése tárgyában, *Magyar Közlöny – Rendeletek Tára*, 1947/158–159, 1782–1785.

- ¹² Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 79.
- ¹³ Lásd: A magyar köztársaság kormányának 8.530/1847. Korm. számú rendelete a Tervgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal létesítése tárgyában 4. §-át, *Magyar Közlöny – Rendeletek Tára*, 1947/158–159. 1783–1784.
- ¹⁴ A magyar köztársaság kormányának 8.530/1847. Korm. számú rendelete a Tervgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal létesítése tárgyában 4. §-át, *Magyar Közlöny – Rendeletek Tára*, 1947/158–159. 1783–1784.
- ¹⁵ A magyar köztársaság kormányának 8.530/1847. Korm. számú rendelete a Tervgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal létesítése tárgyában 4. §-át, *Magyar Közlöny – Rendeletek Tára*, 1947/158–159. 1783–1784.
- ¹⁶ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 80.
- ¹⁷ A Tervgazdasági Tanács és Tervhivatal vezetői, *Magyar Nemzet*, 1947. július 24. 2.; Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 80.
- ¹⁸ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 80.
- ¹⁹ Az 1947–1990 közötti feladatköréről lásd bővebben: Mikó Zsuzsanna: Államszervezet és közigazgatás Magyarországon 1945-től napjainkig. Budapest, Dialóg Campus, 2017, 28–30.
- ²⁰ A magyar köztársaság kormányának 10.070/1947. Korm. számú rendelete a hároméves gazdasági terv megvalósítását célzó egyes rendelkezések tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1947/187, 2394–2395.
- ²¹ A magyar köztársaság kormányának 6.350/1948. Korm. számú rendelete a 8.270/1945. M. E. számú, valamint a 699/1947. M. E. számú rendelettel zár alá vett kincstári eredetű, vagy a kincstár támogatásával beszerzett anyagok, kész- és félgyártmányok feletti rendelkezés tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1948/128, 1302–1303.
- ²² 9.460/1948. Korm. szám. A magyar köztársaság kormányának rendelete a vállalati számvitel rendjének egységesítése tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1948/207, 2115–2116.
- ²³ Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 99–101.
- ²⁴ Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 312.
- ²⁵ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 80.
- ²⁶ A magyar köztársaság kormányának rendelete a Gazdasági Főtanács megszűnése tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1949/122, 872.
- ²⁷ 1949. évi 16. törvény Népgazdasági Tanács létesítéséről, *Magyar Közlöny*, 1949/122, 870.
- ²⁸ 1949. évi 16. törvény Népgazdasági Tanács létesítéséről, *Magyar Közlöny*, 1949/122, 870.
- ²⁹ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 92.
- ³⁰ Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 113–115.
- ³¹ 1990. évi XXX. törvény a Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról, *Magyar Közlöny*, 1990/46, 1118–1119.

Támadás a Kisgazdapárt ellen: Kovács Béla elhurcolása

1947. február 25.

A Magyar Kommunista Párt hatalma 1945 után folyamatosan növekedett, fokozatosan megszerezték a rendőrség feletti irányítást és ennek révén politikai ellenfeikkel egyre határozottabban számoltak le. Bár az 1945-ös választásokon csak 17%-os eredményt értek el, a háború utáni Magyarországot felügyelő Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntése értelmében be kellett őket venni az 57%-os kisgazda többséggel megalakult kormányba. Így a hatalmon belülről indíthatták meg harcukat politikai ellenfeikkel szemben az egypártrendszer kialakítása érdekében.

Ennek egyik első lépése az 1946. március 23-án elfogadott – a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló – 1946. évi VII. törvény volt.¹ Emellett a kommunisták törekvéseit a békeszerződés aláírásáig Magyarországon állomásozó szovjetek is támogatták. A párizsi békekonferencia azonban 1946. október 15-én befejeződött, s felmerült annak lehetősége, hogy a szovjet csapatok elhagyják az országot. Míg ezt az ország többsége, így a kisgazdák is várták, addig a kommunisták számára ez veszélyt jelentett és cselekvésre sarkallta őket. Számukra a legjobb pillanatban, még a békeszerződés aláírása előtt „adódott egy ügy”², a Magyar Közösség ügye, ami lehetőséget adott számukra legerősebb politikai ellenfeikkel, a kisgazdákkal való leszámolásra. A módszerük az volt, hogy – a korszakban köztársaság ellenes összeesküvésnek elnevezett koncepciók per felderítése során – egyre több kisgazda politikust keverték gyanúba azzal

kapcsolatban, hogy részt vettek az összeesküvésben, vagy csak tudtak róla.

Már 1947 januárjában meggyanúsítottak nyolc kisgazda képviselőt Gyulai Lászlót, Hám Tibort, Horváth Jánost, Jaczkó Pált, Kiss Sándort, Saláta Kálmánt, Vatai Lászlót, Vörös Vincét, valamint Mistéth Endre újjáépítési, majd építési és közmunkaügyi minisztert is az összeesküvésben való részvétellel. Ezután mindannyiukat kizárták a pártból, felefüggesztették a mentelmi jogukat, és az emigrált Saláta Kálmánon kívül mindenkit letartóztattak.³

Néhány nappal később már a párt 1945 augusztusában megválasztott főtitkára, Kovács Béla ellen intéztek támadást. Kovács Béla már 1932-től a Független Kisgazdapárt tagja volt, majd az 1941-ben alakult Parasztszövetség főtitkárává, 1944-ben pedig nemzetgyűlési képviselővé is megválasztották. Mindemellett karizmatikus, népszerű politikus volt, aki komoly ellenfelet jelentett a kommunisták számára.

A Kovács Béla személye elleni támadás 1947. január 20-án kezdődött. Ekkor Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnököt Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád kereste fel és azt követelték tőle, hogy Kovács Béla mondjon le vagy menjen szabadságra, mivel pártfőtitkárként politikailag felelős a pártjában törtétekért, vagyis a kilenc letartóztatott képviselő összeesküvésben való részvételéért. Nagy Ferenc azonban megtagadta az

„Ma demokráciát, holnap szocializmus!

Magyarország a szovjet csapatok megszállása alatt

Kovács Béla kisgazdapárti politikus az Újpesti Szabadtéri Játékokon 1945 augusztusában. MTI Fotó/MAFIRT

öt felkereső két pártfőtitkár kérését és a szovjetekhez fordult segítségért. Innen azonban segítség helyett csak azt a tanácsot kapta, hogy tisztítsa meg pártját a reakciós elemektől. Kovács Béla ezután a kommunista Vas Zoltánnal is beszélt, majd a személye miatt kialakult helyzetre válaszul január 29-én 4 hét szabadságot kért.⁴

Ez azonban nem szüntette meg az ellene indított támadásokat, így a nyilvánosság a *Szabad Nép* január 31-ei számából már Kovács Béla összeesküvésben való „döntő felelősségéről” értesülhetett.⁵ Ezt követően a nemzetgyűlés február 6-ai ülésén Révai József már a büntetőjogi felelősségre vonásáról, vagyis a bíróság elé állításáról beszélt: „felelőssége több az egyszerű politikai felelősségnél.”⁶ A *Szabad Nép* február 8-ai száma pedig már a főtitkár nyílt meggyanúsításáról tudósított: „Kovács Béla céltudatosan szolgálta a földalatti összeesküvés céljait és a Kisgazdapártot az ellenforradalmi mozgalom szempontjai szerint irányította.”⁷ Ezután Kovács Béla leváltását már nyilvánosan is követelték a kommunisták. Már csak a mentelmi joga állt a letartóztatása útjában, így a budapesti népfőügyészség ennek felfüggesztését kérte.⁸ Ez a nemzetgyűlés ülésén is vitákat váltott ki, amit azzal zártak, hogy „a mentelmi bizottság, majd utána a Ház hivatott dönten a felett, hogy elégséges indokok vannak-e Kovács Béla kiadatására vagy sem.”⁹ Ekkor öt képviselő olyan indítványt terjesztett be, hogy a nemzetgyűlés állítson fel egy 25 tagú bizottságot, ami kivizsgálja a Magyar Közösséggel kapcsolatos ügyeket. Bár a bizottságot megszavazták, de felállítására nem került sor. Helyette február 8-án egy kéttagú pártközi vizsgálóbizottság alakult meg a kisgazda Hompola Mihály és a kommunista Ries István részvételével. Az iratok tanulmányozása után Ries azt a nyilatkozatot tette, hogy szükség lenne Kovács Béla kihallgatására. Ezt Hompola nem írta alá, ezért kompromittálták, s bár ártatlan volt, de ennek hatására lemondott.¹⁰ Végül február 22-én a mentelmi bizottság úgy döntött, hogy nem adják ki a pártfőtitkárt az államvédelmi osztálynak.¹¹

Nagy Ferenc viszont közben engedett és beleegyezett abba, hogy megkéri Kovács Bélát a lemondásra, mivel nem elegendőek a bizonyítékok annak eldöntésére,

Varga Béla (1903–1995) Szegényparaszti családba született. Az elemi iskola elvégzése után a győri bencés gimnázium diákja lett, ahol 1922-ben érettségizett. Ezután papnak jelentkezett és elvégezte a veszprémi Püspöki Római Katolikus Hittudományi Főiskolát. 1926-ban szentelték fel, ezután Somlóvásárhelyen és Várpalotán volt káplán, végül 1929-ben Balatonboglárra helyezték. Itt kötött barátságot a kisgazdapárti Gaál Gasztonnal, akinek hatására 1931-ben belépett a pártba. 1937-ben az FKgP alelnökévé, 1943-ban pedig a polgári tagozat elnökévé választották. Az országgyűlésnek csak az 1939-es választásokat követően lett a tagja. A második világháború alatt ellenezte a zsidótörvényeket, továbbá folyamatosan segítette a Magyarországra menekült lengyeleket, valamint franciákat és zsidókat is. A lengyel fiatalok számára gimnáziumot létesített, valamint a lengyel emigráns kormánnyal is tartotta a kapcsolatot. Továbbá részt vett a Magyar Történelmi Emlékbizottság tevékenységében, a szárszói találkozón, s közben kanonokká is kinevezték. A háború végén németellenessége miatt bujkált, majd rövid időre szovjet őrizetbe került. Kiszabadulása után a kisgazdapárt budapesti vezetője, majd ügyvezető alelnöke lett. Emellett 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd a Nemzeti Főtanács, valamint 1946 februárjától az országgyűlés elnökévé is megválasztották. Tiltakozott a felvidéki magyarság üldözése és a kiépülő politikai rendőrség túlkapásai ellen, azonban az egyre fokozódó kommunista térnyerést nem tudta megakadályozni. Nagy Ferenc 1947 nyarán történt lemondatásakor elhagyta az országot, állampolgárságától megfosztották. New Yorkban telepedett le és az Isteni Szeretet Leányai Kongregáció rendházának lelkesze lett, majd 1955-ben pápai prelátussá is kinevezték. Az amerikai emigráció meghatározó szereplője volt, 1949-ben az ő vezetésével jött létre a Magyar Nemzeti Bizottmány, majd az 1956 után részben ebből létrejövő Magyar Bizottságot is ő vezette. Szerepet játszott a Szabad Európa Rádió létrehozásában is. A rendszerváltoztatást követően hazaköltözött és részt vett az 1990-ben megválasztott országgyűlés alakuló ülésén, ahol visszaadta elnöki tisztségét. Később a Magyar Nemzeti Ellenállási Szövetség díszelnöke volt.

hogy tudott-e a köztársaság ellenes szervezkedésről vagy sem.¹² Kovács Béla ezért február 22-én bejelentette lemondását a főtitkári posztjáról. „Elhatározásommal részben a politikai megbékélést és a kibontakozást kívánom szolgálni [...] Az összeesküvésben nem vettem részt, abban bűnösnek nem érzem magam.”¹³

Mivel a kommunisták a lemondásával sem elégedtek meg, ezért február 23-án Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád egy előre elkészített megállapodást szeretett volna aláíratni Nagy Ferencel. Ez azt tartalmazta, hogy Kovács Béla jelentkezik a rendőrségen kihallgatásra, ami kétszer 24 óráig tarthat, őrizetbe nem vehetik, de előzetes letartóztatásba helyezhetik.¹⁴ Ezt végül Nagy Ferenc nem írta alá, így másnap újra tárgyalták az ügyet. A február 24-én

megszületett megállapodás azt mondta ki, hogy: „Kovács Béla nemzetgyűlési képviselőt az államvédelmi osztály kihallgathatja, de vele szemben sem letartóztatást, sem őrizetbevételt nem alkalmazhat [...] a nyomozati eljárást legkésőbb 48 órán belül befejezi.”¹⁵ Ennek értelmében 1947. február 25-én Kovács Béla megjelent az Andrássy út 60-ban és megkezdődött kihallgatása. Aznap este 6 óra körül, hogy az előző nap aláírt megállapodást ne sértsék meg a kommunisták, így a magyarországi szovjet hadsereg katonai elhárítása vette őrizetbe a fegyverszüneti szerződés biztosította jogukra hivatkozva, úgy hogy mentelmi jogát nem függesztették fel.

Ez az akció a magyar belügyekbe való nyílt beavatkozás volt, mivel azelőtt két héttel, február 10-én írták

alá a második világháborút lezáró békeszerződést Párizsban, és a szovjet csapatok ezután már csak az Ausztria felé való utánpótlás biztosítása miatt tartózkodhattak hazánkban. Kovács Bélát este lakására kísérték és házkutatást tartottak nála, majd elvitték.¹⁶ Tisztában volt azzal, hogy mi vár rá: „Oda fogunk állni a bíróság elé, nem azért, hogy igazságot szolgáltatasson, hanem hogy a szavak igazi értelmének kimondására kényszerítsük őket. [...] Ne becsüljétek le az áldozat értékét.”¹⁷

Letartóztatásának tényét a közvélemény a következő, több lapban is megjelentetett sajtóközleményből ismerte meg. Eszerint: „A szovjet megszálló hatóságok február 25-én Budapesten földalatti, szovjetellenes, fegyveres terrorista csoportok alakításában és a szovjet hadsereg ellen irányuló kémkedés szervezésében való aktív részvétele miatt letartóztatták Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát. Kovács Béla tevékenyen vett részt olyan földalatti, szovjetellenes, fegyveres csoportok megalakításában, amelyeknek tagjai terrorcselekményeket, gyilkosságokat követtek el Magyarország területén a szovjet hadsereg tagjai ellen.”¹⁸ Másnap Varga Béla, az országgyűlés elnöke is bejelentette az ülés elején Kovács Béla elhurcolását: „T. Nemzetgyűlés! A nemzetgyűlés tudomására hozom azt a közismert tényt, hogy Kovács Béla nemzetgyűlési képviselőt a szovjet katonai hatóságok folyó hó 25-én őrizetbe vették.”¹⁹

A lemondott pártfőtitkár érdekében márciusban az USA,²⁰ majd Anglia kormánya is jegyzéket intézett a szovjetekhez a magyar belügyekbe való beavatkozás miatt, amit a szovjetek nevében Szviridov utasított vissza.²¹ Majd 1947 júniusában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ülésén is szót emeltek a bizottság angol és amerikai tagjai a Kovács Béla elleni eljárás miatt. A szovjetek ekkor arra hivatkozva utasították

el a vizsgálati anyagok átadását, hogy Kovács Béla a szovjet hadsereg ellen követett el bűnöket, ami szovjet belügy, ezért nem adnak át semmilyen vizsgálati anyagot az angol és amerikai szerveknek.²²

A Magyar Közösségben való részvétellel vádoltak hét perből álló persorozata február 27-én kezdődött. Elsősorban a Donáth és a Mistéth per során igyekeztek gyanúba keverni Kovács Bélát és Nagy Ferencet. A kisgazda miniszterelnök felelősségét Rákosi az MDP KV ülésén nyíltan kimondta: „semmi kétség, hogy őt is politikai felelősség terheli, semmi kétség, hogy ő is tudott az összeesküvésről.”²³ A Budapesti Népjogúgysség június 13-án el is rendelte a nyomozást Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla ügyében, amit 1947. szeptember 23-án szüntettek meg. Nagy Ferenc letartóztatását csak külföldön maradásával és lemondásával tudta elkerülni, és rövidesen elhagyta az országot a kisgazda házelnök Varga Béla is.

Kovács Béla kihallgatása hónapokon át tartott a szovjet állambiztonsági szerv Városligeti fasoron lévő épületében, március 1. és május 22. között legalább 12 alkalommal vettek fel jegyzőkönyvet.²⁴ Közben Szviridov a magyarországi SZEB ügyvezető elnökhelyettese még május végén is elutasította a pártfőtitkár magyar hatóságoknak való átadását.²⁵ Ez érthető is volt, mivel nyilvános tárgyalásról Magyarországon szó sem lehetett, ugyanis mentelmi jogát nem függesztették fel és népszerűsége miatt szimpátiatüntetéstől tartottak.

Elhurcolása után 1947 júniusától Sopronban, majd Ausztriában a neunkircheni börtönben, majd a Baden bei Wien-i szovjet főparancsnokságon raboskodott 1951-ig. Ezen év szeptemberében vitték ki a Szovjetunióba, ahol az Állambiztonsági Minisztérium moszkvai központi börtönében, majd Verhnyij

Uralszk, végül Vlagyimir börtönében tartották fogva. Bírósági tárgyalása nem volt, a szovjet Állambiztonsági Minisztérium 1952. márciusi határozata alapján ítélték 25 évre. Egyhangú börtönéveiben változást Sztálin halála nem, csak 1955 ősze hozott. Ebben szerepet játszhatott kegyelmi kérvénye is, amit betegségére hivatkozva ekkor adott be. A magyar hatóságoknak végül november 8-án adták át, viszont továbbra sem engedték szabadon, hanem a nyíregyházi, a jászberényi, végül pedig a Belügyminisztérium Budapesti Körzeti Börtönében tartották fogva. Utóbbi helyről csak 1956. április 2-án engedték haza. Az ellene folyó eljárást az Elnöki Tanács 1956. május 5-én szüntette meg.²⁶

Elhurcolása után felesége 1954 őszéig azt sem tudta, hogy életben van-e. Még 1948-ban azért adott be kérelmet, hogy férje ügyét magyar bíróság tárgyalhassa.²⁷ Sőt ebben az évben olyan irat is készült, mely szerint a Szovjetunióknak nincs kifogása az ellen, hogy Kovács Bélát átadják a magyar hatóságoknak, ami azonban 1955-ig nem történt meg.²⁸

1956 tavaszán leromlott egészségi állapotban érkezett haza, mivel börtönévei alatt agyvérzést és szívinfarktust is kapott, ezért kezdetben nem akart politikai szerepet vállalni. Az 1956-os forradalom alatt azonban részt vett

a Kisgazdapárt újjászervezésében, Nagy Imre kormányában pedig előbb földművelésügyi-, majd államminiszterré nevezték ki. A november 4-e után létrejövő Kádár János vezette kormányban nem vállalt miniszteri tárcát, csak ahhoz járult hozzá, hogy az 1958-as választásokon képviselőnek jelöljék. A Baranya megyei listáról jutott be a parlamentbe. A nyitóülésen még részt vett, de ezt követően betegsége megakadályozta a további cselekvésben, a következő évben meghalt.²⁹

A Szovjetunió Legfőbb Katonai Ügyészsege 1989-ben rehabilitálta. Elhurcolásának napja 2000-ben emelkedett országos jelentőségűvé, ekkor döntöttek ugyanis az országgyűlésben a kommunizmus áldozatainak emléknapjáról. Horváth Béla, kisgazdapárti képviselő először április 2-át, Apor Vilmos győri, vértanú püspök halálának időpontját indítványozta emléknapként, majd Ughy Attila javasolta Kovács Béla elhurcolásának napját.³⁰ Végül az országgyűlés június 13-án ez utóbbi javaslatot fogadta el 58/2000. számú határozatként. Így azóta minden évben február 25-én, Kovács Béla elhurcolásának napján emlékezünk meg a kommunista diktatúra áldozatairól.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

¹ 1946. évi VII. törvénycikk A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről. *Rendőrségi közlöny*, 1946/8, 298.

² Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 10.

³ Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 16., 39.

⁴ Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2018, 103–104.

⁵ Az MKP Politikai Bizottságának ülése, *Szabad Nép*, 1947. január 31. 1.

⁶ *Nemzetgyűlési napló*, 1947. február 6. 108.

- ⁷ Kovács Béla céltudatosan szolgálta a földalatti összeesküvés céljait, *Szabad Nép*, 1947. február 8. 1.
- ⁸ *Nemzetgyűlési napló*, 1947. február 11. 266.
- ⁹ *Nemzetgyűlési napló*, 1947. február 7. 260–261.
- ¹⁰ Palasik Mária: Kovács Béla, 1908–1959. Budapest, Occidental Press–Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány–Századvég, 2002, 57–58.
- ¹¹ Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2018, 108.
- ¹² Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2018, 107.
- ¹³ Kovács Béla lemondó levele Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, *Kis Újság*, 1947. február 22. 2.
- ¹⁴ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 154.
- ¹⁵ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 158.
- ¹⁶ Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2018, 110.
- ¹⁷ Csicsery-Rónay István – Horváth János – Török Bálint: *A demokrácia fellegvárának építői*. Budapest, Századvég, 2002, 225. Idézi Palasik Mária: Egy elfelejtett demokrata: Kovács Béla elhurcolása. In: *Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján. III*. Budapest, Magyar Napló–Veritas Történetkutató Intézet, 2016, 163.
- ¹⁸ Kovács Bélát letartóztatták, *Hajdú-Bihari Néplap*, 1947. február 27. 1.
- ¹⁹ *Nemzetgyűlési napló*, 1947. február 26. 978.
- ²⁰ Újabb amerikai-szovjet jegyzékváltás a magyarországi összeesküvés ügyében, *Szabad Nép*, 1947. március 20. 1.
- ²¹ Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Szerk. Mitrovits Miklós. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2018, 111.
- ²² *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947*. Szerk. Feitl István, Budapest, Napvilág, 2003, 332–336.
- ²³ Palasik Mária: *Kovács Béla, 1908–1959*. Budapest, Occidental Press–Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány–Századvég, 2002, 69., 72, 78.
- ²⁴ Palasik Mária: *Kovács Béla, 1908–1959*. Budapest, Occidental Press–Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány–Századvég, 2002, 71., 79. A kihallgatásokról bővebben lásd: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 165–182., illetve *Fehér könyv*. Budapest, Szikra, 1947.
- ²⁵ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 130.
- ²⁶ Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába 1944–1948*. Szerk. Mitrovits Miklós. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2018, 113.
- ²⁷ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 276.
- ²⁸ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II*. Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 282.
- ²⁹ Palasik Mária: *Kovács Béla, 1908–1959*. Budapest, Occidental Press–Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány–Századvég, 2002, 85–98.
- ³⁰ *Országgyűlési napló*, 2000. április 14. 2206., 2228.

Az első koncepció per a Kisgazdapárt felszámolására: a Magyar Testvéri Közösség pere

1947. február 27.

A Rákosi-korszak bevett gyakorlatává vált, hogy a kommunisták koncepciók perekben számoltak le politikai ellenfeleikkel, valamint a párton belül ellenségnek kikiáltott személyekkel is. Az ilyen eljárások közül az első az 1947-ben, a Magyar Testvéri Közösség és ennek révén a kisgazdapárt több tagja ellen lefolytatott eljárás volt.

A Magyar Titkos Közösség nevű társaság nem a per előtti években jött létre, hanem már a trianoni békeszerződést követően is működött Magyarországon. Egy Erdélyből áttelepült értelmiségi csoport alapította. Nem állt egyik politikai erő mellett sem, így tagjai között a szélsőjobboldali Baky Lászlótól a kommunista Weissshaus Aladárig mindenki megtalálható volt. Viszont szemben állt a német és a szovjet megszállókkal és tagjai közül ezért többen részt vettek az ellenállásban és az embermentésben is. Vallási tekintetben sem zárt ki senkit, katolikusok, reformátusok, evangélikusok, unitáriusok, zsidók egyaránt tagok lehettek. Nem támogatott semmilyen gazdasági csoportot és nem zárta ki tagjai közül egyetlen társadalmi réteg képviselőit sem, továbbá a magyar származás feltételét sem érvényesítették következetesen. A korabeli megfogalmazás szerint célul a „magyar faj érdekérvényesítését” tűzte ki. Később ennek szándékos félreértelmezéséből származott a vád, hogy a szervezet fasiszta, pedig a faj szót a nemzet kibővített értelmű szinonimájaként használták. Céljuk volt továbbá a társadalom periferiájára szorultak felemelése is.¹ A szervezet szellemi vezetői Kodolányi János mellett Szabó Dezső és Németh László

voltak, annak ellenére is, hogy utóbbiak nem voltak a közösség tagjai.

A titkos társaságnak először a hivatalosan is bejegyzett Rákóczi Balatonfürdő Egyesület volt a fedőszerve, majd 1938 után a Honszeretet nevű társadalmi egyesület. Ekkortól működött Magyar Testvéri Közösség néven. Tagjainak létszáma 3000 fő körül lehetett, többségük Budapesten lakó értelmiségi volt és minisztériumokban, közhivatalokban, bankokban dolgoztak. A szervezettség kialakításában Rákosi Jenő postatisztnek volt kiemelkedő szerepe.

A szervezetbe csak férfiakat vettek fel, a tagokat kiszemelték, leellenőrizték, és ha megbízhatóak voltak, akkor titkosan szervezték be, így a többség nem is ismerte egymást. Ezután 6-8 hónapos kiképzés következett, majd mindenkit egy-egy családba osztottak be. Ezek a 10-15 fős csoportok havonta találkoztak. Az ennél nagyobb egységet a 10 családból álló nemzetségek, a 7 nemzetségből álló hadak, majd a 7 hadból álló törzsek jelentették. Olyanok is voltak, akiket végül nem szerveztek be, nekik nem fedték fel a közösség létét, de támogatták őket, ők voltak a szimpatizánsok. A szervezetből nem lehetett kilépni.²

A közösségek több társadalmi szervezetben is jelen voltak, így például a református Soli Deo Gloriában, a Győrffy kollégiumban, a Bartha Miklós Társaságban vagy az ellenállás során a Magyar Függetlenségi Mozgalomban. Emellett gazdasági társaságokat, kiadót, nyomdát is

létrehoztak, valamint a *Magyar Élet* folyóiratot és a *Magyar Út* hetilapot is támogatták.³

A szervezet a Horthy-korszakban mindvégig működött, de az 1944. március 19-ei német megszálláskor kiadott körlevelében kimondta, hogy „álomba merül”. Ezt követően tagjai közül többen részt vettek az ellenállásban és a zsidómentésben. A háború után bár újjáélesztését nem mondták ki, de létrehoztak egy új Vezértanácsot. Ennek tagjai Bálint Sándor, Fáy Aladár, Héder János, Arany Bálint, Soos Géza és Donáth György voltak.⁴ Bár a Magyar Testvéri Község ekkor nem működött szervezett formában, de tagjainak többsége továbbra is a község szellemében dolgozott, hiszen ez a tagok belső meggyőződése volt, nem csak egy elfogadott alapszabály.

A második világháborút követő években a kommunisták részéről megkezdődtek az előkészületek egy, a rendszer megdöntésére készülő szervezkedés felszámolására. Ennek érdekében 1946. március 23-án elfogadták a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvényt.⁵ Majd az MKP 1946 szeptemberi III. kongresszusán már azt a jelmondatot is megfogalmazták, hogy: „Ki a nép ellen-ségeivel a koalícióból!” s ekkor már zajlott a politikusok fasizmus vádjával való eltávolítása.⁶ Októberben pedig létrehozták a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát, ami a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályával együtt a nyomozásokat és kihallgatásokat folytatta a per során.

A gondos előkészítés után ekkor, „a legjobb pillanatban” adódott egy „ügy”⁷ ami lehetőséget biztosított a kommunisták számára, hogy a legerősebb politikai ellenfelüknek számító kiscgazdákat még a békeszerződés aláírása, és így a szovjet csapatok kivonulása előtt meggyengítsék. Rákosi ekkor már tudatosan készült politikai ellenfelei

felszámolására, amit az MDP Központi Vezetőségi ülésén is kifejtett: „ennek az összeesküvésnek nagy a jelentősége, [...] Rajta leszünk, hogy hatása maximális legyen, és hogy a kommunista párt és a magyar demokrácia a lehető legnagyobb tanulságot vonja le belőle, és hogy a reakciónak a lehető legnagyobb vereséget okozza.”⁸

A közvélemény a *Szabad Nép* 1947. január 5-ei számából értesült az összeesküvésről. Az újság arról adott tájékoztatást hivatalos belügyi információk alapján, hogy: „Az államvédelmi szervek az utolsó hetekben veszedelmes és széles kiterjedésű köztársaság ellenes összeesküvést lepleztek le. [...] Az összeesküvés céljából a köztársaság és demokratikus állami rendszerünk erőszakos úton való megdöntését, „jogfolytonosság” alapján a Horthy-rendszer visszaállítását tűzte ki.”⁹

Ugyanakkor az embereket is sikerült megtéveszteni, mivel a lakosság körében végzett közvélemény-kutatás eredménye azt mutatta, hogy az emberek elhitték a vádakát, mindemellett viszont közel 90%-uk nem látta képesnek az összeesküvéket arra, hogy megdöntsék a rendszert.¹⁰

Közben a letartóztatások folytatódtak, s egyre újabb „bizonyítékokról” számolt be a sajtó.¹¹ 1947 januárjában a kiscgazdapárt képviselői közül nyolc főt Jaczkó Pált, Hám Tibort, Saláta Kálmánt, Vatai Lászlót, Kiss Sándort, Horváth Jánost, Gyulai Lászlót, Vörös Vincét és Mistéth Endre minisztert gyanúsították meg az összeesküvésben való részvétellel. Ennek hatására a kiscgazdapárt vezetése azonban nem az összeesküvés tényét kérdőjelezte meg, hanem január 15-én kizárta a fent nevezett kilenc főt a párt tagjai közül, s mentelmi jogukat is felfüggesztették. Ezt követően Saláta Kálmán emigrált, a többieket mind letartóztatták. A következő hónapokban összesen 260-an kerültek börtönbe és 2450 főt vett nyilvántartásba az

| Szent-Iványi Domokos a bíróság előtt, 1947. március 8. MTI Fotó/MAFIRT: Bass Tibor

államvédelem, így az érintettek számát tekintve ez az ügy közelíti a Rajk pert.¹²

A kiscgazdák nevében először 1947. február 7-én Kovács István emelte fel szavát a letartóztatások ellen, s az országgyűlés ülésén felolvasta a párt tiltakozást kifejező kiáltványát: „A leghatározottabban állást foglalunk a parasztság vezetőinek egymásután történő alaptalan rágalmazásával szemben, őket legteljesebb bizalmunkról biztosítjuk és ha kell, az ország egész parasztsága egy emberként áll ki értük. [...] Minden erőnkkel azon vagyunk, hogy a magyar demokrácia ellen történt aljas merényletet a maga tiszta valóságában felfedjük, de nem tűrhetjük, hogy az összeesküvés elítélendő tényét pártunk szétbontására használhassák ki.”¹³

A kiscgazdapárt vezetésének, közte Nagy Ferenc miniszterelnöknek az volt a terve, hogy a békeszerződés

aláírásáig igyekszik nem konfrontálódni a kommunistákkal, ezért inkább beleegyezett néhány tag kizárásába. Nemsokára pedig Kovács Béla pártfőtitkár lett a következő célpont. Őt viszont már nem adta ki az országgyűlés, csak abba egyeztek bele, hogy egyszeri alkalommal kihallgathatják az ÁVÓ-n. Ezen ígéretet betartva került sor február 25-én Kovács Béla szovjet hatóságok általi letartóztatására, ami ellen a mentelmi jog nem jelentett védelmet. Kovács egy hónap után, kényszer hatására már azt vallotta, hogy az összeesküvésben Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla, az Országgyűlés elnöke is részt vett. Nekik azonban sikerült elkerülniük a letartóztatást, előbbit még miniszterelnökként svájci nyaralásán lemondásra kényszerítették, majd emigrált, míg Varga Béla illegálisan távozott az országból. A kiscgazdapárt június 2-án mindkettőjüket kizárta tagjai sorából, s ezzel jelentősen meggyengült.

Dálnoki Veress Lajos (1889–1976) Székely nemesi családba született. Az elemi iskola és a Székely Mikó Kollégium elvégzése után a Ludovika Akadémiára ment, ahol 1910-ben végzésekor hadnaggyá avatták. Harcolt az első világháborúban, majd a békekötés után elvégezte a hadiakadémiát. Így 1923-ban vezérkari tisztté nevezték ki, valamint két év múlva visszahívták a Ludovikára is tanítani. 1933-tól az 1. lovas hadosztály vezérkari főnöke, majd 1935–1938 között a bécsi magyar követség katonai attaséja volt. A katonai ranglétrán is folyamatosan emelkedett, 1938–1939-ben dandárparancsnok, a következő évben tábornokká, majd 1944-ben vezérezredessé nevezték ki. A második világháború alatt különböző hadseregcsoporthoz parancsnok volt, így vezette az 1. magyar hadsereg páncélos hadosztályát, a kolozsvári IX. hadtestet és a 2. magyar hadsereget. A legmagasabb beosztást akkor kapta, amikor Horthy Miklós helyettesévé, vagyis *homo regiussá* nevezték ki. A sikertelen kiugrási kísérlet után azonban a nyilasok letartóztatták és hazaárulásért 15 évi fegyházra ítélték. A sopronkőhidai börtönből rövidesen megszökött, viszont ezután szovjet fogságba került Magyarországon. A háború után a kommunisták nyugdíjazták, nem engedték vissza a Honvédelmi Minisztériumba. Ő viszont ezután is folyamatosan tartotta a kapcsolatot a volt katonai vezetőkkel, ami a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának is feltűnt. Így 1947 januárjában letartóztatták és a Magyar Község ügyében perbe fogták. 1947 áprilisában Donáth Györggyel és András Sándorral együtt „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló katonai szervezkedés” miatt halálra ítélték. Másodfokon azonban Donáth György kivételével kegyelmet kaptak és az ő büntetését életfogytiglani börtönre változtatták. Innen csak az 1956-os forradalom alatt szabadult ki, ezután elhagyta az országot és Angliában telepedett le. Az itteni emigráció egyik vezetője lett, elnökévé választotta a Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség, majd 1970-ben az Európai Szabad Magyar Kongresszus is. Közben a *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* című többkötetes tanulmánygyűjteményt is megszerkesztette.

Miután félreállították a kispadák felső vezetését, az ezt követő években a helyi szinten elismert párttagok következtek. Mivel őket tömegesen nem tudták bíróság elé állítani, ezért többségüket internálták, így tulajdonképpen vidéken is felszámolták a pártot.¹⁴

A vádlottak őrizetbe vételét követően megkezdődött kihallgatásuk a HM Katpol-on és a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályán. A két szerv között azonban nem volt felhőtlen az együttműködés. A nyomozás összehangolásával végül Rajk Lászlót bízták meg. A kihallgatásokon a kényszerítő eszközökkel a vádlottak szavait is igyekeztek kiforgatni és elfogadtatni velük a koncepció szerinti megfogalmazásokat, mindezt azzal indokolva, hogy „valahogy el kell nevezni” a dolgokat.¹⁵ A per

koncepciójának megalkotásánál a szovjetek is kifejezték igényeiket: „Beljamov azt a határozott kívánságát nyilvánította, hogy az ügyet a lehető leggyorsabban tűzze ki a NOT tárgyalásra, a hozott három halálos ítéletet hagyja helyben, a többi büntetést pedig súlyosbítsa.”¹⁶

A vád szerint a Magyar Testvéri Község célja a Magyar Köztársaság megdöntése volt, akár fegyveres erővel is. Továbbá célul tűzték ki a Horthy-rendszer visszaállítását, sovinszták, revizionisták, fasiszták és fajvédők voltak.

A vád szerint a szervezkedés katonai vonalának kezdeményezője az egykori kormánypárti képviselő, Donáth György volt, és Szent-Miklós István vezérkari őrnagy

lakásán alakult meg a Földalatti Fővezérség 1946 októberében. A fővezérség tagja volt még Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, Kiss Károly a község vezetője és András Sándor vezérőrnagy is. A Horthy-rendszer visszaállításának vádját esetükben azzal tudták alátámasztani, hogy Horthy Miklós a kiugrási kísérlet előzményeként Dálnoki Veress Lajost *homo regiussá*, vagyis akadályoztatása esetére miniszterelnökké és államfővé nevezte ki, ami azonban sosem vált valósággá, mert Dálnoki Veress Lajost a Gestapo letartóztatta. A vádlottak vallomásaik szerint a szovjet katonai megszállás utáni katonai személyi kérdésekről tárgyaltak.¹⁷

Az összeesküvés politikai vezető testülete a vád szerint a nyolc tagú Hetes Bizottság volt, mely elnevezés csak a kihallgatások során született meg. Tagjai Szent-Iványi Domokos, Kiss Károly, Arany Bálint, Héder János, Saláta Kálmán, Szent-Miklós István, Donáth György és Soos Géza voltak. A két szerveződés nem tudott egymásról, annak ellenére sem, hogy voltak közös tagjaik is.¹⁸

A Magyar Község ügye kapcsán összesen hét perre került sor 229 vádlott ellen. Az elsőt a Földalatti Fővezérség és a Hetes Bizottság összesen tizenhárom tagja ellen indították, melynek első, nyílt tárgyalására 1947. február 27-én került sor. A 26 tárgyalási napot követően, április 16-án kihirdetett elsőfokú ítéletben mindannyiukat bűnösnek mondták ki szervezkedés büntetésében. Ezért Donáth Györgyöt, Dálnoki Veress Lajost és András Sándort kötélt által halálra, míg a többiek egy évtől életfogytiglanig terjedő kényszermunkára, illetve börtönbüntetésre ítélték,¹⁹ melyről a korabeli sajtó is beszámolt.²⁰

Donáth György az utolsó szó jogán többórás beszédet tartott, melyben többek között rámutatott az eljárás

koncepció voltára: „A bírói eljárás során kitűnt, hogy a nyomozó hatóságok jelentése csupa feltevés. Feltevésekre támaszkodnak, konkrét bizonyítékaik nincsenek. Valóban az az érzése az embernek, amit az egyik védő úr mondott, hogy talán nem is annyira az igazságot keresik, mint inkább a bűnösséget akarják mindenképpen bebizonyítani.” Majd mindehhez hozzátette: „szilárd hitem és meggyőződése szerint sem én, sem a társaságom bűncselekményt nem követett el.”²¹ Donáth György és társai perében július 2-án hirdették ki a másodfokú ítéletet,²² amelynek értelmében „csak” Donáth Györgyöt végezték ki október 23-án.²³

Az ezt követő hat per már zárt ajtók mögött zajlott, mert az első nyilvános tárgyalásán többen is visszavonták a kényszer és verések hatására tett vallomásukat (például Arany Bálint²⁴). Így a nyilvánosság kizárásával tárgyalták a Mistéth Endre és 43 társa, Varga László és 42 társa, Péter Ernő és 74 társa, Tóth János és 42 társa, Pünkösti László és 5 társa, Glück Frigyesné és 4 társa ellen indított pereket. Továbbá az összeesküvéshez kapcsolódóan ítélték el a szovjet bíróságok Csomóss Miklóst és társait is.²⁵ A persorozatnak a szintén októberben kivégzett Pünkösti László személyében még egy halálos áldozata volt.²⁶

A Magyar Község tagjai ezután börtönbüntetésüket töltötték, a társaság a Kádár-korszakban sem éledt újjá, tagjai elvesztették politikai befolyásukat, s már csak baráti társaságként tartották egymással a kapcsolatot. Mivel a hatalom számára továbbra is veszélyes csoportnak számítottak, ezért az állambiztonság ügynökei még a hetvenes években is megfigyelték őket.²⁷

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 61–62.
- ² Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 84–97.
- ³ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 97–100.
- ⁴ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 37–38.
- ⁵ *Rendőrségi közlöny*, 1946. április 1. 298.
- ⁶ A kecskeméti beszéd, *Szabad Nép*, 1946. október 9. 1.
- ⁷ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 10.
- ⁸ Részlet Rákosi Mátyás beszámolójából az MKP Központi Vezetőségi ülésén, 1947. január 11. Idézi: Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétfűzésére*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 116.
- ⁹ Köztársaságellenes összeesküvés, *Szabad Nép*, 1947. január 5. 1.
- ¹⁰ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 54.
- ¹¹ Megtalálták a fasiszta „Magyar Közösség” névsorát és irattárát, *Szabad Nép*, 1947. január 17. 1., 3.
- ¹² Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 16., 39.
- ¹³ *Nemzetgyűlési napló*, 1945. V. kötet. 1947. február 7. Kovács István felszólalása. 214–219.
- ¹⁴ Marschal Adrienn: A Kisgazda Levéltár internálással kapcsolatos iratai, 1945–1949. *Lymbus – Magyarástudományi Forrásközlmények II.*, 2021, 327–375.
- ¹⁵ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 59.
- ¹⁶ Domokos György legfőbb államügyész levele Rákosi Mátyásnak. Idézi: Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétfűzésére*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 209.
- ¹⁷ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 22–32.
- ¹⁸ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 32–36.
- ¹⁹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 192–194.
- ²⁰ Három halálos ítélet az összeesküvők bűnperében, *Magyar Nemzet*, 1947. április 17. 3.
- ²¹ Huszár Tibor: *Bibó estéje. Levelek, dokumentumok a népi mozgalomról és a Magyar Közösség peréről*. Budapest, Corvina, 2008, 140., 149.
- ²² *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 151–162.
- ²³ Felakasztották Donáth Györgyöt, az összeesküvők vezérét, *Kis Újság*, 1947. október 24. 3.
- ²⁴ Arany Bálint: *Koronatanú. Emlékirat 1945–57*. Budapest, Püski, 1990, 50–51.
- ²⁵ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 54–56.
- ²⁶ Pünköszt László volt vezérkari századost a NOT is halálra ítélte, *Szabad Nép*, 1947. október 8. 2.
- ²⁷ Székér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa, 2017, 252.

Támadás a Kisgazdapárt ellen: Nagy Ferenc lemondatása

1947. június 1.

1946-ban, a köztársasági elnökké választott Tildy Zoltánt Nagy Ferenc követte a miniszterelnöki székhelyen. A Bibó István által „próbálkozó demokráciának”¹ nevezett időszakban, a koalíciós kormány – Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt alkotta – Baloldali Blokkja és a parlamenti többséget birtokló FKgP hatalmi pozícióért folyó, vagy azt megtartó versengése volt meghatározó. A kommunisták által indított „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból” program – célja nemcsak a jobbszárny, de a teljes Kisgazdapárt abszolút többségének felszámolása volt. 1946. őszi meghirdetését követően az FKgP-t sorozatos politikai és sajtótámadások érték, mely végül a kormányfő 1947. június 1-jei lemondásában és a Kisgazdapárt önállóságának felszámolásában kulminálódott.

A koalíciós kormányban többséget birtokló kisgazdák „elemekre bontásában” részt vett a sajtó jelentős része, a Katonapolitikai Osztály (Katpol) és az Államvédelmi Osztály (ÁVO) is. Az utóbbi két szerv által kicsikart vallo-másokra támaszkodva, a párt szétfűzésére tervezett koncepció per előkészítendő,² 1946 decemberétől az FKgP-hez kötődő személyeket – mások mellett Arany Bálintot, Demeter Bélát, Kiss Károlyt –, 1947 januárjától pedig parlamenti képviselőket vettek őrizetbe. Több, a Kisgazdapárt vezető pozícióit betöltő személyt letartóztattak, köztük volt Vörös Vince országos főtitkár-helyettes és Kovács Béla pártfőtitkár is.³ 1947 tavaszán-nyarán hét egymás utáni perben, összesen 258 vádlottat

– kisgazda politikusokat, pártaktivistákat – ítélték el és több mint száz további személyt internáltak.⁴ Kovács Bélát 1947. február 25-én a szovjet hadsereg katonai elhárítása letartóztatta, majd a Szovjetunióba hurcolta, ahol bírósági tárgyalás nélküli végzéssel 25 évi kényszermunkára ítélték. A Kisgazdapárt ellehetetlenítésére indított akció utolsó lépése a koalíciós kormány miniszterelnökének félreállítása volt.

Nagy Ferenc amellet, hogy még svájci útja előtt hangot adott a Baloldali Blokkétól markánsan különböző véleményének, fellépett a februárban elhurcolt Kovács Béla főtitkár ügyében is. Mint ahogyan azt a kisgazdapárti miniszterei körében megfogalmazta: „Kovács Béla ügye nem személyi ügy, hanem az egész Kisgazdapárt ügye.”⁵ Nagy, Georgij Makszimovics Puskin, a Szovjetunió magyarországi nagykövetének közvetítésével szóban kérte a szovjet kormányt, hogy az elhurcolt Kovács Bélát adják ki a magyar hatóságoknak.⁶

Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes május 28-án rendkívüli minisztertanácsi ülést hívott össze,⁷ amelyen bemutatta a Nagy Ferenc kérésére érkező szovjet választ. Az ülésen felolvasták Szviridov altábornagy miniszterelnökhöz intézett levelét,⁸ amelyben a következők szerepeltek: „A Puskin követ úrhoz fordultakkal kapcsolatban, melyben Kovács Bélát a magyar hatóságokhoz való átadását kéri [sic!] van szerencsém közölni, hogy az illetékes szovjet szervek még nem fejezték be a kihallgatást, és ezért a magyar hatóságoknak Kovács

Dinnyés Lajos az 1930-as években.
Forrás: Izsák-Pölöskei-Romsics-Urbán: Magyar miniszter-
elnökök 1848–2002. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003. 147.

Béla átadására irányuló kérelmét ez idő szerint nem teljesíthető [sic!]. Ezzel kapcsolatban értesítem, hogy a szovjet katonai nyomozó-szervek megtalálták azt a lehetőséget, hogy a magyar kormánynak Kovács Bélával kapcsolatos bizonyítékokat és más személyeknek ebben az ügyben való kihallgatási bizonyítékait megküldjék, figyelembe véve azt, hogy ezek a bizonyítékok érdeklődéssel fognak találkozni a köztársaság elleni összeesküvés résztvevőinek tárgyalásán.¹⁹ (Az ülés jegyzőkönyve nemcsak Szviridov levelét, de Kovács Béla 1947. március 1. és május vége között felvett kihallgatásainak, a Kovács Bélának Arany Bálinttal

történt szembesítéséről, továbbá az NKVD kihallgatói által Arany Bálint, Gyulai László és Jaczkó Pál többszöri kihallgatásáról készült jegyzőkönyveket is tartalmazta.)

A levél és csatolmányai részletes ismertetése után Rákosi javasolta, hogy a minisztertanács a közléseket egyszerűen vegye tudomásul, továbbá Gordon Ferenc berni követ útján hívja fel a miniszterelnököt, hogy külföldi tartózkodását megszakítva haladéktalanul térjen haza.¹⁰ A kormányfő svájci pihenőútján, a miniszterelnök-helyettesen és a minisztertanácson keresztül értesült a kérésére érkező szovjet válaszával: „Svájci pihenőm alatt május 28-án értesültem arról, hogy az ellenőrző bizottság [SZE – R. V. R.] jegyzőkönyveket bocsátott a magyar kormány rendelkezésére, amelyek az összeesküvéssről való tudomásomról tanúskodnak [...] A kormány a jegyzőkönyvek átvétele után engem lemondásra szólított fel. [...]”¹¹

A május 28-i rendkívüli minisztertanácsi üléssel azonos napon tartóztatták le a miniszterelnök titkárát, Kapócs Ferencet, azzal a váddal, hogy két társával Kovács Béla megszojtatási tervén dolgozott, amelyről állítólag tudott a miniszterelnök is. Bár Kapócsot bűncselekmény hiányában szeptember 27-én kiengedték, az ÁVO aznap ismét őrizetbe vette, és internálta, és csak 1953-ban szabadult.¹² Annak ellenére, hogy a Független Kisgazdapárt Politikai Bizottsága május 29-én – hosszas tárgyalás után – Nagy Ferenc hazahívása mellett döntött, a rá következő napon Balogh István miniszterelnökségi államtitkár azt kérte a párt és a kormány nevében, hogy Nagy mondjon le.¹³ A Gordon követen keresztül érkezett üzenetre, miszerint Nagy vagy azonnal térjen haza, mondjon le és álljon bíróság elé, vagy írja meg, és küldje el lemondólevelét, a kormányfő ekképpen emlékezett vissza: „[...] május

Dinnyés Lajos (1901–1961) Földbirtokos családban született Alsódabason, gimnáziumi tanulmányait Budapesten végezte, majd Keszthelyen, a Gazdasági Akadémián szerzett felsőfokú képzettséget. Politikai pályája az 1920-as években vette kezdetét a jobboldali ifjúsági mozgalmak keretein belül, később bekapcsolódott a vármegyei közéletbe is. 1929-ben Gaál Gaszton agrárpártjába lépett be, majd az 1930-as pártegyesítés révén a Független Kisgazdapárt tagja lett. Országgyűlési képviselő (1931–1939), majd 1934-től Pest megye törvényhatósági bizottságának a tagja. Újságcikkeiben és beszédeiben határozottan német- és nyilasellenes nézeteket vallott, a zsidótörvényeket sem szavazta meg, ezért a német megszállás idején bujdosni kényszerült. Tevékenyen részt vett az ellenállásban, a szovjet csapatok bevonulása után ismét bekapcsolódott a politikai életbe az Alsódabasi Nemzeti Bizottság tagjaként. 1945 áprilisától haláláig parlamenti képviselő, a Független Kisgazdapárt Országos Intézőbizottságának (1945–), a Politikai Bizottságnak a tagja (1948–), és a Pest megyei szervezet elnöke lett (1945–). 1947-ben rövid ideig honvédelmi miniszter. Az 1947-ben miniszterelnök, miután lemondásra kényszerítették Nagy Ferenc. Bár együttműködött a hatalmat minden módon megszerezni kívánó kommunista politikusokkal, Nyárády István pénzügyminiszter disszidálás után meg kellett válnia miniszterelnöki posztjától. Ez egyben az aktív politikai pályafutásának a végét is jelentette. Ezt követően az Egyesített Mezőgazdasági Kísérleti Intézet elnöke (1948–), az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ főigazgatója (1952–), a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja (1954–), 1960-tól elnökségi tag. 1956-ban bekerült az V. kerületi Ideiglenes Nemzeti Bizottságba, majd 1958-ban az Országgyűlés alelnöke lett.

28-án este hét órakor megszólalt a telefon. Titkárom jelentkezett, és izgatott, remegő hangon kért, hogy azonnal induljak haza Budapestre. Megdöbbenem.”¹⁴ Többszörös egyeztetést követően Nagy Ferenc lemondólevele megküldésének feltételül ötéves gyermekének átadását szabta.¹⁵

Három nappal a rendkívüli ülés és Nagy Ferenc titkáranak letartóztatása után a május 31-i minisztertanácsi ülés egyetlen tárgysorozati pontja a miniszterelnök lemondása volt. A Gordon Ferentől érkező jelentés szerint Nagy Ferenc a követ személyes jelenlétében telefonon értesítette Balogh Istvánt, hogy a miniszterelnökségről lemond, és kérte, hogy ezt a tényt közölje a köztársasági elnökkel és a miniszterelnök-helyettesel.¹⁶ Nagy Ferenc lemondását a Minisztertanács „[...] tudomásul vette, a kormány tagjai azonosképpen lemondottak, és lemondó nyilatkozatukat a jelen

minisztertanácsi jegyzőkönyv külzetén jelenlétük igazolásával megerősítették.”¹⁷

Nagy Ferenc június 1-jén délben írta meg lemondó levelét:¹⁸ „Amidőn a leghatározottabban kijelentem, hogy semmiféle összeesküvéssről annak rendőrségi megállapítása előtt nem tudtam és sem a köztársaság, sem a koalíció, sem a megszálló hatalom ellen sem szóval sem tettel nem vétettem, nem akarván akadályozni a magyar politikai élet kibontakozását: miniszterelnöki állásomat Elnök úr rendelkezésére bocsátom. Lemondok abban a tudatban, hogy sem a parlament, sem a magyar nép többségének bizalmát el nem veszítettem, lemondok abban a meggyőződésben, hogy ártatlan vagyok [...]”¹⁹

A Kisgazdapárt még aznap – május 31-én –, elfogadta a Dinnyés Lajos miniszterelnökké jelölésére vonatkozó

javaslatot. Ezt követően a Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága az 1946. évi I. tc. 13. §-ának²⁰ 2. bekezdésében foglaltak alapján²¹ – mely szerint a kormányfőt a köztársasági elnök nevezi ki és menti fel a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának meghallgatása után, a parlamenti többségi elv tiszteletben tartásával – egyhangú határozattal ajánlotta a lemondott miniszterelnök felmentését, valamint Dinnyés miniszterelnöki kinevezését. A kommunista párt türelmetlenségét és magabiztosságát jelezte, hogy már május 30-án közölték a Magyar Távirati Irodával a miniszterelnök lemondásának a tényét, és már másnap megalakították az új kormányt,²² annak ellenére, hogy Nagy Ferenc csak június 2-án – kisleve megérkezését követően – adta át lemondólevelét a külügyminisztériumi tisztviselőnek. Így módon a köztársasági elnök két nappal korábban mentette fel miniszterelnöki tisztsége alól és nevezte

ki az új kormányfőt.²³ Nagy Ferenc Kapócs Ferencre vonatkozó kikötését, miszerint azonnal elengedik és fiával együtt Svájcba küldik, nem teljesítették.

Nagy Ferencet két nappal a lemondása után a Kisgazda Párt kizárta tagjai közül, október 7-én magyar állampolgárságától, 1948-ban pedig vagyonától is megfosztották. Tartósan az Egyesült Államokban telepedett le, itt jelentette meg angol nyelvű emlékiratait is 1948-ban.²⁴ Rövid, alig 16 hónapos miniszterelnöki ciklusában elsősorban az ország polgári, demokratikus konszolidációjára törekedett, ebből adódóan ellenezte a mind jobban erősödő Baloldali Blokk, de az 1945 előtti rendszer elitjének törekvéseit is.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ A kifejezést lásd: Bibó István: A koalíció válaszára. *Válasz*, 1947/1, [8–25.] 25.
- ² Lásd erről bővebben: Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza – Palasik Mária: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.; Palasik Mária: *Kovács Béla, 1908–1959*. Budapest, Occidental Press, 2002.
- ³ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 97–99.
- ⁴ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 101.
- ⁵ Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 89.
- ⁶ Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 117–118.
- ⁷ Az 1947. május 28-i ülés jegyzőkönyvét lásd: Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1327–1329.
- ⁸ Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1327. A vallomás szövegét közölte továbbá: Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza – Palasik Mária: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 308–340.
- ⁹ Idézet Szviridov leveléből. Az 1947. május 28-i ülés jegyzőkönyvét lásd: Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1328–1329.

- ¹⁰ Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1327–1328.
- ¹¹ Részlet Nagy Ferenc 1947. június 1-jén kelt lemondóleveléből. Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 251.
- ¹² Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 243.
- ¹³ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 242–243.
- ¹⁴ Részlet Nagy Ferenc visszaemlékezéséből. Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 138.
- ¹⁵ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 243. A május 28. és június 2. között lezajlott eseményekről lásd részletesebben Nagy Ferenc memoárjának vonatkozó részeit: Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 138–160.
- ¹⁶ Jegyzőkönyv az 1947. évi május hó 31. napján reggel 9 órakor Rákosi Mátyás elnökle alatt tartott minisztertanácsról. In: Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1365–1366.
- ¹⁷ Jegyzőkönyv az 1947. évi május hó 31. napján reggel 9 órakor Rákosi Mátyás elnökle alatt tartott minisztertanácsról. In: Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. B. kötet. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008, 1366.
- ¹⁸ Nagy Ferenc lemondólevelének és a Tildy Zoltánnak írt kísérőlevelének a szövegét lásd: Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 247–251.
- ¹⁹ Részlet Nagy Ferenc 1947. június 1-jén kelt lemondóleveléből. Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, II*. Budapest, Európa, 1990, 251.
- ²⁰ 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról. *Rendőrségi Közlöny*, 1946/5, 139–142.
- ²¹ 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról. *Rendőrségi Közlöny*, 1946/5, 141.
- ²² Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 243.
- ²³ Lásd még: Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza – Palasik Mária: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 63–66, 349–366.
- ²⁴ Nagy Ferenc – Stephen K. Swift: *The struggle behind the Iron Curtain*. New York, Macmillan Company, 1948. A két kötetes írás magyar nyelvű kiadására csak 1990-ben került sor. Nagy Ferenc: *Küzdelem a vassüggöny mögött, I–II*. Budapest, Európa, 1990.

Erőltetett nehézipari fejlesztés, a Dunai Vasmű

1947. augusztus 1.

A második világháborút követően a magyar ipar szerkezetét átalakították, a magánszektor államosították, és a Szovjetunióban már az 1930-as évektől alkalmazott gazdaságpolitikát vették át, amely a döntő hangsúlyt az erőltetett iparosításra helyezte. A gazdaság irányításának alapját az érvényben lévő terv képezte, amely nem egyszerűen célkitűzés, hanem szigorú utasítás volt. Az Országos Tervhivatal (OT) által meghatározott tervszámokat ugyanis a hierarchiában lefelé haladva egyre részletesebben fejtették ki, és a felettes szervek azt utasítás formájában továbbították az alárendeltjeiknek. Ez egyben azt is jelentette, hogy az irányító szervek feleltek az alájuk tartozók tervteljesítéséért.¹

A tervciklusok jellemzően öt évre előre szabták meg a gazdaság irányvonalát, legelőször ugyanakkor, Magyarország újjáépítésének célkitűzésével 1947. augusztus 1-jével indult el a hároméves terv, amely a háború előtti szintre kívánta hozni a magyar gazdaságot. A helyreállítás során végrehajtott beruházásoknak már több mint egyharmada az iparra jutott, az újjáépítés pedig alapvetően nehézipar-centrikusan zajlott. Az 1949. december 31-én lezárult terv értékelőjében azt is hangsúlyozták, hogy az elvégzett feladatok már az első ötéves terv előfeltételeit teremtettk meg.²

Az ötéves terv előkészítő munkái már 1947 őszén elkezdődtek. A Magyar Kommunista Párt (MKP) a politikai és gazdasági irányváltásra készülve három munkabizottságot hozott létre, amelyek egyike – Gerő Ernő, Vas Zoltán, Berei Andor, Friss István és

Donáth Ferenc részvételével – a párt gazdaságpolitikai elképzeléseinek kidolgozását kapta megbízásaként.³ A készülő tervre nézve beszédes volt az a javaslat, amely már ekkor – a várható feladatokra tekintettel – az Iparügyi Minisztérium kettéosztását szorgalmazta Nehéz-, illetve Könnyűipari Minisztériumra (erre végül 1949-ben került sor). A gazdaságpolitikai irányelveket 1948. február 12-én véglegesítették, amelyek kimondták, hogy „a magyar nemzetgazdaság [...] fokozatosan a szocialista termelőviszonyok megvalósítása felé fejlődik”.⁴

Az 1948. június 12–14-ei egyesülési kongresszuson elfogadott programnyilatkozat ennél is továbblépett, hiszen abban megfogalmazódott, hogy a „Magyar Dolgozók Pártja síkra száll a tervgazdálkodás megszilárdításáért és kiterjesztéséért”, majd hozzátette, hogy a hároméves terv gyorsított megvalósítása utáni új ötéves terv Magyarország további iparosítását, a közlekedési hálózat kiépítését és korszerűsítését fogja szolgálni. Leszögezte, hogy a gazdaság általános fejlesztése az ország villamosenergia-termelésének növelését követeli, továbbá, hogy „a nehézipar kiépítése mellett elsősorban a minőségi ipari munka fejlesztése szükséges”.⁵

Két nappal a kongresszus után az ötéves terv gyakorlati előkészítése is megkezdődött, ugyanis az MDP Gazdasági és Pénzügyi Bizottsága június 16-i ülésén tárgyalta először az ötéves terv vázlatáról, ám annak ügye ezt követően hónapokra eltűnt az Országos Tervhivatalnál. Az MDP Politikai Bizottsága (PB) 1949.

Vas Zoltán. MTI Fotó/Magyar Fotó: Várkonyi László

január második felében tűzte újra napirendre a témát, az OT pedig a PB 1949. január 20-i határozata szellemében látott munkához. A kidolgozott tervet az MDP PB 1949. április 1-jei, illetve az MDP Központi Vezetőségének (KV) 1949. április 2-i ülésén megszavazták, de a hidegháborús helyzet, a háborús készülődés miatt változtatásokat tartottak szükségesnek. Emiatt 1949. június 1-jén az MDP Titkársága napirendre

tűzte az ötéves tervet. A munkálatok viszont nem haladtak, mert az OT élén álló Vas Zoltán kulcskérdéseket illetően vitában állt a gazdaságpolitikát legmagasabb szinten kezében tartó Gerő Ernővel. Az MDP KV Államgazdasági Bizottsága végül 1949. október 25-én adta áldását az elkészült terveknek, amelyet a PB november 10-én, majd ezt követően még két alkalommal (1949. november 24-én és december 2-án) tárgyalta, mielőtt formális jóváhagyásra a Parlamentnek megküldte volna. Az Országgyűlés végül az 1949. december 10-i ülésén elfogadta a beterjesztett dokumentumot, így 1949. évi XXV. törvényként megszületett az első ötéves terv. A törvény elfogadása előtti újabb és újabb tárgyalásokon a még erőltetettebb iparosítás irányába srófoltak az előirányzatokon. Az 50,9 milliárd forintos főösszegegen belül így a korábbi 20,3 milliárd helyett a törvényben már 21,3 milliárd szerepelt az ipar számára megítélt összegként. A törvény így lett az „agrár-ipari országból ipari-agrár országgá” közkeletűvé vált jelszó letéteményesévé. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a tervtörvény csak laza gazdaságpolitikai keretként funkcionált, hiszen azt az aktuális fejlesztési prioritásoknak megfelelően az éves tervek töltötték meg tartalommal.⁶

A tervtörvény kiemelte, hogy az elmaradott mezőgazdasági jellegű vidékeken (a Tiszántúlt, a Duna-Tisza-közét és a Dunántúl iparban szegény megyéit sorolták ide) gyárak, üzemek fognak épülni, a nagy-budapesti mellett pedig két új iparvidék, a borsodi és a pécs-mohácsi létrehozását irányozta elő. Több nagy-szabású beruházás is indult, mint a Borsodi Vegyi Kombinát, a komlói szénbányák, de az első ötéves terv legfőbb szimbólumává kétségkívül a Dunai Vasmű vált. A Gazdaságpolitikai Bizottság 1948. november végén tárgyalta először az 1949. évben építendő új ipari létesítményekről, a vasmű telepítési helyének

Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) Politikus, író, polgármester. Kiskorú volt, amikor csatlakozott a magyarországi kommunista párthoz (1919) és harcolt a Vörös Hadsereg kötelékében. Rövid ideig Csehszlovákiában élt, 1921-ben tért vissza Magyarországra, ahol illegális tevékenység miatt 10 év börtönbüntetésre ítélték, de fogolycsere keretében a Szovjetunióba emigrált (1922). A Kommunista Ifjúsunkások Magyarországi Szövetségének (KIMSZ) titkára (1925–) és a párt Központi Bizottságának tagja. 1925-ben visszatért Magyarországra, de 1926-ban ismét letartóztatták és elítélték, 1940-ben szabadult, ekkor Rákossal együtt a Szovjetunióba távozott. Belép a szovjet Vörös Hadseregbe (1942–), melynek keretében frontpropagandát folytatott és antifasiszta tanfolyamokat szervezett. Szovjet tisztként, 1944 őszén visszatér Magyarországra. részt vesz a nemzetgyűlés előkészítésében, a törvényhozás tagja (1944–1957), Budapest közellátási kormánybiztosa (1945), a főváros polgármestere (1945–), a Gazdasági Főtanács főtitkára (–1949), a Tervhivatal elnöke, az MDP PB póttagja (1948–1951), majd rendes tagja (1951–). Miután megfosztották tisztségeitől és önkritika gyakorlására kényszerítették 1953-ban, Nagy Imre vonalához csatlakozott: a komlói szénbányákat igazgatta (1954), a Minisztertanács Titkárságának vezetője (1954–1955). Az első Nagy Imre-kormány bukását követően a külkereskedelmi miniszter helyettese (1955–1956), a Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke (1956). A forradalom alatt a Közellátási Kormánybiztosság elnöke, majd közellátási kormánybiztos. 1956. november 4-én Nagy Imrével együtt a jugoszláv követségre menekült, ahonnan Romániába internálták. 1958-ban térhetett vissza Magyarországra, az Elnöki Tanács – több internált társával ellentétben – kegyelemben részesítette. 1957 után nem tért vissza a politikába, írással foglalkozott haláláig.

meghatározását viszont a PB-re bízta. A beruházás első helyszíne Mohács volt, egy, a Nehézipari Minisztériumban valószínűleg az 1949-es év második negyedévében készült tervezet is erről tanúskodik,⁷ sőt az 1949. október 25-én az MDP KV Államgazdasági Bizottsága ülésén az ötéves terv tárgyalása kapcsán is még Mohács szerepelt az építendő új vaskombinát telephelyeként.⁸

A jugoszláv határ közelsége miatt ezt az elképzelést végül elvetették, így lett a nagyberuházás színhelye az északabbra fekvő Dunapentele.

A hidegháborús fenyegetettség hatását jól jelzi a Dunai Vasműtelephelyének megváltoztatása is, de még inkább beszédesek azok a számadatok, amelyek a tervidőszak egyes éveiben az ipari beruházások mértékének emelkedését mutatják. Míg 1950-ben a tervezett 8 milliárd

forintnyi beruházásból 3,82 milliárdot szántak az iparra (az összberuházás 48%-a), azon belül is 3,39 milliárdot a nehéziparra (az összberuházás 42,3%-a), addig 1952-ben ezeknek már több a dupláját. A több mint 17 milliárdos éves beruházásból ugyanis 7,5 milliárd forintnyit irányoztak elő a nehéziparra (43%), azon belül is főként a kiemelt létesítményekre, így csak az ekkorra már Sztálin Vasműre átnevezett komplexumra 965 milliót szántak. Az 1953-as évben még ezt is sikerült felülmúlni, hiszen ekkor már közel 10 milliárd jutott az ipari beruházásokra, amelynek majdnem egyharmadát az épülő szocialista városok és nagylétesítményeinek fejlesztésére fordították. Önmagában a Sztálin Vasműre és a munkásainak lakhelyet adó város építésére már 1552 millió forint esett.⁹

Az előirányzatok jelentős emelésének oka az volt, hogy 1951. január 8-án Moszkvába rendelték a csatlós

országok vezetőit, ahol utasításba kapták a hadseregfejlesztés ütemének további gyorsítását. Rákosi Mátyás hazatérve sürgette az első ötéves terv mihamarabbi átdolgozását, hogy azt a február végén összeülő kongresszussal is el tudják fogadtatni. Az 1951. évi II. törvénnyel módosított ötéves terv, az ún. „feszített terv” tehát az eleve igen magas beruházási összegeket drasztikusan megemelte a nehéz- és a hadiiparban, ami az annak feltételeit megteremtő anyagellátással, elsősorban a szénbányászattal szemben is további követelményeket támasztott. A bányászat ennek következtében még a nehéziparon belül is kitüntetett szerephez jutott.¹⁰

A felemelt ötéves terv által a „vas és acél országát” megteremteni hivatott elképzelés alappilléreinek számított a Dunai Vasmű, amelynek jelentőségéről az MDP Központi Vezetőségének határozata így fogalmazott: „A Dunai Vasmű ötéves népgazdasági tervünk kulcskérdése, országunk szocialista iparosításának alapja, honvédelmünk megerősítésének és a béke védelméért folytatott harcunk egyik döntő eszköze.”¹¹ A *Szabad Nép* egy 1950 októberében megjelent számának vezércikke már a címevel is *Nagy alkotásaink korszakaként* írta le az ötéves terv megvalósítását, és benne a „legnagyobb művünk, büszkeségünk”-ként az épülő Dunai Vasművet.¹²

Az egyébként Kádár János által benyújtott, és a Politikai Bizottság által is megerősített, fent említett KV-határozat azt is deklarálta, hogy a komplexum megépítésének alapvető feltétele, „az egységes, erős, jól működő, a sokrétű, bonyolult munka minden területét átfogni képes pártszervezet kiépítése a helyszínen. Olyan pártszervezet létrehozása, amely hathatós segítséget tud nyújtani az építés vezetésének feladatai megoldásában és ugyanakkor

ellenőrizni is tudja az építésvezetés munkáját”. A pártbizottság mellett nagy szerepet szántak a szakszervezeteknek (főként a munkaversenyek szervezésében), a fiatalok mozgósítása miatt a Dolgozók Ifjúsági Szövetségének (DISZ), valamint a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének (MNDSZ). Az építkezésen nagy számban vettek ugyanis részt nők, sőt magának a beruházásnak is női főmérnöke lett: Wolf Johanna. Dunapentele főépítésze egyike az első magyar női mérnököknek, 1953-ban országgyűlési képviselői székét is kapott.

A nagy erejű mozgósítással a pártvezetés biztosítani akarta, hogy „a Dunai Vasmű építkezése hatalmas káderekévé váljék, amelyben az ott dolgozók soraiból, különösen pedig a fiatalok közül, a párthoz, a népi demokráciához hű, vas akaratú, minden nehézséget legyőzni képes politikai és szakkaderek ezrei acélozódjanak meg”.¹³

A beruházás a munkások számára szükséges lakások építésével kezdődött – Dunapentelét szánták az első szocialista városnak. Így a munkáscsaládok ezrei számára épülő lakások, illetve munkásszálló mellett a várost el kellett látni közművekkel, iskolákkal, kórházakkal, tanácsépülettel, kultúrházzal, mozival, üzletekkel, mosodákkal, kenyérgyárral, étkezővel, vágóhíddal, parkokkal.¹⁴

A komplexum jelentőségét az is jól jelzi, hogy a nehéz korabeli közellátási viszonyok közepette privilegizált helyzetet élveztek az itteni dolgozók, egy titkársági határozat ugyanis már 1950 kora őszén az alábbiak szerint intézkedett: „A Dunai Vasmű élelmezését a budapesti legnagyobb üzemek élelmezésének színvonalára kell emelni. Mindazokat az előnyöket és kedvezményeket, amelyekben a budapesti legnagyobb

üzemek dolgozói az élelmezés területén részesülnek, meg kell adni Dunapentelén is.” Ez persze nem jelentette, hogy az ottani munkások ezután dúskálhattak a választékban, hiszen akkora mértékű volt a hiány, hogy sokszor ez a kiemelt státusz sem biztosította azt, hogy friss hús vagy tojás kerüljön az asztalra.¹⁵

Az építkezést ugyanakkor vonzóvá kellett tenni, hiszen a munkaerőtoborzás sem volt egyszerű. Ebben nagy szerepet szántak a propagandának is: az állampárti sajtó ontotta magából a Dunai Vasműről szóló cikkeket, a *Szabad Népek* pedig külön helyi tudósítója is jelen volt.¹⁶

Az építkezésnek tulajdonított kiemelt státuszt viszont az a maga Gerő Ernő által 1951 őszén benyújtott javaslat jelképezi leginkább, amely mind a városnak, mind a vasműnek Sztálinról való átnevezését indítványozta: „A legtöbb európai népi demokratikus országban már elneveztek várost és nagy ipari üzemet Sztálin elvtársról. A helyzet erre nálunk is teljes mértékben megérett. Dunapentele városa és a Dunai Vasmű látszik a legmegfelelőbbnek arra, hogy országunkban a Nagy Sztálin nevét viselje. Dunapentele

Jegyzetek

- ¹ Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 110.
- ² Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, [147–172.] 156–157.
- ³ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 148.
- ⁴ Idézi: Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: Feitl István–Izsák Lajos–Székely Gábor: *Fordulat a világban és Magyarországon. 1947–1949.* 310.

lesz az ország első szocialista városa. A Dunai Vasmű az ötéves terv legnagyobb alkotása. A Dunai Vasmű a legkézzelfoghatóbban szimbolizálja a Szovjetunió önzetlen, hathatós segítségét a magyar nehézipar fejlesztésében, országunk iparosításában.”¹⁷

A feszített terv, a túlhajtott iparosítás következtében csökkent az életszínvonal, ami szükségszerűen a termelékenység csökkenésével is járt. Az ipar sokszor használhatatlan és felesleges áruk tömegét állította elő, miközben a mezőgazdaság igényeit szinte alig vették figyelembe, és az össztermelésnek csupán alig pár százaléka került az agrárágazatba. Sőt az ipar nem, hogy nem segítette elő a mezőgazdasági termelés növekedését, de az ott megtermelt javak elvonása (adópolitika, kötelező beszolgáltatás) is az iparba irányult. A hidegháborús helyzetben a Moszkvát mindenben kiszolgáló hazai politikai elit döntései következtében olyan torzulások következtek be a gazdaságban, amelyek nyomán egyre nőtt a politikai és társadalmi feszültség.¹⁸

TÓTH JUDIT

- ⁵ *A Magyar Dolgozók Pártjának határozatai, 1948–1956.* Szerk. Habuda Miklós – Rákosi Sándor – Székely Gábor – T. Varga György – Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 25.
- ⁶ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 150–156.
- ⁷ Lásd: *Az Iparfejlesztési Igazgatóság ötéves terve.* (d. n.). Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) M-KS 276. f. 65. cs. 195. ö. e. In: Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 154.
- ⁸ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 154.
- ⁹ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 157–166.
- ¹⁰ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 168–169.; Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 161.; Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka. Szabotázsperek a Rákosi-korszakban.* Budapest, Jaffa, 2019.
- ¹¹ *A KV Párt- és Tömegszervezetek Osztályának határozati javaslata a Dunai Vasmű építésével kapcsolatos feladatokról.* (1950. 11. 10.). MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 63. ö. e. Lásd még: *Nehéz esztendőkrónikája. Dokumentumok.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 289.
- ¹² Nagy alkotásaink korszaka. *Szabad Nép*, 1950. 10. 18. 1.
- ¹³ *A KV Párt- és Tömegszervezetek Osztályának határozati javaslata...* (1950. 11. 10.). MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 63. ö. e. Lásd még: *Nehéz esztendőkrónikája. Dokumentumok.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 290.
- ¹⁴ A szocialista városokról bővebben lásd: Germuska Pál: A szocialista városok létrehozása. Terület- és településfejlesztés Magyarországon 1948–1953 között. *Századvég*, 2002/2, 49–73.
- ¹⁵ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 413. ö. e. (1950. 09. 27.). Lásd még: Tóth Judit: Jegyrendszerrel a jegyrendszerig. Osztályszempontokon alapuló közelítés az 1950-es évek elejének Magyarországon. In: *Vidék és város: ellentétek és kölcsönhatások a 20. századi Magyarországon.* Szerk. Pallai László. Hajdúnánás, 2013, 119–140.
- ¹⁶ Például: A szocialista város. A *Szabad Nép* dunapentelei tudósítójától. *Szabad Nép*, 1950. 10. 22. 12.
- ¹⁷ *Javaslat Dunapentele város és a Duna Vasmű elnevezésére Sztálinról.* (1951. 10. 04.). MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 84. ö. e.
- ¹⁸ Szakács Sándor: Hatalom és gazdaság az ötvenes években. *Múltunk*, 1998/2, 165–175.; Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 147–172.

Az 1947-es „kékcédulás” választások

1947. augusztus 31.

1947. augusztus 31-én országgyűlési választásokra került sor Magyarországon, amelyet a hatalom kizárólagos megszerzésére törekvő Magyar Kommunista Párt által irányított csalássorozat tett nevezetessé, és amely a kékcédulás választások néven vonult be a történelembe.

A II. világháborút követően az 1945. évi VIII. törvénycikk alapján¹ 1945 novemberében került sor a nemzetgyűlési választásokra amely kimondta, hogy képviselőket általános, titkos, közvetlen, egyenlő választójog alapján kell megválasztani. Az általánosság elve azonban több esetben sérült: többek között kizárták a szavazók körül azokat akik „ellen a népbíróság marasztaló ítéletet hozott, vagy aki ellen a népbíróság vádiratot, bocsátott ki,... aki hazaárulónak, háborús vagy népellenes bűnösnek minősül,... aki a Voksbundnak vezetője, tagja vagy támogatója volt, vagy magát német nemzetiségűnek vallotta.”² Ide tartoztak azok is, akik valamely betiltott „fasiszta” szervezetben vezető tisztséget viseltek, továbbá a csendőrségnek azon tagjai, akiket nem igazoltak. A kollektív büntetés elvének mentén a jogszabály a magukat német nemzetiségűnek vallókat is megfosztotta szavazati joguktól.

Az 1945-ös választáson a Kisgazdapárt magabiztos győzelmet aratott, a szavazatok 57,03 százalékát szerezte meg. A kisgazdák ilyen arányú győzelme, illetve az MKP szereplése az 1945-ös választásokon nemcsak a hazai kommunisták csalódottságát váltotta ki, de Moszkva várakozásait is alulmúlta.³

Jóllehet ez az arány lehetővé tette a kisgazdák számára az önálló kormányalakítást, szovjet nyomásra mégis koalíciós kabinet jött létre, amelyben a szociáldemokraták és a parasztpártiak mellett helyet kaptak a kommunisták is. Moszkva nemcsak utóbbiak kormányba vétele miatt helyezett nyomást Tildyékre, de a tárcák elosztásába is beleszólt. Vorosilovnak azt is utasításba adták, hogy a belügyminiszteri tárcát – amelyet eredetileg a kisgazdák maguknak tartottak fenn – a kommunista párt képviselője kapja meg.⁴ Az MKP törekvése a választások után elsősorban arra irányult, hogy – a SZEB támogatásával – minél inkább ellensúlyozza a kisgazda többséget. A hatalom kommunista kézen való koncentrálását – mely szintén az MKP célja volt – segítette továbbá az 1945. november 24-én létrehozott Gazdasági Főtanács is, amely a gazdasági élet tényleges irányítójává vált, és amelynek vezetését a kommunista Vas Zoltán látta el.⁵

Az 1946. március 5-én létrejött, úgynevezett Baloldali Blokk,⁶ a kisgazda párt felszámolását célozta és a baloldali pártok érdekérvényesítő erejét növelte.⁷ A Blokk nyomására a kisgazdák „tisztogatásba” kényszerültek, és a jobbszárnyhoz kapcsolódó nemzetgyűlési képviselőjük egy részének megszüntették a párttag-ságát, többek között Sulyok Dezsőét, Vásáry Istvánét és Nagy Vincéét.⁸ Az 1947-es, a Magyar Testvéri Közösség ellen indult koncepciós per hasonló célokat szolgált. Ekkor távolították el a közéletből a fontosabb kisgazda politikusokat is: Kovács Bélát, Nagy Ferencet és Varga Bélát, amellyel végül sikerült a pártot szétzilálni. Kovács

Bélát a szovjetek letartóztatták, Nagy Ferenc miniszterelnököt külföldi tartózkodása során lemondatták, utóbbi hatására pedig Varga Béla is az emigráció mellett döntött.⁹

Annak ellenére, hogy az 1945. évi VIII. törvénycikk alapján a soron következő választás 1950-ben lett volna esedékes, hiszen „a nemzetgyűlés megbízatása első összeülésétől számított 4 (négy) évre szól”,¹⁰ az újabb, a kommunisták számára kedvezőbb eredménnyel kecsegtető választás kiírása már 1946-tól szerepelt az MKP törekvései között. A cél az volt, hogy a Kisgazdapárt befolyását megingassák és szakadást idézzenek elő a szervezetben, azt követően pedig választásokat lehessen kiírni, amelyek megváltoztatják az 1945-ös voksolás után kialakult erőviszonyokat, biztosítva az MKP számára kedvező hatalmi pozíciók létrejöttét.¹¹

Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után, 1947. június 2-án összeülő Dinnyés-kormány első minisztertanácsa,¹² de Szakasits Árpád szociáldemokrata miniszterelnökhelyettes nyilvános beszédében is sürgette az új választásokat, mint egyetlen kiutat a politikai válságból.¹³ Néhány nappal később Rákosi Mátyás is kijelentette: „[...] amennyiben a Kisgazdapártnak azok a tagjai, akiket a Nagy Ferenc–Varga Béla-féle pártvezetőség hozott be a nemzetgyűlésbe, nehézségeket fognak támasztani a hároméves terv útjába, a Kommunista Párt is követelni fogja a választások megtartását.”¹⁴

A háttérben azonban az MKP Farkas Mihály vezetésével már készült az előrehozott választásokra: 1947. június 13-án már a közigazgatásban helyet foglaló párttagok részére tartottak eligazítást, melyen elhangzott a kommunisták egyik fő törekvése, a minél több „reakciós elem” kizárása a voksolásból.¹⁵ Az MKP Szervező Bizottsága a június folyamán nem csak

megjelölte a fő szempontokat a választás előkészítésére, de az elérendő főbb célokat is nevesítette, úgymint „betörni a párthoz még nem tartozó munkások soraiba”, illetve megnyerni a parasztságot.¹⁶

A hatalom minél nagyobb mértékű megszerzéséhez az 1945-ös választójogi törvény módosítására volt szükség, amelynek munkálatai a kommunista Rajk László belügyminiszter irányításával kezdődtek meg. Bár Dinnyés Lajos miniszterelnök hangoztatta, hogy az új törvény semmiféle jogfosztást nem fog magával hozni, és cáfolni igyekezett azokat az állításokat is, miszerint az új törvény százezreket fosztana meg a szavazati joguktól,¹⁷ az újítások mégis a kommunista érdekérvényesítés irányába mutattak, azaz, minél több olyan személyt kellett kizárni, akik nem a kommunisták szavazóbázisát képezték.

A törvénytervezet anyagát még július elején elfogadta az MKP Központi Bizottsága. A munkáspártok összekötő bizottságának tárgyalását követően július 8-án került be a pártközi értekezletre a javaslat, amely a nemzetgyűlési választásokról szóló 1945. évi VIII. törvénycikk módosításait tartalmazta a belügyminiszter megfogalmazásával ott, ahol az 1945 óta bekövetkezett tények szükségessé tették. A javaslatot Rajk László ismertette.

A minisztertanács három kérdéskör kivételével az előterjesztett módosítást elfogadta.¹⁸ Ezt követően az országgyűlési választásokról szóló törvényt megvitatták a július 17-ei minisztertanácson is, ahol a betervező Rajk belügyminiszter kiemelte: a módosítás egyik jelentős indoka, hogy „az 1945. évi VIII. törvénycikk sem a választójogosultság, sem a megválaszthatóság feltételeinek szabályozása terén nem tanúsította az óvatosságnak azt a fokát, amely a fasiszta törekvések érvényesülését kellőképpen kizárta volna.”¹⁹ Az egyeztetést

Losonci Nagy Vince (1886–1965) Politikus, jogász. Középiskolai tanulmányait követően Kolozsvárott szerzett jogi diplomát (1907), majd ügyvédi vizsgát tett (1911), ezt követően ügyvédként dolgozik. Párton kívüli országgyűlési képviselő (1916–1918), majd miniszterelnökségi államtitkár (1918), a Károlyi-kormány belügyminisztere (1918–1919). Károlyi lemondása után visszatér Szatmárnémetibe, majd a Tanácsköztársaság bukása követően ügyvédként és nemzetgyűlési képviselőként tevékenykedik (1924–1926), az Országos Függetlenségi Kossuth Párt ügyvezető elnöke (1928–). Magyarország német megszállását követően illegálisba kényszerült. 1945-ben pártjával együtt beleolvadt az FKgP-be. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja (1945), az FKgP Országos Intéző Bizottságának tagja (1945), nemzetgyűlési képviselő (1945–1947). A Baloldali Blokk nyomására 1946-ban kizárják az FKgP-ből, ezt követően több társával, köztük Sulyok Dezsővel megalapítja a Magyar Szabadság Pártot. A párt 1947-es feloszlását követően előbb a Magyar Függetlenség Párthoz csatlakozik, majd elhagyja az országot. 1948-ban az Egyesült Államokban telepedik le.

követően a minisztertanács felhatalmazta Rajkot, hogy az országgyűlési választásokról szóló törvényjavaslat indokolását a miniszterelnökségi államtitkárokkal való megtárgyalás után a törvényjavaslattal együtt a nemzetgyűlés elé terjessze.²⁰ Ennek megfelelően Rajk másnap, a nemzetgyűlés július 16-ai ülésén benyújtotta az országgyűlési képviselőválasztásokról szóló törvényjavaslatot, így megkezdődhetett annak tárgyalása első körben az alkotmányjogi és közjogi, közigazgatási, valamint igazságügyi bizottságokban.²¹

A törvényjavaslat vitája a nemzetgyűlésben július 22-én folytatódott, amelynek kapcsán a Szabadságpárt bejelentette, hogy a vitában nem vesz részt, ahogyan az elfogadandó törvény alapján megrendezésre kerülő választásokban sem, mivel álláspontjuk szerint az új szabályozás mélyen sérti a jogegyenlőséget és a politikai szabadságot.²² Bár mások – pl. Pfeiffer Zoltán, Slachta Margit – is felszólaltak a javaslat visszasságai miatt, a nemzetgyűlés azt július 23-án részleteiben is megtárgyalta és elfogadta.²³

Az országgyűlési választásokról szóló 1947. évi XXII. törvénycikk²⁴ valóban számos olyan elemet tartalmazott, amelyek miatt alkalmatlan volt arra, hogy

biztosítsa a szabad választások lebonyolítását. Ennek egyik lényegi eleme az úgynevezett kékcédulák felhasználása volt. Már az 1945-ös törvény is lehetővé tette a lakóhelyen kívüli szavazást azok számára, akik a választásokkal kapcsolatos hivatalos teendőket vállaltak, úgymint szavazatszedő bizottság tagjai vagy pártbizalmiak. Ők igazolással, azaz névjegyzékkivonattal adhatták le voksukat más lakóhelyükön kívül eső, előre megadott szavazóhelyiségben. Ezzel kapcsolatban az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon történt visszaélések nem ismertek.²⁵ A lakóhelyen kívüli szavazás lehetőségét bővítette – a visszaéléseknek megágyazva – a voksolás napján az az új szabályozás, amely szerint már nemcsak a szavazások lebonyolításában résztvevők számára tette lehetővé a lakóhelyen kívüli szavazást. Vagyis gyakorlatilag bárki élhetett ezzel a lehetőséggel, akit valamelyik körzet névjegyzékébe választójogosultként felvettek, és ezt a névjegyzék kivonatával igazolta.²⁶ A másik jelentős, a választójog csorbítását eredményező, jogfosztónak minősíthető intézkedés – a kommunista interpretációban – reakciós és fasiszta csoportok kizárása. Míg 1945-ben mintegy harminc szélsőjobboldalinak minősített szervezetnek a vezetőit, 1947-ben már a korábban választmányi tagokat is megfosztották választójoguktól függetlenül

attól, hogy igazolták-e őket. Az egyhelyben lakási cenzusként 1947. május 1-jét jelölték meg, mellyel kizárták a Felvidékről áttelepített magyarok tömegeit is. Kiesett a választójogból továbbá az is, aki a Magyar Közösségben tisztséget, vagy választmányi tagságot viselt vagy „aki a felszabadító hadsereg elől az ország területéről Németország vagy a németek által megszállott valamely más ország területére távozott, kivéve, ha az 1945. évi október hó 31. napja előtt visszatért”.²⁷

Míg az 1945-ös szabályozás következtében 150 ezer fő került ki a választói névjegyzékből, 1947-ben ez szám már több mint 700 ezer főre emelkedett, amellyel a Magyar Kommunista Párt elérte, hogy a korábban választásra jogosultak mintegy 10 százalékát távol tartsa a szavazóurnáktól.²⁸

Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy ez a fajta adminisztratív „visszaélés” sokkal nagyobb mértékű volt számszerűleg, mint amelyet a választás napján az ún. kékcédulákkal elkövettek. Főként, ha hozzáteszünk, hogy nemcsak az aktív, de a passzív szavazójogot is korlátozták. Így nem indulhatott képviselőjelöltként az a személy, aki a Horthy-korszak kormánypártjainak, a Nemzeti Egység Pártjának, illetve a Magyar Élet Pártjának képviselőjében országgyűlési tagja, képviselőjelöltje volt, de az sem, aki fasiszta irányú hírlapnak vagy folyóiratnak főszerkesztője, felelős szerkesztője, főmunkatársa, vagy kiadója volt. Ennek értelmében az ellenzék egyik legtekintélyesebb tagja, Sulyok Dezső is elvesztette választhatóságát, mivel a Nemzeti Egység Pártjának listáján jutott képviselőséghez 1935-ben. Ennek okán is nevezték az új szabályozást akkoriban „Lex Sulyok”-ként.²⁹ Emellett nyilvánvalóan diszkriminatív jellege volt annak a rendelkezésnek is, miszerint azok a pártok, amelyeknek az 1945-ben megtartott nemzetgyűlési választáson való részvételi jogát

az Országos Nemzeti Bizottság megállapította, más teendőjük nem volt az induláshoz, csak az erre irányuló szándékukat, míg a többi szervezet hátrányból indult hiszen nem csak ajánlásokat kellett gyűjtenie, de az illetékes szerv jóváhagyását is meg kellett szereznie.

A köztársasági elnök az új választójogi szabályozást követően, 1947. július 25-ei határozatával feloszlatta a nemzetgyűlést és az új országgyűlést szeptember 16-ára hívta össze, amelynek alapján Rajk László belügyminiszter augusztus 31-ére kitűzte a választásokat.³⁰ Az Országos Nemzeti Bizottság döntésének értelmében az alábbi pártok szereztek jogosultságok az induláshoz: Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Keresztény Női Tábor, Magyar Radikális Párt, Demokrata Néppárt, Magyar Függetlenségi Párt, Független Magyar Demokrata Párt, Polgári Demokrata Párt és Katolikus Néppárt. Bár adminisztratív akadályokat állítottak a Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt koalícióján kívül eső pártok elé, hátráltatva a választásra való felkészülésüket, önmagában a kommunisták számára a minél inkább töredezett „polgári” oldal volt kívánatos, így néhány jelentéktelenebb szervezetet leszámítva valamennyi jelentkezőt nyilvántartásba vettek.³¹

A Szociáldemokrata Párt már július közepén megalkotta választási programját, amelynek gazdaságpolitikai alapját a hároméves terv megvalósítása, a szervezetesítés, illetve a nagyipar államosítása képezte. A hároméves tervvel azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy az ipari termelés értéke megkétszereződjék és jelentősen meghaladja az utolsó békeév termelési értékét, amellyel biztosítható, hogy az életszínvonal mintegy 20 százalékkal túllépi a békebeli átlagszínvonalat. Ezen

túl belpolitikai téren a köztársaság stabilizálódását a két munkáspárt további együttműködésében jelölték meg.³² A Magyar Kommunista Párt szintén programjának középpontjába helyezte a hároméves terv megvalósítását, a nagybankok államosítását és ígéretei között szerepelt már a hároméves terv első évében a munkabérek és fizetések 35 százalékos emelése. Programjukban ekkor még a magántulajdon szentségét és sérthetetlenségét hirdették, illetve fontosnak tartották kiemelni, hogy tiszteletben tartják a magyar nép vallásos hitét. Mindezek mellett ideológiájuk alapját képezte továbbra is a reakció, a „régí rend embereivel” szembeni erőteljes fellépés.³³ A Nemzeti Parasztpárt ugyancsak kiállt a magántulajdon mellett, valamint a paraszti érdekvédelem megteremtését és az agráröllő megszüntetését sürgette. A nincstelen falusi lakosság helyzetét különböző juttatásokkal –pl. ingyenes legelő- és erdőhasználat – kívánta javítani. Hasonlóan az előző két párthoz, ők is szükségét látták bizonyos szektorok államosításának. A Kisgazdapárt – ahogy 1945-ben is – a független, szabad, demokratikus, polgári berendezkedés védelmét tűzte zászlajára, amelynek fontos eleme volt a magántulajdon védelme, a magas életszínvonal megteremtése, a polgárosodás lehetőségének biztosítása a társadalom valamennyi rétege számára.³⁴ A Polgári Demokrata Párt határozottan kiállt az emberi és polgári szabadságjogok érvényesítése mellett. Programjukkal elsősorban a városi kispolgárságot célozták meg. Bizonyos fokú lojalitásukról is tanúbizonyságot tettek azzal, hogy a hároméves terv sikeréhez való hozzájárulásukról biztosították a munkáspártokat. A Magyar Radikális Párt – Peyer Károly korábbi szociáldemokrata vezetővel soraiban – magát antifasiszta pártnak deklarálva kiállt a földreform és az államosítások, valamint a nagytőke túlkapásainak ellensúlyozása mellett. A Kisgazdapárt újabb szakadásával létrejött Független Magyar Demokrata Párt a polgári

szabadságjogok teljeskörű érvényesítését állította programja középpontjába. Kiálltak a magántulajdon védelme mellett, és elvetették a további államosítási terveket. A Pfeiffer vezette Magyar Függetlenségi Párt nemzeti és polgári alapon állt, ennek szellemében elutasította a marxista szellemiséget és a társadalmi osztályszemléletet. Emellett síkra szállt a választójogi törvény igazságos módosítása mellett is. A Barankovics-féle Demokrata Néppárt a keresztény állameszme érvényesítését tűzte ki célul. Programjuk emellett tartalmazta a valódi önkormányzatiság, a személyi szabadságjogok és a vallásszabadság érvényesítését is. Külpolitikai céljuk Magyarország teljes függetlenségének helyreállítása volt. A Slachta Margit irányította keresztény világnézeti alapokon álló Keresztény Női Tábor programja a nők gazdasági és állampolgári érvényesülését tűzte ki célul.³⁵

A választások előtt a közélet állapotát leginkább a ziláltság jellemezte: a Kisgazdapárt széttűzése, a Magyar Szabadságpárt kivéreztetése és a koalíciós pártokkal szembeni oldal széttöredezettsége mellett megalkotta egy több elemében jogfosztó, a választójogból állampolgárok százazreit kizáró választójogi törvény. Mindezekkel azonban a választások antideokratikus befolyásolása nem ért véget, sőt, folytatódott a választói névjegyzékek összeállításánál. Farkas Mihály, az Összeíró Bizottságok kommunista párti tagjait arra utasította, hogy érék el minél több más pártra szavazó kizárását a névjegyzékből, amely főként a kisgazdák szavazótáborát érintették. A törvénytelen módon és a kommunista hatalmi törekvések szolgálatába állított névjegyzékből kizártak, illetve a jogosultak kihagyása is jelentősen befolyásolták a választások eredményét, akkor is, ha a tiltakozások hatására történtek korrekciók, és kizárt személyeket visszavettek a névjegyzékbe. Farkas Mihály hozzájárulását adta

például mintegy 30 ezer szociáldemokrata szavazó visszavételéhez a fővárosban és környékén.³⁶

A legnagyobb visszhangot kiváltó csalás kétségkívül a választás napján történt, miután a névjegyzékkivonatokkal történő lakóhelyen kívüli szavazás lehetősége adott volt, amelynek kihasználására a kommunisták tudatosan készültek. A kommunisták a szavazás napjára feltehetően mintegy százezer hamis névjegyzékkivonatot szereztek meg, melyekkel aktivistáik szavazókörből szavazókörre jártak és a birtokukban lévő kékcédulákkal több helyen is leadták szavazataikat. Az akciót igyekeztek a lehető legnagyobb titokban tartani, a főszervezők csak a szavazást megelőző napon vagy aznap reggel tájékoztatták a teendőkről az aktivistákat és adták át nekik a kékcédulákat.³⁷

A törvénytelen módon leadott szavazatok számát pontosan nehéz megbecsülni, bár Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a jelentése szerint a választói névjegyzékkivonattal országosan 62981 fő adta le a szavazatát,³⁸ ám ez a szám minden bizonnyal nem fedi a valós adatokat. Bár a kékcédulákból a szociáldemokraták is kaptak, ők azonban nem használták fel, sőt, miután a családsorozat napvilágot látott, a többi párttal együtt még aznap tiltakoztak. Miután Rajk belügyminiszter semmit nem tett a kékcédulákkal történő törvénytelen szavazások leállításáért, a szociáldemokrata Ries István igazságügyminiszter ügyészeket küldött az eset kivizsgálására, akiket azonban a belügyminiszter utasítására a rendőrség nem engedett be a szavazóhelyiségekbe.

A kékcédulás választásokon a Magyar Kommunista Párt 22,25%-ot, a Demokrata Néppárt 16,5%-ot, a Kisgazdapárt 15,34%-ot, a Szociáldemokrata Párt 14,86%-ot, a Magyar Függetlenségi Párt 13,43%-ot, a Nemzeti Parasztpárt 8,28%-ot, a Független Magyar Demokrata Párt 5,25%-ot, a Magyar Radikális Párt 1,71%-ot, a Keresztény Női Tábor 1,39%-ot, a Polgári Demokrata Párt pedig 1%-ot szerzett.³⁹ Bár a választásokon a kommunisták nyertek, az 1945-ös nemzetgyűlési választásokhoz képest a választók ideológiai összetételében jelentős változás nem történt. A polgári erők, ha szétaprózódott pártokban megjelenve is, de újra többséget kaptak, minthogy azonban a kommunista pártnak érdekében állt hatalmi pozíciójának megerősítése ezért másik négy párttal – a kisgazdákkal, a szociáldemokratákkal, a Parasztpárttal és a Radikális Párttal – együtt a bírósághoz fordult a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítése érdekében. Ennek az lett az eredménye, hogy a Választási Bíróság 1947. november 20-án hozott ítéletével a Magyar Függetlenségi Párt listáján megválasztott képviselők mandátumát megsemmisítette,⁴⁰ amellyel a baloldal megszerezte az abszolút többséget az országgyűlésben.

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

Jegyzetek

- ¹ Dezső Márta – Kukorelli István: Országgyűlés. In: *Alkotmánytan I.* Szerk. Kukorelli István. Budapest, Osiris, 2007, 337.
- ² 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1945/4, 42.
- ³ V. M. Molotov és Rákosi M. elvtársak 1947. április 29-i megbeszélésének lejegyzett szövege. In: *Moszkvának jelentjük...Titkos dokumentumok 1944–1948.* Szerk. Izsák Lajos – Kun Miklós. Budapest, Századvég, 1994, 206.
- ⁴ V. M. Molotov, L. P. Berija, G. M. Malenkov és A. I. Mikojan közlései Sztálin számára a magyarországi helyzetről, Moszkva, 1945. november 10. In: *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október–1948. június.* Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2005, 167.
- ⁵ Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949.* Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 303.
- ⁶ A Baloldali Blokk elnevezésű egységbe tömörült az MDP, az SZDP és az NPP. Bár nem párt, jelentőségét tekintve idesorolható még a Szakszervezeti Tanács is.
- ⁷ *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Szerk. Horváth Júlianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág, 2003, 12.
- ⁸ 1946. március 10–12. A B-lista bizottságok összetételéről, a Kisgazdapártból történő kizárásokról és a Baloldali Blokk határozatára adott válaszlól. Rákosi Mátyás beszámolója a Magyar Kommunista Párt Parlamenti Frakciójának. In: *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Szerk. Horváth Júlianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág, 2003, 213–214.
- ⁹ Hubai László: A magyar társadalom politikai tagoltsága és az 1947-es választások. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949.* Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 106–107.
- ¹⁰ 1945. évi VIII. törvénycikk a nemzetgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1945/4, 41.
- ¹¹ A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének határozata. 1947. április 4. In: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948.* Szerk. Rákosi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1979, 470., 472.
- ¹² Jegyzőkönyv az 1947. évi június 2-án déli 1 órakor Dinnyés Lajos elnökle alatt tartott rendkívüli minisztertanácsról. In: *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19.* Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2000, 111–113.
- ¹³ A politikai válságot szavazócédulákkal oldjuk meg. Szakasits elvtárs beszéde Magyaróváron, *Szegedi Népszava*, 1947. július 3. 1.
- ¹⁴ Holnap mutatkozik be a parlamentben a Dinnyés-kormány, *Világ*, 1947. június 10. 1.
- ¹⁵ Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez, *Társadalmi Szemle*, 1997/8–9, 145–146.
- ¹⁶ Az MKP Szervező Bizottságának irányelvei a választásokkal kapcsolatos teendőkről. In: Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Halványkék választás Magyarország – 1947.* Budapest, Kairosz, 2001, 57–60.
- ¹⁷ Dinnyés miniszterelnök: „A választás tiszta és szabad lesz”. Minden párt teljesen külön listával indul – a köztársasági elnök és a miniszterelnök beszédei Debrecenben, *Vásárhelyi Független Újság*, 1947. július 1. 1.
- ¹⁸ A választójogi törvénytervezetről. Jegyzőkönyv, mely felvetetett 1947. július 8-án déli 12 órakor kezdődött pártközi értekezleten. In: *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Szerk. Horváth Júlianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág, 2003, 517–532.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv az 1947. évi július hó 15-én délután 6 órakor Dinnyés Lajos elnökle alatt tartott minisztertanácsról. In: *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19.* Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2000, 515.
- ²⁰ Jegyzőkönyv az 1947. évi július hó 15-én délután 6 órakor Dinnyés Lajos elnökle alatt tartott minisztertanácsról. In: *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19.* Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2000, 506.
- ²¹ A nemzetgyűlés 142. ülése 1947. július hó 16-án, szerdán, Szabó Árpád elnökle alatt. In: *Az 1945. november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója, VIII. kötet, (133–148. ülés, 1947. június 24.–1947. július 25.).* Budapest, Athenaeum, 1952, 425–426.
- ²² A nemzetgyűlés 145. ülése 1947. évi július. hó 22-én, kedden, Szabó Árpád és Kossa István elnökle alatt In: *Az 1945. november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója, VIII. kötet, (133–148. ülés, 1947. június 24.–1947. július 25.).* Budapest, Athenaeum, 1952, 445–446.
- ²³ A nemzetgyűlés 146. ülése 1947. évi július hó 23-án, szerdán. A nemzetgyűlés 146. ülése 1947. évi július hó 23-án, szerdán. In: *Az 1945. november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója, VIII. kötet, (133–148. ülés, 1947. június 24.–1947. július 25.).* Budapest, Athenaeum, 1952, 530.
- ²⁴ A törvény szövegét lásd: 1947. évi XXII. törvénycikk az országgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1947/16, 384.
- ²⁵ Hubai László: „Nem otthon szavazok”: választási turizmus Magyarországon (1948–2010), *História*, 2010/5, 24–25.
- ²⁶ 1947. évi XXII. törvénycikk az országgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1947/16, 384.
- ²⁷ 1947. évi XXII. törvénycikk az országgyűlési választásokról, *Rendőrségi Közlöny*, 1947/16, 382.
- ²⁸ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000, 259.
- ²⁹ Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994.* Budapest, Napvilág, 2010, 426.
- ³⁰ Abelügyminiszter 195.780/1947. B.M. számú rendelete a rendőrhatalóságoknak és a rendőrszerveknek az országgyűlési képviselőválasztásokkal kapcsolatos eljárása tárgyában, *Rendőrségi Közlöny*, 1947/16, 385.
- ³¹ Balogh Sándor: Együtt vagy egyedül, *História*, 1985/5–6, 63.
- ³² A Szociáldemokrata Párt választási programja. In: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948.* Szerk. Rákosi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1979, 485–493.
- ³³ A Magyar Kommunista Párt választási felhívása. In: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948.* Szerk. Rákosi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1979, 495–498.
- ³⁴ Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* Budapest, Akadémia, 1976, 321.
- ³⁵ Izsák Lajos: A parlamentarizmus veszített csatája – 1947. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010.* Szerk. Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 246–251.
- ³⁶ Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon 1947.* Budapest, IKVA, 1992, 50–55.
- ³⁷ Vas Zoltán: Az MKP és az 1947-es választások. *História*, 1980/3, 17.
- ³⁸ Péter Gábor jelentése a névjegyzék kivonattal szavazók számáról (1947. szeptember 2.). In: Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Halványkék választás Magyarország – 1947.* Budapest, Kairosz, 2001, 268–269.
- ³⁹ Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet. A választások története és politikai geográfiája.* Budapest, Napvilág, 2001, 79.
- ⁴⁰ A Választási Bíróság ítélete (1947. november 20.) In: Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Halványkék választás Magyarország – 1947.* Budapest, Kairosz, 2001, 347–350.

1948

Az agrártársadalom megfélemlítése: kuláküldözés

1948–

A földosztással felszámolt nagybirtok, az államosításokkal megszüntetett magántőke, a politikai ellenfelek felszámolása, az egyházak ellehetetlenítése után a kapitalizmus utolsó maradványának is nevezett, kuláknak bélyegzett gazdák számítottak a rendszer legfőbb ellenségeinek. A *kulák* szó az orosz nyelvből ered, jelentése ököl, amelyet a Szovjetunióban már az 1920-as években alkalmaztak a nagygazdák megkülönböztetésére.¹ Magyarországon a kommunista diktatúra első éveitől használták ugyan a megjelölést, de ekkor még igen gyakori volt a „nagygazda” vagy a „zsírosparaszt” elnevezés is.² Jóllehet az 1950-es évek első felében fennmaradtak ezek a formák is, egyre inkább a megbélyegzettséget sokkal markánsabban magában hordozó kulák megnevezés vált bevetté.

A paraszti társadalmon belül ennek a gazdaelitnek is nevezhető csoportnak a tagjai rendelkeztek a legnagyobb önálló birtokkal, sőt földjeik műveléséhez olykor még bér munkást is foglalkoztattak. A szovjet mintájú gazdasági modellnek megfelelően az agráriumban elérendő legfőbb célnak a kollektivizálás mind teljesebb körű megvalósítását tekintették. Ez együtt járt a magántulajdon fokozatos felszámolásával, az egyéni gazdaságok ellehetetlenítésével. Ennek a politikának a jegyében a kuláknak minősített gazdákat egyre nagyobb mértékű kötelezettségekkel terhelték.

Ebben a helyi társadalmak életére is meghatározó befolyással bíró gazdaelitben látta a pártállam a szocializmus

építésének, a kollektivizálás megvalósításának legfőbb gátját, ezért már a párt létrejöttkor a programnyilatkozatban egyértelműen állást foglaltak a kizsákmányolóknak nevezett kulákok korlátozására vonatkozóan: „A további feladat: fokozottan védeni a dolgozó parasztságot a falu kizsákmányoló elemeivel szemben is, a kizsákmányolókat korlátozásával, terjeszkedésük meggátolásával.”³

A korlátozó politika első fontos lépéseinek bevezetésére már 1948 nyarán sor került, a földadásvétel szabad forgalmát akadályozó,⁴ illetve a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérletéről szóló intézkedések augusztus végén láttak napvilágot.⁵ A kormányrendelet a földbérlet felső határát 25 kataszteri holdban (kh) maximalizálta. Ennek lényege abban állt, hogy ha a bérlő saját tulajdona és bérleménye a 40 kh-at együttesen meghaladta, akkor az e feletti bérleteket ki lehetett sajátítani. A rendelkezések másik köre a munkaeszközök kisajátításához kapcsolódott. A mintegy 7000 traktor és 13 000 cséplőgép elvételére irányuló kormányrendelet végül november 26-án jelent meg.⁶

Mindezek ellenére Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség (KV) 1949. márciusi beszédében azt mondta, „hogy az eddigi korlátozás meg se kottyant a kulákoknak”, sőt mint fogalmazott, csak tovább gazdagszanak. Az ismertté vált krumplis hasonlattal élve érzékeltette, miért is kell a pártállamnak a dolgozó parasztságot védelmeznie, míg a kuláksággal szemben minden lehető eszközzel

Terménybeszolgáltatás. 1953. Fortepan / Balla Zoltán, 220083

fellépnie: „Ugyanazzal a törvényszerűséggel, amellyel a nagy krumpli felül kerül és a kicsi alul, ha a zsákot rázzuk, a dolgozó parasztság és kulákság közti szabad versenyben feltétlenül a kulák győz és a dolgozó paraszt marad alul.”⁷

Ennek a korlátozó politikának szerves része volt az adóztatás is. A kuláknak minősített gazdák hátrányos megkülönböztetése már a beszolgáltatási kötelezettségek kiszabásánál megtörtént, hiszen a progresszívításra hivatkozva minél nagyobb birtokkal rendelkező valaki, annál nagyobb szorzókulcsot alkalmaztak a beadandó mennyiség meghatározásánál.⁸

Az 1948. június 27-én megjelent 7090/1948. számú kormányrendelettel viszont újabb teher nehezedett azokra a gazdákra, akiknek 15 kh nagyobb olyan birtoka volt, amelynek kataszteri tiszta jövedelme meghaladta a 150 aranykoronát (ak), őket ugyanis mezőgazdaság-fejlesztési járulék fizetésére kötelezték. A jelzett birtokkategória magában foglalta ugyanakkor azoknak a középparasztoknak a nagy részét is, akiket a pártállam meg kívánt nyerni a kollektív gazdálkodásnak, ezért a valójában már kezdetektől kulákadóként is emlegetett mezőgazdaságfejlesztési járulékra kötelezetteknek megemelték az adóalap mértékét. Az 1949-ben módosított rendelet értelmében így már csak olyan birtok után kellett járulékot fizetni, amelynek területe a 25

Házi Árpád (1908–1970) Kommunista politikus. Öt elemi elvégzése után szabósegédként dolgozik, 1929-ben belép a Kommunisták Magyarországi Pártjába, majd a FECSKE kommunista sejt titkára (1931–). A harmincas években többször letartóztatták illegális politikai tevékenység miatt. Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék vezetőségének (1935–) és a Szabó Ellenzék című lap szerkesztőségének tagja (1934–1935). Az MSZDP kispesti szervezetének (1937–) vezetőségi tagja (1941–). 1942-től illegalitásban élt, majd a második világháborút követően részt vesz az MKP létrehozásában. A pestszentlőrinci helyi szervezet titkára. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja (1945–1949), az Ideglenes Nemzetgyűlés tagja, az Állami Ellenőrzési Központ elnöke (1949–1951, 1952–1955), belügyminiszter (1951–1952), az állami ellenőrzés minisztere (1955–1956). 1956 után az egyik faipari vállalat igazgatója nyugdíjazásáig (1964).

kh-at, vagy kataszteri tiszta jövedelme a 350 aranykoronát elérte, illetve meghaladta.⁹ Ennek az adófajtának a jelentőségét az adta, hogy az így megállapított birtokkategória egyúttal a kulákhatár meghúzására is szolgált.

A kulákhatár szempontjából lényeges volt az úgynevezett felszorzás, amelyet már a mezőgazdaságfejlesztési járulék 1949. évi kivetésénél is alkalmaztak. Ennek értelmében a kertet és a szőlőt, gyümölcsöst többszörös területként kellett számba venni. Az eljárás alkalmazása folytán az ilyen jellegű művelés alá eső területekből már egy viszonylag kisebb földdel rendelkező gazda is kuláknak minősülhetett, így lényegében a középparasztság egyes rétegeit is magasabb kötelezettséggel lehetett sújtani. A felszorzás értelmében a kertet és a szőlőt kezdetben háromszoros területként kellett számba venni, ezt később úgy módosították, hogy a zöldség- és gyümölcsöskert már négyszeres, a szőlős terület pedig ötszörös szorzóval számolva szolgált adóalapként.¹⁰

A kuláknak minősített gazdákkal szembeni propagandahadjárat is már 1948 júliusától kezdetét vette. A párt központi lapjában, a *Szabad Nép*ben, illetve a megyei lapokban is tucatjával jelentek meg azok a cikkek, amelyek a kulákgazdák fejére olvasott vétségek tömkelegével igyekeztek ellenük uszítani.¹¹

Hasonlóképp a *Ludas Matyi* karikatúrái is a politikai üzenetközvetítés csatornáivá lettek, és hétről hétre mutatták be a rajzokon azt, hogy a kulákgazdák milyen fondorlatok révén próbálják a népgazdaságot megkárosítani.¹² Ezek az illusztrációk valójában azon vádak alapján készültek, amelyek miatt a kuláknak bélyegzett gazdák jelentős hányadát közellátás veszélyeztetésének vétsége címén bíróság elé citálták. A vádak között szerepelt, hogy a különféle mezőgazdasági munkákat nem kellő időre vagy előírt minőségben végezték el, vagy a beszolgáltatási kötelezettségeiket nem teljesítették, esetleg szennyezett gabonát, felhígított tejet adtak be, illetve feketevágást követtek el. Bár a fenti vádakkal kisebb számban kis- és középparasztokat is bíróság elé idéztek, az osztályszempontú ítélezés jegyében ugyanazért a tettért más büntetést szabtak ki egy kuláknak bélyegzett gazdára, mint egy kis- vagy középparasztra.¹³ Mindezen felül a beszolgáltatás maradéktalan behajtása érdekében indított elszámoltatásokat is a kuláknak nyilvánítottak portáin kezdték, és sok gazdát – főként a déli határsávból – a Hortobágyra hurcoltak.

Nevezett gazdák hátrányos megkülönböztetésére, egyúttal a számbavételükre is szolgáltak az úgynevezett kuláklisták.¹⁴ Az első kuláklisták valójában egyfajta adóösszeírásokként is értelmezhetők, hiszen

a mezőgazdaságfejlesztési járulék 1949. évi módosításával megállapított birtokkategória alapján vették számba a nevezett adó megfizetésére kötelezetteket. Az első kuláklisták készítésekor, a mezőgazdaságfejlesztési járulék bevezetésekor, vagyis 1948-ban, mintegy 66–67 ezerre volt tehető a földterülete alapján kuláknak minősülő gazdák száma.

A mezőgazdaságfejlesztési járulék kivetése miatt készült összeírások a listázásoknak csupán a kezdeti állomását jelentették. A kuláknak minősített gazdákról későbbi időpontokban, sokszor egymástól eltérő okból kifolyólag különféle listákat készítettek: vannak például adóhátralékokat, tervkölsönjegyzésében hátralékos kulákokat rögzítő, vagy éppen a kulákok ingó és ingatlan vagyonainak kimutatását tartalmazó összeírások. Egységes szempontok alapján, országosan elrendelt összeírásokra csak Házi Árpád belügyminisztersége alatt került sor, 1952 októberében.

A kulákoknak minősülő gazdák elleni intézkedések, atrocitások következtében számuk folyamatosan fogyatkozott, így a földterületük nagysága alapján kulák kategóriába soroltak száma 1949-ben 63 300-ra, 1951 januárjában már csak 46 500-ra volt tehető.¹⁵ Az 1952-es összeírások eredményeként 1953 februárjára 71 603 fő szerepelt a kimutatásokban, miközben ekkorra a gazdasajstromban földterülete alapján már csak 38 090 kuláknak minősülő gazdát tartottak nyilván, 1953 nyarára pedig mindössze 13 447 főt tett ki azoknak a száma, akik 25 kh-nál nagyobb földdel, vagy 350 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelemmel rendelkeztek.¹⁶ Mindez jól mutatja tehát, hogy a kuláklisták valójában nem csupán arra szolgáltak, hogy az adók kivetése miatt számba vegyék a megszabott birtokkategóriával rendelkező gazdákat, hanem a listázással egyértelműen a falusi osztályellenség összegyűjtése, valamint

hátrányos megkülönböztetése volt a cél. Számba vették ugyanis mindazokat, akiknek például kocsmájuk, mézsárszékük volt, kereskedéssel, fuvarozással foglalkoztak vagy éppen azokat, akik a Horthy-korszakban katonai, illetve közigazgatási funkciókat töltöttek be, de akár az ő özvegyeiket is.¹⁷

A kuláklistákról ténylegesen soha nem lehetett lekerülni, hiszen a hátrányos megkülönböztetést, a politikai megbélyegzettséget tovább hordozták azok is, akik a rájuk nehezedő terhek miatt földjüket felajánlották az államnak, a helyi termelőszövetkezeti csoportnak (tszcs), vagy akiket az állam birtokelkobzások révén maga fosztott meg tulajdonától, és így földterületük alapján már nem számítottak kuláknak. Az ellehetetleníteni kívánt kuláknak minősített gazdákkal szemben nem egyszer alkalmazták a vagyonek kobzást, amely lehetett egy meghatározott összeget kitevő, ám sor kerülhetett teljes körű vagyonek kobzásokra is. Ez utóbbi sok esetben vezetett egyúttal családok visszafordíthatatlan ellehetetlenítéséhez.¹⁸

A Központi Vezetőség június 27–28-ai ülésén elfogadott júniusi határozat viszont elviekben megszüntette a kuláklistákat. Ez a döntés valamelyest enyhülést hozott a kuláknak minősített gazdákkal való bánásmódot illetően, ám üldöztetésük nem ért véget. A politikai életben bekövetkezett fordulat hatására Rákosi némileg háttérbe szorult ugyan, de a szavai továbbra is nagy súllyal estek latba. Jól jelzi ezt, hogy nem sokkal a júniusi határozat után, a budapesti pártaktíván 1953. július 11-én elmondott beszéde mértékadó lett, és többek között a kulákoknak minősített gazdákkal szemben folytatandó politika meghatározójává is vált. Ebben a beszédeben hangzott el az a közismert mondat, miszerint „a kulák kulák maradt, listával vagy lista nélkül”.¹⁹

Bár a júniusi határozat kimondta, hogy a kulákliság eltörlése mellett meg kell szüntetni ezen személyek zaklatását is, hozzátették, hogy mindezt „a kulákság korlátozásának és elszigetelésének politikáját” fenntartva kell megvalósítani. Mindez egyet jelentett voltaképpen azzal, hogy az egyszer kizsákmányolónak, és ezáltal ellenségnek minősített gazdaelit képező kulákok továbbra is ellenségnek minősültek.

A kulákság fogalmi meghatározása 1954 januárjától változott, így az a gazda számított kuláknak, akinek a tulajdonában lévő összes földterület a 25 kh-t és a 350 aranykorona értéket együttesen meghaladta, illetve, ha földterülete ezt a határt nem is érte el, állandóan egy vagy több mezőgazdasági alkalmazottat foglalkoztatott. Fontos, hogy a korábban említett felszorzás megszűnt, tehát a szőlő, kert és gyümölcsös területeket nem lehetett többszörös szorzóval számítani.²⁰

Jegyzetek

- ¹ Lásd még: Szakács Sándor: Az ötvenes évek agrárpolitikája – különös tekintettel a „kulákkérdésre”. In: 1956 és a magyar agrártársadalom. Szerk. Estók János, Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2006, [34–66.] 46–47.
- ² Részletesebben lásd: Bolgár Dániel: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In: Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában. Szerk. Horváth Sándor, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2008, 50–93.
- ³ A Magyar Dolgozók Pártjának határozatai, 1948–1956. Szerk. Habuda Miklós – Rákosi Sándor – Székely Gábor – T. Varga György – Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 22.
- ⁴ 8990/1948. Korm. r. a mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának korlátozása tárgyában. Magyar Közlöny, 1948. 08. 28. 1875. Varga Zsuzsanna: Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelősövetkezetek Magyarországon, 1949–1989. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2014, 81.
- ⁵ 9000/1948. Korm. r. a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérletéről. Magyar Közlöny, 1948. 08. 29. 1923–1925.; Varga Zsuzsanna: Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelősövetkezetek Magyarországon, 1949–1989. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2014, 75., 81.
- ⁶ Nagy József: A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években. Múltunk, 1999/3, [41–97.] 49–51.
- ⁷ Rákosi Mátyás: Pártunk feladatai. Beszéd és zárszó az MDP Központi Vezetőségének 1949. március 5–6-i ülésén. In: Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát. Budapest, Szikra, 1949, 167.

Rákosi hatalma újbóli megerősödésének következményeként 1955 tavaszától a kulákok elleni fellépés újabb lendületet vett és bármely kötelezettség elmulasztása ismét súlyos szankciók alkalmazását vonta maga után. Az állampárt a szocializmus építésére vonatkozó elképzeléseiből, illetve ezzel együtt osztályharcos szemléletéből nem kívánt engedni. Az addigi korlátozások és súlyos szankciók alkalmazása következtében 1955-ben már csak 1780 gazda rendelkezett 25 kh feletti földterülettel. Világosan és tisztán látható tehát, hogy a pártállam eltörlésén túlmenően tovább annak irányába, hogy a gazdaelit képező társadalmi csoportokat, és ezzel együtt az egyéni gazdálkodást is teljesen felszámolja.

TÓTH JUDIT

- ⁸ Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Békéscsaba, Tevan, 1992, 87–116.; Szabó Károly – Virágh László: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953). Medvetánc, 1984/2–3, 159–179.
- ⁹ 4113/1949. (VI. 26.) Korm. rendelet az 1949. évi mezőgazdaság-fejlesztési járulék kivetése tárgyában.
- ¹⁰ A felszorzásról lásd: Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Békéscsaba, Tevan, 1992, 106.; Nagy József: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei, 1945–1956. Politikatörténeti Füzetek, XXX. Budapest, Napvilág, 2009, 177.; Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Argumentum – Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2008, [261–345.] 288.
- ¹¹ Részletesebben lásd: Tóth Judit: Kulákellenes propaganda a Pest Megyei Népújságban. In: Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 1. Szerk. Horváth Gergely Krisztián Budapest, MTA BTK – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018, 383–409.
- ¹² Tóth Judit: Kulákbánat. Kulákellenes propaganda a Ludas Matyiában. Budapest, Világok, 2021.
- ¹³ Részletesebben lásd: Zinner Tibor – Szakács Sándor – Habuda Miklós – Svéd László – Szomszéd Imre – Markó György – Balogh Margit: Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Budapest, Zrínyi – Új Magyarország, 1991.; Kahler Frigyes: Szemtől szembe a múlttal. Válogatott írások. Budapest, Kairosz, 1999.; Tóth Judit: Padlóssöprések kora. A beszolgáltatás Pest megyében. Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2011.
- ¹⁴ A kutatások eddigi állása szerint egyedülálló módon Pest megyében úgynevezett társadalmi listák is készültek. Tóth Judit: Kulákliság, társadalmi listák Pest megyében. In: Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 2. Szerk. Horváth Gergely Krisztián. Budapest, MTA BTK – NEB, 2019, 61–80.
- ¹⁵ A KSH Mezőgazdasági Főosztályától érkezett kimutatások Rákosi Mátyás részére. (1951. 02. 01.). Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 65. cs. 63. ő. e.
- ¹⁶ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 134. ő. e. 1953. szeptember 2.
- ¹⁷ Lásd még: Kávási Klára: Kulákliság. Budapest, Agora, 1991.
- ¹⁸ Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon, 1945–1989. Budapest, Zrínyi, 1993, 192.
- ¹⁹ Rákosi Mátyás beszéde a budapesti pártaktíván, 1953. július 11-én. Vö. Papp István: Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz, 2017, 123–124.
- ²⁰ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 154. ő. e. 1953. december 30.

A mezőgazdaság kollektivizálása

1948–

Magyarországon az 1945-ben végrehajtott földosztással felszámolták a nagybirtokrendszert és a birtokstruktúrában jelentős változások következtek be.¹ Ennek folytán a paraszti társadalmon belül a legnagyobb önálló gazdasággal bírók – akik földterületük nagysága alapján valójában inkább tekinthetők középparasztnak – kulák-bélyeget kaptak, és a rendszer ellenségnek minősítette őket. Az agráriumot illetően a Rákosi-rendszer legfőbb célja a szovjet mintának és akaratnak megfelelően az egyéni gazdaságok felszámolásával a közös gazdálkodásra való áttérés, azaz a kollektivizálás megvalósítása volt. Az egyéni gazdálkodás perspektívájának ellehetetlenítése érdekében a pártállam egyre nagyobb mértékű kötelezettségekkel terhelte a parasztságot, ezen belül is főként a módosabb gazdákat. Mindeközben a dolgozó parasztsággént aposztrofált kis- és középparasztságot a hatalom igyekezett saját elképzeléseinek, a kollektív gazdálkodás gondolatának megnyerni.

1948 elején Nagy Imre vezetése alatt álló Falusi, későbbi nevén Agrárpolitikai Bizottság kapott megbízást arra, hogy dolgozza ki a szövetkezetpolitikai irányelveket. Az elkészült tervezet Nagy Imre szemléletét tükrözve fokozatos, lassú átmenet mellett képzelte el a kollektivizálást. Az 1948. április 22-i ülésén még a Politikai Bizottság is elfogadta ezt, sőt a fokozatosság mellett hangsúlyozta azt is, hogy a szervezés csak a parasztság önkéntes elhatározásán alapulhat. Mindezek következtében pedig úgy látta, hogy a mezőgazdasági termelésben a szövetkezeti szektor még jó ideig nem játszhat döntő szerepet.²

Főként a Jugoszláviát elítélő 1948. június 18-i Kominform határozat hatására a kollektivizálás kérdésének megítélésében is változás állt elő. Bár Gerő, mint a gazdaságpolitika első számú felelőse már 1947 őszén megkapta az agrárpolitika felügyeletét is, de Nagy Imre és elképzeléseinek háttérbe szorítása csak 1948 nyarára következett be, amelyről a nyilvánosság Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án, Kecskeméten elmondott beszédéből értesülhetett: „Két út áll a magyar dolgozó parasztság előtt. Az egyik út a régi, a megszokott, a túlzásba vitt egyéni gazdálkodás, ahol mindenki csak magával törődik, ahol az az elv uralkodik, hogy aki bírja marja. Ennek az elvnek elkerülhetetlen, törvényszerű következménye az, hogy a nagy halak megeszik a kis halakat, a nagy kulák gazdák tovább erősödnek, tovább gazdagodnak és tönkreteszik a gyengébb dolgozó parasztságot.”³ A kecskeméti beszéd, illetve annak idézett sorai a kollektivizálás nyitányaként vonultak be a hazai történetírásba. Az első termelőségcsoporthoz (tszcs) ugyan valóban meg is alakultak már 1948 második felében, a tömeges szervezés viszont csak 1949-től vette kezdetét.

Az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén Rákosi a kollektivizálás ütemezését még az alábbiak szerint tartotta kívánatosnak: „Nekünk ezt a kérdést 3–4 éven belül oda kell vinni, hogy a magyar parasztság 90%-a és a magyar föld 95%-a rendes szocialista, közös, társas művelésben művelje a földjét.”⁴ Az irányszámokat azonban hamarosan finomították. A Politikai Bizottság 1949 márciusában hozott határozatában leszögezte, hogy az első ötéves terv során véghez

kell vinni a kisparaszti gazdálkodásról a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérést. A tervek azt irányozták elő, hogy 1954-re az ország földterületének 60%-át a termelőszövetkezetek (tsz), 6%-át pedig az állami gazdaságok műveljék.⁵

Az MDP vezetése 1949 tavaszán egyértelműen úgy értékelte a helyzetet, hogy a kollektivizálás csak a középparasztság támogatásával valósítható meg, ezért fontosnak vélték azt a nyitást, amellyel ezt a társadalmi réteget a maguk oldalára tudják állítani. Úgy vélték, amennyiben a középparasztságot nem tudják a saját „szekerükre ültetni”, akkor veszélyeztetik az 1950-ben induló első ötéves terv agrárvonatkozásainak, legfőképpen a kollektivizálásnak a sikerét, végső soron pedig a szocializmus falvakban való építését.⁶

Az 1949-ben meginduló szervezés csak igen szerény eredményeket hozott. Rákosiék ezzel szembesülve úgy döntöttek, más módszerekhez nyúlnak, és 1950-ben már előre meghatározták, hogy az egyes megyékben hány új tsz-t kell létrehozni az adott évben. A fejlesztés üteméről az MDP Politikai Bizottsága 1950. január 26-án határozatot is hozott.⁷ Az ezt megelőző napon, 1950. január 25-én pedig a termelőszövetkezeti csoportok és a gépállomások dolgozóinak első országos tanácskozása zajlott, ahol Rákosi is beszédet mondott, és az ötéves terv szellemiségéhez igazodva kijelentette, „hogy az egyéni gazdagodás legbiztosabb útja a szövetkezeti vagyon növelése”.⁸

Az ötéves terv meghirdetésével, Rákosi említett beszédével, illetve a PB határozatával 1950 januárja tehát nagyon erős kezdettel, a szervezést új alapokra helyező nagy nekifeszüléssel indult. Ennek ellenére akadtak olyan területek, ahol a szervezés üteme elmaradt a tervezettől. A kollektivizálás léptéke, főleg az év

második felére, ugyanakkor már jelentős méreteket öltött. Az ősszel induló nagyszabású tagosítások – amelyek eredendően a szétaprózott birtoktestek egy tagban való tömörítése révén a mezőgazdasági termelés ésszerűsítését, növelését, gazdaságosabbá tételét célozta – a Rákosi-korszakban egyértelműen a gazdák ellehetetlenítését szolgálta. A tulajdonosok a tagosítás alá vont földjük helyett szerződésben rögzített módon csereingatlant kaptak, ám ezek sok esetben minőségükben vagy elhelyezkedésükben az eredeti földterülethez képest jóval kedvezőtlenebb kondíciókkal bírtak, és ezáltal elfogadhatatlanok voltak.⁹ E folyamat mellett a sokkal intenzívebb szervezés és a növekvő beszállítási terhek következtében a nagygazdák jelentős része kényszerült vagy kényszerítették őket a földtől való megválásra. Mindezek hatására 1950 decemberéig összesen 2185 termelőszövetkezet alakult, 1951 végére a számuk több mint duplájára, 4625-re nőtt, 1952 végére pedig már az ötezret is átlépve, 5110-re emelkedett.¹⁰

Az 1951. évi kiugró gyarapodás egyik legfőbb oka az volt, hogy az MDP 1951. évi II. kongresszusa tiszteletére a tszcs-k számának növelése érdekében indítottak versenymozgalmat. A verseny eredményeként Magyarországon elsőként 1951. február 18-ra Túrkeve szövetkezeti város lett.¹¹ Ez azt jelentette, hogy a termelőszövetkezeti művelés alá vont terület a településen meghaladta a 80%-ot.

Az 1953. júniusi határozat lehetővé tette a csoportokból való kilépést, illetve, ha a tagság többsége úgy kívánta, akár fel is oszlathattak egy-egy tszcs-t. Kimondták ugyanakkor azt is, hogy „a termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja”, ám az erőltetett kollektivizálással szemben inkább a meglévő tsz-ek hatékonyságát kívánták növelni.¹²

Kézi kaszás aratás, a kalászkodat marokszedő gyűjti, 1949. Fortepan / Kovács Márton Ernő, 33231

Rákosi hatalmi pozícióinak újbóli megerősödése után 1955 tavaszán egyre nagyobb lendülettel megindult a kollektivizálás második hulláma is. A parasztságban még elevenen élt az előző kampány emléke, és noha sokan 1955 őszén rákényszerültek a belépési nyilatkozat aláírására, néhány hónap múlva minden lehetőséget megragadtak, hogy kibújjanak a közös gazdálkodás alól. A kilépési törekvések 1956 nyarán tovább erősödtek, és a helyzet főként a Dunántúl megyéiben (Zala, Vas, Baranya, Somogy és Győr-Sopron) vált egyre kritikusabbá. A kialakult körülmények a termelésre is erősen hatottak, a tévesztésről terjedő hírek ugyanis bizonytalanságban tartották az egyéni gazdálkodókat, ez pedig visszahatott a termelési kedvükre is. Az aszályos

időjárás mellett így ennek is szerepe volt abban, hogy az 1956. évi gabonatermés 400 ezer tonnával elmaradt a tervezettől. Már 1956 elejétől sokasodtak és általános is érzékelhetővé váltak a politikai, a társadalmi és a gazdasági élet területén meglévő feszültségek. Különösen kiélezetten jelentkezett a krízis a mezőgazdaságban, a gazdálkodók körében rendkívül nagy volt az elégedetlenség és az elkeseredettség.¹³

Az állampárt ugyanakkor a szocializmus építésére vonatkozó elképzeléseiből, illetve osztályharcos szemléletéből a sokasodó problémák ellenére sem kívánt engedni. A pártállami törekvés szilárdan tartotta magát, és haladt tovább annak irányába, hogy a gazdaéletet

Kádár János (1912–1989) Csermanek János néven született Fiumében. Iskoláit Budapesten végezte, 1929-ben irodagépműszerész képesítést szerzett. 1930-ban belépett a KIMSZ és a KMP soraiba. Többször letartóztatták. 1941-től a KMP-ben kap fontos pozíciókat, majd a feloszlott KMP utódjaként létrejött Békepárt vezetője. 1944 folyamán két alkalommal letartóztatták, mindannyiszor sikeresen megszökött. 1945-től részt vett a törvényhozásban, belügyminiszter lett 1948-ban. Belügyministersége alatt tartóztatták le a Mindszenty-, a Rajk-, a szociáldemokrata-, az ún. tábornokperek, valamint több gazdasági per későbbi elítélteit, kivégzettjeit. 1950-ben saját kérésére felmentették belügyminiszteri tisztsége alól. 1951. április 20-án letartóztatták, többekkel együtt (pl. Donáth Ferenc, Kállai Gyula) perbe fogták, 1952 decemberében pedig a Legfelsőbb Bíróság koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházra ítélte, ahonnan 1954 júliusában szabadon bocsátották. 1956 júliusában – Rákosi főtitkári felmentésével egyidőben – a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagjává, 1956. október 25-én a KV első titkárává, majd 28-án elnökévé választották. 1956. október 30-tól a Nagy Imre-kormány államminisztere, illetve az ekkor létrehozott MSZMP Intéző Bizottságának tagja. 1956. november 1-jén Münnich Ferencsel a budapesti szovjet nagykövetségre ment, hogy aztán Tökölről Moszkvába repülve ott tárgyalásokat folytasson. 1956. november 4-én a Hruscsovvá történt ungvári találkozó után Szolnokra érkezett s bejelentette a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását és a Vörös Hadsereg intervencióját. A forradalmat követő megtorlás legfőbb politikai felelőse, hozzájárult Nagy Imre és társai kivégzéséhez. Ettől kezdve az újraépülő kommunista egypárti diktatúra egyszemélyi vezetője. A nyugati világ kezdetben elutasította személyét, de később fokozatosan megváltozott. Ennek szimbolikus eseményeként értékelték VI. Pál pápa lépését, aki 1977. június 9-én audiencián fogadta Kádárt. Alakja egygyé vált a forradalom leverését követő szocialista időszakkal, vagyis a „Kádár-korszakkal”, „Kádár-rezsimmel”. 1985 márciusában az MSZMP XIII. kongresszusán ugyan megválasztották a Központi Bizottság főtitkárává, de az MSZMP-n belül is többen követelték a hatalomgyakorlás addigi módszereinek megváltoztatását. A döntő változást az MSZMP 1988. májusi országos pártértekezletén hozta meg, amikor is kihagyták a Politikai Bizottságból és nem választották meg a párt főtitkárának. Ehelyett egy hatalommal nem járó pártelnöki tisztséget kreáltak számára. 1989 májusában végül e tisztségeből és központi bizottsági tagságából is fölmentették.

képező társadalmi csoportokat, és ezzel együtt az egyéni gazdálkodást is teljesen felszámolja. Rákosi újbóli hatalomra kerülése nemcsak a beszolgáltatást övező ismételt kemény elszámoltatásokat hozta tehát magával, hanem a kollektivizálás újbóli megindítását is. (Ö. Kovács József történész az 1955-ben újrainduló szervezést nem is különíti el az 1948-ban kezdődött szakasztól.)¹⁴

A kollektivizálást azonban a Rákosi-éra alatt a parasztságra nehezedő súlyos adóterhek, a fizikai és a lelki

megtörés megannyi eszközének alkalmazása ellenére sem sikerült maradéktalanul megvalósítani.¹⁵ A Kádár János vezette hatalom a forradalom után be kívánta fejezni mindazt, amit a Rákosi-rendszerben nem sikerült, 1958 végén ugyanis a mezőgazdaság újabb, átfogó átszervezéséről döntöttek. A kollektivizálás harmadik, minden addiginál elsöprőbb hulláma 1961-re fejeződött be.

TÓTH JUDIT

Jegyzetek

- ¹ Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig, 1945-1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyfelszabadulástól napjainkig*. Szerk. Gunst Péter. Budapest, Napvilág, 1998, 285–343.
- ² Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon, 1949–1989*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2014, 59–60.
- ³ Rákosi Mátyás: A dolgozó parasztság a szövetkezés útján. Beszéd a kecskeméti új kenyérünnepen. (1948. 08. 20.). In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 113.
- ⁴ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 52. cs. 4. ő. e. 1948. november 27. Idézi: Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon, 1949–1989*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2014, 64.
- ⁵ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 22. ő. e. 1949. március 3. Lásd még: Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: *Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004*. Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Argumentum – Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2008, [261–345.] 283.
- ⁶ MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 5. ő. e. 1949. március 5–6. Lásd még: Rákosi Mátyás: Pártunk feladatai. Beszéd és zárszó az MDP Központi Vezetőségének 1949. március 5–6-i ülésén. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 163–164., 170.
- ⁷ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 44. ő. e. 1950. január 26.
- ⁸ Rákosi Mátyás: A szocializmus építése a falun. Beszéd a termelőcsoportok és gépállomások küldötteinek országos tanácskozásán. (1950. 01. 25.). In: Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért*. Budapest, Szikra, 1951, 93.
- ⁹ Részletesebben lásd: Nagy József: *A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956*. Politikatörténeti Füzetek. XXX. Budapest, Napvilág, 2009, 140–153.
- ¹⁰ Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: *Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004*. Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Argumentum – Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2008, 293.
- ¹¹ Urbán László: Túrkeve termelőszövetkezeti várossá válása a dokumentumok tükrében. *Jászkunság*, 2002/2, [71–77.] 73.
- ¹² Az MDP KV 1953. júniusi határozata. (1953. 06. 28.) MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 24. ő. e. 1953. június 27–28. Lásd még: Galambos István: „Új” szakasz? A termelőszövetkezet elhagyásának fikciója 1953-ban. In: *Magyar dúlás. Tanulmányok a kényszerkollektivizálásról*. Szerk. Galambos István – Horváth Gergely Krisztián. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019, 55–62. Lásd még: Tóth Judit: Ludas Matyi a frontvonalban. Karikatúrákkal a kollektivizálás sikeréért. *Rubicon*, 2018/9, 54–65.
- ¹³ Varga Zsuzsanna: Paraszti követelések 1956-ban. In: *1956 és a magyar agrártársadalom*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2006, 81–104.
- ¹⁴ Részletesebben lásd: Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Budapest, Korall, 2012.
- ¹⁵ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 182–197.

A MAORT-per

1948. március 4.

A magyar gazdaságot a háborús jóvátételt követően az 1947 augusztusában elindított hároméves, majd az első ötéves terv számai és a nehézipar erőltetett fejlesztésének kényszere határozta meg. Emellett a Rákosi-korszak gazdaságpolitikáját a minél több termelés érdekében a szakmai szempontokat figyelmen kívül hagyó rablógazdálkodás is jellemezte. Ez először a háborús jóvátétel jegyében, majd a harmadik világ-háborúra való felkészülés miatt történt. A minél magasabb százalékok elérése érdekében nem törődtek az esetleges negatív következményekkel, így az sem számított, ha hosszútávon kevesebb lesz a kitermelhető ásványkincs, tönkremennek a gépek, vagy veszélyessé válik a munkavégzés.

A gazdasági élet irányításában meghatározó szerepe volt a kommunista Vas Zoltánnak, aki először a Gazdasági Főtanács főtítkára, majd az Országos Tervhivatal vezetője volt. Annak érdekében, hogy az állampárti irányítás még közvetlenebb lehessen, célul tűzték ki a jelentősebb, stratégiai fontosságú vállalatok és gyárak államosítását. Ezt azonban a tulajdonosoknak járó jóvátétel kifizetése nélkül, törvényekkel és törvényerejű rendeletekkel hajtották végre. A teljes körű államosítás megvalósítása érdekében koncepciók pereket is indítottak, melyekben az ítélet gazdasági vádpontokra is hivatkozva született meg. Ezek eredményeként a kommunisták leszámoltak politikai ellenfelekkel, valamint több régi szakembert is eltávolítottak.

A korszak legnagyobb, részben gazdasági szempontok miatt indított koncepciók pereit a Nitrokémia,

a Ferrotechnika, a Földművelésügyi Minisztérium, a MAORT és a Standard dolgozói, valamint bányamérnökök ellen indultak. A legjellemzőbb vádak a szabotázs, vagyis a termelés szándékos akadályozása, a magyar népgazdaság megkárosítása, a tervtől való szándékos eltérés, ipari kémkedés, ipari szabadság külföldre csempészése, szervezkedés, illetve a külföldi tulajdonú vállalatok esetében ezt még kémkedéssel és az imperialisták kiszolgálásával egészítették ki. Az ítéletek az ÁVH és Rákosi Mátyás előre elkészített tervei és elvárásai szerint, kényszer hatására tett beismerő vallomások alapján születtek meg.¹

Ezen perek közül időrendben az első, a Nitrokémia elleni eljárás volt. A Nitrokémia elődjét 1921-ben Magyar Lőporgyárüzemi Rt. néven alapították, székhelye rövidesen Balatonfűzfő lett. A vállalat Európa egyik legjelentősebb hadianyag-termelő üzemévé vált, így államosítása kulcsfontosságú volt. Emellett a pernek jelentős politikai töltete is volt, mivel az 1948 nyarára tervezett pártfúzió előtt kompromittálta a szociáldemokrata Bán Antal iparügyi minisztert és ezáltal a kommunistákkal egyesülni nem akaró szociáldemokratákat is. A vállalat vezérigazgatóját, Szabó Kornélt többek között azzal vádolták meg, hogy tudatosan szabotálta az 1947. évi terv végrehajtását. A Budapesti Népbíróság végül hét vádlott fölött hirdetett ítéletet 1948. március 4-én. Szabó Kornél igazgatót halálra, Sárkány József honvédelmi minisztériumi államtitkárt, Kelemen Gyula iparügyi államtitkárt és Steller Lajos főmérnököt életfogytiglani, Gyöngyösi István ügykezelő helyettes igazgatót 15 évi, Weissmahr Béla mérnököt

Székely Pál, a MAORT elnöke beszédet mond az Óbudai Gázgyárban a lispei földgáznak a budapesti hálózatba történő bekapcsolásakor 1949. április 30-án. Magyar Fotó: Kotnyek Antal

8 évi fegyházra ítélték, míg Krell Kornélt felmentették. Mivel Szabó Kornél nem kapott kegyelmet, így őt 1948. szeptember 18-án kivégezték.²

Néhány hónappal később már a különleges esztergapadok és finomtechnikai cikkek, valamint fegyverek gyártásával is foglalkozó budapesti vállalat, a Ferrotechnika dolgozói elleni pert tárgyalták. Ebben 13 embert annak vádjával ítélték el, hogy egy „szuperkönnyű géppisztoly” leírását külföldre csempészték, valamint, hogy szakmunkásokat akartak külföldre csábítani. Ügyükben a népbíróság 1948. szeptember 3-án hirdetett ítéletet. Az időközben külföldre távozott, Lötsös Vilmos gyárigazgatót tizenöt, míg Király Pál gépészmérnököt tizenkét évi fegyházra ítélték. Győrík Józsefet, a Danuvia-gyár volt tervező-főmérnökét öt évi, Kelemen András szabadalmi ügyvivőt három évi,

Salánki Emilt négy évi, Kemenes Ilona titkárnőt hat évi, Gyurik József gépészmérnököt öt évi, Lötsös Vilmosnét négy hónapi, Pusztai Tibor vállalatvezetőt nyolc hónapi, Takács József magántisztviselőt héthónapi, Ipolyi-Keller György tisztviselőt és Jókai Géza esztergályost pedig egyaránt négy hónapi börtönre ítélték. Anzenberger Mihály volt műszaki igazgatót viszont felmentették a hűtlenség vádjáról.³

Egy hónap sem telt el, s a népbíróság újabb gazdasági vonatkozású ügyben hirdetett ítéletet. Ez a persorozat a Földművelésügyi Minisztérium alkalmazottai, vagyis Pernecky Béla és társai ellen zajlott. A nyomozást a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Ügyosztálya végezte. Végül több perben összesen 84 vádlottat állítottak a bíróság elé, majd közülük első fokon 64 főt

Papp Simon (1886–1970) A nagybányai gimnáziumban tett érettségi után a kolozsvári egyetemen végzett, majd ugyanott ásványtan, földtan és fizikai földrajz tárgyakból doktorált 1909-ben. Ezután ott maradt az egyetemen tanársegédként, később a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskolán is tanított. Közben kőolaj és földgáz kutatásokban is részt vett a környező országokban. 1915-ben a kolozsvári kutató bányahivatalba nevezték ki geológusnak, majd a következő évben a Pénzügyminisztériumban dolgozott főgeológusi beosztásban. 1920 és 1932 között több földrészen és Európa több országában is olajkutatásokat végzett. Hazatérése után kezdte el a zalai kőolaj és földgáz mezők vizsgálatát, mely néhány éven belül eredményt hozott, mivel 1937-ben tárták fel Magyarország első jelentős kőolajlelőhelyét. Ezután alakult meg a Magyar-Amerikai Olajipari Rt., a MAORT, melynek kezdettől fogva főgeológusa, majd vezérigazgatója volt. Emellett 1941 és 1944 között a Magyarhoni Földtani Társulat, majd ezután négy évig az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület elnöke is volt. 1944-től a Műszaki Egyetem soproni karának tanára, majd tanszékvezető professzora. Szakmai teljesítményének elismeréseként a második világháború után az MTA levelező, majd 1946-ban rendes tagjai közé választotta. Bár 1948-ban nyugdíjba vonult, mégis őt szánták a gazdasági okokból indított MAORT elleni koncepciós per fővádlottjának, ezért 1948 augusztusában letartóztatták, majd decemberben elsőfokon halálra ítélték. Büntetését másodfokon életfogytiglani börtönre változtatták át, így kivégzésére nem került sor. 6 évet töltött börtönben, szakmai tudását ezalatt is felhasználta. 1955-ben szabadult és a Kőolajipari Trösztnél helyezkedett el, ahol 1962-es nyugdíjba vonulásáig dolgozott. 1960-ban mentesítették büntetése hátrányos jogkövetkezményei alól.

ítéltek el. Az 1948. október 29-ei ítélethirdetésekor Pernecky Bélát, Kiss Elemért és Kiss Ferencet életfogytiglani, míg vádlott társaikat 9 hónaptól 15 évig terjedő börtönre ítélték. A vád a mezőgazdaság fejlesztésének szabotálása, szervezkedés kezdeményezése és vezetése, abban való tevékeny részvétel, „hivatali hűtlenség”, vesztegetés, befolyással üzérkedés és közokirathamisítás volt. Az FM dolgozói elleni per gazdasági vonatkozásai mellett a pártönkívüliek megbüntetését szolgálta, valamint a Földművelésügyi Minisztérium átalakítását is elősegítette, mivel a per után további 206 főt bocsátottak el. Különleges volt abban a tekintetben, hogy itt nem ipari, hanem mezőgazdasági szabotázsról volt szó, valamint nem egy vállalat, hanem egy minisztérium dolgozói ellen indították. A per lefolytatása továbbá elősegítette a mezőgazdaság kollektivizálását, valamint a katolikus egyház elleni harcnak is a részét képezte.⁴

Ezen pereket követően került sor a külföldi tulajdonú vállalatok, a MAORT és a Standard elleni eljárásokra. A Magyar Amerikai Olajipari Részvénytársaságot, a MAORT-ot 1938. július 15-én alakították meg amerikai tőkéből, így teljes mértékben külföldi tulajdonban állt. Működésének sikerességét jelzi, hogy két évvel később már fedezni tudták Magyarország kőolaj-szükségletét. A vállalatot kezdetben az amerikai Paul Ruedemann vezette, majd 1941 decemberében Papp Simon geológust nevezték ki vezérigazgatónak, mert a második világháború alatt a külföldi szakembereknek el kellett hagyniuk az országot. A vállalat ezt követően a háborús német, majd utána a szovjet igényeket szolgálta ki, olyannyira, hogy 1945 őszéig a termelési utasításokat is az orosz katonai parancsnoktól kapták. Ennek következtében a hosszútávú gazdálkodás szempontjainak figyelembevétele nélkül – jóvátétel címen – az olajkutak kirablása folyt. Ez ellen a vezetők, köztük az

1945 novemberében visszaérkezett amerikai igazgató is folyamatosan tiltakozott. Többek között 1947-ben levelet írtak Nagy Ferenc miniszterelnöknek, valamint az amerikai követség is felemelte szavát a szakmai szempontok figyelmen kívül hagyása miatt, azonban érdemi változás nem történt. Sőt, Gombosi Zoltán személyében miniszteri biztost küldtek a vállalathoz, aki a jövődöbeli per bizonyítékait gyűjtötte, s már 1947 áprilisában feljelentést tett a BM ÁVO-n. Az 1947. évi állami ellenőrzés mindennek ellenére azzal zárult, hogy szabotázsra utaló nyomot nem találtak.⁵

1948 májusában viszont Székely Pál személyében újabb állami ellenőrt küldtek ki, aki úgy vélekedett, hogy „a jövőben a MAORT-nál minden körülmények között annak szabad és kell történnie, amit pártunk, és a párton keresztül a dolgozók tömege akar. [...] Úgy kell tekintenünk, mintha a MAORT is államosítva volna.”⁶

Az országban közben folyamatosan zajlottak az államosítások, 1946-ban a szénbányákat, majd a 100, végül 1949-ben a 10 főnél több alkalmazottat foglalkoztató üzemeket is állami kezelésbe vették. A MAORT kapcsán is ez volt az elérendő cél.

A vállalat államosításának szándéka már 1945-ben felmerült, de külpolitikai szempontok miatt ekkor még nem került rá sor. Az államosítás akadályát képezte továbbá, hogy kártérítést kellett volna fizetni az amerikai tulajdonos részére. Erre azonban nem volt sem pénz, sem szándék, így az állami kezelésbe vételhez be kellett bizonyítani, hogy a MAORT megszegte az állammal kötött szerződést. Erre szolgált eszközül a Papp Simon és társai ellen indított koncepció per.

Így 1948. augusztus 12-én először Papp Simont, majd Ábel Bódog volt beszerzési osztályvezetőt, Binder Béla

termelési osztályvezetőt, Barnabás Kálmán főgeológust, Pözel István ügyvédet, Derék Lajosné titkárnőt, valamint Paul Ruedemannt és Georg Bannantinet is letartóztatták. Két mérnök Temesváry Gábor és Abzinger Gyula a letartóztatások elől emigrált, míg Pokker Ernő öngyilkos lett.⁷

Közben a vádlottak bűnösségének bizonyítására sajtókampány⁸ zajlott, valamint hasonló célból jelentették meg 1948 szeptemberében az ún. Szürke könyvet⁹ is. „Bűnösségükhöz” pedig kétség sem férhetett, mivel már előzetes letartóztatásukat is beismerő vallomásukra és a nyomozás egyéb adataira tekintettel rendelték el.¹⁰

A pernek végül négy vádlottja lett, mivel Pözel Istvánt internálták, Derék Lajosné elengedték, valamint beismerő vallomásuk megtétele után a két amerikai vádlott elhagyhatta az országot. A vádirat novemberre készült el. Eszerint kiszolgálták a német igényeket, mert akkor többet termeltek, nem törekedtek a finomítók tartozásainak behajtására, indokolatlanul magasán határozták meg az önköltségi árat, a szükséges gépeket késve rendelték meg, nem hajtották végre az Országos Tervhivatal utasításait, szándékosan olyan kutatófúrásokat telepítettek, ahol nem volt várható eredmény, a termelést tudatosan csökkentették, nem gondoskodtak a felszabaduló gáz hasznosításáról és nem építették meg a főváros felé menő gázvezetékét.¹¹

Az elsőfokú eljárást 1948. november 26-án Olti Vilmos vezette a Budapesti Népbíróságon. A tárgyalás nyilvános volt, egyes részeit a rádió is közvetítette. A vád bebizonyításában a beismerő vallomásokon túl döntő szerepe volt Székely Pál és Kertai György önkéntes, terhelő vallomásának is, a védelem tanúit azonban nem hallgatták meg. Annak érdekében, hogy Papp Simon ne

vonja vissza vallomását, előtte ávós tisztek keresték fel. Később így írt erről: „ekkor határoztam el, hogy az ávó szájaíze szerint fogok vallani. Azért jutottam erre az elhatározásra, mert az amerikaiak mindent elismertek. [...] nem volt más utam, ha nem akartam magam testileg összetöretni.”¹² A vádirat pedig kimondta, hogy Papp Simon cselekményeivel „a MAORT-ot, mint a Standard Oil Company leányvállalatát, a háborúra spekuláló amerikai nagytőke magyarországi eszközévé tette. Így cselekménye súlyánál, fontosságánál és terjedelménél fogva a demokratikus államrend megdöntésére irányul.”¹³

Ennek következtében december 9-én, elsőfokon Papp Simont halálra, Ábel Bódogot 15 év, Binder Bélát pedig 4 év börtönre ítélték. A negyedik vádlottat Barnabás Kálmánt felmentették. Az ítélet ellen az ügyvédek semmisségi panasszal éltek. A másodfokú tárgyalásra a vádlottak jelenléte nélkül, 1949. január 20-án került sor. Ekkor Jankó Péter enyhítette az ítéleteket, Papp Simon büntetését életfogytiglanra, Ábel Bódogét pedig 10 évre csökkentette.¹⁴

Az MDP PB 1948. szeptember 23-ai határozata alapján a MAORT-ot már a jogerős ítéletek meghozatala előtt, szeptember 24-én állami kezelésbe vették a 9960/1948 kormányrendelettel, „abból a célból, hogy a nyersolajtermelés szándékos szabotálása megakadályoztassék”.¹⁵ Az állami kezelés után pedig az 1949. évi 20. törvényerejű rendelet következtében 1949. december 31-én állami tulajdonba került a vállalat, majd szervezetét is átalakították. Élére a korábban állami ellenőrnek odaküldött Székely Pált nevezték ki.

Az USA 1948. november 30-án és január 19-én is jegyzékben tiltakozott a történetek ellen. Utóbbira a magyar kormány a következőket válaszolta: „nem kíván egy

szabotázsban leleplezett vállalat hazudozásával és ferdítéseivel foglalkozni.”¹⁶

A három elítélt közül Binder Béla 1951-ben szabadult, Ábel Bódog viszont 1953-ban meghalt a börtönben. Papp Simon 1955-ben kapott kegyelmet, de addig is kihasználta szaktudását, így a börtönben is folyamatosan dolgozott. Többek között a recski tábor működtetéséhez szükséges vizet is neki kellett feltárnia.¹⁷

A MAORT per után nem sokkal hasonló eljárás zajlott le a szintén amerikai tulajdonban lévő Standard Villamossági Rt. ellen is. A Standard Villamossági Rt. az Egyesült Izzóból 1928. január 1-jén vált ki és magyar-amerikai vegyesvállalatként működött. Később az amerikaiak megvásárolták a híradástechnikai eszközök gyártó cég összes részvényét, így teljesen külföldi kézbe került. Az 1936-tól főmérnökként dolgozó Geiger Imrét 1948-ban nevezték ki igazgatónak.¹⁸

A vállalat a második világháború utáni gazdasági recesszió következtében veszteséges lett, így amerikai részről eladására is ajánlatot tettek. Erről nem született egyezség, viszont 1949-ben aláírtak egy előzetes megállapodást a szükséges licencek átadásáról, amiben a magyar fél ígéretet tett arra, hogy nem államosítja a gyárat. Ennek ellenére Geiger Imrét már 1946-tól megfigyelték, a szabotázs bizonyítékait pedig az ÁVH Ipari alosztályán gyűjtötték. Közben Geiger Imre elhatározta, hogy családjával együtt elhagyja az országot. Ezt azonban nem sikerült megvalósítania, mert 1949. november 10-én a Sopron felé tartó vonaton letartóztatták.¹⁹

Az ügyben összesen 24 embert vettek őrizetbe és 3 hónapig tartottak a kihallgatások. Ezután összesen három per zajlott le. Az első per fővádlottja, Geiger Imre

tisztában volt az ügy koncepció voltával, ezért a kihallgatások során és a tárgyaláson is beismerő vallomást tett. „Mielőtt vallomást tennék az amerikai nagytőke szolgálatában kifejtett kártevő kém és szabotázs munkámról, rá kívánok mutatni saját személyemre és azon jobboldali politikámra, melynek következményeként az imperialisták háborús előkészületeinek eszköze lettem.”²⁰ A többi vádlott is bűnösnek vallotta magát.

A Geiger Imre és társai ellen indított per elsőfokú tárgyalását a MAORT-éhoz hasonlóan Olti Vilmos vezette. Az ÁVH ezt megelőzően konkrét javaslatokat tett a bíróra, az ügyészre, az ügyvédekre, de még a tanúk sorrendjére és az egyes beszédek hosszára is.²¹ A bíróság előtt kémkedéssel, szabotázzsal, hűtlenséggel, gazdasági terv megvalósítását veszélyeztető magatartással és közhivatali kötelezettség súlyos megszegésének büntetésével vádolták Geiger Imre gyárigazgatót, Radó Zoltánt, a Nehézipari Minisztérium főosztályvezetőjét, Robert Alexander Vogeler amerikai, Edgar Sanders angol állampolgárokat, Domokos Kelemen főkönyvelőt, dr. Justh István római katolikus prépostot és Döry Edina bármixernőt.

A tárgyalás 1950. február 17-én kezdődött és csak három napig tartott, a Budapesti Büntetőtörvényszék különtanácsa 1950. február 21-én hirdetett ítéletet. Bár az ÁVH január 17-ei feljegyzése szerint²² négy vádlottat is halálra lehetett volna ítélni, végül csak Geiger Imrére és Radó Zoltánra mondták ki a halálos ítéletet. Robert Vogelert 15 évi, Edgar Sanderst 13 évi, Domokos Kelement és Justh Istvánt 10-10 évi, Döry Edinát pedig 5 évi fegyházra ítélték.²³ Ezután Geiger Imrét egy híradástechnikai termékeket gyártó üzem tervének a kidolgozásával bízták meg, azzal hitegetve őt, hogyha jó lesz a terv, akkor mentesül a halálos ítélet végrehajtása alól. Ez azonban nem volt igaz. 1950. május 4-én

1949. december 28–29. Dolgoznak a munkások az államosított Standard Villamossági gyárban. MTI Fotó/Magyar Fotó: Botta Ferenc

a Legfelsőbb Bíróság Jankó Péter vezette tanácsa jóváhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét. Majd a kegyelmi kérvényeket is elutasították, mert: „a szocialista fejlődésnek oly veszélyes ellenségeivé váltak, akikkel szemben kegyelem gyakorlására ok nem hozható fel.”²⁴

Ennek következtében Geiger Imrét és Radó Zoltánt 1950. május 8-án kivégezték. A Standard Villamossági Rt-t pedig a MAORT-hoz hasonlóan az 1949. december 28-án hozott 20/1949. számú törvényerejű rendelettel államosították. Ez a per abban a tekintetben volt különleges, hogy a MAORT-tól eltérően ebben az esetben külföldi állampolgárokat is letöltendő börtönbüntetésre ítélték, így a per nemcsak gazdasági, hanem külpolitikai pernek is tekinthető.²⁵

Két évvel később a magyar bányamérnökök ellen készítettek elő koncepciót per és 1952-től összesen 11 embert vettek őrizetbe. Sztálin halála azonban megakadályozta a tervezett koncepció per megrendezését, így az eljárás nagyon elhúzódott. Egyik csoportjuk tárgyalását csak 1954. március 25-én tartották meg, ahol végül öt embert, Dzsida Lászlót, Heinrich Henriket, Mohi Rezsőt, Márkus Györgyöt és Déry Józsefet ítélték el a Budapesti Fővárosi Bíróságon. Ők öt és másfél év közötti börtönbüntetést kaptak izgatás, szervezkedés, titok gondatlan kezelése, hűtlenség és valutarejtegetés miatt. A „lignit per” fővádlottjának szánt Vargha Béla bányamérnököt pedig 1954 áprilisában négy évre ítélték, de már szeptemberben kegyelemmel szabadlábra helyezték. Négy vádlott társát, Hansági Imrét, Káposztás Pált, Krupár

Jegyzetek

- ¹ Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka. Szabotázsperek a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2019, 14–16. illetve Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre, 1945–1953*. Budapest, Gondolat–MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 2012.
- ² B. Kádár Zsuzsanna: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után*. Budapest, Napvilág, 2012, 41–44.; Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre, 1945–1953*. Budapest, Gondolat–MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 2012, 123.
- ³ Bírósági hírek, *Magyar Nemzet*, 1948. szeptember 4. 4.; Nyilas mérnökökével csempészte ki Lötsös Vilmos gyárigazgató a legújabb magyar katonai találmányt, *Világosság*, 1948. április 21. 3.

Gézát és Vitális Sándort pedig a több mint egy évig tartó kihallgatások után már áprilisban elengedték. Az eljárásnak azonban így is volt halálos áldozata, mivel az idős és beteg Schmidt Sándor, volt dorogi bányagazgató a kihallgatások alatt életét veszítette a börtönben.²⁶

A gazdasági életet korlátozó és megtorló intézkedések azonban nemcsak a nagyvállalatok és minisztériumok dolgozóit, hanem az átlagpolgárokat is sújtották, s hozzájárultak a félelem légkörének kialakításához. Ezek gazdaságpolitikai célja az önellátó és ezért az államtól független magángazdaságok felszámolása volt. A főleg kuláknak bélyegzetteket, de szegényparasztokat és munkásokat is érintő büntetések okai közé a feketézés, csalás, árdragítás, árurejtegetés, árufelhalmozás, cséplési szabotázs, a közellátási és a tervgazdaság elleni büntetés, illetve a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása tartozott.²⁷ Az ezek miatt kiszabott büntetések nagyságrendjét jelzi, hogy az 1953-as amnesztiakor 21 181 fő pénzbüntetését törölték, valamint 640 534 fő ellen zajló kihágási eljárást szüntettek meg.²⁸

MARSCHAL ADRIENN

- ⁴ Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre, 1945–1953*. Budapest, Gondolat-MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 2012, 53–54., 122, 173–177.
- ⁵ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 27–33., 72., 79–81., 89–92., 98–99.
- ⁶ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 101.
- ⁷ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 96.
- ⁸ Szabotázs-akciót lepleztek le a MAORT-nál, *Magyar Nemzet*, 1948. szeptember 21. 1.
- ⁹ *A magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT szabotázs ügyéről*, Budapest, [K.n.], 1948.
- ¹⁰ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I1*. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Dr. Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 298.
- ¹¹ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 112–113.
- ¹² Papp Simon: *Életem*. Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum, 2000, 209.
- ¹³ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 114–117.
- ¹⁴ Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 119.
- ¹⁵ *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi-Új Magyarország, 1992, 30. illetve Srágli Lajos: *A MAORT*. Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998, 121.
- ¹⁶ *Országgyűlési napló*, 1949. január 19. 445–446.
- ¹⁷ Papp Simon: *Életem*. Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum, 2000, 234–235.
- ¹⁸ Szörényi Attila: *A Standard per előzményei és előkészítése, 1948–1950*. Doktori értekezés. Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 11–13.
- ¹⁹ Honvári János: *A Standard kirakatper fővádlottja*: Geiger Imre. In: *Az identitások korlátai, traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Szerk. Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József – Budapest, L'Harmattan, 2012, 51–53.
- ²⁰ Honvári János: *A Standard kirakatper fővádlottja*: Geiger Imre. In: *Az identitások korlátai, traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Szerk. Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József – Budapest, L'Harmattan, 2012, 57.
- ²¹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1*. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Dr. Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 274–284.
- ²² *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi-Új Magyarország, 1992, 70.
- ²³ Szörényi Attila: *A Standard per előzményei és előkészítése, 1948–1950*. Doktori értekezés. Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 202–203.
- ²⁴ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez IV*. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Dr. Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, 424.
- ²⁵ Szörényi Attila: *A Standard per előzményei és előkészítése, 1948–1950*. Doktori értekezés. Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 217.
- ²⁶ Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka. Szabotázsperek a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2019, 178–183.
- ²⁷ Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre, 1945–1953*. Budapest, Gondolat-MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 2012, 148.
- ²⁸ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I*. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Dr. Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 430–431.

A munkaverseny mint a termelés fokozásának eszköze

1948. március 10.

Az 1950-es évek Magyarországa elképzelhetetlen az élet szinte minden területét átszövő munkaversenyek, versenymozgalmak nélkül. Bár alapvetően az iparban vált elterjedtebbé, szerepe nem elhanyagolható a mezőgazdaságban sem. A Rákosi-korszakban a tervgazdálkodás egyfajta katalizátoraként tekintettek a munkaversenyekre, hiszen ettől várták nem csupán a tervek teljesítését, hanem azok túl- vagy épp idő előtti teljesítését, ezáltal pedig a szocializmus építése egyik nélkülözhetetlen eszközének is tartották.

Ahogy a kiépülő szocialista rendszer legfőbb pillérei, úgy a munkaversenyek is szovjet példa nyomán honosodtak meg. A Szovjetunióban már az 1930-as években a tervgazdálkodás kísérőelemeként tekintettek a munkaversenyekre, illetve annak továbbfejlesztett változatára, a sztahanovizmusra. (A mozgalom névadója, Alekszej Grigorjevics Sztahanov 1935-ben érte el csúcsteljesítményét: 102 tonna szenet fejtett ki, ami a norma 1457%-ának felelt meg.)¹ Magyarországon csak a második világháborút követően jelentek meg a versenyek. Első ízben – szorosan az újjáépítés folyamatához illeszkedve – úgynevezett újjáépítési verseny indult. Ez már a szovjet típusú munkaverseny korai formájának mondható, amely által bizonyítani kívánták, hogy a gazdasági feladatok megoldhatók akarati úton, politikai jellegű akcióként.²

Az államosítás előrehaladtával fokozatosan teremtődtek meg azok a viszonyok, amelyek lehetővé tették

a szovjet mintára történő versenymozgalom kibontakozását. Az első országos munkaverseny az 1848-as események századik évfordulójára, a csepeli dolgozók 1948. március 10-i felhívása nyomán vette kezdetét.³ Az első élmunkás jelvényeket 1948 májusában osztották ki, a sajtóban bemutatott munkáshősökkel pedig a szocialista emberré válást igyekeztek propagálni.⁴

A csepeli ipari dolgozók kezdeményezése után a mezőgazdaságban is kibontakozott a versenymozgalom, a hároméves terv végrehajtása érdekében termelési versenyt hirdettek. Az országos termelési verseny díjazása során a pontozásnál a munkában folyamatosan elért jó eredmény mellett második szempontként a kitüntetésre javasoltak „demokratikus magatartását” kellett figyelembe venni.⁵ Míg az iparban kiemelkedő munkájuk eredményeként a dolgozók élmunkás kitüntetést vehettek át, addig a mezőgazdaságban mintagazdákat avattak, és ekkor mintegy 300 gazdát tüntettek ki mintagazda jelvénnel. 1949 őszén azonban máris megkezdtek az 1948-ban és 1949-ben kitüntetett mintagazdák felülvizsgálatát, és azoktól, akikről úgy vélték, hogy „akadályai a mezőgazdaság szocialista átalakulásának”, meg kellett vonni az elismerést.⁶

Az 1948-ban meghirdetett versenyeket még nem nevezték szocialista munkaversenynek. A fogalom első megjelenésével a Diósgyőri Vasgyár munkásainak 1949 februárjában közzétett felhívása kapcsán találkozhatunk. A hároméves terv két év és öt hónap

alatt való teljesítése érdekében indított „új szocialista versenyhez” a gazdaság szinte minden szektorában csatlakoztak a dolgozók.⁷ Az ekkor kibontakozó versenymozgalom során reálisnak tartható teljesítmények születtek, amelyekről elmondható, hogy azokat az átlagos képességű munkás átlagon felüli erőfeszítéssel elérhette.⁸

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének (KV) 1950. január 22-én nyilvánosságra hozott határozata pedig már kimondta, hogy 1949 második felében a szocialista munkaverseny a párt vezetésével tömegmozgalommá fejlődött, és kezdetét vette a magyarországi sztahanovista mozgalom is. Ebben nagy szerepet játszott a Sztálin 70. születésnapjának tiszteletére indított 1949. október 28-a és december 21-e között zajlott munkafelajlási mozgalom, valamint a december 21-ére szervezett úgynevezett sztálini műszak.⁹

A KV szóban forgó határozatában azt is meghatározták, hogy melyek a sztahanovista munkás ismérvei. Sztahanovistának kellett tekinteni azt, aki a többi munkással azonos munkafeltételek mellett normáját vagy egyéni tervét nem csupán egy alkalommal, hanem rendszeresen, egy meghatározott időn át legalább 200 százalékban teljesíti, vagy rendszeresen túlteljesíti, és aki a termelés és termelékenység fokozására ésszerűsítést, újítást valósít meg, valamint a magasabb termelékenységet biztosító munkamódszerét munkatársainak átadja. A sztahanovistával szembeni további kíváncsi volt, hogy anyag-, szerszám- és energiafogyasztásnál takarékoskodjon, a megengedettnél kevesebb selejtet termeljen, illetve kiváló minőségű munkát végezzen.¹⁰

Az első sztahanovista kezdeményezések az építőiparban jelentek meg. Pozsonyi Zoltán kőműves a téglafalak

építése során 1350%-ra teljesítette normáját, majd Fabrik József erre válaszul 2000%-ot teljesített.¹¹ Bár ma már nincs lehetőség arra, hogy ellenőrizzük a teljesítmények „hitelességét”, az azonban kétségtelen, hogy az átlagnál valóban tehetségesebb, ügyesebb munkások teljesítményüket nem csak önértékeléssel érték el. Szinte bizonyosra vehető, hogy jó előre biztosították számukra a megfelelő anyagot, felkészített gépekkel rendelkeztek, könnyen elvégezhető feladatokat kaptak, s ott állt mellettük egy soha nem emlegetett kiszolgáló személyzet is.¹²

A KV-határozata után egy hónappal, 1950. február 25–26-án már a magyar sztahanovisták első tanácskozását is megtartották. A fentiek értelmében 1950-től pedig a szóhasználatban is változások mutatkoztak, hiszen már nem élmunkás-, hanem sztahanovista-jelvényeket osztottak a munkában kiemelkedő teljesítményt elérőknek. 1948 és 1950 között 16 200 élmunkás jelvényt, 1950 és 1953 között 115 ezer sztahanovista oklevelet osztottak ki. 1953-tól a sztahanovista cím helyét fokozatosan átvette a „Kiváló Dolgozó” kitüntetés.¹³

Az élmunkások és a sztahanovisták lakóhelyük szerint nagyrészt budapestiek voltak, és a nehéziparban dolgoztak. Arra, hogyan futhatott be karriert egy sztahanovista, példa Pióker Ignác élete. 1949. december 21-én 1470%-os országos csúcsot ért el. 1950-ben Pióker lett a szakma legjobb munkása, vagyis az ország legjobb gyalusa. Februárban részt vett a sztahanovisták első országos kongresszusán, majd 1951. március 15-én Kossuth-díjjal tüntették ki, az 1953. május 17-i országgyűlési választásokon pedig képviselői mandátumhoz jutott. A sztahanovisták közül sokan lettek művezetők és csoportvezetők, de akadt olyan is, mint például Horváth Ede, aki alig két év alatt eljutott a gyárigazgató posztig, ő került ugyanis a győri Rába Művek élére.¹⁴

Pióker Ignác (1907–1988) Erdélyben született sokgyermekes, szegényparaszti családban. A temesvári elemi iskola elvégzése után géplakatosnak tanult a Hintezer gépgyárban. Emellett sikeresen atletizált, több futóversenyt is megnyert. Később Petrozsényba, majd Rescicabányára hívták dolgozni. A katonaság elől megpróbált megszökni, ezért katonaéveit büntetőszázadban töltötte le. 1929-ben települt át Magyarországra. Ezután az újpesti Egyesült Izzó munkatársa volt, valamint az UTE csapatában atletizált. Munkahelyén kezdetben szenet lapátolt, majd bár lakatos végzettsége volt mégis gyalupadra került, s rövidesen kiemelkedő lett a teljesítménye. 1945-től ún. előmunkásként dolgozott, és ebben az évben belépett a Magyar Kommunista Pártba. Időközben megnősült és született két fia. 1950-re bevezetett újításai és selejtmentes munkája révén sztahanovista élmunkás, az ország legjobb gyalusa lett. 1952. évi tervét már 1951 márciusára teljesítette, így érdemei elismeréseként 1951-ben Kossuth díjat kapott, valamint Moszkvába is elutazhatott. Teljesítményéért a későbbi években is többször kitüntették, valamint beválasztották a gyár igazgatótanácsának tagjai közé és 1953-tól az országgyűlésnek is tagja volt. Emellett szabadidejében szívesen fotózott, ezt jelzi, hogy alapító tagja volt az 1956-ban létrehozott Magyar Fotóművészek Szövetségének. Csak 1967-ben ment nyugdíjba az Egyesült Izzóból. Ezután a hetvenes években tagja volt az újpesti Pártbizottságnak, a Hazafias Népfront Elnökségének és az újpesti Hazafias Népfront vezetőségének, valamint 1975-től 10 éven át az Elnöki Tanácsnak is.

Bár a szocialista munkaverseny, és ezen belül a sztahanovista mozgalom, elsősorban az ipar területén, az üzemekben bontakozott ki, a szervezésnek, a ráhatásnak és a kényszerítésnek mindazon eszközeit, amelyeket a terv teljesítése, túlteljesítése érdekében az iparban érvényesítettek, az eltérő sajátosságoknak megfelelően a mezőgazdaságban is alkalmazták.¹⁵ Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter a Pest megyei termelőcsoportok és gépállomások küldötteinek első tanácskozásán elmondott beszédében is hangsúlyozta, hogy „a szocialista munkaverseny megszervezése éppen olyan motorja a szocialista munkának a mezőgazdaságban, mint az ipari üzemekben”.¹⁶

Az agrárágazaton belül elsősorban annak szocialista szektorában, vagyis az állami gazdaságokban, a téészekben és a gépállomásokon bontakozott ki a versenymozgalom.¹⁷ Több, a mezőgazdasági versenyekkel kapcsolatban 1949-ben keletkezett dokumentumban problémaként vetődött fel az egyéni gazdák egymás közötti versenye. Ebben ugyanis annak

veszélyét vélték felfedezni, hogy az „az egyéni gazdaságnak a megerősödését, kapitalista irányba való fejlődését” fogja eredményezni. Éppen ezért az egyéni versenyek helyett a tömegversenyek szervezését szorgalmazták.¹⁸

A szocialista munkaverseny fogalmának megjelenése a mezőgazdaságban szorosan összefügg annak szovjet mintára történő átszervezésével, vagyis a kollektivizálással, valamint az állami gazdaságok és a gépállomások létesítésével. Épp ezért 1949-ig jobbra a termelési verseny elnevezéssel találkozhatunk.

Mivel a szocialista munkaverseny elsődleges célja a terv teljesítése volt, ezért ez megkövetelte a verseny szinte folytonos fenntartását. Főként az agráriumban a verseny nem az év egy-egy hosszabb vagy rövidebb időszakára korlátozódott, hanem annak egészében zajlott. Az évet a kor hivatalos ünnepei (április 4., május 1., augusztus 20., november 7., december 21.) által szakaszolt egységekre bontották, és az egyes alkalmak

tiszteletére rendezett versenyek eredményeit ekkor hirdették ki. A mezőgazdasági termelés idényjellegéhez alkalmazkodva, az egyes versenyszakaszokat más-más célok elérése érdekében hirdették meg, de a legfontosabb a begyűjtés előmozdítása érdekében indított augusztus 20-i verseny volt. Különböző jelszavak születtek: „Az első gabonát a hazának!”, „Cséplőgéptől teljesítsd beadási kötelezettséged, ezzel is erősítet hazádat és véded a békét!”

A Rákosi-korszak szinte minden esztendejében egy-két kiemelt jelentőségű munkaverseny is zajlott az adott év meghatározó eseménye tiszteletére. Így 1950-ben az ötéves terv meghirdetése, valamint a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) június 18-ai megalakulása alkalmából is születtek felajánlások. Október 22-ére, a tanácsválasztás napjára pedig a parasztság „vállalta”, hogy befejezi az őszi vetést, amit 19 megyéből 17 teljesített is.¹⁹

1951-ben az MDP II. kongresszusának tiszteletére a Hofherr gyár dolgozóinak kezdeményezésére úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban kezdetét vette a korszak talán legnagyobb szabású versenye, az ún. kongresszusi verseny.²⁰ 1952-ben a Rákosi Mátyás 60. születésnapja (március 9.) alkalmából rendezett ünnepségekkel a „Sztálin legjobb magyar tanítványát” övező kultusz csúcspontjára hágott. Ennek részeként

Jegyzetek

- ¹ Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. *História*, 1998/8, [29–32.] 29.
- ² Pető Iván: A gazdaság „átpolitizálása”. A politika hatalma. In: *A fordulat éve, 1947–1949*. Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, [95–110.] 100.

széleskörű munkaverseny-mozgalmat is indítottak.²¹

Az 1953-as év a békeversenyek jegyében telt el, mivel ez év nyarán, június 15–20-a között, a Béke Világtanácsa Magyarországon ülésezett. Ebből az alkalomból például a május 17-ei országgyűlési választások tiszteletére választási békeversenyt hirdettek.

1954-ben az MDP III. kongresszusára indított verseny már nem volt olyan nagyszabású, mint az 1951-es. Születtek azonban felajánlások ebben az évben a november 28-ai tanácsválasztások, illetve a magyar-szovjet barátsági hónap tiszteletére is. 1955-ben pedig a „felszabadulás” tizedik évfordulójára négyhónapos felszabadulási verseny vette kezdetét.

A hangzatos jelszavak, az agitáció és propaganda egyéb eszközeinek a munkaverseny jelentőségét harsogó gőzhengere ellenére sem töltötték be a versenyek a korszakban a nekik tulajdonított funkciót, nem hozták a tőlük elvárt hatást. Kiváltképp igaz volt ez az agrár-szektorban. A versenyek olykor megrekedtek a kihívás szintjén, vagy csupán kevesen csatlakoztak azokhoz. Mindemellett a munkáshősök életének középpontba állítása a szocialista emberré válás propagálásának is nélkülözhetetlen eszköze lett.

TÓTH JUDIT

- ³ Tóth Judit: „A tótkomlói dolgozó parasztok terménybeadási versenyre hívták az egész ország dolgozó parasztágát”. A mezőgazdasági munkaversenyek és szerepük a beszolgáltatásban. *Archivnet*, 2019/6. Lásd még: Jandek Géza: *A szocialista munkaverseny hazánkban*. Budapest, Táncsics, 1964, 17. Nagy László: *Pártszervezeteink a szocialista munkaverseny élén*. Pártépítés Kiskönyvtára. 39. Budapest, Szikra, 1953, 4.
- ⁴ Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. *História*, 1998/8, 31.
- ⁵ *Az országos termelési verseny díjazási rendszere*. [hiányos] (1948. 07. 28.). Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 93. cs. 21. ő. e.
- ⁶ *Az 1949. évi termelési versenyéről*. d.n. MNL OL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ő. e.
- ⁷ Apró Antal: Beszéljünk nyíltan a hibáinkról. *Szabad Nép*, 1949. 09. 11. 5.
- ⁸ Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956*. Budapest, Minerva, 1988, 256.
- ⁹ Az MDP KV határozata a szocialista munkaverseny eredményeinek megszilárdításáról és továbbfejlesztéséről. In: *Szocialista munkaverseny Magyarországon. Cikkgyűjtemény*. Budapest, Szikra, 1950, 292.
- ¹⁰ Az MDP KV határozata a szocialista munkaverseny eredményeinek megszilárdításáról és továbbfejlesztéséről. In: *Szocialista munkaverseny Magyarországon. Cikkgyűjtemény*. Budapest, Szikra, 1950, 296–297. Lásd még: *A sztahanovista*. *Népszava*, 1950. 02. 01. 3.
- ¹¹ Hevesi Gyula: A magyar Sztahanov-mozgalom sajátosságai és feladatai ipari tartalékaink mozgósításában. *Társadalmi Szemle*, 1950/1, 30–42.
- ¹² Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166. Lásd még: Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956*. Budapest, Minerva, 1988, 257–258.; Jandek Géza: *A szocialista munkaverseny hazánkban*. Budapest, Táncsics, 1964, 36.
- ¹³ Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166., Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. *História*, 1998/8, 30.
- ¹⁴ Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166., Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. *História*, 1998/8, 30–31.
- ¹⁵ Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166., Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 178.
- ¹⁶ Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166., *Pest Megyei Népiújság*, 1950. 02. 12.
- ¹⁷ Részletesebben lásd: Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166.
- ¹⁸ *Az egyénileg dolgozó parasztok versenye*. (1949. 02. 07.). MNL OL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ő. e.; *A mezőgazdasági termelési verseny elvi problémái*. (1949. 02. 14.) MNL OL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ő. e.
- ¹⁹ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. II. Szerk. Feitl István – Gellérné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 846.
- ²⁰ *Az agitációs munka jelentősége. A kongresszussal kapcsolatos feladatok*. (d. n.). MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ő. e.
- ²¹ MNL PML XXXV. 1. 2/148. ő. e. Rákosi 60. születésnapjával kapcsolatos iratok.

A két munkáspárt egyesülése

1948. június 12.

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megalakulását deklaráló, 1948. június 12–14-e között lezajlott háromnapos eseménysorozat egy hosszú folyamat végére tett pontot, amelynek eredményeként a Magyar Kommunista Pártból (MKP) és a Szociáldemokrata Pártból (SZDP) létrejött az egységes munkáspárt.

Rákosi Mátyás még az önálló MKP 1948. június 12-én délelőtt tartott IV. kongresszusán beszélt arról, hogy az egységes munkáspárt gondolata már 1944-ben, a német megszállás idején felmerült, akkor az év őszén a két párt vezetői erről írásos megegyezést is kötöttek. Ezt követően azonban egyre markánsabbá vált az SZDP-n belül a kommunisták által jobboldali szociáldemokratáknak titulált csoport, amit főként Peyer Károly „káros hatásának” tulajdonítottak.¹

Az egyesülés tényleges gyökerei az 1947-es évhez kötődnek. A Szociáldemokrata Párton belül meglévő különböző irányzatok abban egyetértettek ugyan, hogy a Magyar Kommunista Párttal együtt kell működni, ám annak mikéntjéről komoly nézetkülönbségek alakultak ki.² Ebben az is közrejátszott, hogy a két párt gazdasági elképzeléseiben is eltérések mutatkoztak, nem értettek egyet az államosítás megvalósításának több kérdésében sem.³ Végül az augusztus 31-ei választási eredményekkel elégedetlen MKP a jobboldalinak nevezett szociáldemokratákat vádolta a kudarcért, ez pedig még inkább előmozdította a kommunisták ezirányú aktivitását. Az MKP Politikai Bizottsága (PB) ezért már 1947. szeptember 16-i ülésén úgy döntött, hogy irányelveket dolgoz ki az egységes munkáspárt megteremtésére

vonatkozóan.⁴ Ennek szellemében 1947. szeptember 18-án az MKP PB Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály és Kádár János részvételével megalakított egy öttagú bizottságot, amelynek elsősorban az lett a feladata, hogy az SZDP-n belül erősítse, szervezze a baloldalt. Ez az ún. ötös bizottság az SZDP-ben létrehozott Baloldali Munkaközösség néhány vezetőjének tudtával hozzáfogott titkos baloldali csoportok szociáldemokrata szervezetekben való kiépítéséhez, továbbá a Baloldali Munkaközösségen belüli nyolcas csoport segítségével igyekeztek az egyesülést előbbre mozdítani.⁵

Míg 1946-ban szinte egyetértés volt az SZDP-n belül abban, hogy az MKP-val való együttműködésbe az egyesülés nem fér bele, addig ez az álláspont 1947-re már módosult, 1947–48 fordulójára pedig a párt gyakorlatilag kettészakadt. Az ennek nyomán kialakult bizonytalanság miatt, de főként a kommunisták ráhatásának következtében már szeptember folyamán megindult a szociáldemokraták MKP-ba áramlása. A kommunista szándéknak a Belügyminisztérium (BM) Államvédelmi Osztálya (ÁVO) is nyomatékot adott, hiszen annak vidéki szervei behívták, előállították és megfenyegették, olykor még őrizetbe is vették a működési területükön élő helyi szociáldemokrata funkcionáriusokat.⁶

Az „együttműködni, de nem egyesülni” elvét képviselő szociáldemokrata politikusok felett az 1948. február 18-ára összehívott gyűlés mondott ítéletet, 35 vezető, köztük Kéthly Anna, Bán Antal, Szélig Imre, Szeder Ferenc lemondatását, és a kommunistákkal való

egyesülés megkezdését javasolva. Néhány nappal később, február 22-én ennél is tovább lépve egy pártközi megállapodás már azt rögzítette, hogy a kommunisták kíváncsiak szerint az SZDP egyes funkcionáriusaitól milyen ütemezésben, miként válik meg.⁷

Ahogyan a fúziós folyamatok legfelső szinten megindultak, úgy alsóbb szinten ezt a célt szolgálták a két párt delegáltjaiból felállított vármegyei összekötő bizottságok.⁸

Az SZDP egyesülést ellenző markáns alakjainak félreállítása 1947-ben kezdetét vette, hiszen Peyer Károlyt már az SZDP 1947 elején lezajlott XXXV. kongresszusán eltávolították a párt vezetéséből. A tisztogatás az 1948. március 6–8-a között zajló XXXVI. kongresszuson tovább folytatódott, ahol kizárták mindazokat, akik az MKP-val való egyesülést elleneztek, így többek között Kéthly Annát is. A tisztogatás elérte az SZDP képviselőcsoportját, amelynek mintegy felét menesztették, de nem hagyta érintetlenül a közigazgatást sem, alispánokat, polgármestereket, vezetőjegyzőket és egyéb tisztségviselőket váltottak le.⁹

A kongresszuson ugyanakkor döntöttek a fúzióról is, és felhatalmazták az új vezetőséget, hogy kezdje meg a tárgyalásokat az MKP-val. Ennek megfelelően 1948. március 10-én már meg is állapodtak arról, hogy a két párt egyesülésének előkészítésére közös Politikai Bizottságot és Szervező Bizottságot hoznak létre, az alsóbb szervezetekben pedig egységbizottságokat állítanak fel. Ez utóbbiak legfontosabb feladata az lett, hogy gondoskodjanak a jobboldalinak vélt szociáldemokraták eltávolításáról.¹⁰

Néhány nappal később, március 19-én pedig már az egyesülés időpontját is kitűzték, de határoztak arról is,

Kádár János, a Magyar Kommunista Párt főtítkárhelyettese megnyitja a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása alkalmából rendezett tömeggyűlést a Hősök terén, 1948. június 12-én. MTI Fotó: Jármay Béla

hogy az egyesülési kongresszusra kidolgozzák a két párt közös programnyilatkozatának tervezetét, valamint a szervezeti szabályzatot.¹¹

Az egyesülés folyamatának fontos dátuma 1948. április 21-e, hiszen az MKP és az SZDP közös politikai bizottsága ekkor döntött az új párt nevééről.¹² Felmerült ugyan a Magyar Munkáspárt megnevezés, de arra hivatkozással, hogy „túlságosan háttérbe szorította volna

Szakasits Árpád (1888–1965) Hat elemi elvégzése után inas munkát vállalt, majd kőfaragótanoncnak állt. 1903-ban belépett a Szabadság Munkásképző Egyletbe, 1907-ben pedig az MSZDP és a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségébe (MÉMOSZ), utóbbi vezetőségi tagja lett (1908–). A budapesti munkástanács tagja (1918–), a *Népszava* belső munkatársa (1918–), a VII. kerületi Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács tagja és jegyzője (1919–). A Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság közigazgatási osztályát vezette, a bukás után egy ideig bujkált, majd a *Népszava*, a *Villamos* és az *Építőmunkások* szerkesztő-sége tagja. A húszas évek elején több alkalommal letartóztatták, 1922-ben két év börtönbüntetésre ítélték. Az MSZDP vezetőségének tagja (1925–), a központi párttitkárság ügyvezető titkára (1927–1928), 1931-től 1948-ig a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja, majd főtitkára (1939–). A Magyar Történelmi Emlékbizottság tagja (1942–), részt vett a Magyar Front megszervezésében (1944). A második világháborút követően a Budapesti Nemzeti Bizottság elnöke (1945–), az Országos Nemzeti Bizottság társelnöke és a budapesti törvényhatósági bizottság elnöke, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, a törvényhozás politikai bizottságának tagja (1945–1947), miniszterelnök-helyettesi feladatokat ellátó államminiszter (1945–1948). A negyvenes évek végén részt vett a Központi Vezetőség, a Politikai Bizottság, a Titkárság és a Szervező Bizottság munkájában is. 1948-tól köztársasági elnök, majd 1949-től a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának az elnöke. 1950-ben az ÁVH letartóztatta, koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult. 1957-től élete végéig a Hazafias Népfront Országos Tanácsa tagja, 1958-tól országgyűlési képviselő és az Elnöki Tanács tagja.

a dolgozó parasztságot és a haladó értelmiséget”, ezt elvetették. Ugyancsak a javaslatok között szerepelt a Magyar Munkások és Parasztok Pártja név is, amely viszont – mint vélekedtek – „túlságosan egyenlősíti a munkásság és a parasztság szerepét, nem húzza alá a munkásság vezető jelentőségét”. Ezek után azért döntöttek végül a Magyar Dolgozók Pártja mellett, „mert ez nevében összefoglalja az egész magyar dolgozó népet, a munkásokat, parasztokat, a haladó értelmiséget, a dolgozók minden rétegét”.¹³ Az MKP központi lapja, a *Szabad Nép* már másnap címlapján ismertette meg a közvéleménnyel is a leendő párt megnevezését.¹⁴

A március 10-ei határozatokhoz igazodva a hónap folyamán sorra alakultak kétharmados többséggel előbb a megyei, majd az alsóbb szintű, így a járási, városi és üzemi egységbizottságok, amelyek – mind- amellett, hogy a két párt vezetősége külön-külön is

tovább működött – az átmeneti időszakban irányították a pártszervezeteket.¹⁵ Az egyesülés folyamata innentől kezdve azonos koreográfia mentén történt ugyan minden megyében, de időben némi eltolódással. Elsőként minden esetben az alapszervezetek egyesítésére került sor. Az első egyesítő taggyűlések Komárom-Esztergom megyében – többek között Komáromban és Oroszlányban is – például már április 25-én lezajlottak.¹⁶ Fejérben ugyanakkor mintegy két héttel később indultak csak meg, 1948. május 10. és 22. között bonyolították le azokat.¹⁷ Míg az egységbizottságok felülről lefelé haladva alakultak meg, azaz megyei szinten indult megszervezésük, addig maga az egyesülés éppen fordítva: minden megyében a megyei egyesítő konferencia képezte a fúzió záróakkordját. Mivel látható módon Komárom-Esztergom megyében viszonylag hamar elindult a folyamat, így itt a megyei egyesülési konferenciát már május 17-én megtartották.¹⁸

A Fejér, illetve a Jász-Nagykun-Szolnok megyeit szinte egyidőben rendezték azzal a különbséggel, hogy előbbi két napos lévén május 22–23-án zajlott,¹⁹ míg utóbbira május 23-án, a szolnoki városi színház épületében került sor.²⁰ Zalában viszont csak május 30-ára tűzték ki a nagy jelentőségű eseményt.²¹

Már az alsóbb szintű gyűléseket is, de főként a megyei egyesülési konferenciákat valóságos népünnepélylé igyekeztek növesztetni, az olykor több ezresre rúgó tömeg jelenlétében is önigazolást keresve, illetve látva. A megyei konferenciák mintegy nyitányként díszelnökké választották Rákosi Mátyást, de volt, ahol például Rajk Lászlót és Szakasits Árpádot is. E jelképes aktus után az ülések legfontosabb mozzanataként határozatban mondták ki a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülését, illetve a Magyar Dolgozók Pártja adott megyei bizottságának megalakulását. A konferencia végén megválasztották a párt elvben legfőbb megyei testületét, a pártválasztmányt, továbbá az országos kongresszus küldöttjeit. Ugyancsak kötelező járulékos eleme volt ezeknek a konferenciáknak, hogy a határozat kimondásáról üdvözlő táviratban értesítették a két pártvezetőt, Rákosi Mátyást és Szakasits Árpádot.²²

A megyei egyesülési konferenciákat mindenhol június 12-ig le kellett bonyolítani, hiszen ezen a napon már a fúzió betetőzéseként megkezdődtek a két párt összeolvadását kimondó, jóváhagyó legfelsőbb szintű, protokolláris események. Még aznap, tehát 12-én délelőtt a két párt külön-külön tartotta meg a maga kongresszusát. Az MKP az Országházban rendezett IV. kongresszusán Rákosi a küldöttek – lényegében utólagos – jóváhagyását kérte azokhoz a már véghez vitt lépésekhez, amelyeket a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság az egység megteremtése érdekében

tett. A visszamenőleges megerősítés mellett kérte a szintén pusztán csak formális jóváhagyást a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesüléséhez.²³ Ezzel az üléssel párhuzamosan az Újvárosházán zajlott a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa is, ahol az ülést levezető Marosán Györgynek jutott az a feladat, hogy a párt megszűnéséről szóló határozatot fogadtassa el a jelenlevőkkel. A testvérpártok delegációi, tolmácsolva anyapártjuk üdvözlését, részt vettek egymás kongresszusán. Az MKP kongresszusán a Szociáldemokrata Párt küldöttségét Rónai Sándor vezette, míg a szociáldemokraták ülésére a kommunista küldöttek Kádár János vezetésével érkeztek.²⁴

Mindezek után délután három órakor került sor a két munkáspárt egyesülési kongresszusát megelőző nagygyűlésre a Hősök terén, ahol a több ezres tömeg előtt is bejelentették az új párt létrejöttét. Az eseményt Kádár János szavai nyitották meg, Marosán György mondta a zárszót, és bár természetesen Szakasits is szót kapott, a főszónok Rákosi volt. Az esti operaházi ünnepség után másnap, 13-án vette kezdetét a kétnapos egyesülési kongresszus, amelyen a küldöttek elfogadták a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt fúziójáról szóló határozatot, jóváhagyták a Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozatát és szervezeti szabályzatát, majd megválasztották a Központi Vezetőség tagjait.²⁵ Az új párt élén a csupán kirakati szerepkört jelentő elnöki posztot Szakasits Árpád kapta, míg a tényleges hatalom a párt főtitkárának, Rákosi Mátyásnak a kezében összpontosult.

A pártegyesülés alatt tehát az MKP által hangoztatott munkásegység megvalósításának propagandaszólama mögött a meggyengített, meggyengült, megosztott Szociáldemokrata Párt bekebelezése zajlott, és valójában csupán az SZDP baloldalának beolvasztását jelentette.²⁶

Ez a kommunisták hatalmi kizárólagosságának megteremtését szolgáló politikai aktus nem tekinthető egyedülálló jelenségnek, hiszen a szocialista tömb többi országában is lényegében azonos időben és módszerek mentén jöttek létre az egységes munkáspártok. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy 1947 őszén megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform), és a Moszkva által életre hívott új szervezet alapító nyilatkozata a szervezetbe tömörült kommunista pártokat a hatalomátvétel meggyorsítására szólította fel. A nemzetközi események jelentős

Jegyzetek

- ¹ Rákosi Mátyás: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése. Beszámoló a Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusán. (1948. 06. 12.). In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 187–203.
- ² Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, [271–280.] 271.
- ³ Strassenreiter Erzsébet: A fordulat éve és a két munkáspárt egyesülése. *Párttörténeti Közlemények*, 1978/2, [3–40.] 17.
- ⁴ Strassenreiter Erzsébet: A fordulat éve és a két munkáspárt egyesülése. *Párttörténeti Közlemények*, 1978/2, 32.
- ⁵ Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016, 194–200.
- ⁶ Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 273.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 123–124.
- ⁷ Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 278.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 123–124.
- ⁸ Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016, 194–200.
- ⁹ Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 279–280.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 124.; Csöngé Attila: *A Magyar Kommunista Párt politikája Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében a kezdetektől 1948-ig*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2022, 479–482.
- ¹⁰ Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 279–280.; Rákosi Mátyás: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése. Beszámoló a Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusán. 1948. június 12. In: Rákosi 1949: 187–203.

mértékben katalizálták tehát a folyamatokat, amelyek megvalósítása során a kommunista vezetők nemcsak politikai-szervezési, hanem politikai rendőrségi eszközöket is bevetettek.²⁷

A Magyar Dolgozók Pártja megalakulásával létrejött az állampárt, amely az élet minden területére kiható tevékenysége révén, a megkezdett úton haladva folytatta a pártállami rendszer átfogó kiépítését.

TÓTH JUDIT

- ¹¹ Rákosi Mátyás: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése. Beszámoló a Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusán. 1948. június 12. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 187–203.
- ¹² Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 283. Lásd még: *A közös politikai bizottság ülésének jegyzőkönyve*. (1948. 04. 21.). MNL OL M-KS 274. f. 3. cs. II. 152. ő. e.
- ¹³ Rákosi Mátyás: A Magyar Dolgozók Pártjával erős, virágzó Magyarorszáért. Beszámoló az Egyesülési Kongresszuson. 1948. június 13–14. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 216–280.
- ¹⁴ Magyar Dolgozók Pártja. Az MKP és az SZDP közös politikai bizottságának határozata az egyesült munkáspártok nevére. *Szabad Nép*, 1948. 04. 22. 1.
- ¹⁵ Czetz Balázs: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XVII., Fasc. 1*. 2012, [189–2010.] 190.
- ¹⁶ Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016, 213.
- ¹⁷ Czetz Balázs: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XVII., Fasc. 1*. 2012, 190.
- ¹⁸ Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016, 215.
- ¹⁹ Czetz Balázs: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XVII., Fasc. 1*. 2012, 191.
- ²⁰ Csöngé Attila: *A Magyar Kommunista Párt politikája Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében a kezdetektől 1948-ig*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2022, 484.
- ²¹ Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 285.
- ²² Czetz Balázs: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XVII., Fasc. 1*. 2012; Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021.; Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016.
- ²³ Rákosi Mátyás: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése. Beszámoló a Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusán. 1948. június 12. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 187–203.
- ²⁴ Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára *Évkönyvei* 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016, 222.; *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve*. (1948. június 12–13–14.). Budapest, Szikra, é. n.
- ²⁵ *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve*. (1948. június 12–13–14.). Budapest, Szikra, é. n., 342–362.; A Magyar Dolgozók Pártja egyesítő kongresszusa, 1948. június. *Filmhíradók Online*. <https://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=6780> (Utolsó letöltés: 2022. 11. 17.).
- ²⁶ Izsák Lajos: A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1992/1–2, [61–93.] 85.
- ²⁷ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 111., 114., 123.

Az egyházi iskolák államosítása

1948. június 16.

A Magyar Kommunista Párt hatalomátvétele szakszerűszen zajlott le: a Független Kisgazdapárt széttűzésétől, a két munkáspárt egyesítésén át egészen az egyházak – kivált a katolikus egyház – erejének megtöréséig. Nyilvánvaló volt, hogy a párt a kommunista ideológiával szemben álló, erős társadalmi támogatottsággal, történelmi hagyományokkal és szilárd, a materialista szemlélettől eltérő világgéppel rendelkező egyházakat üldözni fogja, befolyásukat drasztikus eszközökkel igyekszik majd csökkenteni. E cél megvalósításának számtalan módját lelte: elvágta a rekrutációs csatornákat – a katolikus ifjúsági mozgalmak betiltása –, eltávolította vagy üldözte a vezető egyházi személyeket – lásd Ravasz László református püspök visszavonulását vagy Ordass Lajos evangélikus püspök perét¹ –, koncepciók eljárásokat kezdeményezett és folytatott le,² mint a Pócspetri ügy és a Mindszenty-per. Arra törekedett, hogy az oktatást – az egyház nevelő-oktató funkciójának kikapcsolásával – a saját ellenőrzése alá vonja, azaz az egyházi iskolákat államosítsa. Katona Jenő országgyűlési képviselő 1948. június 16-ai felszólalását idézve: „akié az ifjúság, azé a jövő”.³

Az iskolák államosítását előkészítendő, 1947-től Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével indult kampány az iskolák demokratizálásáért, az „egyházi reakció támadásai” ellen. Ortutay 1948. május 15-én jelentette be a kormány nevében, hogy a minisztertanács bizottságot küld ki az egyházak képviselőihez, megtárgyalni az iskolák „demokratikus egyesítését”. Mint mondta: „Ha ellenállásba ütközünk, ha lelki terrorral és félrevezető izgatással próbálják

megtéveszteni népünket, ha harcolni kezdenek a magyar népi demokrácia és az ifjúság alapvető érdekei, jogai ellen, akkor természetesen azt is tapasztalni fogják, hogy a demokráciának nemcsak türelme, hanem eltökéltsége is van.”⁴

Az oktatási rendszer strukturális és tartalmi átalakítása 1945-től folyamatosan zajlott. Megszüntették a 4–6 osztályos és a ráépülő polgári rendszerét, helyette kötelezővé tették a 8 osztályos általános iskolát. Tankönyvi és tanrendi revíziót is tartottak, utóbbi keretében az idegennyelv-oktatás hagyományos rendjét megbontva kiemelték a tantervből az addig kötelező latin oktatást, a középiskolákban pedig a nyelvi órák csökkentésével visszaszorították a német nyelv oktatását. A tantervi és szerkezeti reform ellenére az oktatási intézmények közül az alsófokú iskolák kétharmada, a középiskolák fele továbbra is különböző egyházak kezelésében maradt.⁵

Az állam 1948 tavaszán már nemcsak erre utaló tetteivel, de nyíltan is megfogalmazta szekularizációs szándékait, mely Rákosi Mátyás megfogalmazásában ekképp hangzott: „[...] Az egyik legfontosabb feladat, amely demokráciánkra ebben az esztendőben vár, az az egyház és a népi demokrácia kérdéseinek rendezése, s ami ezzel összefügg, az iskola kérdése. [...] Az evangélikus és a református egyház vezető körei éppen az utolsó időben nyilatkoztatták ki, hogy ők szívesen vesznek részt annak a rendnek megerősítésében, mely az elmúlt három és fél esztendő alatt annyi jelét adta vallási téren is demokratikus szándékainak és tényleges segítségének. A döntő kérdés a katolikus egyház mögé megbújt reakció.”⁶

Asztalos János, Pócspetri község katolikus plébánosa a rögtönítélő bíróság előtt a Budapesti Büntető Törvényszéken 1948. június 11-én. MTI Fotó: Bauer Sándor

A kijelentések heves tiltakozási hullámokat váltottak ki országszerte: Mindszenty József,⁷ a püspöki kar, a klérus, tanárok és szülők demonstráltak a szándék ellen. A hívek megerősítésére és a vallásos szülők mozgósítása érdekében ellenállásra felszólító körlevelet adott ki a püspöki kar nevében Mindszenty József, és az Actio Catholica is tiltakozott.⁸

Az iskolákért folyó politikai küzdelem – az alsófokú oktatás átalakítástól, a tankönyvi revíziótól és a fakultatív hitoktatáson át, a szekularizáció kérdéséig – végül a „Pócspetri ügyben”⁹ csúcspontot ért el. 1948. június 3-án az iskolák államosítása ellen tüntettek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Pócspetriben. A falusi tüntetés során a község házán – máig tisztázatlan körülmények között – egy rendőr életét veszítette. Bár nem derítették ki, hogy valóban gyilkosság, vagy baleset történt-e, az ügyet gyilkossággént

kezelték, amelynek elkövetésével a helyi jegyzőt, Királyfalvy (Kremper) Miklóst, a felbujtással pedig a falu plébánosát, Asztalos Jánost vádolták. A statáriális bíróság a két vádlottat halálra ítélte – utóbbi a köztársaság elnök kegyelemben részesítette.¹⁰ A hatalom az esetből az egyházi iskolák államosítása ellen fellépők megfélemlítésére, a magyar katolikus egyház társadalmi befolyásának és támogatottságának megtörésére alkalmas koncepciót per kreált. A megfélemlítés sikerrel járt, a Pócspetri ügy után azonnal zárolták az egyházi iskolák vagyonát.¹¹

A hatalom Pócspetri kapcsán elemi erejű egyházellenes propaganda hadjáratot is indított, melyben fontos szerepet osztott ki az országos sajtóra és a rádióra.¹² A sajtóhadjárat ikonikus mozzanata volt Révai József *Szabad Népben* megjelent vezércikke, melyben egyértelműen megfogalmazta: az ügy valódi felbujtója nem

Zadjeli Slachta (Schlachta) Margit Boglárka (1884–1974) Szerzetesnő, politikus, az első magyar női országgyűlési képviselő. A Szociális Misszió-társulat tagja (1908–), országgyűlési képviselő (1920–1922, 1945–1949). A Szociális Testvérek Társasága alapító főnöknője (1923–1949), a Katolikus Női Szociális Képző alapítója (1934), a Keresztény Nő folyóirat alapító szerkesztője (1915–1944), a *Magyar Nő* folyóirat felelős szerkesztője (1918–1922). 1945–1948 közötti parlamenti felszólalásai többségükben a jogelviség, a jogbiztonság és a jogrend kérdéseivel foglalkoztak, 1946-ban a királyság, mint államforma fenntartása mellett foglalt állást és a köztársasági államforma ellen szavazott. 1947-es országgyűlési beszéde miatt 60 napra kizárták. Utolsó parlamenti beszédét 1948. június 16-án tartotta az egyházi iskolák államosítását kimondó törvényjavaslattal kapcsolatban. A törvény elfogadásakor a Himnusz eléneklése alatt ülve maradt, ezért a mentelmi bizottság kétszer hat hónapi kizárásra ítélte, és megfosztotta mentelmi jogától. 1949-ben Ausztriába emigrált, onnan pedig az Egyesült Államokba távozott és ott is telepedett le.

a falu vagy a plébános, hanem maga Mindszenty József. „[...] a felbujtók és gyilkosok nem a nép, a maga 1–2 holdas parcelláival, hanem a 160 holdas pap, Mindszenty katonája, [...] a spekuláns nagygazda, aki a zendülés és a gyilkosság után elbújtatja a papot [...] A magyar demokrácia nem a katolikus egyház ellen harcol, hanem a katolikus egyház reakciós, politizáló, demokráciaellenes, feudális, legitimista irányzata ellen, amelynek feje Mindszenty József.”¹³

A felekezeti iskolák államosításának törvénytervezetét – alig két héttel Pócspetri után – Ortutay Gyula június 15-én nyújtotta be, másnap pedig Bognár József képviselő a közoktatásügyi bizottság jelentését ismertette előadóként a „[...] nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvételéről, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vételéről és személyzetének állami szolgálatába való átvételéről szóló törvényjavaslat tárgyában”.¹⁴

Miután módosító javaslat nem hangzott el, és a nyolcórás sürgősségi keretben tárgyalt betérjesztést 293 képviselőből 230 megszavazta (63 képviselő szavazott nemmel), az Országgyűlés „a törvényjavaslatot eredeti

szövegezésében általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadta”.¹⁵ A törvénytervezettel nem mindenki értett egyet. Nemmel szavazott többek között Barankovics István, Parragi György, Eckhardt Sándor és Slachta Margit is, akinek a törvényjavaslat vitájában hangzott el utolsó felszólalása, melyben az egyházak iskolaállítási szabadságát védelmezte.¹⁶ A képviselőnő elkeseredett tiltakozása jeléül ülve maradt a Himnusz alatt is, emiatt a mentelmi bizottság elé idézték, ahol 12 hónapra eltiltották parlamenti képviselői tevékenységétől, mentelmi jogát pedig felfüggesztették.¹⁷ Ez egyúttal Slachta Margit politikai pályájának végét jelentette.¹⁸

Az 1948. évi XXXIII. törvény értelmében az ország iskoláinak több mint kétharmada, összesen 6505 iskola került állami tulajdonba, s velük együtt 18 ezer pedagógus vált állami alkalmazottá.¹⁹ 1948-ra a katolikus egyház immár nemcsak földbitokait, de iskoláit is elvesztette, s ezzel lényegében eldőlt a kommunista párttal szembeni harca is.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- Ordass Lajos evangélikus püspök naplóját lásd: Ordass Lajos: *Naplóm. Ordass Lajos evangélikus püspök naplófeljegyzései 1948, 1956–1957.* Szerk. Isó Gergely. Budapest, Luther Kiadó – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Ordass Lajos Alapítvány, 2021.
- A perekről bővebben lásd a *Főpapi sorsok Kelet-Közép-Európában* című nemzetközi konferencia szerkesztett előadásait tartalmazó kötetet: *Célkeresztben. Mindszenty József pere és a szovjet blokk főpásztorainak meghurcolása.* Szerk. Fejérdy András – Wirthné Diera Bernadett. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, 2022.
- Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar Parlamentben 1944–1948.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1980, 339.
- Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből. 1945–1972. I.* Szerk. Kardos József – Komidesz Mihály. Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 236.
- Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Politikatörténeti füzetek, 2000, 282.
- Rákosi Mátyás: Májusi seregszemlén. *Népszava*, 1948. 05. 01. 1–2.
- Mindszenty Józsefről lásd bővebben: Balogh Margit: *Mindszenty József I-II.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.; Köpeczi Bócz Edit: *A titkosszolgálatok hálójában – Mindszenty József a lélekmentő bíboros, hercegprímás.* Budapest, L'Harmattan, 2012.; Somorjai Ádám – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. Emlékiratát lásd: Mindszenty József: *Emlékirataim.* Budapest, Helikon, 2015.
- Az 1948. május 29-i rendkívüli értekezlet foglalkozott a püspöki kar körlevelével. A jegyzőkönyvet lásd: *A magyar katolikus püspökhatalom tanácskozási története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között.* Szerk. Beke Margit. Köln – Budapest, Argumentum, 1996, 412–421.
- Az ügyről lásd részletesebben: Ember Judit: Pócspetri. Budapest, Amicus, 1989.; valamint Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Politikatörténeti Füzetek, 2000.
- Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953.* Szerk. Szabó Csaba. Budapest, Osiris–Budapest Főváros Levéltára, 2000. 34.
- Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Politikatörténeti Füzetek, 2000, 283.
- A rádió szerepéről lásd bővebben: Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948.* Budapest, Gondolat, 2012.
- Révai József: Pócspetri. *Szabad Nép*, 1948. 06. 06. 1.
- Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar Parlamentben 1944–1948.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1980, 285. Balogh József felszólalásának szövegét és az ülés jegyzőkönyvét lásd: Uo. 285–467.
- Idézet Nagy Imre országgyűlési elnök felszólalásából. *Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar Parlamentben 1944–1948.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1980, 466.
- Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben.* Szerk. Petrás Éva – Schlachta Boglárka Lilla – Szabó Róbert. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 355.
- Slachta a mentelmi bizottság előtt. *Világ*, 1948. 06. 18. 1.; Az országgyűlés megszavazta felekezeti iskolák államosítását. *Magyar Nemzet*, 1948. 06. 17. [1–3.] 3.; Slachta Margitot törlik a fővárosi törvényhatóságból. *Magyar Nemzet*, 1948. 06. 24. 5.; Újabb Schlachta-botrány. *Népszava*, 1948. 06. 17. 2.
- Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben.* Szerk. Petrás Éva – Schlachta Boglárka Lilla – Szabó Róbert. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 355. Slachta Margit felszólalását lásd: Uo. 404–412. Politikai pályájáról lásd még: Schlachta Boglárka: Slachta Margit, az első magyar képviselőnő. *Parlamenti Szemle*, 2020/1, 173–178.
- Kardos József: *Iskola a politika sodrásában 1945–1993.* Budapest, Gondolat, 2007, 49.

Politika a tudományban: a Magyar Tudományos Akadémia átalakítása

1948. szeptember 8.

Az 1949-re teljesen kiépült egypártrendszerben a sztalinizálás, az erőltetett szovjettípusú átalakítás folyamatából nem maradhatott ki a kulturális és tudományos élet sem. Az MDP nem bízott a „reakciós tudósokban”, a Kodály Zoltán vezette Magyar Tudományos Akadémiát pedig alkalmatlannak tartotta az új – szovjet – tudománypolitika hirdetésére.¹ Így a szakfolyóiratok megszüntetése,² a felekezeti iskolák államosítása és a felsőoktatás átalakítása³ mellett el kívánta sorvasztani a tudomány Pantheonját, az MTA-t. 1948 és 1949 között előbb a Magyar Tudományos Tanács (MTT) létrehozásával, majd moszkvai utasításra, némi irányváltoztatással a Tanács és az Akadémia egybeolvasztásával a párt-ideológiának és politikai irányvonalának megfelelően szervezték újjá a magyar tudományos életet.

A kommunista és a szociáldemokrata párt egyesüléséből létrejött Magyar Dolgozók Pártja (MDP) már 1948-as programnyilatkozatában megfogalmazta az akadémiával kapcsolatos irányvonalát, miszerint: „Meg kell teremteni a magyar tudomány legfelsőbb irányító szervét.”⁴ A kijelentés nem a tudósok köztestületeként működő, de a tudományos kutatást nem szervező és nem irányító Akadémiára, hanem egy, a termelés szolgálatába állított, központilag irányított tervező-szervező-ellenőrző intézmény létesítésére értendő.⁵

E célok mentén fogadott el egy jogszabálytervezetet az 1948. július 1-jén megtartott MDP titkársági ülés.⁶

A törvényjavaslatot Dinnyés Lajos miniszterelnök *Törvényjavaslat a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában* címmel 1948. augusztusában adta át az Országgyűlés közoktatásügyi bizottságának.⁷

A tervezetet az Országgyűlés augusztusban fogadta el, az 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában pedig szeptember 8-án lépett jogerőre.⁸ Az új szerv miniszterelnök közvetlen felügyelete alá tartozott, de egy hattagú pártkollégium vezette, fő célja a tudományos élet tervszerű irányítása, valamint a gyakorlati élettel való kapcsolatának erősítése volt.⁹

A Magyar Tudományos Tanács hatáskörébe tartozott 1. a tudományos munkát végző személyekre, a tudományos munkához szükséges és arra alkalmas eszközökre és berendezésekre, valamint a folyamatban lévő tudományos kutatásokra vonatkozó adatok összegyűjtése; 2. az országos érdekű tudományos feladatok kijelölése a gazdasági, műszaki, társadalmi szervek adatai és közlései alapján; 3. az országos érdekű tudományos kutatások munkatervének elkészítése a bel- és külföldi tudományos intézetek eredményeinek figyelembevételével (országos tudományos terv), a terv végrehajtásának ellenőrzése és a tudományos munkák elvégzéséhez szükséges munkaerők tervszerű biztosítása; 4. az egyéni tudományos kutatások támogatása és véleménynyilvánítás mindennemű tudományos munka

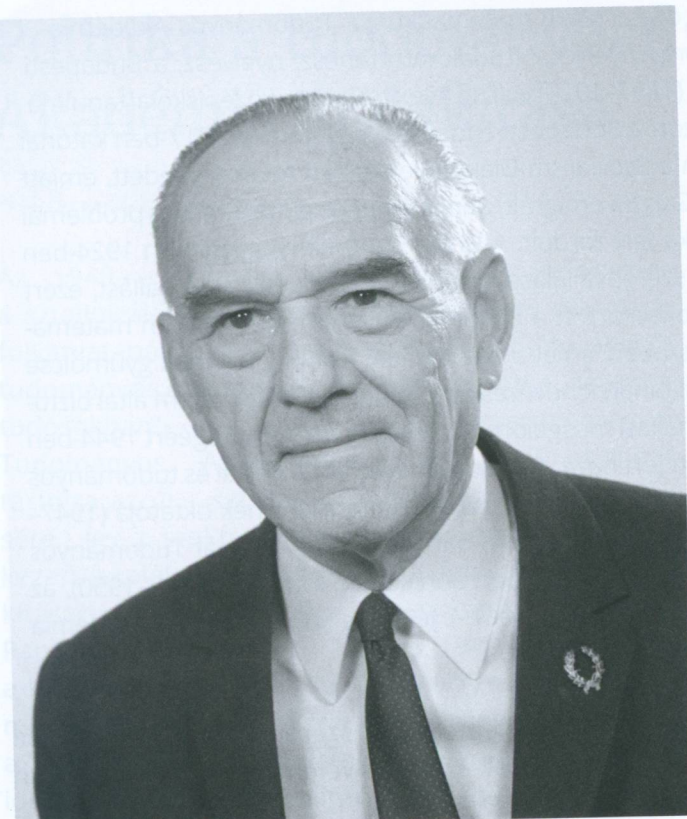
Alexits György (1899–1978) Kossuth (1951) és Állami díjas (1970) matematikus, a Tudományos Akadémia tagja (levelező:1948, rendes: 1949). Édesapja Alexits György nyelvész, irodalomtörténész, nyelvész, a Budapesti Tudományegyetem román nyelv és irodalom magántanára (1897–1920) volt. Ifj. Alexits György középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, az érettségét követően beiratkozott a Budapesti Tudományegyetemre. 1917-ben katonai szolgálatra hívták be és a frontra vezényelték. A 1919-ben a Szocialista Diákszövetségben tevékenykedett, emiatt a Tanácsköztársaság bukása után kizárták az egyetemről, Grazba emigrált, ahol eleinte az elméleti fizika problémáit foglalkoztatták, majd érdeklődése véglegesen a matematika felé fordult. A Graz-i Tudományegyetemen 1924-ben doktori fokozatot szerzett. Hazatérését követően 1919-es szerepvállalása miatt nem kaphatott tanári állást, ezért 1926-ban Romániába ment, ahol tanársegédként előadásokat tartott a Bukaresti Egyetemen. 1929-ben matematika–fizika szakos tanári oklevelet kapott. Életének e szakaszában ismét a kutatás felé fordult, melynek gyümölcse a Bécsi Egyetem meghívása, valamint a magyar középiskolai tanári kinevezés és a Budapesti Műegyetem által biztosított előadói lehetőség. A második világháború alatt az ellenállási mozgalomban kifejtett tevékenységéért 1944-ben előbb Dachaub, majd Spaichingenbe deportálták. 1945-ben tért haza. A háborút követően politikai és tudományos karrierje is gyorsan ívelt felfelé: A Budapesti Műszaki Egyetem III. számú matematika tanszékének oktatója (1947–1967), a Vallás- és Közoktatási Minisztérium államtitkár (1946–1948), az 1948-ban létrehozott Magyar Tudományos Tanács főtítkára (1948–1949), majd az Akadémia „újjászervezését” követően annak első főtítkára (1949–1950), az Akadémia Matematikai Kutatóintézetének tudományos osztályvezetője (1967–). Jelentős szerepe volt az Akadémia régi tagjainak kiszorításában és az intézmény átalakítási folyamatában.

támogatása tekintetében; 5. az egyetemi és főiskolai tanári kinevezések esetében véleménynyilvánítás, a tudományos intézetek vezetői állásainak betöltése esetében javaslattevés és véleménynyilvánítás; 6. a közcélú és állami támogatást élvező kiadványok tudományos kiadványaira vonatkozó tervek felülvizsgálata és összeegyeztetése az országos tudományos tervvel; 7. a kormányfőhatóságok vagy más állami szervek részéről felvetett tudományos kérdésekben való véleménynyilvánítás; 8. amit jogszabály vagy kormány megbízás a hatáskörébe utal.¹⁰ Az MTT feladatköre tehát nem pusztán a tudományos kutatások irányvonalának meghatározására, a munkaterv összeállítására, de azok ellenőrzésére is kiterjedt.¹¹ Az akadémiai élet ellenőrzése azonban nem merült ki az irányvonalak és munkaterv kontrolljában, a kutatóintézeti vezetők kijelölésében: az utánpótlás, a jövő tudományos szakembereinek

képzésében kiemelkedő szerepet játszó egyetemi tanárokat is csak a Tanács véleménynyilvánítása után nevezhettek ki.¹²

Az MTT elnökévé Gerő Ernőt nevezték ki, noha a gyakorlatban a Tanács tényleges vezetését nem a felügyeleti joggal rendelkező miniszterelnök, még csak nem is az elnökség, hanem a korábban említett hattagú pártkollégium – Gerő Ernő, Révai József, Kossa István, Hevesi Gyula, Lukács György, Alexits György – látta el, melynek élén úgyszintén Gerő állt.¹³

Bár a Tanács létesítéséről szóló törvény még az ősz folyamán hatályba lépett,¹⁴ annak megalakítására csak 1949. február 4-én, az első plenáris ülésére pedig február 25-én került sor.¹⁵ A Magyar Tudományos Tanács még ugyanabban az évben megalkotta az egyetemektől függetlenül működő kutatóintézeti

Alexits György. MTI Fotó: Mező Sándor

hálózatot.

Az MDP a sztálini politika revízió nélküli átvételének szellemében eredetileg az MTA elsorvasztása döntött, ám alig egy évvel az MTT létrehozása után, 1949 nyarán kiderült, hogy ez a megoldás – ti. a névlegesen ugyan meg nem szűnő, de lényegét tekintve súlytalan Akadémia és mellette az MTT, mint tényleges akadémiai funkciót betöltő intézmény – nem felel meg a szovjet elvárásoknak, s nem is kapcsolható rá a szovjet irányítási rendszerre. A tájékozódás és egyeztetés céljából Moszkvába utazó Gerőnek egyértelműen tudtára adták: a kommunista

mintaállam ragaszkodik a tudományirányítás szovjet típusú szervezeti rendszeréhez.¹⁶ Így Gerő hazaérkezését követően – revideálva a korábbi elképzeléseket – immár az Akadémia megtartásának szükségességét hangsúlyozta: „[...] Szerintem megérett a helyzet arra, hogy ősszel vagy az év végére az MTT az Akadémiával egybeolvadjon oly módon, hogy az Akadémia kimondaná az alapszabály-módosítást és egyben maga kérné az egybeolvadást a MTT-vel. Politikailag a jelen helyzetben biztosítani lehet, hogy az ily módon újjászervezendő Akadémiának a vezetése a mi kezünkben legyen. [...] mert bár az Akadémia elhatalására vettünk irányt, az Akadémia halódva ugyan, de mégis létezik és esetenként bizonyos aktivitást fejt ki, amit kívülről nehéz irányítani.”¹⁷

A tudománypolitika illetően fordulatával az elsorvasztás tehát lekerült a napirendről, és az új, szovjet nyomásra módosított irány a nemzeti gondolkodásban fontos szerepet betöltő, autonómiájához ragaszkodó Akadémia totális állami kontroll melletti „újjászervezése” lett.

A „reakciós” elemek eltávolításával, visszaminősítésekkel és tagcserékkel, a politikai kíváncsnak megfelelően megrostált, új összetételű Akadémia 1949. október 31-i alapszabály-módosításával¹⁸ *de facto* maga kérte a Tudományos Tanácscsal való összeolvadását. A módosítást a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. november 14-én hagyta jóvá. A „megújított” Akadémia – még a törvényjavaslat elfogadása előtt – 1949. november 29-én tartotta első közgyűlését,¹⁹ az elnöki tisztségbe – 43 szavazatból – 42 szavazattal Rusznyák Istvánt választották, a főtitkári pozícióval pedig Alexits Györgyöt bízták meg. Az elnökség tagjainak választották továbbá Lukács Györgyöt, Novobáztzy Károlyt,

Molnár Eriket, Erdey-Grúz Tibort és Straub Brúnót.²⁰

Az Akadémia újjáalakításáról szóló törvényjavaslatot az Országgyűlés december 13-án tárgyalta, megvitatásakor Andics Erzsébet – a törvényjavaslat beterveztője – felszólalásában ekképp minősítette a „rég” Akadémiát: „[...] a Magyar Tudományos Akadémiának egy tespedő, reakciós, népellenes politikai és társadalmi rendszer volt a stupid támasza okozta azt, hogy tudományos színvonala is annyira süllyedt, hogy tudománytalansága szinte közmondásszerű volt. [...]”²¹ A törvényjavaslatot az Országgyűlés – módosító indítvány nélkül – elfogadta. Az összeolvadás „kérését” az 1949. évi XXVII. törvény²² teljesítette: „5. §. (1) A Magyar Tudományos Tanács e jelen törvény hatálybalépésével megszűnik, egyidejűleg hatályát veszti az 1948: XXXVIII. tv. Ahol valamely

egyéb jogszabály a Magyar Tudományos Tanácsról rendelkezik, ott ahelyett a Magyar Tudományos Akadémiát kell érteni.”²³

Az Akadémia működésének átalakításával immáron megfelelt az elvárásoknak, készen állt az új tudományos irányvonal mentén kibontakozó tudományszervezés koordinálására. Az Intézmény autonómiájának elvesztését és pártállami érdekeknek megfelelő átszervezését követően kezdődött el – számos más tudománypolitikai intézkedéssel együtt – az aspirantúra létrehozása és tudományos fokozatszerzési rendszer átalakítása is.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956.* Budapest, Napvilág, 2015, 61–62.
- ² Lásd: Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949.* Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 373–375.
- ³ A felsőoktatás átalakításáról lásd: Garai Imre: A magyar felsőoktatás strukturális átalakítási és államosítási kísérletei az 1949–1953 közötti időszakban. In: *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában. Neveléstudomány-történeti tanulmányok.* Szerk. Németh András – Garai Imre – Szabó Zoltán András. Budapest, Gondolat, 2016, 119–160.
- ⁴ *A Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozata és szervezeti szabályzata.* Budapest, K.n., [1948], 39.
- ⁵ Póto János: Harmadik nekifutásra. A Magyar Tudományos Akadémia „átszervezése”, 1948–1949. *Történelmi Szemle*, 1994/1–2. 79.
- ⁶ *Jegyzőkönyv a Magyar Dolgozók Pártja Titkársági üléséről.* Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 54/3. ő. e. 1948. július 1. Idézi: Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956.* Budapest, Napvilág, 2015, 62.
- ⁷ Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949.* Budapest, Akadémiai, 1995, 25. A tervezetet lásd: *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés irományai III.* Budapest, K.n., 1949. 8–9.
- ⁸ 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1948/202. 2086. A törvény parlamenti vitájáról lásd: Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949.* Budapest, Akadémiai, 1995, 27–28.

⁹ 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1948/202. 2086.

¹⁰ 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1948/202. 2086.

¹¹ Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956*. Budapest, Napvilág, 2015, 62.

¹² A Tudományos Tanács működéséről részletesebben lásd: Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. Budapest, Akadémiai, 1995.; Kónya Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 35. Budapest, Akadémia, 1998.

¹³ Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956*. Budapest, Napvilág, 2015, 62.

¹⁴ 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1948/202. 2086.

¹⁵ A késleltetett indulás okait lásd bővebben: Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. Budapest, Akadémiai, 1995, 28–32.

¹⁶ Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. Budapest, Akadémiai, 1995, 105–106.

¹⁷ Gerő Ernő levele „Rákosi, Farkas, Kádár elvtársaknak!”, 1949. június 1. Idézi: Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949*. Budapest, Akadémiai, 1995, 107.

¹⁸ Az alapszabály teljes szövegét lásd: A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai. *Akadémiai Értesítő*, 1949/481. 7–13.

¹⁹ A közgyűlés jegyzőkönyvét lásd: Közgyűlés. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia 1949. november 29-én tartott közgyűléséről. *Akadémiai Értesítő*, 1949/481. 14–16.

²⁰ Közgyűlés. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia 1949. november 29-én tartott közgyűléséről. *Akadémiai Értesítő*, 1949/481, 15.

²¹ Andics Erzsébet felszólalását lásd: *Országgyűlési Napló I. Az országgyűlés 18. ülése*, 1949. december 13. Budapest, 1950, 412.

²² 1949. évi XXVII. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. *Akadémiai Értesítő*, 1949/481. 17–18.; *Magyar Közlöny*, 1949/258–264. 56.

²³ 1949. évi XXVII. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. *Magyar Közlöny*, 1949/258–264. 56.

A harmadik világháborúra készülve – haderőfejlesztés Magyarországon

1948. szeptember 9.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalmi térnyerésének fontos pillérét képezte az erőszakszervezetek, és benne a hadsereg feletti irányító, ellenőrző szerep megszerzése, illetve mind teljesebb körű kiépítése.

Ennek elsődleges feltétele volt egy, a pártnak elkötelezett tisztikar. Fontos feladattá vált tehát, hogy a reakciónak tartott tisztektől megtisztítsák a hadsereget, valamint, hogy az újonnan belépők politikailag is megfelelő elkötelezettséggel bírijanak. Mindamellett, hogy a fontosabb beosztások betöltésére kizárólag a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) engedélyével kerülhetett sor, az önkéntesen jelentkezőkből pedig csak azok kerülhettek a hadsereg tisztjei közé, akiket a koalíciós pártok képviselőiből alakult igazoló bizottságok alkalmasnak találtak. Az 1947. augusztus 30-ig lefolytatott B-listázás következtében mintegy 5000 katonai vezetőt (tábornokokat és tiszteket) menesztettek a hadseregből. A kommunista befolyás erősödésével a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) létrejöttének előestéjén, 1948 tavaszán a hadsereg személyi állományának már 53,1%-a volt az MKP tagja. A politikai befolyás további növelését szolgálta az 1949 januárjában életre hívott politikai tiszti (társparancsnoki) intézmény, amely egyértelműen a hadsereg politikai irányítására és ellenőrzésére volt hivatott.¹

A politikai befolyásnak és a szovjet akarat érvényesítésének lényeges pontját képezte a tanácsadói, szakértői hálózat kiépítése. Moszkva a tömb országaiba, így

Magyarországra is küldött olyan kádereket, akik minden területen segítették a szovjet elvárásoknak megfelelően a szocialista berendezkedés kialakítását. Jóllehet az efajta funkcionáriusokra egyöntetűen szokás volt a tanácsadók terminológiát használni, semmiképp sem homogén csoportról lehet beszélni. A hatalom és az irányítás legmagasabb szintjein, főként a minisztériumokban tevékenykedő, elvi jelentőségű javaslatokat megfogalmazó tanácsadóktól szükséges megkülönböztetni a szakértőket (oktatók, mérnökök, technikusok), akik üzemekben, vállalatoknál, intézményeknél a mindennapi munka során közvetlenül is részt vettek a szovjet tapasztalatok átadásában. Bár alapvetően a Szovjetunió által elvárt feladatok elvégzésére alkalmas káderek hiánya miatt érkeztek a tanácsadók, illetve a szakemberek a tábor egyes országaiba, jelenlétük a nyomásgyakorlásra és az ellenőrzésre egyaránt alkalmas volt. Hálózatuk a térség egyes országaiban 1949 közepére állandósult.²

Bár tanácsadók minden ágazatba érkeztek, a hadseregben és a hadiparban kiemelt számban voltak jelen, mivel néhány termék kivételével megszüntették a korábbi fegyverek, katonai járművek és felszerelések előállítását, így a gyártást teljesen át kellett állítani a szovjet licencek alapján való termelésre.³

A pártegyesülést követően 1948 augusztusára az MDP vezetése elérkezettnek látta az időt, hogy a Honvédelmi Minisztériumban (HM) is átvegye az

irányítást, így a koalíciós időszak utolsó honvédelmi miniszterét, a parasztpárti Veres Pétert váltva 1948. szeptember 9-én Farkas Mihály, az MDP főtitkárhelyettese került a miniszteri székbe. Farkas kemény kézzel irányította a hadi ügyeket, ha kellett, konfrontálódott Vas Zoltánnal, az Országos Tervhivatal elnökével, de olykor még Gerő Ernővel is. Farkas a minisztériumban is személyi változtatásokat eszközölt, 1948. november 30-án javasolta Sólyom László altábornagy kinevezését a Honvéd Vezérkar főnökévé, illetve Pálffy György altábornagyot a honvédség felügyelőjévé.⁴

Bár Farkas személye biztosíték volt a pártirányítás megfelelő súlyú jelenlétére az államigazgatásban, mindemelett szinte a kezdetektől az MDP-n belül is működtek olyan szűk körű szervek, amelyek legfelsőbb szinten fogták össze a különféle erőszakszervezetek és a honvédelem pártirányítását. Rákosi Mátyás főtitkár elképzelésének megfelelően az MDP Központi Vezetősége (KV) Titkársága 1948. szeptember 7-i határozatával két korábbi bizottság (Katonai és a Belügyi) összevonásával létrejött az Államvédelmi Bizottság, amelynek elnöki tisztét maga Rákosi töltötte be. Az Államvédelmi Bizottság mintegy előzményének tekinthető a Rákosi Mátyásból, Gerő Ernőből és Farkas Mihályból álló „Trojkaként” is emlegetett csúcsovezetésnek, amelynek működését kezdettől szigorú titoktartás övezte. Az 1950 októberében életre hívott háromtagú Honvédelmi Bizottság vagy más néven „3-as Bizottság” 1952 folyamán már csak három alkalommal ülésezett. (A „Trojka” jegyzőkönyvei több évtizedes lappangás után, 2013-ban kerültek elő. Az iratokat S. Kosztricz Anna Mária főlevéltáros, az MDP iratok akkori referense találta meg. Bár a megtalált iratok sem adnak választ az alapkérdésre: mikor, milyen szerv döntése alapján, és miért éppen akkor jött létre a háromtagú testület.)⁵ Végül az MDP KV Titkársága november 27-i

ülésén Rákosi javaslatára határozati úton mondta ki, hogy a 3 tagú katonai bizottság helyett a pártban Honvédelmi Tanácsot kell létrehozni. A testület Rákosi elnökletével 1952. december 15-én tartotta első ülését.⁶

A katonai lobb, és ennek eredményeként a hadi irányú költsékezés már az ötéves terv kezdete előtt megindult. Rákosi 1947. november végén levélben kért engedélyt Sztálintól a hadseregfejlesztés megindítására.⁷ Az 1948. augusztus 1-je és 1949. december 31-e közötti átmeneti időszakban a HM már 1948 őszétől több tízmillió forintot fordíthatott a hadiipar újjászervezésére. Az 1949. évi költségvetésben az iparosítás és a fegyverkezés már kiemelt szerepet kapott, hiszen egyedül a HM céljaira az összes kiadás 12,4 százalékát szánták: végül már ebben az évben a tervezett 2 milliárddal szemben 3 milliárd forintra rúgtak a honvédelmi kiadások. Az ötéves terv első évére vonatkozóan Farkas Mihály már ennek a duplájára, 6 milliárd forintnyi katonai fejlesztésre tett javaslatot. Ebből 4,5 milliárd jutott volna a honvédség felszerelésére és fenntartására, 1 milliárd a hadiipar fejlesztésére, a többi pedig repülőterek építésére, légoltalmi berendezésekre. Gerő valamivel visszafogottabb összeggel állt elő, 600 000-rel, 5,2 milliárdra kívánta csökkenteni a hadi kiadásokat, hozzátéve, hogy „...a nemzetközi helyzet kényszeríthet bennünket arra, hogy a terven egyet-mást változtassunk a honvédelem érdekében”.⁸

A nemzetközi politika eseményei már 1949 tavaszától, a NATO (North Atlantic Treaty Organization) megalakulásától (1949. április 4.) kezdve a szovjet blokk országait a haderő és a hadiipar fokozottabb fejlesztésére sarkallták. A fokozódó iparosításra, illetve ezzel együtt a fegyverkezésre további ürügyül szolgált a Kominform 1949. november 16-i budapesti ülése, amelyen Jugoszláviát az újabb háborúra készülő, agresszív

Pálffy (Oesterreicher) György (1909–1949) Honvédelmi miniszterhelyettes, altábornagy. Középiskolai tanulmányait követően katonai szolgálatot teljesített, 1932-ben a Ludovika Akadémián tüzér hadnagyként végzett, tanulmányait a Hadiakadémián folytatta. 1939-ben családi okokból és németellenessége miatt leszerelt és az Egyesült Izzóban helyezkedett el, ahol kapcsolatba került a kommunista párttal. Utóbbi utasítására lépett be a Független Kisgazdapártba. Az MKP Katonai Bizottságának vezetője (1945–), a Határőr Parancsnokság és a Katonapolitikai Osztályának (Katpol) vezetője. Altábornagy (1948–), honvédelmi miniszterhelyettes (1948–), az MDP KV tagja, az MDP Államvédelmi Bizottsága Katonai Albizottságának titkára (1948–). 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, koncepciós perben kötél általi halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben részlegesen rehabilitálták, 1956-ban újrateremtették.

imperialista hatalmak körébe sorolták. A „nemzetközi helyzet fokozódása” az 1950 júniusában kitört koreai háborúban csúcsosodott ki, amely a hadikészültség mielőbbi elérésének irányába mozdította a magyar haderőt és a honvédelmi ipart. Az 1950. évre elfogadott terv szerint végül a 8 milliárd forintos beruházásból 3,82 milliárd az iparra (az összberuházás 48%-a), azon belül is 3,39 milliárd a nehéziparra (az összberuházás 42,3%) jutott. Megkezdődtek ugyan a következő évre szóló tervezések is, így az 1950. novemberben elkészült irányszámok szerint önmagában a HM az 1951-es év folyamán 5,23 milliárd forinttal gazdálkodhatott volna, ami az akkori állami költségvetés 15–17 százalékát tette ki. Már önmagában ezek a számok is az első ötéves terv előirányzatainak felemelését jelentették, ám mindez elmaradt attól a véglegesített adattól, ami egy váratlan fordulat következtében ettől is magasabbra srófolta a hadiipari kiadásokat.⁹

Sztálin 1951. január 8-án összehívta az európai szocialista országok tanácskozását, amelyen a magyar pártvezetésnek is részt kellett vennie. A Kremlben tartott ülésen a szovjet vezető meghatározta a szatellit országok új haderőfejlesztési irányszámait, hogy 1953-ra készen álljanak a Nyugattal megvívandó háborúra. Magyarországra ennek következtében 150 000 fős béke- és 400 000 fős hadilétszám esett.

Emiatt kényszerültek tovább emelni az ötéves terv már egyébként is megemelt irányszámait, amelyet az 1951. február végén összeült kongresszuson jóvá is kellett hagyni. Bár már így is több mint másfélszeresére emelték a beruházási költségeket, a már feszített terv további feszítése nem ért véget. A Trojka 1951. július 16-ai ülésén elfogadta azt a Moszkvában kidolgozott újabb hadseregfejlesztési tervet, amely minden bizonnyal a januári irányszámokat is felülmúlta, 1951 őszén a Magyar Néphadsereg – amely 1951. június 1-je óta viselte ezt a nevet¹⁰ – létszáma ugyanis megközelítette a 184 000 főt, ami az egy évvel korábbihoz képest mintegy 36%-os bővülést jelentett.¹¹

A hadi fejlesztések súlyát érzékletesen jelzi, hogy Gerő javaslatának megfelelően 1951. december 30-án döntés született az önálló hadiipari főhatóság felállításáról, amely a Középgépipari Minisztérium (KÖM) nevet kapta, mivel magát a hadiipart akkori szóhasználatnál középgépiparnak hívták.¹²

A korszak legszigorúbb éves tervét 1952 februárjában fogadták el, amely csödközeli helyzetbe sodorta a tartalékait lassan teljesen felélő magyar gazdaságot. A honvédelmi megrendelések olyan mértékben terhelték az egész ipart, hogy 1952 elején egyes minisztériumok nyíltan szembeszegültek a HM

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1955

1956

követeléseivel.¹³ A fegyverkezés okozta nehézségek miatt Rákosi Mátyás arra szánta magát, hogy a hadikiadások esetleges csökkentésének kérésével keresse fel Sztálint, aki az elhangzott kérésre állítólag „őszintén és mélyen felsóhajtott: Hát még ha tudná, hogy nekünk mibe kerül a honvédelem!” Ezután kioktatta Rákosit, hogy „amennyiben csökkentjük a hadseregfejlesztést, az ellenség ezt észreveszi, s háború esetén természetesen ott támad, ahol a legkisebb ellenállást reméli”. A szovjet vezetés tehát nem volt hajlandó engedelményeket tenni.¹⁴

Az 1953-as év sem hozta meg a katonai lobbi visszaszorulását, Farkas további tervekkel állt elő: háborús mozgósítás („M”) esetén felállítandó, 400–800 ezer főnyi haderő felszerelését, valamint az „M”-létszám számára négy hónapi ellátási tartalék biztosítását irányozta elő. Az MDP Titkársága a védelmi ágazat összköltségvetését ekkor 14,6 milliárd forintban szabta meg.¹⁵

A Sztálin halálával bekövetkezett szovjet fordulat Magyarországon is változásokat hozott, amely együtt járt a nehéz- és ezzel a hadiipari fejlesztések visszafogásával. A hadseregfejlesztésben újabb változást a Varsói Szerződés 1955. május 14-ei megalakítása hozott.

Jegyzetek

- ¹ Horváth Miklós: Magyarország a szovjet érdekszférában. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, [21–45.] 21–24. A politikai tiszt intézményéről lásd még: Sinkovics Ákos: A HM Politikai Főcsoportfőnökség megalakulása és a politikai tiszt intézmény. <https://ujkor.hu/content/a-hm-politikai-focsoportfonokseg-megalakulasa-vezetosege-es-a-politikai-tiszt-intezmeny> (Utolsó letöltés: 2022. 06. 06.)
- ² Baráth Magdolna: „Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 2010/3, [357–387.] 357.
- ³ Germuska Pál: Szovjet tanácsadók magyar hadiipari vállalatoknál az 1950-es években. *Századok*, 2008/6, [1465–1481.] 1466.

A hatalmas beruházások következtében a hadiipari termelés 1954-re 1949-hez képest is meghússzorozódott. Szakács Sándor megállapítása szerint „ez volt az az ágazat, amelyben a korra jellemző tékozló növekedés a legnyilvánvalóbb keretek közt és formákban jelentkezett”.¹⁶ A háborús készülődés és a hadseregfejlesztés eltékozlót milliárdjait Germuska Pál számokban is összegezte, melynek végeredményeként megállapította, hogy a HM 1949–1953 között összesen 25 milliárd forintot költött el.¹⁷

Mindez csak úgy valósulhatott meg, hogy közben más ágazatoktól, a mezőgazdaságtól, valamint a könnyű- és az élelmiszeripartól vonták el azokat az összegeket, amelyek az életszínvonal növekedését eredményezhették volna. Bár a válságjelek hamar felszínre törtek, a Rákosi–Gerő-féle vezetés a hidegháború éleződése közepette mindenben igyekezett eleget tenni a szovjet igényeknek. Gyarmati György éppen ezért nevezte ezt az időszakot a „magyar hadikommunizmusnak”.¹⁸

TÓTH JUDIT

- ⁴ Horváth Miklós: Magyarország a szovjet érdekszférában. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 26.; Germuska Pál: A honvédelem legfelsőbb szintű állami irányítása. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, [47–97.] 56.
- ⁵ A Trojka megalakulásáról lásd: Germuska Pál: A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei. *Hadttörténelmi Közlemények*, 2013/2, 613–643. Az irategyüttes 18 jegyzőkönyvből és mellékleteiből áll, két dossziében. Levéltári jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) M-KS 276. f. 96/F cs. 214. és 215. ö. e.
- ⁶ Germuska Pál: A honvédelem legfelsőbb szintű állami irányítása. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 56–61.
- ⁷ Germuska Pál: A honvédelem legfelsőbb szintű állami irányítása. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 53.
- ⁸ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, [147–172.] 151–155.
- ⁹ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 152–160.
- ¹⁰ Horváth Miklós: Magyarország a szovjet érdekszférában. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 26.
- ¹¹ Germuska Pál: *A magyar középgepipar. Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Argumentum, 2014, 81–83.
- ¹² Germuska Pál: *A magyar középgepipar. Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Argumentum, 2014, 111–116.
- ¹³ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 163.
- ¹⁴ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. I–II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 915–916. Idézi: Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 164–165.
- ¹⁵ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 165.
- ¹⁶ Szakács Sándor: Hatalom és gazdaság az ötvenes években. *Múltunk*, 1998/2, [165–174.] 171.
- ¹⁷ Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX.* 2001. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 170.
- ¹⁸ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL – Rubicon, 2013, 166–181.

1949

Politika az irodalomban: a Magyar Írószövetség átalakítása

1949–1951

Az erőltetett szovjettípusú átalakítás folyamatából nem maradhatott ki a kulturális élet sem: a gazdaság, az erőszakszervek, az államapparátus és az iskolarendszer után következett az értelmiség új útjának kijelölése.¹ A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) mindennek szellemében az Akadémia elsorvasztása, a tudományos élet uralása mellett a kultúrát is gleichschaltolni kívánta.

A pártállam a korábbi irodalmi elit egy részének emigrációba – lásd Márai Sándor – vagy hallgatásba kényszerítésével, az írótársadalom „demokrácia-ellenes” elemeinek kiiktatásával, a tájékoztatás és a sajtó mozgásterének beszűkítésével, a polgári irodalom 1948-tól kezdődő felszámolásával, a folyóiratok megszüntetésével igyekezett megnyírni az irodalmi élet autonómiáját. Ezt segítő átalakították a tehetség elismeréséül szolgáló díjazási rendszert – ld. Baumgarten-díj helyett az állami Kossuth- és a József Attila-díj megalapítása –, de felszámolták az egyetemi szakkollégiumokat is. Az alkotó értelmiség behódoltatásával minden társadalmi, kulturális és művészeti jelenség, tevékenység vagy „termék” szélsőséges módon átpolitizálódott.² Az irodalomkritika az MDP ideológiájával telítődött, hivatalos elismerésben pedig csak azok részesültek, akik megfeleltek a politikai elvárásoknak.

Ebben a politikailag fullasztó légkörben, 1949-ben kezdődött el az irodalmárokat tömörítő, az irodalmi életet keretbe foglaló Írószövetség átalakítása is,

melynek eredménye 1951-ben egy olyan közvetítő szervezet megalakulása lett, mely az irodalmon keresztül kapcsolta össze a kommunista pártvezetést és az „átnevelendő” néptömeget.

Az 1945-ben „népfrontos” alapon létrehozott Magyar Írók Szövetsége első éveiben sokrétű tagsággal bírt: közel négyszáz fős létszáma szinte valamennyi irodalmi csoportosulás és irányzat követőit egyesítette. A szervezet e színes és változatos összetétele a „fordulat évét” követően megbomlott, és 1948 után az egypártrendszer művelődéspolitikai irányvonala dominált. Az új irányvonal új vezetőséget is jelentett: társelnök a korábbi elnök, a moszkvai emigrációból 1945-ben hazatért Gergely Sándor, főtítkárr pedig a költő, klasszika-filológus Devecseri Gábor lett. Előbbi szorgalmazta leginkább az Írószövetség szovjet mintájú átalakítását, melyben támogatópartnerre talált a Szovjet Írók Szövetségében.³

Az uniformizálás jegyében az Írószövetség 1949-ben tagrevíziót is tartott, és kizárta sorai közül a másként gondolkodókat, a nem kommunista vagy nem baloldali, „népi” elemeket, mások mellett Határ Győzöt és Szobotka Tibort is. Devecseri Gábor erről később így fogalmazott: „A tagrevízió előtt az írószövetségben számos olyan álíró húzódott meg, aki a szétbomló burzsoá kultúra hazug ideológiáját követve nem tudta, de nem is akarta magáévá tenni a lenini elvet [...]”⁴

Révai József népművelési miniszter és Martin Andersen Nexø dán kommunista író beszélgetnek egymással a Magyar Írók Szövetsége első kongresszusának szünetében az Újvárosháza üléstermében, 1951. MTI Fotó/Magyar Fotó

Az Írószövetség átalakításának szervezeti keretei 1950–1951 között épültek ki. 1950-ben, tíz-tizenöt fős pártcsoportok alakultak és műfajonként elkülönülő szakosztályok kezdték meg működésüket, de elindították a „pártoktatást”, az írótoborzást és a fiatal népi tehetségek íróvá képzését is.⁵ Létrehozták a kiváltságokat biztosító Irodalmi Alapot, 1950 novemberében pedig a szovjet mintát követő művelődéspolitikai sajtóorgánumot, az *Irodalmi Újságot* is.⁶

A szövetség első kongresszusát,⁷ hosszas előkészület és az eredetileg kitűzött dátum – 1950 decembere – helyett 1951. április 27–30-án rendezték meg Budapesten. Az eseményen tiszteletét tette a Szovjet Írószövetség háromtagú küldöttsége is.⁸ A javarészt Révai József népművelési miniszter elképzelései mentén megtartott kongresszus az olyan szélsőségesen marxista ortodoxokat, mint a korábban elnöki posztot betöltő Gergely Sándort, félretolta. Helyettük a kommunista írók régi és új nemzedékei, valamint a kommunisták

1944 1945 1946 1947 1948 1949

Tardos Tibor (1918–2004) József Attila-díjas író, műfordító. A középiskola elvégzése után gyógyszerészeti tanulmányokat folytatott Budapesten, de zsidó származása miatt elküldték az egyetemről, ezért 1938-ban apja támogatásával Franciaországba ment. Párizsban két évig a Sorbonne hallgatója volt, térképészetet tanult. A háború kitörését követően Dél-Franciaországban részt vett az ellenállási mozgalomban, majd belépett a kommunista pártba (1942). A háború után újságíróként olyan baloldali lapok munkatársaként dolgozott, mint a *La Presse*, a *Nouvelle* és a *Fraternité*. 1947-ben tért vissza Magyarországra és a *Szabad Nép*, valamint a *Szabad Ifjúság* munkatársaként dolgozott. Prózái más folyóiratok mellett megjelentek a *Magyarok*, az *Újhold* és a *Csillag* hasábjain. 1957-ben a Petőfi Kör munkájában való részvételéért másfél év börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban Franciaországba emigrált, Párizsban telepedett le. 1989-ig csak francia nyelven publikált. Tardos fordította franciára Örkény István és Szabó Magda írásait, valamint magyar nyelvre Jean Cocteau és Montesquieu műveit.

által megnyerni kívántakléphettek előtérbe, de ekkor jutott szerephez a Révai irányvonalát támogató, a negyvenes évek végén önkritikát gyakorolni kénytelen Lukács György is.⁹ A kongresszus és Révai mentén elinduló írószövetségi irányváltás új vezetőséget is jelentett. Gergely helyére Darvas József került, a titkári pozícióra pedig Kónya Lajost választották. Az elnökség tagja lett továbbá Benjámin László, Illés Béla, Kuczka Péter, Lukács György, Szabó Pál és Veres Péter is.

1955-ben, Rákosi Mátyás hatalomba való visszatérését követően ismét tiltó intézkedések sorát hajtották végre az irodalmi életben. Ezek közé tartozott a Szövetség sajtóorgánumának, az *Irodalmi Újság* szeptember 17-i számának bevonása is.¹⁰ Az erre válaszul érkező, 59 művész által aláírt memorandumra és az Írószövetség novemberi taggyűléseire a párt durván reagált. A tiltakozók és a Szövetség ellen induló sajtóhadjáratot az MDP KV „pártellenes” írókról kiadott határozata követte:¹¹ „Tanulságok: 1. Nyilvánvalóvá vált a taggyűlés résztvevői előtt, hogy az irodalmi vonatkozásokkal leplezett vita alapjában politikai jellegű, s hogy a vita szervezőit – elsősorban Déry [Tibor]t, Zelket [Zelk Zoltánt], Benjámint, Méray [Tibor]t és Aczél [Tamás]t – jobboldali politikai nézetek fűtik, ellentétben a mesterkedésekkel

maguk köré tömörített írók zömével, akik irodalmi vonatkozások miatt csatlakoztak a lemondottak táborához. 2. A vita félreérthetetlenül bizonyította, hogy elvi kérdésekben a Központi Vezetőség egységes, egy jottányi engedményt sem tesz, s hogy ezekkel a pártszerűtlen módszerekkel és magatartással zsákutcába torkollik a vita.”¹²

Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején az Írószövetség nyíltan a megmozdulások mellé állt, és részt vett a november 4-e utáni utóvédharcokban. A Tamási Áron által fogalmazott *Gond és Hitvallás* című, decemberi kiáltvány fejezte ki leghatározottabban kiállását a forradalom mellett.¹³ Az új kormány szemében ez a rendszerellenes szerepvállalás 1957 elején – a megtorlás idején – az Írószövetség feloszlásához, a Nagy Imre közeli reformkommunisták, az „íróellenzék” félreállításához vezetett. A kis és nagy íróperben elítélték mások mellett Déry Tibort, Háy Gyulát, Zelk Zoltánt és Tardos Tibort is. Az 1957 második felében újjászervezett irodalmi életben már csak azok kaptak szót, akik feltétel nélkül azonosultak a Kádár-kormány politikájával.¹⁴

RAPALI VIVIEN

1950 1951 1952 1953 1955 1956

Jegyzetek

- ¹ Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1. 49.
- ² Valuch Tibor: A magyar művelődés 1948 után. In: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Kósa László. Budapest, Osiris, 2006, [565–687.] 566.
- ³ Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1, [48–81.] 52–53.
- ⁴ *A magyar írók első kongresszusa. 1951. április 27–30.* Budapest, Művelt Nép, 1951, 56. Idézi: Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1, 54.
- ⁵ Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1, 62.
- ⁶ Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1, 59.
- ⁷ Történetéről lásd bővebben: *A magyar írók első kongresszusa. 1951. április 27–30.* Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951.; Ständeisky Éva: „Apukám házat épít”. Írószövetség, írói csoportok és a hatalom 1945–1958. In: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Szerk. Valuch Tibor. Budapest, 1956-os Intézet – Osiris, 1995, 476–485.
- ⁸ Megérkezett a szovjet és lengyel íróküldöttség a Magyar Írók Szövetsége első kongresszusára. *Szabad Nép*, 1951. 04. 28. 3.
- ⁹ Ständeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. *Múltunk*, 2004/1, 79.
- ¹⁰ Dalos György: Befejezetlen múlt. Egy korszakvég dokumentuma. *Beszélő*, 1987/22.
- ¹¹ A memorandumról és az ezzel kapcsolatos történetekről lásd: Gosztanyi Péter: *Föltámadott a tenger... 1956. A magyar október története*. Budapest, Népszava, 1990.
- ¹² A Politikai Bizottság előterjesztése és határozata az Írószövetség 1955. november 10-11-i, 14-i taggyűléséről és a szükséges intézkedésekről. (1955. 11. 18.). In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948–1956*. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 378.
- ¹³ A december 28-án tartott taggyűlés jegyzőkönyvét lásd: A Magyar Írók Szövetsége 1956. december 28-án tartott taggyűlésének jegyzőkönyve: a Gond és hitvallás c. nyilatkozattal. *Literatura*, 1989/1–2, 276–326. Az 1956-os irodalmi élet történeteiről és az „íróellenzék” kialakulásáról lásd bővebben: Pomogáts Béla: *Irodalmunk szabadságharca. Egy esztendő irodalmi élete*, 1956. Budapest, Gondolat, 1989.
- ¹⁴ Valuch Tibor: A magyar művelődés 1948 után. In: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Kósa László. Budapest, Osiris, 2006, 637.

Az 1949-es országgyűlési választások

1949. május 15.

Az 1949. május 15-én zajlott választást az első népfrontos választásként tartjuk számon, amelyen a választásra jogosultak 94,7%-a vett részt, és a leadott szavazatok 95,6%-át szerezték meg a Magyar Függetlenségi Népfront (MFN) jelöltjei. A választással kapcsolatban felmerülő főbb kérdéseket három csomópont mentén fogalmazhatjuk meg. Először is, szót kell ejteni a választások hátterét adó Magyar Függetlenségi Népfront létrejöttéről, és annak szerepéről. Másrészt megkerülhetetlen kérdés, hogy még két év sem telt el az előző választások óta, vagyis miért kellett erre egyáltalán sort keríteni? Végül a hogyan zajlott kérdésével párhuzamban pedig felmerül az is, hogyan sikerült a kommunista pártnak elérnie ezt a bevallottan, még számukra is meglepően kedvező eredményt?

Már 1948 őszétől fokozott mértékben haladt a még meglévő pártok megtisztítása, és egyre markánsabban fogalmazódott meg a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), így Rákosi Mátyás részéről a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front átszervezésének igénye.¹

Az 1949 február 1-én életre hívott Magyar Függetlenségi Népfrontot alapvetően az MDP Politikai Bizottságának (PB) január 20-ai elképzelése szerint hozták létre. Az MDP vezetőinek szeme előtt kettős cél lebegett, hiszen az MFN-ben egy olyan szervezetet képzeltek el, amely egyrészt markánsan képviseli a kommunista párt politikáját, másrészt a még meglévő pártok versengése helyébe az egység gondolatát állítja. A Magyar Függetlenségi Népfront

tagjai lettek a Magyar Dolgozók Pártján kívül a Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Független Magyar Demokrata Párt és a Radikális Demokrata Pártszövetség. A pártok mellett pedig még a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége és a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége.²

Az MFN elnöke Rákosi Mátyás, főtitkára pedig Rajk László lett. Az alelnöki posztokra a két társutas párt prominensei, vagyis a kisgazda Dobi István és a parasztpárti Erdei Ferenc kerültek.³ Legfontosabb testülete az Országos Tanács lett, amelybe az MDP vezetői mellett csak a koalíciós pártok kommunisták iránt lojális tagjai kerülhettek be néhányan. Ennek a szervnek a választás szempontjából is fontos szerepe lett, hiszen ez a testület hagyta végső soron jóvá, hogy kik indulhattak a választáson.⁴

Az MFN életre hívását követő hetekben létrehozták a területi népfrontbizottságokat is, amelyek élére – csakúgy, mint országos szinten – itt is az MDP helyi vezetői kerülhettek, míg a kevésbé jelentős posztokba ültették csupán a társutas pártok vezetőit. Az MNF az így kialakított országos hálózatával képessé vált ellátni legfőbb feladatát, az országgyűlési és a tanácsi választások előkészítését és lebonyolítását.⁵

Kádár János akkori belügyminiszter vezetésével április 6-án választási bizottságot hoztak létre, amely leginkább a választás közigazgatási vonalon történő

előkészítésével foglalkozott.⁶ De ettől is fontosabb szerv volt az MDP Operatív Választási Bizottsága, hiszen ennek a testületnek a hatáskörébe tartozott, hogy azokat a népfront listákat, amelyekre a választás napján szavazni lehetett, összeállítsa.⁷

A listák élére minden választókerületben a kommunisták valamely prominense került, így Zalában maga Rákosi Mátyás⁸, a Heves-Nógrád-Honti választókerületi listát pedig Kádár János vezette.⁹

A választások előkészületeként a választójogi törvényt is módosították, igaz csak nagyon kis mértékben. A témát az MDP Központi Vezetőségének Titkársága két alkalommal tárgyalta, először 1949. február 9-én, majd március 2-án, végül a parlament elé 1949. március 22-én került a törvényjavaslat. Valójában nem új törvényről volt szó, hanem a korábbi, 1945. évi VIII. tc-et egészítették ki, és leginkább csak technikai jellegű változásokat eszközöltek. A csupán 11 §-ból álló egyoldalas törvényszövegben az egyik legfontosabb módosítás az volt, hogy mivel a választójoggal rendelkezők korábbiaknál nagyobb számával kellett kalkulálni, ezért 14 000-ről 16 000-re emelték az egy mandátum elnyeréséhez szükséges szavazatok számát. Lényegi pontnak tekinthető, hogy kiterjesztették a választhatóságot a rendvédelmi szervek tagjaira és egyes vezető közigazgatási posztokat betöltőkre is.¹⁰

Minden bizonnyal nemcsak az utókor történéseit, hanem a kortársakat is foglalkoztatta az a kérdés, hogy még két év sem telt el az előző választás óta, miért van erre ismét szükség. Rákosi is fontosnak érezhette ennek megválaszolását, hiszen a legnagyobb választási nagygyűlésen, Celldömölkön ki is tért erre: „A választásra elsősorban azért van szükség,

Választási szlogenek, 1949. Fortepan / Magyar Rendőr, 16503

hogy megkérdezzük a magyar dolgozó népet, jóváhagyja-e azt az utat, amelyen az utolsó két esztendőben jártunk. Az elmúlt két év óriási változásokat hozott és ideje, hogy megkérdezzük a nemzetet, helyesli-e ezeket a változásokat. A választáson felhatalmazást akarunk kérni a magyar munkásoktól, a dolgozó parasztoktól, az értelmiségiektől arra, hogy folytassuk-e eddigi politikánkat. Ezek miatt tartottuk szükségesnek az új választások kiírását.”¹¹

A kérdés megválaszolására Gyarmati György egy kül- és belpolitikai tényezőt hoz magyarázatként.

Dobi István (1898–1968) Kommunista politikus, miniszterelnök, államfő. Az elemi iskola az osztályát követően dolgozni kezdett. 1916-ban besorozták, szolgált a Vörös Hadseregben. A Tanácsköztársaság idején vöröskatona volt, fogságba esett, majd internálták. Fiatalon bekapcsolódik a munkásmozgalomba, a szőnyi MSZDP alapítója. Az MSZDP vezetésével ugyanakkor elégedetlen volt, ezért 1936-ban belépett a FKGP-ba, utóbbi szegényparaszti szárnyának vezetője lett. A Földmunkás Tagozat elnöke (1937–), a Parasztszövetség országos szervező titkára (1941–1943), a Földmunkás Szakosztály elnöke (1943–1946). A háború alatt bekapcsolódott az ellenállásmozgalomba, katonai szolgálata alatt fogságba esett és csak 1945 nyarán tért vissza Magyarországra. Államminiszter (1945–1946, 1946–1947), földművelődésügyi miniszter (1946, 1948), az FKGP alelnöke, majd elnöke (1947–), miniszterelnök (1948–1949), a minisztertanács elnöke (1949–1952), a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke (1952–1967).

Előbbiről szólva a Tito népfrontos politikáját elítélő moszkvai bírálatra tért ki, amihez hasonló hibába Rákosi nem akart esni, és igyekezett a szovjet vezetés felé demonstrálni, hogy a Magyarországon létrejött népfront képes lesz a kommunista egyeduralom kiteljesítését megtámogatni. Másrészt az a megfontolás is vezethette a pártfőtitkárt, hogy a képviselők közötti addigi tisztogatás ellenére is a biztosra kell törekedni, és egy túlnyomó többségében saját emberekből álló, új parlamentet kell felállítani. A pártállami struktúra teljes kiépítését tekintve ugyanis többek között olyan nagy horderejű kérdés átvitele volt még hátra mint a tanács- és az egypártrendszer szentesítő alkotmány megszavaztatása.¹²

Az inkább népszavazássá átminősülő választásnak tehát valójában egy legitimációs jelleget tulajdonítottak, éppen ezért a gigászi, átfogó kampány során az addigi eredmények hangsúlyozására, elismertetésére törekedtek. A Feitl István által totális mozgósításként leírt választási kampányban valójában nem volt olyan állami és párt szerv, amelyeknek ne kellett volna munkatervet készítenie, és annak mentén minden lehetséges módon agitálni, azaz a lakosságot meggyőzni a népfront melletti kiállás helyességéről. Fő ellenségnek a passzivitást tekintették,

hiszen a minél nagyobb mértékű részvétel jelentette a társadalmi felhatalmazást a megkezdett út folytatásához.¹³

Bár a kampány a választási program meghirdetése után néhány nappal az Angyalföldön tartott nagygyűléssel kezdődött, majd Rákosi dunántúli körútjával, benne a május 8-ai celldömölki nagygyűléssel végződött, ennek ellenére a hatalmas tömegeket mozgató, fentiekhez hasonló léptékű tömegrendezvények szervezése kevésbé volt jellemző. A hangsúlyt az egyéni meggyőzésre helyezték, amelyben a pár hét alatt több mint 200 ezresre duzzasztott népnevelői gárdára hárult a legnagyobb feladat. A cél az volt, hogy minden családot legalább egyszer látogassanak meg a népnevelők, és tudatosítsák a választás jelentőségét, illetve az attól való tartózkodás kapcsán annak várható következményeit, amelyet Kovács István az MDP Operatív Választási Bizottsági ülésén a következőkben fogalmazott meg: „Meg kell mondani, be kell vinni a tömegekbe, hogy mi tudjuk, hogy kik nem szavaztak le és pontosan tudjuk kik a mi ellenségeink és magára vessen, ha majd ezt viszonzni fogjuk”¹⁴

Főként a fővárost övező agglomerációban próbálkoztak az ún. vonatagitációval, amelyre 1949. április közepétől kezdődően az agitációs kampány fontos részeként tekintettek.¹⁵

Ettől a jobbra lokális módszertől viszont sokkal nagyobb súllyal esett latba a hatalom egyházakkal szembeni fellépése. Már április elejére terv készült az egyházak bevonására is, amelyben döntő lépés volt a katolikus püspöki kar megtörése. A testület május 5-én kiadott közleményében arra kérte a híveket, éljenek szavazati jogukkal és azt lelkiismereti felelősségük átvételével gyakorolják. Emellett azonban, főként a kampány utolsó hetében, fokozódott az egyházi személyek megfigyelése is.¹⁶

A kampány csúcsra járatása az akkorra nemzeti ünneppé, és ezzel munkaszüneti nappá tett május elsejével vette kezdetét, amelyet valóságos népünnepellyé igyekeztek tenni.¹⁷ Az elért eredmények súlykolását folytató sikerpropaganda mellett főként az utolsó két hétre időzítették a közhangulatjavító intézkedéseket is, amelyek mindenkit érintően leginkább a bolti kínálat minőségi és mennyiségi mutatóiban nyilvánultak meg.

Bár a népfront elvileg öt pártot takart, az MDP-t leszámítva ezek egyenként nem jeleníthették meg magukat a kampány során, saját gyűlésekkel, plakátokkal, csak a népfront és az MDP, illetve társadalmi szervezetei rendelkezhetek. Csupán kivételesen engedélyezték a szövetséges pártoknak, hogy gyűlést tartsanak, illetve a falvakban, ahol az MDP többnyire kisebb támogatottsággal rendelkezett, ott csupán a népfront és a kommunista párt tarthatott tömegrendezvényt. Az utolsó két hét kampányát azonban az MNF-et is elhomályosítva az MDP uralta.¹⁸

A korabeli dokumentumok sokszor mintegy freudi elszólással a választást leszavazásként emlegetik.¹⁹ Az, hogy ez valójában mennyire az volt, a kortársak többsége csak sejthette. A színpalak mögött a pártelit azonban már április közepén leosztotta a kártyákat, hiszen a PB 1949. április 21-ei ülésén lényegében megszületett az új Országgyűlés, döntöttek ugyanis a mandátumok pártok közötti szétosztásáról. Ezek szerint az MDP-nek jutott a képviselői helyek 70,3, az FKGP-nek a 16,1, a Nemzeti Parasztpártnak 10, a Független Magyar Demokrata Pártnak (FMDP) 2,6 és a Radikális Demokrata Párt szövetségnek 0,9 százaléka.²⁰

A totális mozgósítás, a sikerpropaganda, a közhangulatjavító intézkedések és az egyházakkal szembeni intézkedések meghozták hatásukat, hiszen a valós eredmények szinte egybeestek az előre leosztott arányokkal, azaz a kommunisták abszolút győzelmével.

A választás során, mint ahogyan arról már szó esett, csupán a népfront listáira lehetett szavazni, de az egyetértés érdekében a szavazónak lényegében semmit nem kellett tennie, csupán a megkapott szavazólapot a borítékba helyezve bedobni az urnába. Nemleges szavazatnak az számított, ha valaki a lista alján található kört két egymást metsző vonallal áthúzta. Így az egyet nem értés kifejezésére valójában két lehetőség kínálkozott. Vagy az iménti módszerrel élve a kör bejelölése, vagy az, hogy a borítékot az adott szavazó üresen dobja az urnába. Számolva ezzel, az agitáció részeként éppen ezért nagy figyelmet fordítottak annak hangsúlyozására, hogy a szavazócédulát változtatás nélkül kell az urnába dobni.²¹

A kommunista párt politikáját megerősítő, inkább népszavazássá átminősített országgyűlési választásoknak viszont az MDP szemszögéből nézve volt egy másik, nem kevésbé fontos tétje, illetve hozadéka, a már csupán hamvaikban leledző pártok teljes elsorvasztása. Rákosi ez utóbbiról 1949 áprilisában így fogalmazott: „Az új választások egyik célja éppen ez: csökkenteni a polgári pártok jelentőségét és meggyorsítani elhalásukat, likvidálásukat”.²²

Az 1949-es választások fennmaradt iratanyaga sajnos meglehetősen hiányos²³, így nem tudhatjuk,

hogyan az eredmények mennyiben feleltek meg a valóságnak, illetve, hogy történt-e, és ha igen, milyen mértékben manipuláció. Annyi azonban biztos, hogy az MDP elérte célját, hiszen a lakosság megkérdőjelezhetetlenül nagyobb többsége „leszavazott” a kommunisták mellett, hozzásegítve ezzel az MDP-t ahhoz, hogy immáron ténylegesen egyeduralkodóvá válva, mint állampárt építhette tovább a pártállam még hiányzó pilléreit.²⁴

TÓTH JUDIT

Jegyzetek

- Részletesebben lásd: Izsák Lajos: A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon, *Történelmi Szemle*, 1992/1–2, 61–93.; Izsák Lajos: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben, *Századok*, 2013/1, 63–81.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 75.
- Izsák Lajos: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben, *Századok*, 2013/1, 67.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 74.
- Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 363–364.
- A választási bizottság tagjai: Zöld Sándor, Péter Gábor, Veres József, Tömpe István, Beér János, Mónus Illénné és Tőkés Ottó. Izsák Lajos: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben, *Századok*, 2013/1, 71. A választási bizottság feladóihoz lásd: MNL OL 276. f. 54. cs. 37. ő. e. 1949. április 6.
- Az MDP Operatív Választási Bizottságáról lásd: Feitl István: Pártvezetés és országgyűlési választások 1949–1988. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. Hubai László, 3. bővített, átdolgozott kiadás, Budapest, Napvilág, 2010, 285., 288.; Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5.; Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben, *Betekintő*, 2015/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_2_gyarmati.pdf (2022. október 30.) 1.
- Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 373.
- Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben, *Betekintő*, 2015/2, 8.

- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 73.; Izsák Lajos: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben, *Századok*, 2013/1, 69–70.; Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 365.
- Filmhíradók Online. A Népfront vezetőinek dunántúli körútja. 1949. május <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=9906> (2022. október 30.)
- Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben, *Betekintő*, 2015/2, 1–2.
- A kampányról részletesen lásd: Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 84.
- Koltai Gábor: Agitátorok a vonaton. Vasúti agitáció a Budapestre munkába járók között, 1949–1953, *Korall*, 2012/50, 165.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 81–82.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 84.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 75.; A Zala megyei kampányról, benne Rákosi dunántúli körútjáról részletesebben lásd: Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 366–371.
- Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 371.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 76.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 80–84.; Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 372–374. A tartózkodó és a nemleges szavazatok arányáról és jelentőségéről lásd: Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben, *Betekintő*, 2015/2.
- Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 75.
- Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században 6. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021, 381.
- Izsák 2013: 80.; Lásd még: Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor, Budapest, Napvilág, 2000, 368–380.

Gazdasági együttműködés a keleti blokkban: a KGST

1949. január 25.

A nyugat-európai országok gazdasági közeledésének első jeleire gyorsan reagáló szovjet blokk a népi demokratikus országok első integrációs szervét, a Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsot (KGST) 1949. január 25-én hozta létre Moszkvában. A Közös Piac megteremtése előtt nyolc évvel megalakuló, a Szovjetunió és a kelet-közép-európai országok gazdasági együttműködését összefogó Tanács ugyanakkor a KGST történetének korai éveiben lényegében nem, vagy alig látta el szerepét, és sokkal inkább szimbolikusan, semmint a gyakorlatban képviselte volna a Blokk egységét.

Az utóbbi évek kutatásai alapján a KGST megalakításának eredeti kezdeményezője Románia volt. Az 1948 decemberében elkészült és a szovjeteknek eljuttatott román elképzelés egy olyan kis apparátussal működő tanácsot vázol, amely összehangolja a Blokk, úgy a Szovjetunió, mint Bulgária, Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia gazdaságpolitikáját, nemzetközi piaci részvételét, egyúttal pedig orvosolja a párhuzamos termelés problémáját.¹ A román javaslat beérkezése után került sor az SZKP KB Politikai Bizottságának 1948. december 23-i ülésére, ahol egy szovjet és román kezdeményezésre létrehozott tanácskozás összehívásáról döntöttek. A szovjet-román közös kezdeményezést hangsúlyozta az ülésen elfogadott tervezet címe is – *A Szovjetunió és a népi demokratikus országok szoros gazdasági együttműködéséről* –, és a későbbi, januári tanácskozáson is közös javaslatként

került terítékre. A szöveg egyébként a Marshall-terv Közép-Kelet-Európára gyakorolt (negatív) hatásait, valamint a Szovjetunióval való gazdasági együttműködés és a koordináció szükségességét emelte ki. Javaslatként merült fel egy tanács létrehozása, amely folyamatosan ellátná a közös tervek egyeztetését, az export-import összehangolását, és nem mellesleg a végrehajtás ellenőrzését is.²

A végül 1949. január 5–8-ig a Kremlbe összehívott tanácskozás első napján a szovjet delegáció vezetőjeként Vjacseszlav Molotov elnökölt. Magyarországot Gerő Ernő és Farkas Mihály képviselte, de ott volt mások mellett Anasztasz Mikoján, Georgij Malenkov, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Vaszil Kolarov, Hilary Minc, Rudolf Slánský, Antonín Gregor is a megbeszélésen. Az egyeztetés során a többi állam képviselőivel egyetemben Magyarország is tett észrevételt: Gerő Ernő hozzászólásban jelezte, hogy Magyarországnak a jugoszláviai kereskedelem megszüntetése után behozatalra lesz szüksége különféle fémekből, ipari gépekből és elektromos energiából.³ Az eredeti határozati javaslat további pontokkal is bővült, egyebek mellett rendelkeztek a tagországok közötti tranzitforgalom szabályozásáról, a tudományos-műszaki együttműködésről. Molotov még a konferencia befejezése előtt tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a tanács titkári posztjára Alekszej Ny. Lavriscevet jelölik. A januári tanácskozás végén a Szovjet Kommunista Párt (SZKP)

A DISZ megalakulása alkalmából tartott nagygyűlés a Kossuth Lajos téren 1950-ben. A dísztribünön Kádár János és Farkas Mihály. Fortepan / Magyar Rendőr, 67628

főtitkára, Sztálin fogadta a küldöttségeket, továbbá két dologgal egészítette ki a konferencián elhangzottakat: 1. a szervezet neve Kölcsönös Gazdaság Segítség Tanácsa, 2. a KGST legyen nyitott, vagyis bizonyos feltételek mellett bármely ország csatlakozhasson a szervezethez. Utóbbi mutatja, hogy Sztálin egy Európa uralásáért folyó gazdasági harcra számított, melyben a KGST fölényét a nyersanyag-, energia- és élelmiszerpotenciálja biztosítja. A nyugat-európai gazdasági befolyás növelésének és az USA kiszorításának szándéka mindvégig aktuális gazdaságpolitikai kérdés maradt a Szovjetunió számára.⁴

Az MDP KV előtt Gerő Ernő, a moszkvai magyar delegáció tagja 1949. január 12-én számolt be a KGST-ről.⁵ A PB 1949. január 20-i ülésén a Bizottság úgy döntött, hogy a Tanácsba Gerő Ernőt és Háy Lászlót, a KGST Irodába Friss Istvánt küldi.⁶ A KGST megalakulásáról a szovjet sajtó első ízben a *Pravda* 1949. január 25-i számában számolt be. Ugyanezen a napon a *Magyar Nemzet* és a *Szabad Szó* is címlapon közölte a tanács létrehozásáról szóló híreket, utóbbi kiegészítve azzal, hogy „[...] Az értekezlet továbbá megállapította, hogy az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és néhány más nyugat-európai ország kormánya lényegében bojkottálja a kereskedelmi kapcsolatokat a népi demokráciák országaival

Farkas Mihály (1904–1965) Politikus, honvédelmi miniszter. Fiatalon a kassai Ifjómunkás Csoport titkára (1919–), és a, a Csehszlovák Kommunista Párt (1921–) lett. Alig 21 évesen, politikai tevékenysége miatt börtönre ítélik (1925). Szabadulását követően a Kommunista Ifjómunkás Internacionálé (KKI) delegáltja, melynek megbízásából Nyugat-Európában tevékenykedett (1932–1935). A spanyol polgárháborúban való részvétele (1936–1937) után Moszkvába ment és a KKI másodtitkáráként dolgozott. A második világháború idején propagandamunkát folytatott és frontszolgálatot is teljesített, 1944 novemberében érkezett Szegedre, itt alakították meg az MKP Központi Vezetőségét. 1945-től a *Pártmunka* főszerkesztője, ugyanebben az évben az MKP KV Titkárságának, az MKP Politikai Bizottságának a tagja, valamint az MKP KV Szervezési, Káder-, Tömegszervezési, Gazdasági és Információs Osztályának vezetője lett. 1947-ben részt vett a Kominform alakuló értekezletén. Ugyanez év végén az MKP KV Szervezési, az Agitációs, a Gazdasági, a Rendőr- és Katonaosztály, az Információs Osztályt, illetve a Nő-, az Ifjúsági és a Sportbizottságot is az irányítása alá került. A fordulat évét követően honvédelmi miniszter (1948–) ebbéli pozíciójában a magyar haderő erőltetett fejlesztésének irányítója. A Rajk László letartóztatása után létrehozott csúcsbizottság, a Trojka tagja – Rákosi és Gerő mellett. 1953 nyarán valamennyi pozíciójából elmozdították, szovjet utasításra azonban hamar visszakérült a PB-be, valamint az MDP KV Agitációs és Propagandaosztály élére. 1956-ban az MDP KV vizsgálatot indított ellene, melynek eredményeként kizárták a pártból és lefokozták. 1956. október 13-án fiával, Farkas Vladimírral együtt letartóztatták, majd 1957-ben hat év börtönbüntetésre ítélték, amelyet azonban nem töltött le. 1960-ban kegyelemmel szabadult, ezt követően a Gondolat Kiadó lektoraként helyezkedett el.

és a Szovjetunióval, mivel ezek az országok lehetne-
lennek tartják, hogy alá vessék magukat az országok
szuverenitását és nemzetgazdasági érdekeit sértő
Marshall-terv diktátumának.”⁷ Január 25-ét követően
a többi magyar sajtóorgánium, a Magyar Dolgozók
Pártja (MDP) központi lapja, a *Szabad Nép*, valamint
a *Magyar Nap*, a *Kis Újság* és a *Világosság* is cikkezett
a Szovjetunióval és a többi népi demokráciával kötött
gazdasági együttműködésről.

A Tanács megalakulását követően Jugoszlávia már
február 1-jén bejelentette felvételi igényét, amelyre
lehetőséget adott neki a Sztálin által tett „nyitottság
elve” kiegészítés.⁸ Szándékának ugyanakkor feltételt
is szabott: abban az esetben hajlandó belépni, ha
a Szovjetunió és a többi ország felhagy az ellene
irányuló propagandatevékenységgel. A Szovjetunió
válaszjegyzékben utasította el a kérelmet: „[...]

Jugoszlávia részvétele azonban a Tanácsban csak abban
az esetben lehetséges, ha a jugoszláv kormány felhagy
a Szovjetunióval és a népi demokráciák országaival
szemben tanúsított ellenséges politikájával és visszatér
a régi, baráti politikához.”⁹ A szovjetet azonnal lekövette
a magyar reflexió is.¹⁰ A KGST végül – a moszkvai irány-
vonálnak megfelelően – nemcsak egy Nyugat-, de az
1948 nyarán bekövetkezett közös szakítás szellemében
Tito-ellenes tömb is lett.

Bár kezdettől ambiciózus termelési kooperációkat
dolgoztak ki, a javaslatok egyetértés hiányában káoszba
fulladtak, s lekerültek a napirendről is. A szervezetet
kettős autarkia jellemezte. Moszkva arra törekedett,
hogy az országok az egymás közötti kereskedelemmel
oldják meg a katonai indíttatású erőltetett nehézipa-
rosításhoz szükséges energia- és nyersanyagigé-
nyüket. Az egymás közötti kereskedelem ugrásszerű

emelkedésével kettős autarkia (önellátás) alakult ki.¹¹
Az önellátásra berendezkedett gazdaságpolitika mellett
működését tovább gátolták a késedelmes szállítások is.

Bár a KGST-t már 1949-ben – nyolc évvel a nyugat-eu-
rópai gazdasági integrációt előirányzó Közös Piac előtt –
létrehozták, a kezdeti években működése súlytalan,
szerepe szimbolikus volt: jelezni kívánta a blokk egysé-
gesülését, a tagállamok ugyanakkor jószerivel csak

Moszkván keresztül álltak egymással egyfajta barter
kapcsolatban.¹² A szervezet csak öt évvel a megalaku-
lása után, 1954-ben kezdte kidolgozni első reformja-
vaslatait, de jelentős változásra csak az ipari termelés
szakosításával került sor, amelyről a tanács 1956.
májusi ülésén döntöttek.¹³

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Lásd erről bővebben Elena Dragomir kutatását: Dragomir, Elena: The creation of the Council for Mutual Economic Assistance as seen from the Romanian archives, *Historical Research*, 2015/240, 355–379. Idézi még: Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 27.
- ² Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 27–28. A határozattal kapcsolatban lásd még: Gibianszkij, Leonid: Die Gründung des Rates für gegenseitige Wirtschaftshilfe. In: *Stalins Wirtschaftspolitik an der sowjetischen Peripherie. Ein Überblick auf der Basis sowjetischer und osteuropäischer Quellen*. Ed. Walter M. Iber – Peter Ruggenthaler. Innsbruck–Wien–Bozen, 2011, 20–41.
- ³ Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 29.
- ⁴ Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 30.
- ⁵ *Jegyzőkönyv a Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának 1949. január 12-i üléséről*. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 54. cs. 25. ő. e.
- ⁶ *Jegyzőkönyv a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának 1949. január 20-i üléséről*. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 19. ő. e. 1949. január 20., 1.
- ⁷ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megalakulása. *Szabad Szó*, 1949. 01. 25. 1.
- ⁸ Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 30.
- ⁹ Szovjet–jugoszláv jegyzékváltás Jugoszláviának a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában való részvétele ügyében. *Szabad Nép*, 1949. 02. 13. 2.
- ¹⁰ A magyar kormány jegyzéke Jugoszlávia részvételéről a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában. *Szabad Nép*, 1949. 02. 16. 5. A magyar–jugoszláv kapcsolatról lásd bővebben: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945–1950*. Budapest, Kossuth, 1988.; Ripp Zoltán: Példaképből ellenség. A magyar kommunisták viszonya Jugoszláviához, 1947–1948. In: *A fordulat éve, 1947–1949*. Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. A magyar–jugoszláv gazdasági kapcsolatok alakulásáról lásd még: Honvári János: Az 1956. május 29-i magyar–jugoszláv pénzügyi és gazdasági egyezmény. *Archívnet*, 2010/2.; Gábor Péter: A Jugoszláviának fizetendő magyar jóvátétel (1945–1949). *Századok*, 2014/1, 49–89.
- ¹¹ Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016, 90.
- ¹² Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest, Osiris – MTA TK, 2019, 61.; Győri Szabó Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*. Budapest, Helikon, 2011, 194–198.
- ¹³ Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest, Osiris–MTA TK, 2019, 93.

Harc a „klerikális reakció” ellen: Mindszenty József letartóztatása és pere

1949. február 3.

Avallást a nép ópiumának tartó kommunista ideológia ateista volt, ezért a fokozatosan kiépülő kommunista egypártrendszer Magyarországon is egyre több intézkedést vezetett be a hazai egyházak hatalmának és befolyásának korlátozására. A katolikus egyház különösen nagy szála volt a párt szemében, mivel az elfogadta a római pápa – egy külföldi, idegen hatalom – fennhatóságát. A kapcsolatok gyengítése céljából a Szövetséges Ellenőrző Bizottság már 1945. április 4-én kiutasította a pápa magyarországi küldöttét, Angelo Rotta nunciust.¹ Ezt követően több szinten is felléptek katolikus egyház ellen, elvették földjeinek nagy részét, feloszlatták egyesületeiket, fakultatívvá tették a hitoktatást, majd államosították az iskolákat, továbbá sok papot és szerzetest bebörtönöztek vagy internáltak.

Az 1945. évi földreform során az egyház 862 ezer hold földjéből 765 ezret osztottak fel az igénylők között mindenféle kárpótlás nélkül.² Ezt követően 1946 júliusában Rajk László belügyminiszter rendeleti úton feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget, a KALOT-ot, majd megszüntetett további közel 1500, államtól független szervezetet, melyek közül sok egyházi volt.³ Mindemellett egyre több egyházi személyt fogtak perbe, elsőként 1946-ban Páter Kiss Szaléz ferences szerzetes és társai ellen indítottak pert, de elítélték 1948-ban Ordass Lajos evangélikus püspököt is. Az 1946 és 1960 közötti időszakban

összesen 14 püspök, 1300 pap, 1140 férfi szerzetes pap, illetve testvér és 2200 szerzetes nővér volt börtönben vagy internálva.⁴

Az egyházak tagjait ért támadások mellett a pócspetri lakosok ellen indított koncepciós per nyomán az 1948. évi 33. törvénycikkkel államosították az egyházi iskolákat is. A katolikus egyháztól ezzel összesen 3148 iskolát vettek el,⁵ az 5/1949. sz. törvényerejű rendelettel pedig fakultatívvá tették a hitoktatást. Felszámolták a vallásos emberek politikai képviseletére alakított pártokat is, a Demokrata Néppártot vezető Barankovics Istvánt, és a Keresztény Női Tábor vezetőjét Slachta Margitot is emigrációba kényszerítették.

Az 1915-ben felszentelt Mindszenty József kezdetben felsőpatyi káplánként, majd zalaegerszegi hitoktatóként, adminisztrátorként, 1921-től pedig ugyanitt plébánosként szolgálta híveit. 1944-ben nevezték ki veszprémi püspökké, majd 1945. augusztus 16-án esztergomi érsekké. Ilyen minőségében természetesen nem tűrte szó nélkül a katolikus egyházat ért támadásokat. Elsőként 1945. október 18-ai körlevelében fogalmazta meg a kiépülő rendszerrel szembeni kritikáját, valamint a közelgő országgyűlési választásokra is iránymutatást adott, ami felháborította a kommunistákat.⁶

Ordass Lajos evangélikus püspök a Budapesti Népbíróság előtt 1948. szeptember 28-án, devizagazdálkodást sértő bűncselekmény koholt vádjával. MTI Fotó: Szécsényi József

Ezután is minden egyházat ért támadás ellen felemelte szavát: 1946. július 10-én a SZEK-nek, majd Nagy Ferenc miniszterelnöknek írt levelet a vallásos egyesületek feloszlata miatt.⁷ 1947. március 13-án a miniszterelnökhöz írt levelében azt kérte, hogy foglaljon állást a hitoktatás kötelező jellege és a vallás szabadsága mellett. 1948. június 4-én pedig az iskolák államosítása ellen tiltakozott. Mindezen kiállása egyértelművé tette a hatalom számára, hogy eltávolítása nélkül nem fogják tudni irányításuk alá kényszeríteni a katolikus egyházat és híveit sem.⁸

Ezért már letartóztatása előtt nyílt támadást indítottak ellene, melynek keretében tüntetéseket tartottak,⁹ valóságos sajtóhadjárat folyt,¹⁰ valamint kiadványokat is készítettek: 1948-ban adták ki a *Mindszenty, a nép ellensége* című brossúrát, majd egy évvel később jelentették meg *A Mindszenty bűnügy okmányai* című könyvet. Mindezek mellett még az országgyűlésben is nyíltan támadták. Dobi István miniszterelnök már a letartóztatása előtt kijelentette, hogy Mindszenty „a reakciók, a fasiszták, a háborús bűnösök legfőbb patrónusa és szervezője”, valamint, hogy „mindaddig, amíg a katolikus egyház élén Mindszenty áll minden megegyezés kilátástalan.”¹¹

Grósz József (1887–1961)

Az elemi iskola után a győri bencéseknel érettségizett, majd a bécsi Pázmáneumban tanult teológiát. Ennek elvégzése után 1911-ben szentelték pappá. Először Farádon, majd Oroszváron volt káplán. Ezt követően 1913-tól a győri püspökségen dolgozott egyre magasabb beosztásokban, így levéltáros, jegyző, püspöki szertartó, titkár, 1924-től pedig irodaigazgató lett. 1928-ban nevezték ki segéd-püspökké és címzetes orthoziai püspökké, felszentelésére a következő évben került sor. 1931-ben kanonoki címet is kapott. A győri püspök 1933-as halála után káptalani helynök lett. 1936-ban a szombathelyi egyházmegyébe került, ahol az egyházmegye apostoli kormányzója lett, majd 1939-től ő látta el a megyéspüspöki feladatokat. Győr és Szombathely után a harmadik fontos állomása Kalocsa lett, mivel 1943-ban érseki kinevezést kapott. Ennek révén Serédi Jusztinián esztergomi érsek 1945 márciusi halálát, valamint Mindszenty József 1948 decemberi letartóztatását követően ő vált a magyar egyház vezetőjévé. Így ő írta alá 1950. augusztus 30-án az egyházat ellenőrző és korlátozó megállapodást a pártállammal. Ennek ellenére sem kerülhette el a letartóztatást. 1951 májusában vették őrizetbe és 15 év börtönre ítélték a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával. Az ügyének további 24 mellékpere volt, melyekben összesen 15 halálos ítélet született. Büntetését 1955-ig börtönben töltötte, ezután kerülhetett házi őrizetbe, majd 1956 májusában visszatérhetett Kalocsára. Mivel Mindszenty ekkor börtönben, majd az amerikai követségen tartózkodott, ezért ő állt a Magyar Katolikus Püspöki Kar élén. Továbbra is próbált együttműködni a kommunista hatalommal, ezért a békepapi mozgalom támogatására 1957-ben létrehozta az Opus Pacis bizottságot. Egyházi tisztségei és feladatai mellett 1939-től öt éven át tagja volt az országgyűlés felsőházának, valamint 1943–1946 között a Magyar Tudományos Akadémia igazgatóságának. Továbbá 1957-től 1961-es haláláig pedig az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökségének is. Az ellene lefolytatott koncepciók per semmisségét 1990-ben mondták ki.

Természetesen állambiztonsági megfigyelése is zajlott, azt szerették volna elérni, hogy emigráljon, vagy a pápa rendelje maga mellé. Mindszenty – bár tudta, hogy le fogják tartóztatni – nem hagyta el az országot. A rá váró nehézségek, kegyetlenségek tudatában, már előre megírta, hogy „Semmiféle összeesküvésnek nem voltam és nem vagyok részese. Mindenféle lemondás, térítvény stb. kizárva. Ha hírül adják, az vagy megtevesztés, vagy az emberi erőt felülmúló erőszak miatt eleve érvénytelen.”¹²

Először titkárát, Zakar Andrást vették őrizetbe november 19-én, majd további 13 egyházi vagy az egyházhoz közel álló személyt. Így Nagy Miklóst, az Actio Catholica országos titkárát, Beresztóczy

Miklóst, az Actio Catholica budapesti igazgatóját, Ispánki Bélát, a Szent Imre Kollégium prefektusát, Várady János és Vid József jezsuitákat, dr. Baranyay Jusztin ciszterci szerzetest, Endrédy Zoltán hittanárt, Fábián János és Bóka Imre lelkészeket, herceg Esterházy Pált, a primási pénztár kezelőjét, valamint dr. Horváth Gábort és Wydler Tivadart. Majd január közepéig további hat embert.¹³

Bár letartóztatását már az MDP KV Politikai Bizottságának november 25-ei ülésén elhatározták,¹⁴ arra csak 1948. december 26-án, Décsi Gyula végrehajtásával került sor. A vád hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés és valutaüzérkedés volt. Az előre elkészített koncepció

Grósz József kalocsai érsek, a római katolikus püspöki kar elnöke 1956-ban. MTI Fotó: Mező Sándor

jegyében a hazai lapok¹⁵ már három nappal később arról írtak, hogy beismerte bűnösségét, holott erről szó sem volt.

Előzetes letartóztatása 39 napig tartott, melynek során verésekkel és éjszakai kihallgatásokkal kínozták. Ezek során Décsi Gyula többször egyértelműen közölte vele, hogy „ezen a helyen nem azt vallják a vádlottak, amit akarnak, hanem amit a rendőrség megparancsol nekik.”¹⁶ De magának Rákosinak is konkrét elképzelése volt arról, hogy mit kellene vallania. Elvárásait egy 1949. január 9. utáni bizalmas feljegyzésében írta le: „ő maga szögezze le, hogy tisztában volt vele,

hogy jelentései és adatszolgáltatásai lényegében széleskörű kémkedést jelentettek és a kémkedés [...] a harmadik világháború meggyorsítását szolgálta”. Továbbá: „a jegyzőkönyv Mindszentyt annak mutassa, ami, egy reakciós, korlátolt, szűklátókörű, cinikus politikai kalandornak.”¹⁷

Közben nemzetközi tiltakozás kezdődött a herceg-prímás letartóztatása, később elítélése ellen. Többek között Párizsban, később New Yorkban is tüntetést tartottak, s Truman amerikai elnök is kiállt Mindszenty mellett. Természetesen a valóban demokratikus sajtó, így az olasz, osztrák, angol és amerikai lapok is elítélték a történeteket. Az angol és amerikai kormányok jegyzékeket is küldtek, sőt az ügy 1949 tavaszán az ENSZ napirendjére is felkerült. Itt végül olyan javaslatot fogadtak el, hogy a perben meghozott ítéletet nemzetközi sérelemnek tekintik és az ügyet napirenden tartják. A magyar állam ez ellen a belügyeibe való beavatkozás indokával tiltakozott. Végül 1950. október 5-én az ENSZ Közgyűlése határozatban ítélte el Magyarországot, és mellette Bulgáriát, valamint Romániát is az emberi jogok megsértése miatt. A Szentszék pedig kiközösítette a bíboros letartóztatóit, és azokat, akik megakadályozták feladatai ellátásában.¹⁸

A kihallgatások közben tovább folytak az Andrassy út 60-ban, végül a 21 letartóztatott közül hetet választottak ki a Mindszenty és társai ellen indított koncepciók per vádlottjának: Mindszenty József mellett Baranyay Jusztint, Esterházy Pált, Ispánki Bélát, Nagy Miklóst, Tóth László újságíró és Zakar Andrást.

A per február 3-án kezdődött, a Budapesti Népbíróság Olti Vilmos vezette különtanácsa előtt. A tárgyalás néhány napig tartott csak, s bár hivatalosan nyilvános

1944 1945 1946 1947 1948 1949

volt, a nyugati újságírók mégsem kaptak belépőt. A meggyötört bíboros részben beismerő vallomást tett, ami miatt később azt feltételezték, hogy valamilyen pszichikai szer befolyása alatt állhatott. Nem vonta vissza a tőle kicsikart beismerő vallomásokat és nem beszélt bántalmazásáról sem. A koncepciós per során meglepő módon védőügyvédje dr. Kiczko Kálmán egyetlen személyt sem idézett be tanúnak. Mindszenty az utolsó szó jogán elmondta, hogy: „Nem voltam és nem vagyok a magyar népnek ellensége. Nem volt és nincs bajom a magyar munkássággal, a magyar földműves társadalommal, amelyhez családommal együtt tartozom.”¹⁹

Az ítélet kihirdetésére 1949. február 8-án került sor. Mindszentyt természetesen bűnösnek találták mind a hét ellene felhozott vádpontban, így a köztársaság megdöntésére irányuló, folytatólagosan elkövetett szervezkedés vezetésében, folytatólagosan elkövetett hazaárulásban, külföldi fizetőeszköz bejelentésének elmulasztásában, jelentős külföldi összegekre vonatkozó követelés bejelentésének elmulasztásában, külföldi valutával való üzérkedésben, külföldi fizetőeszköz kivitelének folytatólagosan elkövetett büntetvényben és bejelentés alá eső értékes tárggyal való engedély nélküli rendelkezésben. Mindezek után, hogy véletlenül se legyen belőle mártír, nem halálra, hanem „csak” életfogytiglani börtönbüntetésre, továbbá politikai jogaitól való megfosztásra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Szintén életfogytiglani börtönbüntetést kapott Ispánki Béla, 15 évet Baranyay Jusztin és Esterházy Pál, 10 évet Tóth László, 6 évet Zakar András, Nagy Miklós pedig 3 évet.²⁰ Az ítélet rögtön másnap megjelent a sajtóban.²¹

Az első- és másodfokú ítélet közötti időben Mindszenty lelkiileg még jobban megtört, s majdnem

száz levelet írt. A legtöbbet Péter Gábornak, Ries István igazságügy-miniszternek, Décsi Gyulának és Dobi István miniszterelnöknek címezte. Ekkor kezdte szorgalmazni az állammal való megegyezést is, amit Grósz József kalocsai és Czapik Gyula egri érsekeknek írt levelében fejtett ki.²²

A per másodfokú tárgyalását már a vádlottak részvétele nélkül tartották meg. A bíróság vezetője Jankó Péter, míg a népfőügyész Borbély János volt. Az immár jogerős ítéletet július 9-én hirdették ki. Bár Mindszentyt és további három társát helyben hagyták, de Ispánki Béláét 15 évre, Baranyay Jusztinét 12 évre, Zakar Andrásét pedig 4 évre csökkentették. Ehhez valószínűleg a nemzetközi visszhang és az ügy ENSZ napirendre kerülése is hozzájárult. Mindszenty a Gyűjtőfogházban csak 1949. augusztus 16-án értesült a másodfokú ítéletéről.²³

Bár Mindszenty elítélése ellenére is a magyar katolikus egyház feje maradt, de elítélésének és ezzel félreállításának súlyos következménye lett, hogy az egyház az eddigieknél is erősebb állami kontroll alá került. Gyakorlati szempontból azonban akadályoztatása miatt valakinek el kellett látnia a feladatokat. Erre ő már korábban Grósz József kalocsai érseket jelölte ki. A hercegprímás elítélését követően tovább folytatódott az egyház jogainak megnyirbálása és tagjainak üldözése. Az 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelettel – a bencések, piaristák, ferencesek és a Szegény Iskolanővérek kivételével – minden szerzetesrend működését betiltották. Így 23 férfi és 40 női szerzetesrendet oszlattak fel, ami 2582 férfi szerzetest és 8956 apácát érintett.²⁴ Továbbá 1950. augusztus 1-jén megtartották a Katolikus Papok Országos Békebizottságának alakuló ülését is.

1950 1951 1952 1953 1955 1956

Végül 1950. augusztus 30-án Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter és Grósz József aláírta az egyház és állam közötti megállapodást. Ebben rögzítették, hogy a püspöki kar elismeri az alkotmányt, amire 1951. július 21-én hivatalosan is felesküdték. A teljes állami kontroll megteremtését pedig a május 19-én kihirdetett 1951. évi I. törvény biztosította, ami létrehozta az Állami Egyházügyi Hivalt. Ezzel a lépéssel minden egyházi döntést és jogkört állami jóváhagyáshoz kötöttek.²⁵ Mindez azonban nem szüntette meg az egyháziak bebörtönzését, sőt 1951 májusában Grósz Józsefet is őrizetbe vették és több mellékkerrel kísért koncepciós eljárásban őt is elítélték. Feladatait Czapik Gyula egri érsek vette át.

Mindszenty József a másodfokú ítélet után még 1949. szeptember 27-éig maradt a Gyűjtőfogházban, amikor a Conti utcai Állambiztonsági Büntetőintézetbe szállították át. Itt töltötte tovább börtönbüntetését, amíg egészségi állapotára való tekintettel 1955. július 17-én a Püspökszentlászlón lévő püspöki nyaralóba nem vitték. A tél átvészelésére alkalmatlan épületből 1955. november 2-án a felsőpetényi Almáskastélyba szállították át és ezután itt őrizték.²⁶

Innen az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt Pálincás Antal vezetésével szabadították ki, és október 31-én térhetett vissza Budapestre. Aznap reggel, az akkor már szabad Magyar Rádióban beolvasták a hercegprímás rehabilitációját. „A Magyar Nemzeti Kormány megállapítja, hogy Mindszenty József bíboros hercegprímás ellen 1948-ban indított eljárás minden törvényes alapot nélkülözött, az akkori rendszer által ellene emelt vádak alaptalanok voltak. [...] A jogfosztó intézkedések érvénytelenek, ennek következtében a hercegprímás minden állampolgári és egyházi jogát korlátozás nélkül gyakorolhatja.”²⁷ Ezt

követően Mindszenty kétszer is szólt rádión keresztül híveihez. November 4-én hajnalban azonban a szovjet tankok bevonulása véget vetett a kibontakozásnak. Ekkor a hercegprímás az amerikai követségen kért és kapott menedéket, a Szabadság téri épület pedig utána 15 évig otthonául szolgált.

Ezt az épületet csak a Szentszék és a magyar kormány között 1971. szeptember 9-én aláírt megállapodást követően, szeptember 28-án hagyhatta el. Ezután Rómába ment, ahol fogadta őt VI. Pál pápa, majd letelepedési helyéül a bécsi Pázmáneumot választotta. Utolsó éveiben járt az USA-ban, Ausztráliában, majd utoljára Dél-Amerikában is. Időközben, 1973 decemberében VI. Pál pápa megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, amit Mindszenty keserűen vett tudomásul. Ennek kihirdetésére és így hatályba lépésére is azonban csak később került sor. Még megérte emlékiratainak megjelenését, de nem sokkal ezután, 1975. május 6-án elhunyt. Temetésére május 15-én, Mariazellben került sor. Utódát, Lékai Lászlót csak ekkor nevezték ki, bár apostoli kormányzóként már 1974 februárjától ő vezette az esztergomi érsekséget.²⁸

1990-ben szándékosan csak ítélete semmisségét mondták ki, megelőzve a perújítás vagy a törvényességi óvás nagyobb erkölcsi elismerést nyújtó lehetőségét.²⁹ Ünnepléses újratemetésére ezt követően, 1991. május 4-én, Esztergomban került sor. Teljes körű jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását végül csak 2012-ben nyilvánította ki a Legfőbb Ügyészség.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 415.
- ² Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 398.
- ³ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 574–575.
- ⁴ Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2016, 84.
- ⁵ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 736.
- ⁶ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 467–475.
- ⁷ *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Szerk. Izsák Lajos – Kun Miklós. Budapest, Osiris, 1994, 104–105.
- ⁸ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 647., 733.
- ⁹ Hatalmas tüntetés az esztergomi érseki palota előtt, *Szabad Szó*, 1948. december 18. 4.
- ¹⁰ A demokrácia és az egyház megegyezésének egyetlen lehetősége, *Szabad Nép*, 1947. december 13. 1., 2.
- ¹¹ *Országgyűlési napló*, 1948. december 14. 9.
- ¹² Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 806.
- ¹³ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 808.
- ¹⁴ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 775–776.
- ¹⁵ Mindszenty beismerte el akarta adni az országot és a népet, *Friss Újság*, 1948. december 29.1., 2.
- ¹⁶ Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, Szent István Társulat, 1989, 242.
- ¹⁷ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 163–167.
- ¹⁸ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 811–813., 965–974.
- ¹⁹ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 913–915.
- ²⁰ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 915–916.
- ²¹ Életfogytiglani fegyházra ítélték Mindszenty Józsefet, *Magyar Nemzet*, 1949. február 9. 1-3.
- ²² Mindszenty József levele a püspökökhöz, *Szabad Nép*, 1949. február 23. 3.
- ²³ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 962.
- ²⁴ Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2016, 22.
- ²⁵ Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között. Budapest, Rejtjel, 2005, 62., 120., illetve Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*. Budapest, Kossuth, 1985, 108–112.
- ²⁶ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 975., 989., 992.
- ²⁷ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 1014–1018.
- ²⁸ Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA BTK, 2015, 1348, 1380.
- ²⁹ Zinner Tibor: Qui prodest? Miért menthette fel a Legfelsőbb bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait a rendszerváltás idején? In: *Büntetőjogi tanulmányok X.*, Budapest, Magyar Közlöny, 2009, 31–40.

Az 1949-es alkotmány, az új közjogi berendezkedés alapzata

1949. augusztus 20.

1949. augusztus 20-án lépett hatályba a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény,¹ amely hosszú évtizedekre meghatározta hazánk közjogi és politikai berendezkedését.

Az alkotmány elfogadásának és hatályosításának időzítése fontos hatalmi célokat szolgált. A kommunista hatalom tisztában volt azzal, hogy augusztus 20-át a kollektív tudatból kitörölni nem lehet, ezért igyekezett új jelentéstartalmat társítani az ünnephez. Így lett végül augusztus 20-a előbb „új kenyér”, majd 1950-től a Magyar Népköztársaság Alkotmányának ünnepnapja. A megemlékezésről a Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerejű rendeletet bocsájtott ki, amelyben deklarálták, hogy „Az Alkotmány fejezi ki és rögzíti le azoknak az alapvető gazdasági és társadalmi változásoknak eredményeit, amelyeket országunk a nagy Szovjetunió fegyveres ereje által történt felszabadítása óta elért és az Alkotmány jelöli ki továbbfejlődésünk irányát is a szocializmus felé vezető úton. [...] Ezért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli: 1. § Augusztus 20. napja nemzeti ünnep: a Magyar Népköztársaság alkotmányának ünnep”.²

Az alkotmány eszmeiségét az 1948-ban létrejött Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata is deklarálta, miszerint: „Ma Magyarországon a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság van hatalmon. A munkásosztály, amely bebizonyította képességét a kormányzásra, a nép többsége által elismert vezető és döntő erő.”³

Az 1949-es alkotmány alapját – akárcsak számos más kelet-európai országban – az 1936-os szovjet alkotmány adta, amely egyszerre jelentett szakítást a magyar történeti alkotmányfejlődéssel és az európai alkotmányos értékekkel,⁴ kihatva az államélet minden területére. Beér János – az alkotmány egyik kidolgozója – ezzel kapcsolatban eképp idézi Sztálin: *A leninizmus kérdései* című munkáját: „A proletáriátus diktatúrája nem egyszerű kormányváltozás, hanem egy új állam, új hatalmi szervekkel a központban és a vidéken: a proletáriátus állama, amely a régi polgári állam romjain keletkezik.”⁵

Az országgyűlés, amely elfogadta az új alkotmányt, annak az 1949-es májusi választásnak az eredményeként ült össze, amelyen az akkor még „talpon maradt” pártok szövetségbe tömörülve, kommunista dominanciával Magyar Függetlenségi Népfrent⁶ néven indultak, amely szervezet egyik fő céljaként az alkotmány létrehozását jelölte meg.⁷ 1949 augusztusára lényegében már felszámolták a többpártrendszert, a hatalom a Magyar Dolgozók Pártjának a kezében összpontosult.

A választások után a kormány az első között látott neki az új alkotmány kidolgozásához. 1949. május 27-én felállították az Alkotmányelőkészítő Bizottságot,⁸ amely az új törvény megalkotásakor „[...] azokból a gazdasági és politikai változásokból indult ki, amelyek hazánk fejlődésében előállottak, mióta a Szovjetunió felszabadította.”⁹ A bizottság vezetésével Rákosi Mátyást bízták meg, a tervezet kidolgozásában pedig két személy, Beér János és Szabó Imre

vállalták az oroszlánrészt. Az bizottság nevében kidolgozott javaslatot Rákosi nyújtotta be Minisztertanács elé, amely augusztus 5-ei ülésén el is fogadta a tervezetet.¹⁰

A törvényjavaslatot, amelyet Rákosi Mátyás terjesztett az országgyűlés elé 1948. augusztus 17-én, másnap a képviselők általánosságban és részleteiben, egyhangúlag elfogadták. Az alkotmánytervezet tárgyalása során a hozzászólók egyöntetű lelkesedéssel szólaltak meg. Első felszólalóként Harrer Ferenc országgyűlési képviselő elsősorban Rákosi Mátyás felé fejezte ki köszönetét, aki „a dolgozó paraszttal szövetséges munkásosztály élén megteremtette az alkotmány szilárd társadalmi alapjait”.¹¹ A további hozzászólók Rákosi Mátyás mellett köszönetet mondtak Sztálinnak és a Magyar Dolgozók Pártjának is, illetve biztosították az Országgyűlést, hogy a munkásság és a parasztság mellett, a haladó értelmiség és a magyar ifjúság is lelkesedéssel fogadja az új alkotmányt.¹²

Az új alkotmány történelmi jelentőségét akkor és később is rendszeresen hangoztatta a kommunista propaganda. A hazai sajtó is egyöntetűen ünnepként, történelmi vívmányként értékelte elfogadását.¹³ Még a jogszabály elfogadása előtt, 1949. augusztus 1-jén utasítás született a Magyar Dolgozók Pártja Szervező Bizottságának ülésén, miszerint „az alkotmány népszerűsítését fel kell használni arra, hogy a Pártot még jobban összeforasszuk a dolgozókkal, még jobban elmélyítsük a szeretetüket és hálájukat a Párt és Rákosi Mátyás iránt.”¹⁴

A jogszabály elsőként Magyarország államformájáról rendelkezett, a köztársasági államformát a népköztársaság megnevezés váltotta, amely egészen 1989. október 23-áig fennállt.¹⁵ Emellett más formai változásokról is rendelkezett: új címer került bevezetésre, amely gyökeresen eltért az addigi magyar hagyományoktól, és szintén szovjet mintára készült. Ez, ellentétben az államformával,

kevésbé volt hosszú életű, az úgynevezett Rákosi címert 1957-ben – némi módosítással – felváltotta a Kádár-címer.

Az államforma és a címer megváltoztatása jelképesen is magában hordozta az új rendszer sajátosságait, az alkotmány mindezekén kívül számos olyan rendelkezéssel bírt, amelyek alapjaiban változtatták meg az addigi közjogi állapotokat. Az alkotmány elfogadása, illetve az azt követő közigazgatási-igazságszolgáltatási átszervezés beteljesítette az egypárti, diktatórikus rendszer kiépítésének folyamatát.¹⁶

Az 1949. évi alkotmány megszüntette a köztársasági elnöki pozíciót. Helyette szovjet mintára létrehozták a kollektív államfői testületet, a Népköztársaság Elnöki Tanácsát, amely 21 tagból állt: elnökből, 2 elnökhelyettesből, titkárból és 17 tagból. Az Elnöki Tanács tagjait az országgyűlés választotta saját soraiból. Amennyiben az országgyűlés nem ülésezett, az alkotmány módosításának kivételével minden kérdésben jogszabályt alkothatott törvényerejű rendelettel, így alkalmas volt a parlament tevékenységének háttérbe szorítására.¹⁷ Az alkotmány ugyanis kimondta: „ha az országgyűlés nem ülésezik, az országgyűlés jogkörét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa gyakorolja.” Bár formálisan megmaradt a hatalmi ágak szétválasztásának elve, a gyakorlatban ezt felülírták azzal, hogy az államfői testület mintegy „törvényhozói” szerepbe lépett úgy, hogy a kibocsátott törvényerejű rendeletekhez nem volt szükség miniszteri ellenjegyzésre sem.¹⁸ Ezzel a szervezet a pártvezetés politikai döntéseit gyorsan, minden különösebb formalitás nélkül legalizálta törvényerejű rendeletek formájában, hiszen nem kellett bevárni az Országgyűlés ülészakát és nem volt szükség nyilvános vitákra sem. Ezt követően minimális számú törvény született meg az Országgyűlés munkájának eredményeként, az 1982-es esztendőben például csak kettő:¹⁹ az egyik a zárszámadásról, a másik pedig a költségvetésről.

Beér János (1905–1966) Jogász, egyetemi tanár. 1927-ben szerzett jogi diplomát, majd 1931-ben bírói és ügyvédi képesítést. 1945-ig ügyvédként dolgozott, majd a második világháborút követően belépett a kommunista pártba (1945). A Budapesti Egyetem Jogi Karának államjogi tanszék vezetője (1948–). Jelentős szerepe volt a szocialista államhatalom szervezetét és jogrendszerét kialakító törvények, például a köztársasági törvény, az 1949. évi XX. törvény (a Magyar Népköztársaság Alkotmánya), a tanács-törvények, valamint az államigazgatási eljárási kódex megalkotásában.

A kialakult kettős struktúrában a valódi hatalom birtokosa a Magyar Dolgozók Pártja volt. A tényleges kezdeményező és irányító szerepét szintén az MDP játszotta, amelynek akaratát végeredményben csak közvetítette mind a törvényhozás, mind a végrehajtás, mind pedig az igazságszolgáltatás.²⁰

Az államigazgatás legfelsőbb szerve a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa lett. A gyakorlatban Országgyűlés elvesztette a kormány ellenőrzésének lehetőségét, és nem merülhetett fel a törvényhozás részéről a miniszterek felelősségének érvényesítése sem. Helyi szinten a tanács rendszer bevezetéséről rendelkezett az alkotmány, amely egyet jelentett a korábban meglévő önkormányzati autonómia felszámolásával. Az 1950. évi I. törvény értelmében ugyanis a helyi tanácsok egymás alá és fölé rendelt szervek lettek, és valamennyi helyi tanács legfelsőbb fokon az országgyűlés és a Népköztársaság Elnöki Tanácsa alá volt rendelve,²¹ így azok szovjet mintára az egységes és központosított államhatalom helyi szerveivé váltak. Ténylegesen azonban a tanácsokat is – ahogy az állami mechanizmus egészét – a párt irányította.²²

Jegyzetek

¹ A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény. Magyar Közlöny, 1949/174, 1355–1362.

² A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 1. számú törvényerejű rendelete augusztus 20. napjának a Népköztársaság ünnepévé nyilvánításáról, Magyar Közlöny, 1950/1, 1.

Az egypárti, totalitárius rendszer kiépítése magával hozta a bírósági és ügyészségi szervezet teljes körű átalakítását is. A bírói függetlenség felszámolása már 1948-ban megkezdődött, a szervezet radikális átszervezését pedig az 1949-es alkotmány indította el. Szintén szovjet mintára megjelent az ülnökbíráskodás is. A jogi végzettség és képesítés nélküli, laikus ülnökök egyenlő és teljes jogú bírákként vehettek részt a később kidolgozott szabályok szerint a büntetőbíráskodás egész területén az elsőfokú eljárásban.²³

1949 és 1989 között több alkalommal is módosították az alkotmányt,²⁴ minden esetben a szocialista rendszer szellemiségével összhangban. A rendszerváltás folyamán nem került sor új alkotmány kidolgozására, 1989-ben azonban gyökeres, a demokratikus államberendezkedést lehetővé tevő változtatásokra került sor.²⁵ Az így módosított 1949. évi XX. törvény 2012. január 1-jén veszítette hatályát Magyarország Alaptörvényének életbe lépésével.

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

³ A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata, 1948. június 13–14. In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 22.

⁴ Horváth Attila – Révész T. Mihály: Diktatórikus berendezkedések a 20. századi magyar alkotmánytörténetben. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 468.

⁵ Beér János: A népi demokratikus köztársaságok alkotmánya, *Állam és Közigazgatás*, 1949/1, 16.

⁶ A szervezet elnöke Rákosi Mátyás, titkára Rajk László volt. Magában foglalta a Magyar Dolgozók Pártját, a Független Kisgazdapártot, a Nemzeti Parasztpártot, a Független Demokrata Pártot és a Magyar Radikális Pártot.

⁷ Beér János – Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001–1949*. Budapest, Gondolat, 1966, 35.

⁸ Kovács István: Az alkotmányfejlődés elvi kérdései. In: *Alkotmány és alkotmányosság*. Szerk. Kovács István. Budapest, Akadémiai, 1989, 11.

⁹ Rákosi Mátyás előadói beszéde az alkotmányról, *Állam és Közigazgatás*, 1949/3–4, 138.

¹⁰ A minisztertanács elfogadta a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló törvényjavaslatot, *Friss Újság*, 1949. augusztus 6. 1.

¹¹ Az országgyűlés hatalmas lelkesedéssel elfogadta az alkotmányról szóló törvényjavaslatot, *Szabad Szó*, 1949. augusztus 19. 1.

¹² Az országgyűlés hatalmas lelkesedéssel elfogadta az alkotmányról szóló törvényjavaslatot, *Szabad Szó*, 1949. augusztus 19. 1.

¹³ Lásd: A harc és a munka gyümölcse, *Szabad Nép*, 1949. augusztus 19. 1.; Hajdú megye dolgozó népe kitörő lelkesedéssel ünnepelte az első magyar alkotmányt, *Hajdú-Bihari Napló*, 1949. augusztus 23. 3.; Lelkes ünnepek az egész országban az új alkotmány és az új kenyér ünnepén, *Magyar Nemzet*, 1949. augusztus 23. 3.

¹⁴ MNL OL M-KS, MDP KV Szervező Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei, 276 f. 55 cs. 81 ő. e. Jegyzőkönyv a Szervező Bizottság augusztus 1-i üléséről. 1949. augusztus 1.

¹⁵ 1989. október 23-án Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök kiáltotta ki a köztársaságot.

¹⁶ Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 370.

¹⁷ Horváth Attila – Völgyesi Levente: A szovjet típusú totális diktatúra Magyarországon. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna – Gosztonyi Gergely. Budapest, Osiris, 2020, 495.

¹⁸ Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 312–313.

¹⁹ Simándi Irén: Magyarország In: *Európai politikai rendszerek*. Szerk. Kardos József – Simándi Irén. Budapest, Osiris, 2004, 479.

²⁰ Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948–1956*. Budapest, Napvilág, 2015, 17.

²¹ A helyi tanácsokról szóló 1950. évi I. törvény, *Magyar Közlöny*, 1950/7, 107–108.

²² Réfi Attila: A helyi közigazgatás 1945 és 1990 között. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000 I.* Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005, 89.

²³ Horváth Attila – Révész T. Mihály: Diktatórikus berendezkedések a 20. századi magyar alkotmánytörténetben, In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 496.

²⁴ Átfogóbb módosításra 1972-ben került sor.

²⁵ Az alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 1989. október 23-án lépett hatályba. 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, *Magyar Közlöny*, 1989/74, 1219–1243.

A Népköztársaság kollektív elnöki testülete, az Elnöki Tanács

1949. augusztus 20.

Az 1949. augusztus 20-án hatályba lépett, a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény beteljesítette a szovjet típusú diktatúra kiépítését Magyarországon: „[...] országépítő munka már megvalósult eredményeit, országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében végbement alapvető változásokat fejezi ki és a további fejlődés útját jelöli meg: a Magyar Népköztársaság Alkotmánya.”¹ Az 1936-os szovjet alkotmányt alapul véve számos, az addigi közjogi hagyományoktól gyökeresen eltérő változtatást eszközölt a jogszabály,² így többek között létrehozta a köztársasági elnök tisztsége helyett a kollektív államfői testületet, a Népköztársaság Elnöki Tanácsát.

Az új alkotmány bevezetésének szándékát, illetve szükségességét már 1948-ban leszögezte a Magyar Dolgozók Pártja: „A párt szükségesnek tartja a népi demokrácia alaptörvényeinek megalkotását, hogy az állampolgárok jogait és kötelességeit, az állami, gazdasági, és társadalmi rend alapvető változásait, a magyar köztársaság népi jellegét a törvény erejével, alkotmányban szentesítsük.”³ Az Országgyűlés által „egyhangú lelkesedéssel”⁴ 1949. augusztus 18-án elfogadott törvény gyökeres szakítást eredményezett az addigi magyar és európai közjogi hagyományokkal. A szabályozás érintette többek között Magyarország államformáját, az Országgyűlés működését, a bírói és ügyészi szervezetet, az államigazgatás legfőbb szervét és nem utolsósorban újraszabályozta az államfői hatalmi funkciót.

Az alkotmány értelmében megszűnt a köztársasági elnöki funkció, és helyét a kollektív államfői testület, az Elnöki Tanács vette át. Az addigi rövid ideig létező köztársasági államformát a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikk vezette be, megszüntetve a királyság több évszázados intézményét, egyúttal bevezetve a magyar közjogi rendszerbe a köztársasági elnöki – egyszemélyes – tisztséget is. Nemzetközi összehasonlításban elmondható, hogy a tisztséggel járó jogkörök alapvetően szűkebb mozgásteret eredményeztek, illetve később is egyre inkább veszített jelentőségéből a pozíció, amelynek háttérében elsősorban a kommunista párt célkitűzései álltak.⁵

Ez a funkció – melyet így utolsóként 1949. augusztus 20-ig Szakasits Árpád töltött be - szűnt meg az új alkotmány bevezetésével, átadva helyét tehát egy kollektív testületnek, az Elnöki Tanácsnak. Bár gyakorlatilag a szovjet mintára bevezetett kollektív államfői testület szokatlan volt a magyar jogrendben, felállítása egyízben már sor került a Tanácsköztársaság ideje alatt.⁶ Mindenképp megemlítendő, hogy a köztársasági elnöki funkció átalakítása, így a kollektív államfői testületek létrehozására szovjet mintára valamennyi kommunista berendezkedésű országban elterjedté vált került.

Magyarországon az Elnöki Tanács a köztársasági elnöki funkciót és az Országgyűlés Politikai Bizottságát „vonta

Andics Erzsébet (Berei Andorné) (1902–1986) Történész, egyetemi tanár, kommunista politikus.

1918-ban lépett be a kommunista pártba, majd a tanácsköztársaság bukása után Bécsbe menekült, itt a Bécsi Egyetem történelem szakára járt (1920–1921). 1921-ben Budapesten letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték, de egy évvel később egy fogolycsere-egyezmény keretében a Szovjetunióba mehetett. Moszkvában ahol 1922–23 között történelmet hallgat, majd tudományos kutató (1928–), főiskolai tanár (1930–), a Moszkvai Állami Egyetem tanára (1937–1941). 1940-ben kandidátusi fokozatot szerez, majd a krasznogorszki antifasiszta iskola vezetője (1943–1944). 1945-ben Magyarországra visszatérve az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, az MKP listájáról bejutva országgyűlési képviselő (1945–1957). A Közgazdaságtudományi Egyetem tanára (1948–1950). 1946–1953 között az MDP Pártfőiskoláján dolgozott, majd az oktatásügyi miniszter első helyettese (1953–1954), az MDP KV Kulturális Osztályának vezetője (1954–1956). A Magyar Tudományos Akadémia tagja (levelező:1949, rendes:1950), a Történelmi Társulat elnöke (1949–1958). AZ 1956-os forradalom idején Moszkvába menekül, véglegesen 1958 áprilisában tér vissza Magyarországra. 1957-ben „bukott rákosista politikusnak” bélyegezve, megfosztják parlamenti mandátumától. 1950–1974 között a Tudományegyetemen tanszékvezető.

össze”, ezzel az utóbbit is megszüntetve. Kezdetben a Politikai Bizottság fontos, politikai előkészítő szereppel bírt, utóbb azonban már csak törvényerejű rendeletek meghozatalára szorítkozott a szerepe.⁸ Az Elnöki Tanács létszámát az alkotmány 21 főben határozta meg: elnök, két helyettes elnök, titkár és tizenhét tag.⁹ A testület tagjait az Országgyűlés saját soraiból választotta, azzal a megszorítással, hogy a Minisztertanács elnöke, elnökhelyettesei és tagjai nem választhatóak. A testület tagjait először 1949. augusztus 23-án választották meg, elnökké Szakasits Árpádot, helyettesekké Kiss Károlyt és Nagy Dánielt, titkárrá pedig Olt Károlyt választották. További tagok lettek: Andics Erzsébet, Apró Antal, Balogh István, Donáth Ferenc, Erdei Mihály, Harustyák József, Horváth Márton, Katona Jenő, Kovács István, Mihályfi Ernő, Nánási László, Prieszol József, Rusznyák István, Seregélyesi József, Szabó Pál, Szabó Piroska és Vig Pál. A tagok személyére a Magyar Függetlenségi Népfront nevében Rákosi Mátyás tett javaslatot.¹⁰ A Tanács alakuló ülését 1949. augusztus 29-én tartották meg.¹¹

A Tanács testületként fejtette ki működését, a többségi elv alapján szavazással hozta meg határozatait.

Határozatképességéhez az elnökön és titkáron kívül kilenc tag jelenléte volt szükséges. Míg az elnök a testületet képviselte, a titkár az apparátus vezetését vitte,¹² ő állt a titkárság élén, amelynek létszámát 35 főben állapították meg.

Az Elnöki Tanács nemcsak összetételében, de jogkörében is különbözőséget mutatott a korábbi köztársasági elnöki funkcióhoz képest. Klasszikus államfői jogkörök közé tartozott, hogy a testület jogosult volt kitzúzni az országgyűlési választásokat, összehívni az országgyűlést, illetve országos jelentőségű kérdésekben népszavazást rendelhetett el. Nemzetközi viszonylatban a testület jogkörébe tartozott megerősíteni a nemzetközi szerződéseket, fogadni és megbízni a követeket, a megbízatású állami alkalmazottak, valamint a fegyveres erők magasabb rangú tisztjeinek kinevezése. Az Elnöki Tanácsnak jogában állt az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervek által meghozott minden olyan jogszabályt, határozatot vagy intézkedést megsemmisíteni, vagy megváltoztatni, amely az alkotmányba ütközött, vagy sértette a dolgozó nép érdekeit.¹³

Bár az Alkotmány értelmében a legfőbb államhatalmi szerv az országgyűlés volt, a gyakorlatban háttérbe szorult, amelyben szerepet kapott az Elnöki Tanács létrehozása is. Utóbbi ugyanis a fent felsorolt jogkörök mellett jogosultságot szerzett törvényerejű rendeletek megalkotására, azaz az alkotmány kimondta, ha „[...] az országgyűlés nem ülésezik, az országgyűlés jogkörét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa gyakorolja; az alkotmányt azonban nem változtathatja meg.” Ennek alapján tehát majdhogynem korlátlanul helyettesíthette az országgyűlés törvényhozói funkcióját törvényerejű rendeletek kibocsátásával, azzal a megszorítással, hogy az alkotmányt nem változtathatta meg. Ezzel a szervezet a pártvezetés politikai döntéseit a törvényerejű rendeletek formájában gyorsan legalizálta, hiszen nem kellett bevárnia az Országgyűlés ülőszakát, és nem volt szükség nyilvános vitákra sem. Ez mindenképp a parlamentarizmus kiüresítését és a párt kezében lévő hatalom koncentrációját segítette elő. A törvényhozói hatalom eljelentéktelenedését mutatja, hogy az országgyűlés 1951-ben négy, 1952-ben és 1953-ban mindössze hat-hat törvényt alkotott.¹⁴ Az 1982-es esztendőben például csak két törvényt fogadott el, melyek közül az egyik a zárszámadásról, a másik pedig a költségvetésről rendelkezett.¹⁵ Viszonyításként érdemes megemlíteni, hogy az azt megelőző évtizedekben átlagosan mintegy félszáz törvényt alkotott az országgyűlés.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a működése is a hatalmi ágak szétválasztásának és a parlamentáris

demokrácia elveinek mondott ellent, még ha „törvényhozói” funkcióját a népi demokrácia vívmányaként is próbálták értelmezni azzal, hogy ez „*meggyorsítja törvényalkotásunk munkáját és közelebb viszi a törvényhozást a dolgozó nép mindennapi életéhez, fejlődésének napról napra felvetett kérdéseire.*”¹⁶ Olyan államszervezet alakult ki, amelynek szerves részét képezte az Elnöki Tanács is, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja irányított és ellenőrzött. Az országgyűlés szerepe formálissá vált, amely az évi csekély üléskezési számában és az elhanyagolható számú törvény meghozatalában is megmutatkozott. Az esetek többségében az MDP Központi Vezetőségén és a Politikai Bizottságán keresztül zajlott az előkészítő munka, innen került elfogadási javaslatként kisebb számban az országgyűlés, vagy túlnyomórészt az Elnöki Tanács elé.¹⁷ Bár jogilag a kollektív államfői testület az országgyűléstől, valójában azonban a mindenkor állampárttól függött.

Az Elnöki Tanács effajta „törvényhozási” funkciója egészen a rendszerváltás hajnaláig megmaradt, jogálását az 1972-es alkotmánymódosítás sem érintette. Változás csak 1987-ben következett be. Ekkortól kezdve ugyanis már az országgyűlés hatáskörébe tartozó tárgykörben nem bocsáthatott ki jogszabályt.¹⁸ Mintegy két évvel, 1989. október 23-án, a köztársaság kikiáltásának napján szűnt meg.¹⁹

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

Jegyzetek

- ¹ A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény, *Magyar Közlöny*, 1949/174, 1355.
- ² Horváth Attila – Révész T. Mihály: Diktatórikus berendezkedések a 20. századi magyar alkotmánytörténetben, In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003, 468.
- ³ A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata (1948. június 12–14.) In: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai*. Szerk. Rákodi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1979, 596.
- ⁴ Az országgyűlés egyhangú lelkesedéssel elfogadta a Magyar Népköztársaság alkotmányát, *Magyar Nemzet*, 1949. augusztus 19. 3.
- ⁵ Föglein Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001, 163.
- ⁶ Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris, 2005, 452.
- ⁷ Szente Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945–2005*. Budapest, Osiris, 2006, 584.
- ⁸ Föglein Gizella: A nemzetgyűlés és az országgyűlés Politikai Bizottsága. In: *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Gondolat, 2004, 108.
- ⁹ A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény, *Magyar Közlöny*, 1949/174, 1357.
- ¹⁰ Közfelkiáltással, egyhangú lelkesedéssel választotta meg az országgyűlés a Népköztársaság Elnöki Tanácsát, *Szabad Nép*, 1949. augusztus 24. 1.
- ¹¹ Alakuló ülést tartott a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, *Friss Újság*, 1949. augusztus 30. 4.
- ¹² G. Vass István: A szocialista államszervezet (1949–1990). In: *Levéltári kézikönyv*. Szerk. Körmendy Lajos. Budapest, Osiris, 2009, 155.
- ¹³ A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény, *Magyar Közlöny*, 1949/174, 1357.
- ¹⁴ Vida István: A koalíciós korszak és a magyarországi szocializmus politikai rendszere (1944–1989). In: *Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010*. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 273.
- ¹⁵ Simándi Irén: Magyarország In: *Európai politikai rendszerek*. Szerk. Kardos József – Simándi Irén. Budapest, Osiris, 2004, 479.
- ¹⁶ Elnöki Tanács, *Szabad Nép*, 1949. augusztus 24. 1.
- ¹⁷ Benyák Adrienn: Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az államszervezetben 1949–1953 között, *Jogtörténeti Szemle*, 2006/3, 35.
- ¹⁸ Kukorelli István: *Hány éves az Alaptörvény? A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Budapest, Gondolat, 2017. 192.
- ¹⁹ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, *Magyar Közlöny*, 1989/74, 1229.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1950

A bírói és ügyészi szervezet átalakítása

1950

1949. augusztus 20-án lépett hatályba a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény, amely hosszú évtizedekre meghatározta hazánk közjogi és politikai berendezkedését egyaránt.

Az alkotmány eszmeiségét már az 1948-ban a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyesülésével létrejött Magyar Dolgozók Pártja (MDP) programnyilatkozata is deklarálta, miszerint: „*Ma Magyarországon a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság van hatalmon. A munkásosztály, amely bebizonyította képességét a kormányzásra, a nép többsége által elismert vezető és döntő erő.*”¹

A jogszabály mintájául, mint ahogy számos közép-kelet-európai országban, az 1936-os szovjet alkotmány szolgált, amely egyszerre jelentett szakítást a magyar alkotmányfejlődéssel és az európai alkotmányos értékekkel.² Ennek következtében a szovjet minta lett mérvadó a teljes jogrendszer és az igazságszolgáltatás területén.

Az alkotmány úgy rendelkezett, hogy az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a felsőbíróságok, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják. Feladatuk a dolgozó nép ellenségeinek felszámolása, a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjének védelme, intézményeinek és a dolgozók jogainak biztosítása, és neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására. A szabályozás értelmében a Legfelsőbb Bíróság és a felsőbíróságok bíráit öt évre, a megyei

bíróságok és a járásbíróságok bíráit három évre választották.³

A második világháborút követően, a népnek a igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény a népi ülnöki rendszert hozta létre. Ezt erősítette meg minden bírói eljárás tekintetében 1949-ben az alkotmány.⁴ Miután 1919-ben az esküdtbíráskodást megszüntették, gyakorlatilag 1949-ig csak hivatásos, jogi végzettséggel rendelkező bírák vettek részt⁵ az igazságszolgáltatásnak ezen a területén. Az 1949-ben bevezetett népi-ülnöki rendszerben a bírói tanácsok első és másodfokon is laikus, népi ülnökök részvételével működtek. Az ülnökök minden esetben számbeli fölényben voltak a hivatásos bírákkal szemben, miközben azonos jogokkal rendelkeztek. Amennyiben a tanács háromtagú volt, kettő ülnök volt, ötöstanács esetében pedig három tagot biztosítottak az ülnökök.⁶ 1954-ben oly módon változott meg ez a rendszer, hogy a másodfokon eljáró tanács kizárólag három hivatásos bíróból állt, azaz az ülnökök az elsőfokú eljárásban kaptak csak szerepet.⁷

A bírói függetlenség felszámolása tulajdonképpen már 1948-ban megkezdődött. Az bírák elmozdíthatatlansága az igazságszolgáltatás 1869 óta fennálló alapelve volt. Ebben hozott változást az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyészégi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról szóló 1948. évi XXII. törvénycikk, amely alapján az igazságügyminiszter a bírákat azok beleegyezése nélkül áthelyezhette más bíróságra.⁸

A népi ülnökök választása és a kijelölés módszerei is nélkülözték az elfogulatlanság, sőt az alkalmasság kiválasztásának kellő garanciáit is. A bírói ítélkezési gyakorlat sem működhetett függetlenül, abba az illetékes minisztériumon túl sok esetben az Államvédelmi Osztály, illetve az Államvédelmi Hatóság is beavatkozott, míg a pártközpontból pedig a politikai irányelveket közvetítették. Arra is nagy hangsúlyt fektettek, hogy a bírák jelentős része párttagsággal rendelkezzen, amely megkönnyítette a pártutasítások végrehajtását a bírászkodás során.⁹ A büntetőbíráskodás egész területén bevezetett ülnökrendszernek pedig azt a szerepet szánták, hogy az érvényesítse a dolgozó nép felfogását, illetve hatékony fellépést biztosítsanak a dolgozó nép ellenségeivel szemben. Ahogy Somogyi Ödön, a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke megnyitó beszédében is kiemelte, „[...] a népi ülnökök ítéleteik meghozatalánál mindig tartásuk szem előtt, ki az, akinek ügyében döntenek. A kisbűnöst vissza kell vezetni a társadalomba, az osztályellenséget azonban könyörtelenül büntetni kell.”¹⁰

Még az alkotmány bevezetését megelőzően megteremtették a feltételeit az igazságszolgáltatásban résztvevők ideológiai (át)képzésének. Ennek szervezeti hátterét az újonnan létrehozott büntető bírói és államügyészi akadémia jelentette. Ezzel azt az alapcélú tűzték ki, hogy „[...] az ítéldbírói és államügyészi karnak a népi demokrácia szellemében való megújíthatósága meggyorsítható legyen, lehetővé kell tenni, hogy népi származású dolgozók a büntető bírói és az államügyészi feladatok betöltéséhez szükséges ismereteket és képesítést a megfelelő társadalomtudományi előképzés után – az egyébként fennálló szabályoktól eltérően szerezhessék meg.”¹¹

A bíróságok küldetését tekintve árulkodó az MDP igazságügyi alapszervezet titkárának, Valentin Tibornak a szavai, miszerint „*Hibát követett el pártszervezetünk*

tehát akkor, amikor neki fordított elég gondot a bírák ideológiai képzésére, de hibát követünk el akkor is, amidőn nem néztük meg elég éberrel azt, hogy kire hol bízunk feladatot. Pártszervezetünk hibát követett el, de mindent el fog követni, hogy a bíróság a szocializmust építő osztályok bírósága legyen és ne az imperialisták malmára hajtsa a vizet.”¹²

A bírói szervezetrendszerben 1950-ben újabb jelentős szervezeti átalakításra került sor. Az 1950. évi IV. törvénnyel megszüntették a felsőbíróságokat, hatáskörüket a megyei bíróságok, illetve a Legfelsőbb Bíróság vette át. Ezentúl a járásbíróságok, a megyei bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság jelentette a háromfokú bírászkodás egyes szintjeit.¹³

Az 1945 és 1950 között megalkotott különböző szintű jogszabályokkal tehát megvalósult az igazságszolgáltatás szovjet mintán alapuló átalakítása. Létrejött az államszocializmusra jellemző háromszintű bírászkodás, valamint a hivatásos bírákból és népi ülnökökből álló tanácsok ítélkezési gyakorlata.

Az 1949-es alkotmány megteremtette az ügyészi szervezetrendszer esetében is a szovjet modell felállítását, egyben deklarálta, hogy „[...] a törvényesség megtartása felett a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze őrködik.”¹⁴ Az alkotmány a lenini koncepció szellemében rendezte az ügyészi felügyelet államjogi pozícióját, elkülönítve az államigazgatási szervezetrendszerétől az ügyészi általános felügyeletet. Így a jogszabály az 1936-os szovjet alkotmányhoz hasonlóan negyedik állami szervként teremtette meg az ügyészséget.

Mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a részletszabályok lefektetése, illetve az új ideológiai alapokra helyezett ügyészi szervezetrendszer megalakítására,

Rákosi Mátyás, az MDP főtitkára (b1) a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) első, alakuló kongresszusán 1950. június 17-én. MTI Fotó/MAFIRT: Bartal Ferenc

hasábjain szintén Rákosi szavait idézve üdvözölte az új ifjúsági szervezet megalakítását, kifejezve abbéli elégedettségét, hogy a korábban „fasiszta, demokraciellenes” megmozdulásokban részt vevő, az egyházi iskolák és a klérus befolyása alatt álló ifjúság rátalált a helyes útra.⁶

A februári KV ülést követően az ekkor még csak leendő szervezet feladatkörét és párttal való viszonyát az 1950. május 3-i párthatározat⁷ szabályozta: „A Párt az új ifjúsági szövetség elé azt a célt tűzi, hogy az eddiginél fokozottabban mozgósítsa az ifjúságot a szocializmus építésére, állítsa a fiatalság áldozatkészségét, forradalmi energiáját, az új iránti fogékonyságát ügyünk szolgálatába. [...] Ezt

a feladatot csak a Párthoz tartozó, a Párt közvetlen vezetése alatt álló, tartalmában kommunista ifjúsági tömegszervezet képes megvalósítani.”⁸ A határozatban a párt arra is felszólította az ország pártbizottságait és szervezeteit, hogy az ifjúsági kongresszus előkészítő szakaszában segítsék az újonnan alakuló szövetséget, mozgósítsák az ifjakat a mozgalomba való bekapcsolódásra, s tevékenyen vegyenek részt a küldöttválasztó gyűlések koordinálásában.⁹ „A pártszervezetek nyújtsanak segítséget különösen: a) az ifjúsági szövetség agitációs hálózatának, az Ifjú Gárdáiknak kiépítésében; b) az ifjúsági szövetséget a felnőtt dolgozók között is népszerűsíteni kell a népnevelőkön, helyi sajtón keresztül.”¹⁰

Négy hónappal a KV februári ülését, és egy hónappal a párthatározat nyilvánossá tételét követően, 1950. június 16–18. között rendezett I. DISZ Kongresszuson megalakult a szovjet Komszomol mintájára formált Dolgozó Ifjúság Szövetsége. Az alakuló kongresszus június 16-án az operaházi megnyitóval indult, a tanácskozás pedig másnap, 17-én kezdődött. Az alakuló kongresszuson hangzott el Rákosi Mátyás híressé vált kijelentése is: „Ha nem tartunk mértéket, akkor, mint rántott csirkét megesszük azt a tyúkot, amely jövőre aranytojást tojna és ötéves tervünk gyárait, üzemeit, kultúrházait már az idén csemegevaj és borjúsült formájában elfogyasztanánk.”¹¹

A DISZ a pártirektíva és az alakulókongresszus határozatai alapján tehát közvetlenül a pártvezetés alá tartozott, „erejének, egységének, forradalmi szellemének legfőbb biztosítéka a Magyar Dolgozók Pártja vezetése.”¹² Főtitkára 1950–1951 között Szűcs Lajos volt.

Az MDP-hez hasonló felépítésű, a maga képére formált „ifjúsági párt” elsősorban a 14–26 év közötti

Szűcs Lajos (1921–1983) A négy polgári elvégzése után cipőgyári segédmunkásnak állt, majd kovácstonc lett, végül műszerész tanuló egy magáncégnél. 1941-től a Fischer mechanikai üzemben dolgozott. 1945 után a MÁV Istvántelki Főműhelyében vállalt vasesztergályos munkát. Tagja lett a Magyar Kommunista Pártnak és a gyári pártvezetőségbe is beválasztották. 1943-tól szakszervezeti tag lett. A három hónapos szakszervezeti iskola elvégzése után Vasutas Szakszervezetben Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom szervezője, majd szakmai titkár. 1948-ban féléves pártiskolát és négyhónapos szakosító tanfolyamot végzett. A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége elnöke (1949–), majd a Dolgozó Ifjúság Szövetségének főtitkára (1950–1951). Négy évig az MDP Központi Vezetőségének a tagja. 1951-től a KV Párt- és Tömegszervezetek Osztálya főinuktora posztot töltötte be. Az MDP Budapesti bizottságának titkára (1953–), a Központi Revíziós Bizottság tagja (1954–). 1950-ben beválasztották az Országos Béketanács elnökségébe. 1955-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem levelező tagozatán folytatott tanulmányokat.

„munkás, dolgozó paraszt, a tanuló és értelmiségi ifjúságot” fogta össze.¹³ Célja volt, hogy „[...] biztosítsa a dolgozó ifjúság szocialista nevelését s a Magyar Dolgozók Pártja legjobb segítőtársa legyen a szocializmus építésében, a béke védelmében”,¹⁴ az ifjúság egységesítése a pártideológia mentén, valamint a kommunista utánpótlás kinevelése is. Feladata a párt kezdeményezésével indult akciókban, a béke-mozgalomban, a békekölcsönjegyzésben, a sport- és kulturális versenyek szervezésében való részvétel volt. Lapja, a *Szabad Nép*hez és a Komszomol lapjához igazított ideológiájú *Szabad Ifjúság* előbb heti-, majd a párt engedélyével napilapként jelent meg.

A párt ifjúsági rétegszervezeteit tömörítő csúcsszervek folytonos változására – lásd MIOT-ból MINSZ, MINSZ-ből DISZ – és a DISZ késleltetett indulására Rákosi így emlékezett vissza: „1950 júniusában összeült a DISZ, a Dolgozó Ifjúság Szövetségének egységes szervezetének első kongresszusa. Sajnos, jó ötévi késéssel tudtuk csak létrehozni ezt az egységes szervezetet. Maga az a tény, hogy az ilyen, a szovjet Komszomolhoz hasonló egységes ifjúsági szervezet létrehozása ilyen sokáig elhúzódott,

mutatta, hogy komoly ideológiai akadályai voltak. A sovinizmus, a szovjetellenesség, a leventenevelés, az egyházi iskolák hatása legmélyebben azok közt a fiatalok között hatott, akik a »mindent vissza« jelszó alatt mámorosan tüntettek Kassa, Kolozsvár, Bácska »visszacsatolásakor«, akiket elkápráztattak a »győzhetetlen« német hadsereg kezdeti sikerei. [...] Amikor ilyen késéssel, hosszas tárgyalások után létrejött a DISZ, maga az egyesülés ténye sem lett új erő és lendület forrása, helyette belekeveredett egy jó adat félhivatalosság, bizonyos kincstári mellékiz, ami jövőre munkájára is kihatott.”¹⁵ Rákosi és köre hiányolta a DISZ-ből a harcos, az osztályellenséggel szembeni kíméletlen magatartást, ezért 1950 őszén likvidálták az úgynevezett kispolgári elemeket, akik „elszakadtak a tömegektől”.¹⁶

Az 1956-os forradalom után az új párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) új ifjúsági mozgalmat kívánt. Az MSZMP 1957 tavaszán a DISZ-t Kommunista Ifjúsági Szövetségre (KISZ) keresztelte át.

Jegyzetek

- ¹ A felekezeti iskolák államosításáról szóló törvényjavaslat 1948. június 16-i megvitatásakor a kifejezést Katona Jenő országgyűlési képviselő is használta felszólalásában. *Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar Parlamentben 1944–1948.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1980, 339.
- ² Kiss András: Rétegszervezetek a magyar ifjúsági életben 1945–1950 között különös tekintettel a baloldali tömörülésekre és annak pártirányítására. *Új Ifjúsági Szemle*, 2006/3, [11–34.] 25.
- ³ Kiss András: Rétegszervezetek a magyar ifjúsági életben 1945–1950 között különös tekintettel a baloldali tömörülésekre és annak pártirányítására. *Új Ifjúsági Szemle*, 2006/3, 24.
- ⁴ Kiss András: Rétegszervezetek a magyar ifjúsági életben 1945–1950 között különös tekintettel a baloldali tömörülésekre és annak pártirányítására. *Új Ifjúsági Szemle*, 2006/3, 26.
- ⁵ *A Magyar Dolgozók Pártja, Központi Vezetőség üléseinek jegyzőkönyvei, 1950. február 10. Rákosi Mátyás referátuma.* Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 52. cs. 10. ő. e. 28.
- ⁶ Tánczos György: A Dolgozó Ifjúság Szövetsége. *Forum*, 1950/6, 335.
- ⁷ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 106–109. A határozat szövegét a *Pártmunkás* lap is közzétette: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének levele a pártbizottságokhoz és a pártszervezetekhez a párt ifjúsági szövetségének létrehozásáról. *Pártmunkás*, 1950. 05. 10. 3–4.
- ⁸ A Titkárság határozata a pártszervezetek feladatairól a párt ifjúsági szövetségének létrehozásával kapcsolatban (1950. 05. 03.). In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 106.
- ⁹ A Titkárság határozata a pártszervezetek feladatairól a párt ifjúsági szövetségének létrehozásával kapcsolatban (1950. 05. 03.). In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 107–108.
- ¹⁰ A Titkárság határozata a pártszervezetek feladatairól a párt ifjúsági szövetségének létrehozásával kapcsolatban (1950. május 3.). In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 108.
- ¹¹ Legyen a DISZ pártunk biztos támasza! Rákosi Mátyás elvtárs beszéde a DISZ I. Kongresszusán. *Szabad Ifjúság*, 1951. 06. 15. 5.; továbbá: Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért.* Budapest, Szikra, 1951, [338–351.] 348–350.
- ¹² Idézet A Dolgozó Ifjúság Szövetsége I. kongresszusának határozatának 1. pontjából. *Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 264.
- ¹³ Utalás A Dolgozó Ifjúság Szövetsége I. kongresszusának határozatának 2. pontjában foglaltakra. *Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 264.
- ¹⁴ Idézet A Dolgozó Ifjúság Szövetsége I. kongresszusának határozatának 3. pontjából *Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok.* Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 264.
- ¹⁵ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956 II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 827–828.
- ¹⁶ Baráth Magdolna – Feitl István: *Kérdések és válaszok a Rákosi-korról 1949–1956.* Budapest, Napvilág, 2021, 136.

Harc a „klerikális reakció” ellen: a békepapi mozgalom

1950. augusztus 1.

Az egyházellenes politikai intézkedések¹ dacára a társadalom egy jelentős része továbbra is szimpatizált felekezeteivel és ellenszenvvel viseltetett a fordulat éveire már valóban hatalmi elsőséggel, de minimális társadalmi támogatottsággal bíró kommunista párttal szemben. A társadalom vallásos összetartó szövetének bomlasztása és a katolikus egyházvezetés egyezségekre való rábírásának érdekében hozta létre a pártállam 1950. augusztus 1-jén a Katolikus Papok Országos Békebizottságát. A szovjet mintát követő mozgalom legfőbb célja a katolikus egyház és tagjai ellenőrzés alatt tartása, továbbá a hívek elbizonytalanítása és a „béke papjai” által történő politikai befolyásolása lett.

A hatalom részéről a békemozgalom iránti igény és szükség 1950 nyarán már időszerű volt, legfőképpen azért, mert az egyház megtörését célzó intézkedések ellenére – a protestáns felekezetekre ekkor már ráerőszakolták az eskütételt – a katolikus egyházat továbbra sem sikerült rákényszeríteni a megállapodásra.

Az előkészítő munkálatok a mozgalomhoz, melynek vezetésével Kádár Jánost bízták meg, 1950. július közepén kezdődtek egy katolikus papok által közzétett felhívással, melyben a kormány politikájának támogatására és az egyház új útkeresésére buzdították paptársikat: „[...] kifejezzük az egyház és állam megegyezésére irányuló akaratunkat. Kifejezzük egyházunk és a népi

demokratikus állam iránti hűségünket. Kifejezzük azt a készségünket, hogy támogatjuk kormányzatunkat és népünket a békefront megszilárdítására, ötéves Népgazdasági Tervünk megvalósítására és az életszínvonal emelésére irányuló törekvéseiben.”² Ezt megerősítendő az 1950. július 21-én P. Gábris Grácián budai ferences plébános elnöklete alatt lezajló katolikus papi értekezlet augusztus 1-jére hirdetett gyűlést: „[...] az értekezlet résztvevői számos hozzászólás után egyhangúlag elhatározták, hogy [...] országos értekezletre hívják össze a katolikus papságot [...] Az értekezlet résztvevői továbbá kijelentették hogy a dolgozó magyar néppel együtt hívei a tartós békének, elítélik a háborús uszítást, követelik az atombomba törvényen kívül helyezését és betiltását. Támogatják a magyar állam és a nép békeharcát, a tartós békéért világszerte folyó mozgalmat.”³ Az országos értekezlet egyik felhívásában sem esett szó békepapságról vagy mozgalomalapításáról, maga az alapítási szándék is csak az augusztusi értekezlet végén lett nyilvános.⁴

Az 1950. augusztus 1-jén, a Pázmány Péter Tudományegyetem dísztermében összeülő értekezletet Szécsi Antal nyitotta meg. Az esperesplébános megnyitója után Horváth Richárd szólalt fel: „Különbséget kell azonban tennünk hit és erkölcs és politika, a Vatikán tanító tekintélye és a Vatikán politikája és a Vatikán bizonyos szervei, emberei, rádiója, lapja között. Népünk boldogulását, ezt mi nem nézhetjük egyoldalú

Felszólaló a Katolikus Papok Országos Békebizottsága budapesti tagozata alakuló ülésén, 1951. február 8. MTI Fotó/Magyar Fotó

szemüvegen keresztül, nem nézhetjük a nyugati kapitalizmus és amerikai imperializmus érdekei szerint. A jövő útja, mint mondtuk már, a szocializmus. A szocializmus nagyon sokban érintkezik, sőt azonos az evangéliummal.”⁵

Horváth beszédét követően felszólalt Faddy Ottmár volt ferences szerzetes, Freész József, Pozsgai Pelbárt szegedi minorita, továbbá papok, szerzetesek, hittanárok és Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az azonos szöveget fújó, a népi demokrácia

védelme és támogatása mellett állást foglaló beszédek követően az értekezlet tagjai elhatározták a Katolikus Papok Országos Békebizottsága létrehozását. Ezzel együtt pedig elfogadtak egy felhívást az állam és az egyház közötti megállapodás sürgetéséről.

Az értekezletet követően a résztvevők este közös vacsorán vettek részt a Békeszállóban, melyen Darvas József mellett a többi, az állammal már egyezséget kötött református és evangélikus felekezetek képviselői is megjelentek.⁶

Beresztóczy (Bartmann) Miklós (1905–1973) Címzetes prépost, politikus, békepap. A Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Karán szerzett képesítést. 1928-ban pappá szentelték, majd a budapesti Notre Dame de Sion katolikus leánygimnázium lelkészeként, hittanáraként tevékenykedett. 1929-ben az esztergomi érseki levéltár levéltárosa, főszentszéki jegyzője, prímási titkára lett, majd pápai kamarás. 1939-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium r.k. ügyek ügyosztályának vezetője. A negyvenes évek derekától a budapesti Actio Catholica igazgatója (1947–1957), kanonok (1948–1957). 1948-ban – a Mindszenty-per kapcsán – letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték. Mivel az ítélethozatal után vállalta, hogy belép a papi békemozgalomba, szabadon engedték. A presszionálás eredményes volt: Beresztóczy részt vett a Katolikus Papok Országos Békebizottsága megszervezésében (1950), melynek elnöke lett (1950–1956). 1953-tól országgyűlési képviselő, 1961-től az Országgyűlés alelnöke haláláig. 1958-ban a Szentszék politikai szerepvállalása miatt (képviselői mandátum és részvétel a békepapi mozgalomban) kiközösítette az egyházból.

Az Országos Választmány Titkársága által választott papi békemozgalom elnökségének tagjai a korábban letartóztatott, megkínzott és elítélt Beresztóczy Miklós, valamint a katolikus békemozgalom elveinek megfogalmazója, Horváth Richárd lettek.

Az előre megtervezett sajtókampány⁷ részeként az írott sajtó⁸ – a *Szabad Nép*, a *Magyar Nemzet* és a *Kis Újság* is több oldalas cikket hozott le az értekezletről és eredményeiről –, a rádió, de még a filmhíradó is tudósított a gyűlésről és a mozgalom megalapításáról. Bár a hivatalos tudósítások szerint a találkozón tömegek képviseltették magukat – „[...] az ország különböző részeiből nagyszámban gyűltek össze katolikus papok, szerzetesek”⁹ – a magyarországi papság több ezres létszámának pusztán csekély hányada, összesen 273 fő jelent meg.

A földosztás révén gazdaságilag megingott, a felekezeti iskolák államosításával oktatási-nevelői funkcióját veszített, az egyházi vezetők ellen indított koncepcióos perekkel és a szerzetesrendek működési jogának megszüntetésével meggyengített katolikus egyház alig néhány héttel a békemozgalom megalakulása után végül egyezséget kötött az állammal.¹⁰ Czapi Gyula

érsek vezetésével „1951. július 21-én az összes szabadlábbon lévő püspök, helynök és rendfőnök letette az esküt”,¹¹ mellyel állást foglalt az egyházakat is a maga arculatára formáló Magyar Népköztársaság mellett és erre szólított fel minden papot.

A békebizottság elnöksége a hivatalos irányvonalat illetően az egyes pártállami szervek mellett az 1951-ben megalakult Állami Egyházügyi Hivatal Katolikus Főosztályával egyeztetett. Utóbbi a jelentős egyházi pozíciókba – úgy a püspöki székekbe, mint a megyei vezetésbe – békepapokat ültetett. A fontos egyházi stallumokba helyezett papok útján a rendszerellenes, vagy a hivatalos irányvonaltól eltérő legkisebb politikai aktivitás is retorziótvont magáután. Az 1950-es megegyezést és a békepapi mozgalom megalapítását követően a politikai irányítás immár könnyedén zajlott a kulcspozíciókat birtokló békepapokon, az aktivistákon és a besúgóhálózaton keresztül. A papi békemozgalom jól demonstrálja a pártállam egyházpolitikáját, amelynek lényegi tétele volt, hogy csak abban az esetben tűrte a felekezeteket és a hitélet gyakorlását, ha az teljes mértékben alávetett formában, a kommunista rendszer abszolút támogatásában nyilvánult meg.

A Vatikánnal ellentétben – XIII. Pius pápai dekrétuma alapján mindenki, aki együttműködik a kommunis-
tákkal automatikusan kiközösítették az Egyházból –
a hazai egyházi vezetés intézményesen sosem ítélte
el, vagy bírálta a mozgalmat, mégis úgy tekintett rá
mint az egyház egységének megbontójára. Nem csak

a katolikus egyház, de a társadalom is ellenszenvvel
viseltetett iránta, mely ellenérzések az 1956-os forra-
dalom idején markánsan érvényre jutottak.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Az 1945 utáni egyházellenes politikával kapcsolatban lásd: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyház-
üldözők a Kádár-korszakban*. Budapest, Luther, 2010. valamint Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat?*
Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2012.
- ² A felhívás teljes szövegét lásd: Katolikus papok felhívása paptestvéreikhez a békéért, a népi demokráciáért, *Friss Ujság*, 1950. július 16. 4.
- ³ A felhívás teljes szövegét idézi a Friss Ujság július 25-i száma: A katolikus papok országos értekezletét előkészítő bizottság felhívása a katolikus
papsághoz, *Friss Ujság*, 1950. július 25. 4.
- ⁴ Orbán József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia
Munkaközösség, 2001, 113–117.
- ⁵ Idézi: Több száz katolikus pap békegyűlése Budapesten, *Kis Ujság*, 1950. augusztus 3. 3.
- ⁶ Az országos papi értekezlet részvevőinek ünnepi vacsorája, *Magyar Nemzet*, 1950. augusztus 3. 2.
- ⁷ Orbán József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia
Munkaközösség, 2001, 109.
- ⁸ Az imperialista háborús uszítók ellen, a magyar nép békeharcának támogatása, az állam és az egyház közötti megegyezés mellett foglalt
állást a katolikus papok országos értekezlete, *Szabad Nép*, 1950. augusztus 2. 3–4.; A katolikus papok országos értekezlete sürgős és teljes
megegyezést követelt az egyház és állam között. Határozat a népköztársaság iránti hűségéről és a magyar nép békeharcának támogatásáról,
Magyar Nemzet, 1950. augusztus 2. 1.; Több száz katolikus pap békegyűlése Budapesten, *Kis Ujság*, 1950. augusztus 3. 3–4.
- ⁹ Több száz katolikus pap békegyűlése Budapesten, *Kis Ujság*, 1950. augusztus 3. 3.
- ¹⁰ A témával kapcsolatban lásd: Kovács Éva: „Megegyezés” az iskolák ügyében. Az állam és a legnagyobb iskolafenntartó egyházak közötti
tárgyalások az iskolaállamosítás után, *Történelmi Szemle*, 2003/3–4, 265–304.; Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek
felszámolása Magyarországon*. Budapest, Vigilia, 1990.; A megegyezés szövegét lásd a korabeli napilapokban. Például: A Népköztársaság
kormánya és a katolikus püspöki kar megállapodása, *Szabad Nép*, 1950. augusztus 31. 1.
- ¹¹ Orbán József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia
Munkaközösség, 2001, 81. A népköztársaság 1949-es alkotmányára a református és az evangélikus püspökök 1950 januárjában tettek esküt.
A református egyház 1945 utáni történetével kapcsolatban lásd: Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református
Egyházban 1948–1989 között*. Debrecen, Ethnica, 1995.

1950

1951

1952

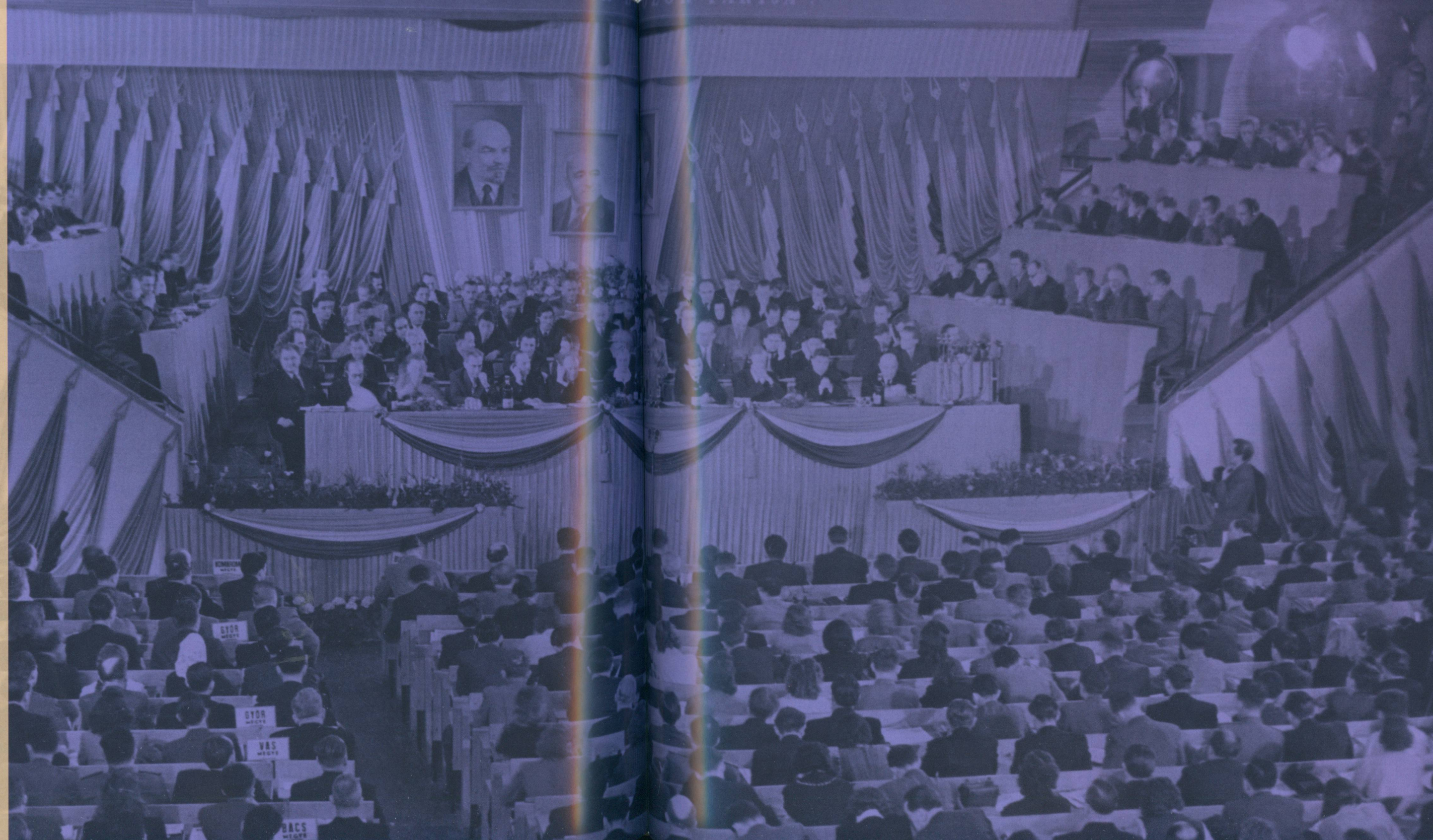
1953

1955

1956

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1951

Hatalom és hitélet: az Állami Egyházügyi Hivatal

1951. május 19.

A protestáns és katolikus egyházak megegyezésre, valamint államesküre kényszerítése, valamint a békepapi mozgalom megalapítását követően a pártállam egyházak feletti politikai irányítása immár megkérdőjelezhetetlen volt. Az egyházügyi politika koordinációs szerveként, az állam és a felekezetek közti egyezmények betartásának ellenőrzésére, az egyházak igazgatási teendőinek ellátására hozták létre 1951. május 19-én az egyházüldözés csúcsszervét, az Állami Egyházügyi Hivatalt (ÁEH).

A Magyar Dolgozók Pártja Titkársága 1951. április 5-én tartott ülésén elhangzott, a párt Agitációs és Propaganda Osztálya által benyújtott jelentés szerint: „A római katolikus egyházi reakció az utóbbi időben jelentős mértékben fokozta tevékenységét. A püspökök körleveleikben az egyházi tevékenység demonstratív fokozására buzdítanak és államellenes tevékenységre bátorítják a reakciós papokat. [...] A reakciós papok mind sűrűbben lépnek fel népi demokráciánk és különösen a papi békemozgalom ellen. A tavaszi mezőgazdasági munkák elhanyagolására buzdítanak. [...] Széles körben elterjedt az illegális hitoktatás szervezése.”¹ A „klerikális reakció” tevékenységének akadályozására az osztály egy 9 pontból álló javaslatcsomagot is mellékel a jelentéshez, melynek 4. b) pontja kimondta: „Az Egyházi Hivatalt nem őszre, hanem 2 hónapon belül kell létrehozni.”²

Az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról végül bő egy hónappal később, 1951. május 15-én terjesztették be a törvényjavaslatot,³ amelyet az Országgyűlés május 18-án fogadott el.⁴ A törvény végrehajtásáról a 110/1951. (V. 19.) MT számú rendelet rendelkezett.⁵ Az ÁEH létrehozásával így megvalósult az MDP Titkársága által 1949 óta szorgalmazott terv, miszerint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyházakkal kapcsolatos ügykörét megszüntetve önálló hivatallá szervezik. Bár a hivatalos kommunikáció szerint az állam vallásszabadságot hirdetett és az ÁEH-t azért alkotta meg, hogy az egyházakat segítse, valójában egy olyan ellenőrző csúcsszervet hozott létre, mely kontroll alatt tartotta és a hivatalos pártállami politikához igazította a „klerikális reakciót”.

Az ÁEH tevékenysége magában foglalta az egyházakkal és vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtását, az egyházak és vallásfelekezetek állami támogatásával kapcsolatos személyi és dologi ügyek intézését, a megmaradt csekély számú egyházi iskolák állami segélyeinek folyósítását, az iskolai hitoktatás költségeinek biztosítását, az egyházi alapítványi és egyéb egyházi vagyoni jogi ügyek intézését, az egyházakra vonatkozó jogszabályok előkészítését és azok végrehajtásának ellenőrzését, a lelkiismereti szabadsággal és a vallás szabad gyakorlásának biztosításával összefüggő kérdések intézését, az egyházi funkciók zavartalan menetének a biztosítását,

Kossa István (1904–1965) Politikus, miniszter. A keszthelyi piarista gimnázium elvégzése után Budapesten rövid ideig a német nyelvű *Neues Politisches Volksblatt* újságíró gyakornoka, majd villamoskialauz (1922). Magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP, 1923–), a Szakszervezeti Tanács és a Villamos- és HÉV-alkalmazottak Országos Szövetsége központi vezetőségének tagja (1931–), majd a Szövetség főtítkára (1933–1940). 1933-ban több társával együtt letartóztatták az illegális lapterjesztéséért (Vörös Villamos) és röplap kiadásáért (Villamosok egy táborba). 1942-ben – más szakszervezeti vezetőkkel együtt – a frontra vitték (401. büntetőszázad), innen 1943-ban több társával együtt átszökött a szovjet csapatokhoz. Az antifasiszta tanfolyam elvégzése után, 1944 novemberében hazatért, hogy felvegye a kapcsolatot a párttal és a Magyar Fronttal. 1945 után amellet, hogy a szakszervezeti mozgalom vezetésében tevékenykedett, több magasrangú állami funkciót is betöltött: a Szakszervezeti Tanács főtítkára (1945–1948), az MKP Központi Vezetőségének tagja (1945–). Országgyűlési mandátuma mellett, 1948-tól iparügyi (1948–1949), majd pénzügyminiszter (1949–1950), az ötvenes években az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke (1951–). Kohó- és gépipari miniszter (1952–1953), az Országos Tervhivatal elnökhelyettese (1954–). 1956-tól pénzügyminiszter (1956–1957), majd nyugdíjazásáig közlekedés- és postaügyi miniszter (1957–1963). Az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

mindazoknak a vallásügyi igazgatás körébe eső egyéb tennivalóknak az ellátását, amelyekben korábban a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedett, és a minisztertanács által az egyházak ügyeiben tett intézkedések végrehajtását és ellenőrzését.⁶ A Hivatal befolyását jól demonstrálja az 1951 májusában Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József és Kossa István – az ÁEH első elnöke – megbeszéléséről készült jegyzőkönyv is, mely szerint az „egyház elleni harccal” kapcsolatos kérdésekben elhangzott, hogy „[...] Holnap vagy holnapután Kossa elvtárs, mint az ÁEH elnöke, hívassa Czapikot [Czapik Gyula egri érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar ekkori elnöke – R. V. R.]. Érdeklődj meg tőle, megfelelnek-e a valóságnak azok az értesülések, melyek szerint a püspöki kar június 29-én rendkívüli ülést tart. Amennyiben megfelelnek, úgy kérje, hogy Czapik közölje vele, mi a püspöki konferencia tárgya és a rendkívüli összehívás oka. [...] Amennyiben Czapik azt közli, hogy ők valami lojális nyilatkozatot akarnak kiadni a megegyezés szellemében, kérje, hogy a közös érdek szempontjából engedjenek betekintést

a szövegbe, hogy az ÁEH vezetője a maga jóindulatú megjegyzéseit megtehesse.”⁷

A módszeresen felépített, az ország valamennyi felekezetének legalsóbb szintjét is elérni és befolyásolni tudó ÁEH hatékonyan működött. Egy országos lefedettségű hálózat működtetését volt hivatott szolgálni szervezeti rendje is, melynek feje az Elnökség volt, élén az államtitkári rangban álló, a pártvezetésnek rendszeresen jelentéstételt tevő elnökkel (hivatalvezető).⁸ Az ÁEH káderpolitikája és szervezeti problémáinak megoldása rendszeresen napirendre került a pártvezetésben, az elnöki tisztség pedig kiemelkedő fontossággal bíró kérdés volt,⁹ ennek megfelelően a személyt a minisztertanács előterjesztésére az Elnöki Tanács nevezte ki.¹⁰ A Hivatal elnöke 1951–1952 között a Dobi-kormány korábbi pénzügyminisztere, a Népgazdasági Tanács tagja, Kossa István, 1952–1959 között az ÁEH korábbi elnökhelyettese, Horváth János volt. Utóbbit 1958-ban a Politikai Bizottság elmarasztalta, és minthogy „[...] nem felel meg azoknak a követelményeknek,

amelyeket az egyházakkal folytatott jelenlegi politikánk és a Vatikánnal szembeni harc megkövetel [...]”, tisztségéből leváltotta, helyére Olt Károlyt nevezte ki.¹¹ Az elnökség tagja volt továbbá a Minisztertanács elnökének javaslatára kinevezett elnökhelyettes (hivatalvezetőhelyettes), a titkár és az adminisztrátor (gyors- és gépíró). Az ÁEH személyzeti állománya 1951 júliusában mintegy 39 fő volt.

A szervezeti hierarchia alsóbb részén, a megyékben és a megyei tanácsokban dolgoztak a helyi párt- és tanácsi összekötésekkel bíró egyházügyi előadók és főelőadók. Az ő feladatuk volt a gyülekezetek lelki életét, a hitoktatást, a hittanbeíratásokat, az esperesi és püspöki értekezleteket illetően az egyházmegye vezetőinek beszámoltatása. Valamennyi helyi eseményről tudniuk kellett, amely a szószéken vagy gyülekezet életében történt, s szigorú megfigyelés alatt tartották a hitéletet gyakorló híveket is.¹²

1953-ban az elnök és helyetteseinek irányítása alatt három főosztályt hoztak létre: 1. Egyházpolitikai főosztályt, 2. Pénzügyi főosztályt 3. Személyzeti főosztályt. Az Egyházpolitikai főosztályt a katolikus és protestáns csoportok, valamint az archívum alkotta. Előbbi a katolikus egyház ügyeivel foglalkozott. A katolikus csoport feladatkörébe tartozott az 1950. augusztus 1-jén, a katolikus egyház megosztására, tagjainak és híveinek ellenőrzésére létrehozott papi békemozgalom elnökségével való egyeztetés. Ennek keretében az ÁEH feladata volt az egyházi pozíciókba békepapokat ültetni. A fontos egyházi stallumokba helyezett papok útján a rendszerellenes, vagy a hivatalos irányvonaltól eltérő legkisebb politikai aktivitás is retorziót vont maga után. A protestáns csoport a protestáns egyházak és

más vallásfelekezetek ügyeit intézte, hasonló célokkal, mint a katolikus csoport. Az archívum az elnökhelyettes irányítása alatt a fontos iratok gyűjtésével, az egyházi kiadványok ellenőrzésével, körlevelek és újságok gyűjtésével foglalkozott.¹³

A katolikus és protestáns felekezetek, a hívek és a hitélet ellenőrzése mellett az ÁEH feladata volt a kommunista típusú társadalom alapját képező ateista világnézet terjesztése is.¹⁴ A kommunista párt a Hivatalon keresztül minden eszközt felhasznált a hitoktatás akadályozására, a papok ideológiai „átnevelésére”, az állam által korlátozott vallási élet politikai befolyásolására.

Az ötvenes évek elejére kialakult egyházpolitikai intézményrendszer egyik fő pillérének – a Központi Bizottság Agitációs és Propagandaosztálya, a Belügyminisztérium (BM) egyházi ügyekkel foglalkozó osztálya és a megyei tanácsok mellett –¹⁵ autonómiája az 1956-os forradalom után megszűnt. Az Elnöki Tanács 33/1956. számú törvényerejű rendeletével a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalaként, a minisztérium egyik fő szervezeti egységévé lett.¹⁶ Három évvel később, 1959-ben újra önállósult,¹⁷ főkegyúri jogaival együtt visszakapta eredeti nevét és funkcióját.¹⁸ A rendszerváltozást megelőzően az Ellenzéki Kerekasztal és a kormány közötti tárgyalások sok más kérdés mellett érintették az állam egyházpolitikáját is. E tárgyalások eredménye az állam és egyház szekularizációjának szellemében született megállapodás lett, miszerint a szervezetet meg kell szüntetni.¹⁹ Az ÁEH-et így 1989-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, az 1989. évi 14. törvényerejű rendelettel²⁰ jogutód nélkül megszüntette.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Idézet az Agitációs és Propaganda Osztályának jelentéséből, előadója Kiss Zoltán. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 276. f. 54. cs. 137. ő. e. Jelentés a római katolikus egyházzal kapcsolatban. 1.
- ² MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 137. ő. e. Jelentés a római katolikus egyházzal kapcsolatban. 5. Lásd erről bővebben: Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!”*. Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között. Budapest, Rejtjel, 2005.
- ³ Mikó Zsuzsanna: Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei és püspöki megbízottjának tevékenysége Heves megyében az 1950-es években. *Egyháztörténeti Szemle*, 2017/4, [99–110.] 99.
- ⁴ Az 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról. *Magyar Közlöny*, 1951/77, 436.
- ⁵ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 110/1951. (V. 19.) M. T. számú rendelete az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló 1951. évi I. törvény végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1951/77, 436–437.
- ⁶ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 110/1951. (V. 19.) M. T. számú rendelete az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló 1951. évi I. törvény végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1951/77, 436–437.
- ⁷ Jegyzőkönyv a klerikális reakció elleni harccal kapcsolatos kérdésekben tartott megbeszélésről (1951. 05. 24.). Közli még: Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 181.
- ⁸ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 21.
- ⁹ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 24.
- ¹⁰ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 110/1951. (V. 19.) M. T. számú rendelete az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló 1951. évi I. törvény végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1951/77, 437.
- ¹¹ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 24.
- ¹² Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 21–22.
- ¹³ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 23.
- ¹⁴ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 26.
- ¹⁵ Rajki Zoltán – Szigeti Jenő: *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig*. Budapest, Gondolat, 2012, 243.
- ¹⁶ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 33. számú törvényerejű rendelete egyes minisztériumok összevonásáról. *Magyar Közlöny*, 1956/106, 613.
- ¹⁷ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1959. évi 25. számú törvényerejű rendelete az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról. *Magyar Közlöny*, 1959/61, 522.
- ¹⁸ A Kádár-rendszer egyházpolitikájával és az Állami Egyházügyi Hivatal 1956 utáni történetével kapcsolatban lásd még: Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989). *Magyar Közigazgatás*, 2001/10, 608–618.; Rajki Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban. *Egyháztörténeti Szemle*, 2002/2, 74–86.; Soós Viktor Attila: A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen. In: *Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”*. Magyarország a hatvanas években. Szerk. Ólmosi Zoltán – Szabó Csaba. Budapest, L'Harmattan, 2013, 84–109.; Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyház-üldözők a Kádár-korszakban*. Budapest, Luther, 2010.
- ¹⁹ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004, 18.
- ²⁰ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1989. évi 14. törvényerejű rendelete az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról és az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1989/43, 771.

Futball és állambiztonság: Szűcs Sándor pere

1951. június 4.

A Rákosi-korszakban a magyar sportélet is a diktatúra irányítása alá került. A kommunista párt kihasználta a sport propagandaértékét és a magyar sikereket a rendszer eredményeként tüntette fel. Az egyének szintjén is hatalmas ereje volt a győzelmeknek, mivel a gazdasági nehézségek és nélkülözések közepette az ország minden lakosába erőt tudott önteni, szurkolás közben ugyanis mindenki szabadabbnak érezhette magát.¹

Ebben az időszakban lett világhírű a magyar futball, mely népszerűségét nagymértékben az Aranycsapat sikereinek köszönhetette, így például az 1952-es helsinki olimpián megszerzett aranyéremnek vagy a legendássá vált angliai 6:3-nak. A korszakban minden világversenyen esélyesként indult a magyar válogatott, s 1950-től az 1954 júliusában, Svájcban megrendezett futball-világbajnokság NSZK ellen vívott döntőjéig veretlenül játszott. A válogatottba „természetesen” legtöbb játékost adó csapat ezekben az években a kirakatcsapattá alakított és kiemelt állami támogatást kapó Budapest Honvéd volt, ahová több játékost is (Czibor Zoltán, Kocsis Sándor, Grosics Gyula) kényszerítettek az átigazolásra. A foci a mindennapoknak olyannyira részévé vált, hogy még a csolnoki munkatáborban raboskodó politikai elítélteknek is megengedték, hogy meghallgassák az említett berni döntőt.²

A sikeres játékosok előtt sok esetben a külföldi karrier lehetősége is nyitva állt, hiszen bármely nyugati klub szívesen fogadta volna őket. Az ország elhagyására

irányuló szándékot az is növelte, hogy itthon sokkal alacsonyabbak voltak a futballisták bérei, mivel 1945-től megszüntették a labdarúgók profi státuszát. Ez azt jelentette, hogy a válogatott tagjainak is volt civil munkahelye, és ottani munkájukért, nem pedig sportteljesítményükért kapták a fizetésüket.³

A korabeli kifejezéssel disszidálni szándékozók elé kezdetben nem gördítettek akadályt, így többen csehszlovák vagy olasz csapatokhoz igazoltak át, például 1947-ben az újpesti Zsengellér Gyula, vagy később a fradista Sárosi György és Mike István.⁴ Ezt a folyamatot azonban igyekezett megállítani a kommunista párt, így 1947-től a válogatott tagjainak, 1948-tól pedig minden igazolt játékosnak megtiltotta a Magyar Labdarúgó Szövetség a külföldre való átigazolást.

Ezek után már számukra is csak illegálisan lehetett elhagyni az országot. Volt akiknek ez sikerült, például Kubala Lászlónak, míg másokat az ÁVH lebuktatott. Így járt Lóránt Gyula és több társa, a ferencvárosi Mészáros József és Kéri Károly, valamint az újpesti Egresi Béla is. Mindannyiukat letartóztatták és Kistarcsára internálták. Nekik azonban nem kellett éveket tölteniük a táborban, mivel a szövetségi kapitány közbenjárt értük és nem sokkal később felmentették őket a vádak alól. Az illegális határátlépők így ugyan nem kaptak súlyos börtönbüntetést, de azért retorziókra így is számíthattak, kiengedésük után ugyanis még egy-másfél éves eltiltásokat kaptak.⁵

Mindezek fényében azonban megdöbbentő az Újpest egyik játékosa ellen lefolytatott per. Szűcs Sándor lakatosként végzett és már 1938-tól a Szolnoki MÁV-ban játszott előbb csatárként, majd középhátvédként. Tizenkilenc éves korában bekerült a felnőtt válogatottba, ahol először 1941-ben Belgrádban léphetett pályára a jugoszlávok ellen.⁶ Három évvel később a szolnoki csapatból az Újpesthez igazolt át.⁷ Ezután az Egyesült Izzónál volt tisztségviselői állása,⁸ majd vendéglőt üzemeltetett Budapesten.⁹ Mindeközben megnősült és két gyermeke született.

Sportolói karrierjében alapvető változást jelentett, hogy az újpesti klub, ahol 1944-től játszott 1950 áprilisában egyesült a Belügyminisztérium sportegyesületével. Így az Újpestet a rendőrség csapatának minősítették, nevét pedig Budapesti Dózsa Sport Egyesületre változtatták.¹⁰ Ennek következtében játékosai kötelező jelleggel rendőrtiszti rangot és állást kaptak. Szűcs Sándort csapattársaival együtt 1950. július 22-én nevezték ki rendőrfőhadnaggyá.¹¹

Az időközben már 19-szeres magyar válogatott ebben az időszakban Hévízen ismerte meg Kovács Erzsi énekesnőt, aki férjével, Boros László zongoristával látogatta meg az ottani edzőtáborban lévő focistákat. Bár mindketten házások voltak, mégis egymásba szerettek. Kapcsolatukat azonban a hatalom nem nézte jó szemmel, a szocialista erkölcsre hivatkozva próbálták szétválasztani őket. Mindkettejüket táborba zárással fenyegették meg, emellett Kovács Erzsit rendszeresen zaklatta az államvédelem,¹² Szűcssel pedig Csáki Sándor a Budapesti Dózsa szakosztályelnöke közölte, hogy vessen véget a kapcsolatuknak.¹³

Így – más utat nem látva a közös jövő előtt – az ország illegális elhagyása mellett döntöttek. Ennek

megvalósításához 1951 februárjának végén azonban az ÁVH beépített ügynökéhez Kovács Józsefhez fordultak. Így az ÁVH már 1951. március 1-jén értesült Szűcs Sándorék szándékáról és innentől kezdve minden az ügynök instrukciói alapján zajlott. Több találkozára is sor került közöttük, legtöbbször egy Teleki Pál utcai étteremben. Itt fényképeket adtak az ügynöknek hamis útlelél elkészítéséhez, valamint megegyeztek abban, hogy fejenként 15-15 ezer forintot fizetnek. Kezdetben Szűcs csapattársa, Deák Ferenc, egy volt gyárigazgató és egy tisztársa is velük tartott volna, és a bécsi vonattal tervezték elhagyni az országot.¹⁴

Ezek a tervek időközben módosultak és Kovács József azt ígérte nekik, hogy személyautóval ő viszi át őket a határon, autót azonban csak nehézkesen tudott szerezni. Időközben az utasok személye is megváltozott, a korábban tervezett három fő helyett két teljesen más személy csatlakozott hozzájuk, Engel Erika kozmetikus, Kovács Erzsi ismerősének lánya és Fiala József villanyszerelő. A többszöri megbeszélés után végül március 5-én este 6 órakor indultak el. Másnap hajnalban azonban igazoltatták, majd letartóztatták őket. Az eljárás során Szűcsnél megtalálták szolgálati fegyverét is.

Először az ÁVH Szombathelyi Osztályán hallgatták ki őket, majd Budapestre szállították az elfogottakat. Az ügynököt elengedték, aki ezután a sikeres kiszöktetésért járó fennmaradó összeget is felvette Engel Erika édesanyjától, de őt a tárgyalásra még tanúként sem idézték be. A többiek pedig a néhány napig tartó kihallgatásuk során beismerték, hogy el akarták hagyni az országot, ezalatt Kovács Erzsi visszaemlékezése szerint bántalmazták is őket.¹⁵ Ezután ügyük a Budapesti Katonai Törvényszék elé került, mivel Szűcsöt néhány hónappal korábban rendőrtisztté avatták. Itt zárt tárgyalást

Puskás Ferenc (1927–2006) Purczeld Ferenc néven született Budapesten. Az elemi iskola elvégzése mellett gyerekként a Kispest csapatában játszott, ahonnan tehetsége révén már 16 évesen bekerült a felnőtt csapatba. A második világháború után tagja lett a felnőtt válogatottnak, összesen 85-szörös magyar válogatott volt. A Kispestet 1949-ben a Magyar Honvédséghez csatolták és Honvédre nevezték át, ekkor hivatásos katona is lett. Időközben megnősült és született egy lánya. Az 1950-es évek jelentették a magyar futball fénykorát, hiszen ekkortól az 1954-es világbajnokságig veretlen volt a válogatott, melynek ezen időszak alatt csapatkapitánya volt. 1952-ben megnyerték a helsinki olimpiát, ekkor kapták az Aranycsapat nevet. A következő évben megnyerték az Európa-bajnokság elődjét, majd a legendássá vált 6:3-as mérkőzésen az angol válogatottat is legyőzték Londonban. Az 1956-os forradalom leverését követően más válogatott játékosokhoz hasonlóan külföldre ment. Ezután rövid ideig Bécsben és Olaszországban élt, de nem focihatott, mert az ország elhagyása miatt eltiltották a labdarúgástól. 1958-tól a Real Madrid játékosa lett és közel egy évtizedig sikereket hozott csapatának. Ezen évek alatt négyszer volt spanyol gólkirály, valamint négyszer a spanyol válogatott tagja. Sportolói karrierjét a Real Madrid után edzőként folytatta, minden kontinensen megfordult. Legnagyobb eredménye az volt, amikor 1971-ben irányításával az akkor még amatőr görög csapat, a Panathinaikosz bejutott a Bajnokok Ligája döntőjébe. A rendszerváltoztatást követően visszatért Magyarországra és rövid ideig a válogatott szövetségi kapitánya volt, majd a Magyar Labdarúgó Szövetség képviselője.

rendeltek el és 1951. május 19-én hirdettek ítéletet. Első fokon Szűcs Sándort külföldre szökés kísérlete és tiltott határátlépés előmozdítása miatt halálra és teljes vagyonelkobzásra, Kovács Erzsit négyévi, Fialat Józsefet kétféle börtönre, míg Engel Erikát másfél évi fogházza ítélték tiltott határátlépés kísérlete miatt.¹⁶

A vádlottak benyújtották fellebbezésüket, a másodfokú tárgyalásra egy héten belül a Katonai Főtörvényszéken került sor, ahol csupán annyit változtattak az elsőfokú ítéleten, hogy Engel Erikát is fogház helyett börtönbüntetésre ítélték. Szűcsöt nem tartották kegyelemre méltónak, mert „személyes érdekeit, körülményeit, szerelmi ügyét hazája iránti köteleességteljesítésének ilyen mértékben”¹⁷ fölé rendelte.

Bár Puskás Ferencnek, az Aranycsapat kapitányának még Farkas Mihály honvédelmi miniszterrel, mint a sport legfőbb irányítójával is volt kapcsolata, de Szűcs

Sándor érdekében ő sem tudott semmit tenni.¹⁸ Így Szűcs Sándort néhány nappal később, 1951. június 4-én kivégezték. Grosics Gyula visszaemlékezése szerint ezután Farkas Mihály közölte a válogatott tagjaival, hogy így jár, aki le akar lépni.¹⁹ Az elrettentésül szolgáló perrel a hatalom elérte a célját, 1951 és 1956 között egyetlen élvonalbeli futballista sem hagyta el az országot illegálisan és a többiek közül is jóval kevesebben tettek rá kísérletet.²⁰

A korábbi hasonló eseteknél sokkal súlyosabb ítélet kiszabására és végrehajtására az Elnöki Tanács 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete révén kerülhetett sor, ami „az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről szolt”. Kimondta, hogy „A katonai büntetőbíráskodás alá tartozó az a személy [...] aki külföldre szökik, vagy a szökést megkísérli életfogytig tartó börtönnel büntetendő. [...] Ha a [...] büntetett csoportosan vagy felfegyverkezve

követik el, a büntetés halál.”²¹ Így a katonai bíróságok ezen törvényre hivatkozva hozhatták meg a Szűcsre kiszabott, ilyen büntett esetében szokatlanul súlyos, halálos ítéletet. Ez a rendelet azonban a *Magyar Közlöny*ben sohasem jelent meg. 1950 júliusában ugyanezen a számon egy, a Magyar Nemzeti Bankról szóló rendelet található.²²

Szűcs Sándor viszont a rendőrtisztté avatása előtti oktatáson valószínűleg hallhatott az elítélése alapjául szolgáló rendeletről, mert annak kihirdetését 1950. július 20-áig kötelezővé tették minden alakulat előtt, és annak megtörténtéről külön jelentést is kértek.²³ Ezzel kapcsolatban katonai titoktartásra is felhívták mindazok figyelmét, akik tudomást szereztek róla. Ítéletének súlyosságához továbbá az is hozzájárulhatott, hogy az Igazságügyminisztérium 1950 júliusában minden felsőbbbíróság elnökének levelet küldött annak érdekében, hogy a tiltott határátlépés esetében az ítélezés ne legyen „károsan enyhe”. Mert „Aki ma hatósági engedély nélkül kísérli meg az ország területéről a távozást [...] az közönséges hazaáruló”.²⁴ Mezei László legfőbb ügyész kutatásai szerint 1950–1953 között ezen rendelet következtében további 573 főt ítélték el.²⁵

A többiekre viszont ezzel ellentétben azért szabhattak ki jóval enyhébb börtönbüntetést, mert ők nem voltak a rendőrség kötelékében, valamint fegyver sem volt náluk. Rájuk az 1948. évi XLVIII. törvénycikk XII. fejezetét is alkalmazták, ami azt mondta ki, hogy: „Vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki [...] a határt meg nem engedett módon lépi át”.²⁶

Szűcs Sándor kivégzése után a perben elítéltek megkezdték büntetésük letöltését. Kovács Erzsikének halála után kétszer kísérelt meg öngyilkosságot a börtönben. Végül elfogadta a veszteséget és a kőműves szakmát kitanulva 1954-ben szabadult, mivel az 1953-as amnesztia nem vonatkozott rá. „A [...] közkegyelem nem terjed ki azokra, akiket a bíróság [...] tiltott határátlépés büntette [...] miatt ítélt el.”²⁷ Ezután újra énekesnő lehetett, ismét férjhez ment és Németh Lehel táncdalénekesessel lépett fel.²⁸

A büntetésükkel járó hátrányos jogkövetkezmények alól a hatvanas években mentesültek, bár Engel Erika már 1956-ban elhagyta az országot.²⁹ Kovács Erzsiké dalai a rendszerváltoztatáskor is népszerűek voltak, 2007-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével is kitüntették, Szűcs Sándor pedig posztumusz rendőr alezredesi rangot kapott.³⁰

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

¹ Horváth H. Attila: *Informális tanulás az Aranycsapat korában*. Budapest, Gondolat, 2011, 225–228.

² Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban. Táborok Csolnokon, Oroszlányban és Tatabányán*. Budapest, Argumentum, 2019, 122.

³ Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

⁴ Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

⁵ Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

⁶ Mit sütsz kis Szűcs? *Sport hírlap*, 1941. március 22.

⁷ Villámigazolások, *Magyar Labdarúgók Szövetsége hivatalos közlönye*, 1944/29, 8.

⁸ Szűcs Sándorék otthonában, *Képes Sport*, 1944. november 20. 2.

⁹ A hét hőse Szűcs Sándor, *Képes Sportlap*, 1947. június 3. 5.

¹⁰ *Magyar Nemzet*, 1950. április 2. 6.

¹¹ Tizenhét Dózsa játékost rendőrtisztté avattak, *Népsport*, 1950. július 23. 2.

¹² Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

¹³ Csillag Péter: *Kapufák és kényszerítők. Futball a 20. századi magyar történelem árnyékában*. Budapest, Jaffa, 2020, 206.

¹⁴ Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018, 42–43.

¹⁵ *Rejtély. Kovács Erzsé emlékiratai*. Sajtó alá rend. Csemer Géza. Budapest, Nosztalgia, 1990, 59–66.

¹⁶ Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018, 47–50.

¹⁷ Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018, 51.

¹⁸ Jubileumra bajnokság, *Képes Sport*, 1984. június 5. 18.

¹⁹ Csillag Péter: *Kapufák és kényszerítők. Futball a 20. századi magyar történelem árnyékában*. Budapest, Jaffa, 2020, 205.

²⁰ Csillag Péter: *Kapufák és kényszerítők. Futball a 20. századi magyar történelem árnyékában*. Budapest, Jaffa, 2020, 204.

²¹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 295–296.

²² A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete a Magyar Nemzeti Bankról. *Magyar Közlöny*, 1950/128–129, 943.

²³ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 295–296.

²⁴ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 300–301.

²⁵ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 295–296.

²⁶ 1948. évi XLVIII. törvénycikk a büntetőtörvények egyes fogyatékosságainak megszüntetéséről és pótlásáról. *Magyar Közlöny*, 1948/269, 2512.

²⁷ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 11. számú törvényerejű rendelete közkegyelem gyakorlásáról. *Magyar Közlöny*, 1953/32, 195–197.

²⁸ Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

²⁹ Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018, 52.

³⁰ Csillag Péter: *Kapufák és kényszerítők. Futball a 20. századi magyar történelem árnyékában*, Budapest, Jaffa, 2020, 211.

1952

A kötelező beszolgáltatás, a padlássöprések

1952

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) legfontosabb gazdasági célkitűzésének az iparosítás fokozását, ezen belül is elsősorban a nehéz- és hadiipar fejlesztését tekintette. A vas és acél országának építését zászlajára tűző állampárt a mezőgazdaságot csak másodlagosnak tartotta, mi több, az ipari beruházásokat is az agráriumból elvont jövedelmekből igyekezett finanszírozni. Ennek pedig legfontosabb eszköze a tervgazdálkodás kereteibe illesztett beszolgáltatási rendszer volt.¹

A Rákosi-korszak agrárpolitikája a kollektivizálás mind teljesebb körű megvalósítására irányult, amit csak az egyéni gazdaságok felszámolása árán érhettek el. A földjéhez ragaszkodó parasztság megtörésében nagy szerepe volt a pártállam parasztsággal szemben alkalmazott adópolitikájának, hiszen olyan terheket róttak az önálló gazdálkodást folytatókra, amelyek teljesítése sok esetben lehetetlennek bizonyult. Ezek közül a legsúlyosabb a kötelező beszolgáltatási rendszer keretein belül megszabott terménybeadás volt. A kötelező beszolgáltatás a jövedelemelvonás mellett a parasztság, ezen belül főként a kuláknak bélyegzett gazdák megtörését szolgálta.

A beszolgáltatás nem kizárólag a kommunista diktatúra velejárója volt, hiszen annak előzményei már a II. világháború időszakára visszavezethetők. Az 1942-re kialakult közellátási mélypont sürgős intézkedéseket követelt, ezért életbe léptették a Jurcsek Béla államtitkár nevével fémjelzett beszolgáltatási rendszert. A háború után a Jurcsek-rendszert eltörölték, de szinte ezzel egyidőben már 1945-ben kiadtak egy, a beszolgáltatást radikálisan szabályozó újabb rendeletet.

Ettől kezdve évente jelentek meg azok a jogszabályok, amelyek a beszolgáltatandó termények, termékek körét, mennyiségét meghatározták, a paraszti társadalom terhei pedig ennek következtében évről évre növekedtek. Kezdetben csak kenyérgabonát kellett beadni, majd 1949-től előírták a takarmánybeadási kötelezettséget is. 1950-től burgonyát, hagymát, míg a következő évtől már sertést és vágómarhát, baromfit, tojást, tejet és bort is kellett beszolgáltatni. A kötelezettségekkel nem egyenlő mértékben terhelték a gazdatársadalmat.

„Támaszkodj a szegényparasztra, szövetkezz a középparaszttal és harcolj a kulák ellen!”² – hangzott az úgynevezett lenini hármas jelszó, amely a Rákosi-korszak parasztpolitikájának alapját képezte. Az MDP deklarálta a munkásosztály pártjaként határozta meg magát, ugyanakkor szövetségesként tekintett a parasztságra, pontosabban a dolgozó parasztsággént definiált szegény- és középparasztságra.³

A szövetségesi politika a valóságban leginkább abban öltött testet, hogy a beszolgáltatás tételei a kis- és középparasztságot arányaiban kisebb mértékben sújtották, mint a kuláknak minősített gazdákat. Birtokkategóriákat alakítottak ki és a progresszivitásra hivatkozva minél nagyobb birtokkal rendelkezett valaki, annál nagyobb szorzókulcsot alkalmaztak a beszolgáltatandó mennyiség meghatározásánál.⁴ Ennek a politikának a szellemiségében a 25 kataszteri holdat vagy 350 aranykorona értéket meghaladó földet birtokló, és ezzel együtt kuláknak minősített gazdákat terhelték a legnagyobb mértékben.

Beszolgáltatás és agitálás a szövetkezetek mellett, 1949.
Fortepan / Kovács Márton Ernő, 33578

Ám az elv hamar sérült, hiszen a módosított ötéves terv teljesítése érdekében a beszolgáltatási kötelezettséget az 1951–52-es gazdasági évre jelentősen megemelték, amit a következő évben – az 1951-es jó terméseredményeken felbuzdulva – tovább növeltek. Míg korábban elsősorban csak a kuláknak minősített gazdákra tett teher lett egyre több, addig az 1951–52-es gazdasági évtől ugrásszerűen megnőtt valamennyi gazdaságé, ezen belül is legmeredekebben a kis- és középparasztsáé, amely összességében több mint a duplájára szökkent fel. Az 1951. március 16-án megszületett 1951. évi 10. sz. törvényerejű rendelet emelte meg ugyanis a Rákosi-korszakban a legnagyobb mértékben a paraszti terheket, majd a következő, az 1952–53-as gazdasági évre vonatkozó 1952. évi 2. sz. törvényerejű rendelet a begyűjtési előírányt még tovább növelte.⁵

A beszolgáltatott termékekért csak jelképes, még az önköltséget sem fedező átvételi árat fizetett az állam annak érdekében, hogy az így keletkező többletjövedelmeket a nehézipar fejlesztésére fordíthassák. A búzának például 60 Ft/q volt az átvételi ára, miközben az önköltsége mintegy 280 Ft-ra rúgott, a szabadpiaci ára pedig 300 Ft körül mozgott.⁶

A begyűjtésben azonban állandóan hiány mutatkozott, magas volt a hátralékosok száma, a lemaradásra pedig mindig kellett okot, okokat találni. Erre a legfőbb magyarázat rendszerint az ellenségnek minősített kulákok szabotázsja volt, amelyet a propaganda folyamatosan súlykolt.

A beszolgáltatást meghatározott időre kellett teljesíteni, amennyiben ez nem történt meg, úgy a gazdákat

Jurcsik Béla (1893–1945) Az elemi iskola után Nagykárolyba járt középiskolába, majd gazdasági akadémiát végzett Debrecenben. Egész életében elsősorban mezőgazdasággal foglalkozott, s 1914-ben átvette a családi birtok irányítását. Az első világháború előtt és azt követően is több külföldi tanulmányúton járt, megfordult Németországban, Olaszországban és Ausztriában. A politikai életbe 1916-ban kapcsolódott be, amikor tagja lett Fejér vármegye törvényhatóságának. Ezután egyre több politikai szerepet vállalt. A trianoni békét követően megalakította a Revíziós Liga sárbogárdi csoportját, melynek elnökévé választották. Valamint ő vezette a Társadalmi Egyesületek Szövetségének helyi csoportját is. Rövidesen belépett a Nemzeti Egység Pártjába, s részt vett annak helyi szervezetének létrehozásában, ahol szintén elnökké választották. Ezen szerepvállalásai következtében az 1935-ös választásokon a sárbogárdi kerület jelöltjeként a nemzetgyűlésnek is tagja lett. Az 1939-es választások után pedig a Magyar Élet Pártjának színeiben folytatta képviselői tevékenységét. Elsősorban mezőgazdasági és szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozott, valamint részt vett a zsidókérdés tanulmányozására kiküldött különbizottság munkájában is. 1940 nyaratól mezőgazdasági termelési és értékesítési kormánybiztos, ezután 1942 és 1944 között közellátási államtitkár és egyúttal a Magyar Oltóanyagtermelő Intézet elnöke. Ezután nevezték ki földművelésügyi, miniszternek, mely tisztséget a Sztójay- és a Lakatos-kormány időszakában töltött be. Emellett ekkor először ideiglenes megbízott, tárca nélküli, majd a Szálasi-kormány időszakában már rendes közellátásügyi miniszter volt. Nevéhez kötődik az általa bevezetett és az ötvenes években is alkalmazott, szigorú beszolgáltatási rendszer, mely 1945 előtt a német hadicélokot szolgálta a lakosság ellátásának kárára. 1945-ben Ausztriában önkéntesével vetett véget életének a szovjet csapatok megérkezése előtt.

különböző szankciókkal sújtották: először a beadási kötelezettség felemelése, majd kártérítések, pénzbüntetések kivetése következett. Ezután került sor az úgynevezett helyszíni elszámoltatásra, ami a köztudatba padlás-söprésként vonult be. Az elszámoltató bizottság tagjai gyakran az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) embereivel vagy rendőrökkel együtt érkeztek a gazdák portáira. Sokszor a pincétől a padlásig az egész házat felforgatták, mindenhol elrejtett készletek után kutattak. Ilyenkor rendszerint a beszolgáltatandó mennyiségen felüli egyéb, mozdítható vagyontárgyakat is elkobozták. Az elszámoltatást mindig a kulákoknak bélyegzett gazdáknl kezdték.⁷ A kártérítések, pénzbüntetések kivetése, illetve a padlássöprések csupán az első lépcsőfokai voltak az alkalmazott szankcióknak. Azokat a gazdákat ugyanis, akik nem adták be az adott terményből előírt mennyiséget, a közellátás veszélyeztetésének vétségével bíróság elé állították. Könnyű volt olyan ürügyet találni, amivel

közellátási büntett címen perbe lehetett fogni a gazdát, a vádak között leggyakrabban a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásához, nem megfelelő teljesítéséhez kötődő tételek szerepeltek.

Mindemellett internálásokra is sor került. Sokakat a Hortobágyra, a tiszántúli állami gazdaságokba deportáltak, és az ott felállított 12 zárt táborban dolgoztattak. A lakóhelyükről eltávolított kulákokat rendőrségi felügyelet alatt tartották, elhelyezésüket gazdasági épületekben és barakkokban oldották meg.⁸ Kulák származásuk miatt 1951–1956 között fiatal, sorköteles férfiakat vittek el munkaszolgálatra, őket nagyberuházásokon, építkezéseken és bányákban fogták kényszermunkára.⁹

A fentebb ismertetett szankciók, a megtörés, megtorlás és a félelemkeltés említett eszközei az 1948–1952 közötti

vidéki Magyarország szerves velejárói voltak. Az 1952-es év a vázolt folyamatok, és egyben a diktatúra kicsúcsosodását hozta. Ebben az évben volt Rákosi Mátyás 60. születésnapja, amely egyúttal a személyi kultusz csúcspontjának tekinthető, miközben ekkorra általánossá váltak a mindennapi megélhetési problémák, a gazdák több mint kétharmadának, mintegy 800 000 gazdának 1952/1953 fordulóján nem állt rendelkezésre a jövő évi vetőmag és az élelmezésükhöz szükséges gabonafejadag sem.¹⁰ Ekkorra a kulákgazdaságok minden holdjára már annyi tartozás esett (1431 Ft), ami megfelelt egy hold teljes évi jövedelmének.¹¹

A tarthatatlan helyzetben változás Nagy Imre pozíciójának megerősödésével következett be, 1953 nyarán. A Központi Vezetőség júniusi határozatot elfogadó ülésén Nagy Imre kritikát és önkritikát¹² gyakorolt a begyűjtési rendszer felett, hiszen annak irányításáért 1950–1952 között miniszterként volt felelős.¹³ A júniusi határozat az élet számos területet átfogó kérdések mellett iránymutatást adott arra nézve is, hogy lépéseket kell tenni a beszolgáltatás mérséklése érdekében, valamint el kell törölni azokat a kártérítéseket, amelyeket a gazdák jelentős hányadára kivetettek a beszolgáltatás nem teljesítése miatt. A beszolgáltatás átfogó szabályozására viszont csak 1953 decemberében került sor. A rendelet 1954. január 1-jétől 1956. december 31-éig terjedő három évre állapította meg a gazdák kötelezettségeit. Ennek jelentősége nem csupán az volt, hogy a beszolgáltatás mértéke jelentősen csökkent, hanem az is, hogy a korábban évenként változó kötelezettségek helyett kiszámíthatóbb helyzetet is teremtett a gazdák számára.¹⁴

Rákosi hatalmi pozíciójának 1955-ös megerősítése után azonban újabb lendületet vett a kis- és középparasztságot célzó kollektivizálás, a parasztság egészét súlytó

beszolgáltatási kötelezettségek behajtása érdekében pedig korábban nem használt eszközöket is bevetettek. Az agrárszektorban jelentkező feszültségek egyre elemibb erővel törtek felszínre, és a fővárosi események után egy-két nappal a vidék Magyarországot is elérték a forradalom lángjai. A szovjet emlékművek ledöntése, megrongálása, a vörös csillagok leverése mellett a településeken őrzött begyűjtési iratok, gazdalajstromok elégetésébe, megsemmisítésébe torkolt az általános elégedetlenség. A beszolgáltatási rendszerrel szembeni generális ellenállást jól jelzi, hogy nem csupán vidéken, az egyes településeken összeállított programpontok között szerepelt a beszolgáltatási rendszer megszüntetésére vagy átalakítására irányuló követelés, hanem a 16 pontban is helyet kapott. Igaz, ebben nem a legradikálisabb formában, hiszen nem a megszüntetését, hanem csak a beszolgáltatási rendszer új alapokra fektetését fogalmazták meg.¹⁵

A beszolgáltatási rendszer megszüntetése, felszámolása csak a forradalmi események hatására következett be 1956. október 30-án. A paraszti társadalom számára hatalmas megkönnyebbülést jelentő intézkedést a Kádár-kormány nem vonta vissza, hanem az 1956. november 12-én kihirdetett 21. törvényerejű rendelettel jóváhagyta.¹⁶ A forradalom elévülhetlen eredményei között kell tehát számon tartani, hogy az egyéni gazdálkodást teljesen ellehetetlenítő tehertől a parasztság megszabadulhatott. A fellélegzés ideje viszont csak addig tarthatott, amíg 1959 elején meg nem kezdődött a kollektivizálás minden addigit felülmúló harmadik hulláma.

TÓTH JUDIT

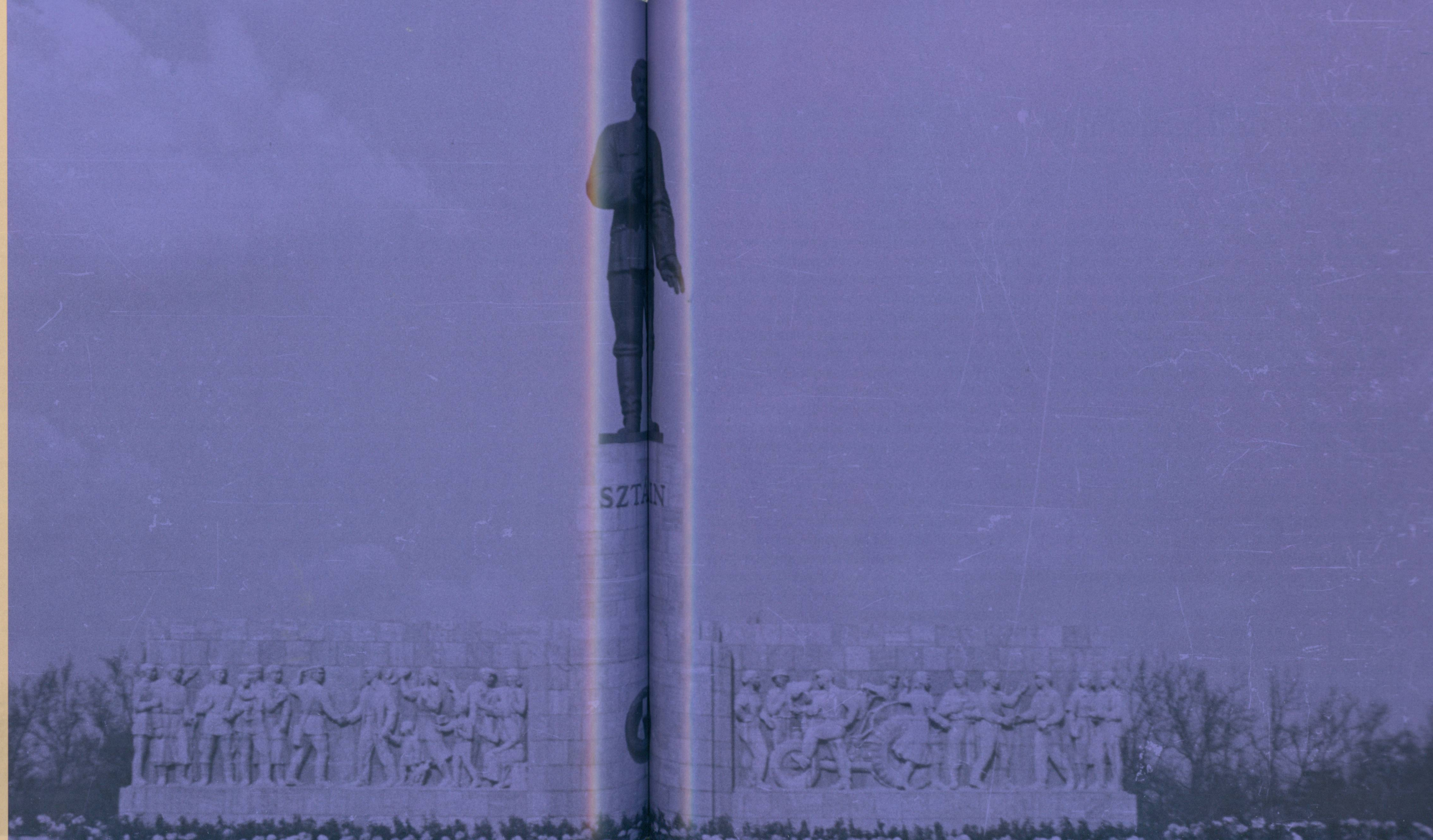

Jegyzetek

- ¹ A magyarországi beszoigáltatási rendszerre vonatkozóan részletesebben lásd: Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszoigáltatás Magyarországon 1945–1956*. Békéscsaba, Tevan, 1992.; Szabó Károly – Virágh László: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953), *Medvetánc*, 1984/2–3, 159–179.; Tóth Judit: *Padlóssöprések kora. A beszoigáltatás Pest megyében*. Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2011.; Nagy Netta: *A cserevilágtól a padlóssöprésig. Falusi hétköznapiok a beszoigáltatás éveiben*. Néprajzi értekezések 2. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 2014.
- ² A lenini hármás jelszónak többféle szövegmódoszata forgott a korszakban, de ezek a lényegi mondanivalón mit sem változtatnak. „*Lenin jelszavának a velejét*” Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség 1949. március 5–6-ai ülésén az alábbiak szerint fogalmazta meg: „*Támaszkodj a szegényparasztságra, egyezz meg a középparaszttal, egy pillanatra se szüntesd meg a harcot a kulák ellen*”. Rákosi Mátyás: Pártunk feladatai. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 162.
- ³ A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata. 1948. június 13–14. *A Magyar Dolgozók Pártjának határozatai 1948–1956*. Főszerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 31.
- ⁴ Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszoigáltatás Magyarországon 1945–1956*. Békéscsaba, Tevan, 1992, 87–116.; Szabó Károly – Virágh László: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953), *Medvetánc*, 1984/2–3, 159–179.
- ⁵ Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Argumentum–Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2008, 260–345., 286.
- ⁶ *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. Honvári János. Budapest, Aula, 1996, 553.
- ⁷ Részletesebben lásd: Závada Pál: *Kulákpérés*. Budapest, Magvető, 2006. és Tóth Judit: *Padlóssöprések kora. A beszoigáltatás Pest megyében*. Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2011.
- ⁸ *Kitasztatottak. Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokból 1950–1960*. Szerk. Füzes Miklós. Budapest, Alterra Svájci–Magyar, 2002.
- ⁹ Kocsis Gyula – Nagy Varga Vera: *Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás*. Ceglédi Füzetek 30. Cegléd, Ceglédi Kossuth Múzeum, 1995.
- ¹⁰ Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszoigáltatás Magyarországon 1945–1956*. Békéscsaba, Tevan, 1992, 114.
- ¹¹ *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. Honvári János. Budapest, Aula, 1996, 549.
- ¹² *In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre*. Szerk. Tóbiás Áron. Budapest, Szabad Tér, 1989, 17. Idézi: Nagy József: *A parasztság helyzetének változása az első Nagy Imre-kormány idején (1953–1955)*. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae XXXIII. Eger, 2006, 242.
- ¹³ Nagy Imre 1950. december 16. – 1952. január 5. között előbb az Élelmezési Minisztérium, majd 1952. január 5. – 1952. november 14. között a Begyűjtési Minisztérium vezetőjeként volt felelős a beszoigáltatásáért.
- ¹⁴ Bár a rendelet a Magyar Közlöny 1953. évi december hó 13-i, 65. számában eredetileg 1953. évi 26. számú törvényerejű rendeletként jelent meg, később helyesbítést adtak ki, amelynek értelmében a jogszabály elnevezése helyesen: 1953. évi 27. számú törvényerejű rendelet. A rendelet szövegét lásd: *Magyar Közlöny*, 1953/65, 497–512. A helyesbítést lásd: *Magyar Közlöny*, 1953/66, 520.
- ¹⁵ Papp István: A beszoigáltatási rendszer felszámolása 1956–57-ben, *Sic Itur ad Astra*, 2001/3–4, 65.
- ¹⁶ Papp István: A Begyűjtési Minisztérium az 1956-os forradalom idején és a begyűjtési rendszer felszámolása 1956–57-ben, *Századok*, 2002/1, 32–56.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1953

Péter Gábor letartóztatása

1953. január 3.

Péter Gábort az illegalitásban töltött évei után 1945 januárjában bízta meg a Magyar Kommunista Párt a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának megszervezésével. A kezdetben csak 98 fő¹ foglalkoztatató részleg azonban egyre nagyobb jelentőségre tett szert. Rákosi Mátyás pártfőtitkár folyamatos támogatásának köszönhetően 1946-ban a Vidéki Főkapitányságot olvasztotta magába, majd 1948-ban Államvédelmi Osztályból Hatósággá vált, és 1950-re a Belügyminisztérium fennhatósága alól is kikerült. Tevékenységét törvénytelen letartóztatások, internálások, kitelepítések, kínzások és koncepció perек jellemezték.

A szerv vezetője, Péter Gábor az 1950 és 1953 közötti évekre a legfelsőbb grémium tagjává vált, amit egyértelműen jelzett az, hogy 1950-től meghívták a Politikai Bizottság üléseire. Karrierje hirtelen ért véget, 1953. január 3-án este Rákosi magához hívatta, majd letartóztatta, február végére pedig a pártból is kizárták.²

Rákosi először az MDP Központi Vezetőség Titkárságának január 7-ei ülésén említette a Péter ügyet, ahol vizsgálóbizottság alakult Rákosi, Farkas Mihály és Nagy Imre részvételével. A Bizottság január 22-ei ülésén Gerő Ernővel és Házi Árpáddal bővült ki a testület. Az ügyet teljes titoktartással kezelték, azonban egy idő után feltűnt közvetlen környezetének, hogy sem őt, sem feleségét – Simon Jolánt, aki Rákosi titkárnőjeként dolgozott – nem látják.³

Péter letartóztatása elsősorban nem az általa elkövetett törvényteleniségek miatt történt, hiszen arról a legfelsőbb vezetés mindvégig tudott. Ellene és munkatársai ellen egy újabb – a Szovjetunióból érkező – koncepció alapján indítottak eljárást. A Szovjetunióban őrizetbe vett 9 zsidó származású orvos elleni pereknek további előzménye volt az 1952 novemberében kezdődő Rudolf Slánský, volt csehszlovák pártfőtitkár és társai elleni koncepció per, ahol a titoizmus mellett a cionista vonalat hangsúlyozták. Idesorolható a szintén zsidó származású Ana Pauker román külügyminiszterrel való leszámolás is.⁴ Mindezek következtében Magyarországon is hasonló eljárást kellett lefolytatni. Ezt Rákosi 1953. február 19-én így foglalta össze: „*a katolikus egyház mellett előtérbe került a cionizmus mint kémszervezet. [...] természetes, hogy nálunk is felfigyeltünk erre [...] meg kell vizsgálnunk, hogy soraink közé belopódtak-e cionisták – kétségkívül belopódtak.*”⁵ Ezzel diktatúrákban nem meglepő módon már előre levonta az akkor megkezdődött vizsgálat konklúzióját. Péter letartóztatásának okaira később így emlékezett vissza: „*Pétert mi az év január első napjaiban tartóztattuk le Sztálin követelésére.*”⁶

Így minden készen állt egy nagyszabású, cionista, koncepció per lefolytatásához. Az sem számított, hogy Péter, bár Eisenberger Benjámín néven született, nem gyakorolta zsidó vallását és cionista sem volt.⁷ A nyomozás Rákosi instrukciói alapján kezdődött meg, elsősorban illegális múltjáról, külföldi útjairól, titkoszolgálati kapcsolatairól és az izraeli hírszerzés elhárításáról kérdezték.⁸

Az ellene felhozott bizonyítékok között volt egy Allen Dulles amerikai hírszerzővel 1945-ben készült közös kép, valamint a kémkedés vádjához azt is felakarták használni, hogy testvérei Amerikában éltek és a negyvenes évek végén Péter hozatta őket haza. Ügyében összesen 110 személy neve merült fel, de önkéntes vallomástevők is segítettek a nyomozást. Péter munkatársai közül 12 állományban lévő (Csapó Andor gazdasági vezetőt és helyettesét Komendó Jánost, Bálint István orvost, Péter kísérőjét Kovács Józsefet, Bánkúti Antalt, a Gyűjtőfogház parancsnokát, továbbá Szendy Györgyöt, Bauer Miklóst, Szöllősi Györgyöt, Tihanyi Jánost, Réh Alajost, Vándor Ferencet, Máty Lászlót) és 11 már nem ott dolgozó államvédelmist (Décsi Gyula igazságügyminisztert, Princz Gyulát, Lakatos Dezsőt, Érsek Tibort, Szabolcsi Mihályt, Timár Istvánt, Károlyi Mártont, Vajda Tibort, Janikovszky Bélát, Mátrai Tamást, Zalai Sándort) vettek őrizetbe. Emellett letartóztatták családtagjait, így feleségét, bátyját, nővérét, sógorát és unokatestvéreit, valamint alkalmazottait, titkárnőjét, kertészeit és összesen 6 sofőrt.⁹

Az ügy kapcsán a pártelit zsidó származású tagjai közül Bárd Andrást a Központi Ellenőrző Bizottság titkárát és Szirmai Istvánt a Rádió elnökét tartóztatták le. Emellett kizárták a Politikai Bizottságból Vas Zoltánt, Kovács Istvánt pedig visszahívták a budapesti pártbizottság éléről. A hazai zsidóság vezetői közül 15 főt vettek őrizetbe, hogy kellőképpen alátámasztott legyen a cionizmus vádja. Így a Magyar Cionista Szövetség főtitkárát Gálos Henriket, a Budapesti Izraelita Hitközség vezetőjét, Stöckler Lajost, a Joint magyarországi vezetőjét, Israel Gaynor Jacobsont és további 5 alkalmazottját. Továbbá a szovjet mintát követve orvosokat is: Dénes Bélát, Benedek Lászlót és Zádor Imrét. Ezt a vonalat „imperialista” hírszerzőkkel is erősíteni próbálták, például a Rajk perben elítélt Lazar Brankov

két emberével.¹⁰ A cionizmus elleni harc jegyében további 25 zsidó származású orvost jelentettek fel, valamint a tiltott határátlépésért letartóztatott zsidó származásúakat kémtevékenységgel is megvádolták.¹¹

Az 1953 elején tervezett koncepció per akár Péter Gábor életébe is kerülhetett volna, eddigre a szovjet állambiztonság korábbi vezetőit már kivégezték. Ügyében azonban váratlan fordulatot hozott Sztálin halála, amely után a Szovjetunióban szabadon bocsátották a letartóztatott zsidó orvosokat és amnesztiát hirdettek.¹² Ennek fényében Magyarországon is el kellett engedni a per cionista vonalát, amely azonban nem jelentette minden ekkoriban letartóztatott zsidó származású szabadon bocsátását, mivel 1953 nyarán 7 zsidó fiatal cionista tevékenységért ítélték börtönbüntetésre.¹³

A Péter Gábor ügyében letartóztatottak előtt 1953 júniusától kezdtek megnyílni a börtöncellák ajtajai. Nemcsak a zsidó tisztviselők szabadulhattak, hanem 8 államvédelmi tiszt és Péter testvérei is. Péter Gábor Berijának köszönhetően megmenekült a várható kirakatpertől. A letartóztatottak közül viszont hárman, Péter Gábor sógora és két egykori államvédelmi tiszt eddigre életét vesztette.¹⁴

A rövid enyhülés után, Berija 1953 nyári letartóztatása miatt újabb fordulatot vett az ügy, mivel ekkortól minden törvényteleniségért Pétert tették felelőssé, hogy ezzel védjék a főtitkári székből megmaradt Rákosit és a pártot.¹⁵ Ügyének zárt tárgyalása végül közel egy év nyomozás után, 1953. december 21-én kezdődött meg. Addig a vizsgálati fogság ideje alatt először a Conti utcai Állambiztonsági Büntetőintézetben, majd utána a Kozma utcai Országos Börtönben tartották fogva, ahol sokáig volt magánzárkában. Az összesen 110

Péter Gábor (1906–1993) Eisenberger Benjámin néven született 1906-ban. Az elemi iskola elvégzése után szabóinas lett és időközben Budapestre költözött. Tüdőbetegsége révén az ezt követő években sokat olvasott. Az 1920-as évektől a Szociáldemokrata Pártba és a Jaurés-körbe járt, majd 1931-ben belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Itt részt vett a Vörös Segély szervezésében és illegális sajtótermékek terjesztésében is. Ekkor ismerte meg feleségét, Simon Jolánt, közben röpcédulázásért rendőri felügyelet alá került. 1932-ben delegálták a Vörös Segély kongresszusára, így eljutott Moszkvába, ahol Kun Bélával is találkozott. Visszatérése után tagja lett a Vörös Segély szűkebb vezetésének és részt vett a párt belső elhárításának feladataiban is. 1940-ben őt is letartóztatták, de rövid időn belül szabadulhatott. Ekkortól illegalitásban tevékenykedett, tagja lett a Központi Vezetőségnek, és jelen volt a pártfelosztásnál is. Ekkoriban kapta a Péter Gábor nevet. 1945 januárjában kezdődött karrierje a politikai rendőrségen, amikor a Magyar Kommunista Párt megbízta a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya megszervezésével. Szervezete 1946-ra a Vidéki Főkapitányságot is magába olvasztotta és Államvédelmi Osztállyá, majd 1948-tól Államvédelmi Hatósággá vált, ami két év múlva a Belügyminisztérium fennhatósága alól is kikerült. Ekkor ért fel hatalma csúcsára az ÁVH teljhatalmú vezetőjeként, s rendszeres meghívottja volt a Központi Bizottság üléseinek is. Jelentős szerepe volt a koncepciós perekben, a törvénytelenésekben és a kínzások hatására aláírt beismerő vallomásokban. Karrierje azonban 1953 januárjában hirtelen véget ért, miután letartóztatták. Elsőfokon és 1954 januárjában másodfokon is életfogytiglani börtönbüntetésre, lefokozásra, teljes vagyonelkobzásra és a közügyektől 10 évig tartó eltiltásra ítélték. Ezzel a rendszer minden törvénytelenségéért őt tették felelőssé Rákosi helyett is. Az ő perének is voltak koncepciós elemei, büntetését nemcsak az általa elkövetett törvénytelenésekért kapta. Az 1956-os felülvizsgálatok következtében ügyét újratárgyalták és büntetését 1957 júniusában 14 évre csökkentették. A börtönből már 1959 januárjában szabadulhatott, ezután 1965-ös korengedményes nyugdíjazásáig a Magyar Ruhaipari Tervező Vállalat könyvtárában dolgozott.

őrizetbe vett személy közül eddigre már csak 18-an ültek a vádlottak padján. Ebből 16-an korábbi vezető pozíciót betöltő államvédelmi tisztek voltak, mellettük még Péter felesége és Pataki Ferencné – akit a szereplőjének tartottak – állt a Budapesti Hadbíróság előtt.¹⁶

A koncepciós elemeket is tartalmazó négynapos per után meghozott ítéletben bűnösnek mondták ki Péter Gábort népellenes büntetben, hűtlenségben, halált okozó súlyos testi sértésben, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, személyes szabadság megsértésében, külföldre szökés elősegítésében és társadalmi tulajdon elleni büntetben. Mindezekért életfogytiglani börtönbüntetésre,

lefokozásra, teljes vagyonelkobzásra és a közügyektől való 10 évig tartó eltiltásra ítélték. Hasonló büntetést szabtak ki Csapó Andor államvédelmi alezredesre is, míg a többiek (Timár István, Décsi Gyula, Bálint István, Károlyi Márton, Kovács József, Princz Gyula, Vajda Tibor, Bánkuti Antal, Janikovszky Béla, Érsek Tibor, Vándor Ferenc, Komendó János, Pataki Ferencné, Péter Gáborné, Szabolcsi Mihály, Mátyás László) másféltől 12 évig terjedő börtönbüntetést kaptak.¹⁷ Feleségének az 1953-as amnesztiának köszönhetően csak egy év, nyolc hónapot kellett letöltenie.

Az ítéletet sem a vád, sem a védelem nem fogadta el, így az ügy másodfokon a Katonai Felsőbírószágon

folytatódott, ahol 1954. január 15-én tartották meg a tárgyalást. Bár a vádlottak tevékenységét itt már bünszövetkezetben elkövetett cselekménynek minősítették, Péter Gábor ítéletét nem változtatták meg. Csak 3 vádlott büntetését csökkentették egy-egy évvel.¹⁸

A zárt tárgyalásnak köszönhetően a közvélemény minderről semmit sem tudott, noha Rákosi megfogalmazásában „Péter és bandája” ekkor már közel egy éve letartóztatásban volt. Csupán az 1954. március 13-i *Szabad Nép*ben jelent meg egy rövid MTI közlemény arról, hogy őt és társait állam és népellenes bűncselekmények miatt elítélték.¹⁹ Ezt rövidesen a külföldi magyar lapok is közölték.²⁰

Péter helyét az Államvédelmi Hatóság élén az ÁVH Határőrség korábbi parancsnoka, Piros László államvédelmi vezérőrnagy foglalta el, aki akkor is az ÁVH vezetője maradt, amikor a szervezet 1953 nyarán beolvastották a Belügyminisztériumba, 1954-ben pedig belügyminiszterré nevezték ki.²¹

Péter Gábor egyhangú börtönéletében az 1954-ben meginduló felülvizsgálatok hoztak változást. Ezek megindításáról az MDP PB 1954. május 19-ei ülésén határoztak. Három kategóriában: kommunisták, katonai elítéltek és szociáldemokraták tervezték felülvizsgálni az eddigi ítéleteket, elsősorban Kádár János, Rajk László, Sólyom László, valamint Szűcs Ernő és társainak ügyét.²² (Arról természetesen szó sem volt, hogy bármilyen rehabilitációban részesülhetnének.) Ekkor Péter Gábor több feljegyzést is készített vagy készíttettek vele a börtönben, elsősorban Rajk László és Kádár János peréről, valamint a saját helyzetéről.²³

Újabb egy év telt el mire 1955. június 2-án Rákosi beterjesztette a Politikai Bizottságnak Péter ügyének

felülvizsgálatát is, ahol megszavazták azt, „mivel olyan adatok merültek fel, amelyek eddig nem voltak ismeretesei.”²⁴ Az újabb nyomozás „kiderítette”, hogy az elkövetett törvénytelenésekért nemcsak Péter Gábor, hanem Farkas Mihály korábbi honvédelmi miniszter, valamint „valószínűleg” Rákosi Mátyás is felelős. Hamarosan a szovjetek is kihátráltak a pártfőtitkár mögül. Bekövetkező leváltásában szerepe lehetett Péter Gábor azon vallomásának is, amely 1956 július elején, *Mi az igazság* címmel készült. Péter ebben az elkövetett törvénytelenések, így a Rajk per kapcsán is Rákosi felelősségét emelte ki: „A Rajk-ügy vádiratát elejétől végig Rákosi Mátyás szerkesztette. [...] szeretném ismertetni, milyen irányítást kaptam, mint az ÁVH vezetője Rákosi Mátyástól, már 1945 ősz elején.”²⁵

Az ekkor zajló felülvizsgálatoknak azonban nemcsak a korábbi áldozatok, hanem a további felelősök megnevezése is célja lett volna. Ezt Nagy Imre miniszterelnök 1955 áprilisi felmentéséig szorgalmazta, és többször is hangoztatta az eredményekkel kapcsolatos elégedetlenségét. Az ezzel kapcsolatos nehézségeket az okozta, hogy sokszor azok vezették a különböző bizottságokat, akik elkövették a törvénytelenéseket és ez időhúzást eredményezett. Így az MDP PB csak 1956. szeptember 28-ai ülésén foglalt állást a volt államvédelmi tisztek büntetőjogi felelősségéről, amit rövidesen tettek is követtek. Október 5-én letartóztatták Farkas Vladimirt, Szendy Györgyöt, Szántó Györgyöt és Toldi Ferencet, valamint néhány nap múlva Farkas Mihály volt honvédelmi minisztert is.²⁶

A felülvizsgálatok eredményét néhány hónappal korábban, Nonn György legfőbb ügyész 1956 júliusi parlamenti felszólalásában így összegezte: „A vizsgálatok alapján beigazolást nyert, hogy elvtársaink, akiket a törvénytelen perekben elítéltek, nem voltak árulók, kémek,

kártevők. [...] Mintegy 300 alaptalanul elítélt szabadult ki a börtönökből [...] Túlnyomó többségük pártunk tagja volt.”²⁷ Mindezek eredményeként történhetett meg Rajk László és társai újratemetése is 1956. október 6-án.

Péter Gábor ügyének újratárgyalása az 1956-os forradalom miatt elhalasztódott és arra csak 1957. május 28. és június 15. között került sor, amelyet az előző eljáráshoz hasonlóan ismét a nyilvánosság kizárásával tartottak meg. Péter a tárgyaláson a következőket mondta szerepéről: „bűnösnek nem érzem magam, de felelős vagyok bizonyos cselekményekért. [...] Az ÁVH nemcsak azt csinálta amiért mi itt ülünk, de jót is csináltunk. Felszámoltuk a fasizmus maradványait.”²⁸ Ítéletét 1957. június 15-én hirdette ki a Legfelsőbb Bíróság. A korábbi életfogytiglani helyett most 14 évet kapott 16 rendbeli hamis vád, hivatali hatalommal való visszaélés, felbujtóként kétféle rendbeli halált okozó súlyos testi sértés és folytatólagosan elkövetett szolgálati hatalommal való visszaélés miatt.²⁹ Vagyis a korábbiakhoz képest négy vádpont alól felmentették. Az 1953-as amnesztia következtében pedig ítélete feleződött és eddig letöltött idejét is beszámították. Így már 1960-ra várhatta szabadulását.³⁰

Újabb elítéléséről a hazai sajtó nem tudósított, az

információ azonban kikerült a tárgyalóteremből, mivel az egyik emigráns magyar lap írt róla.³¹ A börtönből végül egy évvel büntetése letöltése előtt 1959. január 10-én engedték ki, amelynek érdekében már az előző évben kérvényt írt. Szabadulása után a Magyar Ruhaipari Tervező Vállalat könyvtárában dolgozott 1965. márciusi nyugdíjazásáig, amit korengedménnyel, egészségügyi állapotára való hivatkozással a Politikai Bizottság engedélyezett számára. Ezután békésen élte nyugdíjas éveit, a Kádár-korszak állambiztonsága sem érdeklődött iránta, viszont neve negatív felhangja megmaradt, egyik barátját ismeretségük miatt nem vették fel a pártba.³²

A rendszerváltoztatás éveiben Mindszenty József perújítása során hivatalosan is felkeresték, lakásán ügyészek jártak és kérdéseket tettek fel neki, de a bíróság elé nem idézték be.³³ Bár többen is szívesen készítettek volna vele interjút, de csak nagyon keveseknek, így például Galgóczi Erzsébetnek válaszolt a kérdéseire.³⁴ Csupán egyetlen alkalommal vállalta a sajtónyilvánosságot, 1990-ben a *Népszabadság*ban jelent meg Libik György vele készített interjúja, de csak az 1945 előtti évekről beszélt.³⁵ Néhány évvel később, 1993-ban halt meg, hamvait a Farkasréti temetőben helyezték el.

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

Jegyzetek

1 Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000, 61.
2 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 184.
3 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 184–186., 191.
4 Novák Attila: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per*. Budapest, NEB, 2020, 47–49.
5 *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi Kiadó–Új Magyarország, 1991, 108–109.
6 Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. II. kötet* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Napvilág, Budapest, 1997, 910.
7 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 188–192.

8 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III*. Szerk. Horváth Ibolya. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 334–335.
9 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 189., 194–196.
10 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 188., 197–198.
11 *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi Kiadó–Új Magyarország, 1991, 112–113.
12 Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszandr: *Orosz történelem. II. A Szovjetunió története*. Budapest, Osiris, 2003, 475.
13 Bővebben lásd: Novák Attila: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per*. Budapest, NEB, 2020.
14 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 204–207.
15 Baráth Magdolna: *Az ÁVH és az 1950-es évek rehabilitációs eljárásai*. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 188.
16 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 191, 208–209., 215.
17 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III*. Szerk. Horváth Ibolya. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994, 346–354.
18 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III*. Szerk. Horváth Ibolya. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994, 402–410.
19 Államellenes és népellenes bűntevők elítélése, *Szabad Nép*, 1954. március 13. 2.
20 Életfogytiglani fegyházra ítélték Péter Gábort, *Délamerikai Magyarország*, 1954. március 26. 3.
21 Bővebben lásd: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTTL–L'Harmattan, 2013.
22 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I*. Szerk. Horváth Ibolya. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 448–450.
23 Kis-Kapin Róbert: „Úgy éltem itt, mint a bugyborék a vizen... Péter Gábor börtönben írt feljegyzései, 1954. május—augusztus. In: *Titkos történetek - Válogatás a Betekintő folyóirat első öt évfolyamából*. Szerk. Cseh Gergő Bendegúz – Krahulcsán Zolt – Müller Rolf – Takács Tibor. Budapest, L'Harmattan, 2013, 145–186.
24 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 215–216.
25 *El nem égetett dokumentumok*. Szerk. Koltay Gábor – Bródy Péter. Budapest, Szabad Tér, 1990, 15., 23.
26 Baráth Magdolna: *Az ÁVH és az 1950-es évek rehabilitációs eljárásai*. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 187–202.
27 *Országgyűlési napló*, Nonn György legfőbb ügyész felszólalása, 1956. július 31. 1434–1435.
28 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III*. Szerk. Horváth Ibolya. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 490.
29 *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III*. Szerk. Horváth Ibolya. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 591–594.
30 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 222–223.
31 Péter Gábor Farkas Mihály ellen, *Délamerikai Magyarország*, 1957. december 6. 3.
32 Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2012, 84.
33 Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa, 2017, 224–237.
34 Gyarmati György: *Rendszertitkok szolgálkál és szolgálattal*. Pécs–Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2019, 93–119.
35 Libik György: Vendégségben Péter Gábornál, *Népszabadság*, 1990. szeptember 29. 20.

Sztálin halála

1953. március 5.

Sztálin 1953. március 5-ei halála jelentős változásokat eredményezett a Szovjetunióban és a csatlós államokban, köztük Magyarországon is. A politikai felső vezetők cseréje és egyéb enyhítő gazdasági intézkedések mellett megkezdődhetett a lakossággal szemben alkalmazott törvénytelen ségek felszámolása is.

A Szovjetunióban a belügyi és állambiztonsági miniszter, Berija terjesztett be amnesztiarendeleetet, mely 1953. március 27-én jelent meg. Ez azonban szűkkörű volt és a politikai foglyokra nem vonatkozott. A rendelet értelmében csak az 5, néhány esetben pedig a 8 évnél kevesebb időre elítélt köztörvényeseket engedték el, valamint a rokkantakat, a fiatalokúakat és a nők egy részét.¹ A 2 468 524 elítélteből mégis több mint egymillióan szabadulhattak ki.²

Mivel Magyarországon is követni kellett a szovjet példát, ezért májusban Rákosit Moszkvába rendelték és önkritika gyakorlására kényszerítették. Bár maradhatott a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkári pozíciójában, de a Minisztertanács Elnökének Nagy Imrét nevezték ki, akinek szintén közkegyelmi rendeletet kellett kiadnia. Az MDP PB 1953. június 22-én tárgyalta az amnesztiát,³ majd az új miniszterelnök 1953. július 4-én ismertette a kormány programját. Ez a nehézipar erőltetett fejlesztésének és az erőszakos tétesítésnek a megszüntetése mellett a törvénytelen ségek felszámolását is tartalmazta.

Már a július 4-i parlamenti ülésen elhangzott, hogy a kormány „[...] megszünteti az internálás intézményét, az internáló táborokat pedig felosztatja.”⁴ Továbbá:

„Rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, lehetővé téve számukra, hogy az összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembevételével választhassák meg letelepedési helyüket.”⁵ Szólt ugyanakkor a bányatáborok és a börtönök lakóiról is: „a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadlábba helyezésük az állam biztonságát, vagy a közbiztonságot veszélyeztetheti.”⁶ A bejelentést konkrét lépések követték és elkészültek a fent ismertetett csoportok büntetésének enyhítését vagy megszüntetését kimondó dokumentumok.

Az internálótáborok és a kitelepítések megszüntetését az 1953. július 26-án közzé tett 1034/1953. számú minisztertanácsi határozat írta elő. Ez nemcsak az intézkedés megszüntetését közölte, hanem annak határidejét is. „1. A rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás) intézménye megszűnik és az erre vonatkozó jogszabályok hatályukat veszítik. 2. „A Minisztertanács utasítja a belügyminisztert, hogy a rendőrhatalósági őrizet alá helyezéseket (internálásokat) legkésőbb az 1953. évi október hó 31. napjáig oldja fel és az internálótáborokat szüntesse meg. 3. A Minisztertanács utasítja a belügyminisztert, hogy a jelen minisztertanácsi határozat kihirdetéséig elrendelt kitiltásokat (kitelepítéseket) ugyancsak október hó 31. napjáig oldja fel.”⁷

Ezután országszerte összesen 58 szabadítóbizottságot állítottak fel, ezek vizsgálták felül az internáltak,

kitelepítettek és elítéltek büntetését. Állambiztonsági szempontból arra vonatkozóan is ütemtervet készítettek, hogy a táborokból és börtönökből egy nap alatt országos viszonylatban mennyi embert lehet elbocsátani. Ezt végül 500 főben maximálták.⁸ A szabadítások augusztus elején kezdődtek és a tiszalöki tábor kivételével, az előre meghatározott október 31-ei határidőig be is fejeződtek.

Noha megszüntették a kistarcsai, a recski, a tiszalöki, a kazincbarcikai, a sajóbábonyi és a bernátkúti táborokat, ez nem jelentette azt, hogy minden ide bezárt személyt szabadon bocsátottak. Az 5 075 fő közül 659-en⁹ nem szabadulhattak, őket a kistarcsai táborban 1953. augusztus 25-én létrehozott bíróság elé állították, ahol többségüket további börtönbüntetésre ítélték. Számukra az amnesztia nem jelentett szabadságot.

A kitelepítettek esetében a 12 hortobágyi tábor – Árkust, Borsóst, Borzas Mihályhalmát, Elepet, Ebest, Erzsébettanyát, Kónyát, Kócspusztát, Kormópusztát, Lászlómajort, Lenintanyát és Tedejt – felszámolták és itt a családok mindegyike elhagyhatta a nekik kirendelt kényszerlakhelyet. Viszont a 7 281 hortobágyi, a 13 670 budapesti, illetve a 1 194 vidéki városokból kitiltottak¹⁰ többsége ezután sem mehetett vissza eredeti lakóhelyére, a határ menti falvakba és a nagyobb városokba, főleg Budapestre nem. Emellett a kitelepítés során elvett ingó és ingatlan vagyonukért sem kaptak kárpótást. Ezzel kapcsolatban Erdei Ferenc igazságügyminiszter olyan állásfoglalást javasolt, ami kimondta, hogy a „kitiltott személyek tulajdonjoga megszűnt azokra a vagyontárgyakra, amelyek a kitiltás folytán rendelkezésük alól kiestek.”¹¹ A minisztertanácsi határozat kitelepítettek vonatkozó része, az internálással ellentétben nem tartalmazta az azt lehetővé tevő jogszabályok

A sztálinvárosi vasmű dolgozói munkaszünetet tartva némán állnak Sztálin temetésének időpontjában, 1953. március 9-én. Fortepan / Bojár Sándor, 180626

hatályon kívül helyezését, tehát azt később is alkalmazhatták. Így vélekedett erről Garasin Rudolf: „Ne fosszuk meg magunkat attól a lehetőségtől, hogy szükség esetén legyen olyan jogszabályunk, amelynek segítségével kitilthattunk veszélyes elemeket.”¹²

Az internáltak és kitelepítettek mellett az amnesztia a börtönbüntetésre ítéltre is vonatkozott, náluk a büntetés lehetséges csökkentésének részleteit az

Joszf Visszarionovics Sztálin (1879–1953) Az elemi iskola elvégzése után 1894-ben ortodox papnak

jelentkezett és a tbiliszi szemináriumban kezdte meg tanulmányait. Innen azonban 1899-ben szociáldemokrata politikai tevékenysége miatt kizárták, s ugyanezért négy év múlva Szibériába száműzték. Ekkor Koba álnéven működött. Szabadon engedése után tovább folytatta immár illegális kommunista munkáját, több lapba is írt cikkeket, valamint részt vett munkástüntetések szervezésében is, így még háromszor száműzték. Közben vette fel a Sztálin nevet. Az 1917-ben lezajlott bolsevik hatalomátvétel után alapvetően változott meg a helyzete, hiszen a száműzetés évei után megkezdődhetett aktív politikai szerepvállalása. Először a nemzeti-ségi ügyek, majd az állami ellenőrzés népbiztosa lett. Emellett Lenin javaslatára 1917-ben a Központi Bizottság, 1919-ben pedig az Oroszországi Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagjává választották. 1922-ben már a Központi Bizottság főtitkára, ami Lenin 1924-ben bekövetkezett halála után a legfontosabb tisztséggé vált. Kezdetben még megosztotta hatalmát Trockijjal, Zinovjevvel és Kamenyevvel, majd fokozatosan eltávolította őket és Buharint is a hatalomból. Ezután a Szovjetunió diktátora lett, s hatalmát az sem korlátozta, hogy 1934-ben nem választották meg az SZKP főtitkárává. Politikai ellenfeleit, a hadsereg vezetését, a társadalom ellenségnek kikiáltott tagjait és az országban élő nemzetiségek jelentős részét is vagy az egyre bővülő Gulag táborokba küldte vagy koncepciós kirakatpereket követően kivégeztette. Mindezt az „osztályharc éleződésével” indokolta. A gazdaságpolitika tekintetében 1928-ban hirdette meg az első ötéves tervet, ami a nehézipar erőszkos fejlesztését és a földek állami tulajdonba vételét tartalmazta. A második világháború előtt szövetséget kötött Hitlerrel, aki azonban szembefordult vele, s Sztálin a győztesek oldalára került. Így a háború után az általa felszabadított közép-kelet-európai országokra, köztük hazánkra is saját rendszerét kényszerítette rá, amivel a szovjet birodalom befolyási övezetét nagyban megnövelte. Világháborús győzelme tovább fokozta személyi kultuszát, melynek fénypontja 1949 decemberében tartott 70. születésnapja volt. Élete utolsó éveiben a harmadik világháborúra készült és újabb nagyszabású koncepciós pereket készített elő. 1953 márciusi halála azonban megakadályozta ezek kivitelezésében, valamint a Szovjetunióban és a csatlós államokban is a diktatúra enyhülését eredményezte.

1953. évi 11. számú törvényerejű rendelet tartalmazta, amely szintén július 26-án jelent meg.¹³ Esetükben a közkegyelemnek az volt a feltétele, hogy a szabadon bocsátott elítélt ne veszélyeztesse az állam- vagy a közbiztonságot. Ebből egyértelműen kiderült, hogy a szovjethez hasonlóan a magyarországi amnesztia sem lesz teljeskörű. Hazánkban is főleg a politikai okokból elítélteket zárták ki a kedvezményből. Rájuk csak abban az esetben vonatkozott, ha büntetésük nem haladta meg a 2 évet, illetve: „a közkegyelem nem terjed ki azokra, akiket a bíróság a) háborús, vagy népelelenes büntett, b) a népi demokratikus államrend, vagy

népköztársaság megdöntésére irányuló büntett (B. H. Ö. 1. pontja), hűtlenség (B. H. Ö. 35–44. pontja), tiltott határátlépés büntette, c) gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, vagy erőszakos nemi közöselés büntette miatt ítélt el, továbbá azokra, akiket a bíróság d) társadalmi tulajdon elleni bűncselekmény miatt öt évet meghaladó szabadságvesztésbüntetésre, vagy e) öt éven belül a társadalmi, vagy az állampolgárok tulajdona ellen elkövetett bűncselekményért több ízben elítélt”.¹⁴

Szabadon engedték viszont a javító-nevelő munkára ítéltet, a fiatalokúakat, a terhes vagy 10 évnél kisebb

gyermeket nevelő anyákat, valamint az 50 évnél idősebb nőket és a 60 évnél idősebb férfiakat is, ha elkövetett bűncselekményük nem a fenti kivételekben megjelöltek közé tartozott. A rendelet eltörölte a pénzbüntetések, valamint megszüntette a kihágási eljárásokat is. A többi köztörvényes vagy annak minősített elítélt pedig harmadkedvezményt kapott, vagyis a büntetésük egyharmadát engedték el. Ennél valamivel pozitívabb elbírálásban részesültek a katonai bíróságok elé állítottak, mert nekik feleződött a büntetésük.¹⁵

Az amnesztiarendeleket a sajtóban több helyen is teljes egészében közzétették,¹⁶ és az intézkedést „állami és társadalmi rendszerünk szilárdságának” bizonyítékaként magyarázták, „szemben a kapitalista kizsákmányoló államának megtorló kegyetlenkedésével”.¹⁷ Az intézkedések végrehajtása a rendőrségre is többlet feladatokat rótt ki,¹⁸ továbbá a konkrét lépéseket a szovjet fél mindvégig figyelemmel követte. Kiszeljov, a Szovjetunió magyarországi nagykövete számolt be a Nagy Imrével folytatott beszélgetése után. „Tegnap, július 24-én a Minisztertanács elfogadta az amnesztiáról szóló rendeletet. Ma, 25-én ezt jóváhagyják az Elnöki Tanácsban, és holnap, 26-án a rendelet megjelenik a magyar sajtóban.”¹⁹

A politikai okokból elítélteket sújtó korlátozások ellenére 19 727 fő szabadulását várták a börtönökből és az elítélteknek létrehozott táborokból, amelyekben 1953 júniusi adatok szerint 40 734 fő volt.²⁰ A szabadultak létszámát tekintve Piros Lászlónak, az ÁVH vezetőjének 1953. november 23-i feljegyzése szerint 15 761 fő szabadult a börtönökből.²¹ Továbbá jelentős volt azok köre (21 181 fő), akiknek a pénzbüntetését törölték, valamint azok száma is (640 534 fő), akik ellen eddig kihágási eljárás zajlott. Így az 1953-as amnesztia a kitelepítettekkel és internáltakkal együtt összesen 758 611 embert, vagyis minden negyedik családot érintett.²²

A közkegyelem, bár több mint hétszáz ezer embert érintett, mégsem eredményezte a politikai okokból történő elítélések és a táborok korszakának végét, mert elítélteket foglalkoztató táborok egészen az 1956-os forradalomig működtek Magyarországon. Továbbá az elítéltek létszámának esetleges növekedése vagy csökkenése ezentúl is a szovjet és magyar politikai változások függvénye maradt.

Az amnesztiában részesült személyek sem lettek teljes jogú állampolgárok. Az internáltakkal titoktartási nyilatkozatot írtak alá, így ők arról sem beszélhettek mi történt velük, valamint megkezdték minden szabadon engedett operatív ellenőrzését, azaz megfigyelését is. Az 1953 szeptemberi adatok szerint 16 542 szabadult főből 7 438 főt vontak megfigyelés alá.²³

A Rákosi-korszakban az elítéltek létszáma nem sokáig maradhatott alacsony. Nagy Imre 1955. április 18-ai lemondása után a börtönök ismét fokozatosan megteltek, annak ellenére is, hogy 1955. április 3-án a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1955. évi 8. számú határozatával ismét közkegyelmet hirdetett ki. Ez a politikai elítélteknek adott kegyelmet abban az esetben, ha nem viseltek vezető tisztséget és ha bűncselekményüket nem ellenséges szándékkal hajtották végre. Ennek végrehajtásáról és a szabadultak számáról azonban kevesebb forrással rendelkezünk.²⁴

Az elítéltek létszáma tehát ismét emelkedni kezdett és 1955 novemberére meghaladta a 37 027 főt,²⁵ ami nem sokkal maradt el az 1953-as amnesztia elrendelése előtti több mint 40 ezertől. Ezen a helyzeten ismét egy Szovjetunióból induló enyhülés változtatott 1956 tavaszán, mivel az SZKP XX. kongresszusa után ott felülvizsgálatok kezdődtek. Ennek hatására Magyarországon is ismét politikai változások következtek be, és Rákosi

1956 júliusi menesztése után 1956 nyarán amnesztiarendelet kiadása nélkül került sor tömeges felülvizsgálatokra. Ezek jelentősége az 1953-as amnesztiához mérhető, mivel ekkor is közel 20 ezren szabadultak. Nagy különbséget jelentett azonban, hogy ekkor már

a szabadulók között nagyszámban voltak politikai elítéltek is. Az 1956-os forradalom előtt, október végére 17 619 főre²⁶ csökkent az elítéltek létszáma.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszandr: *Orosz történelem. II. A Szovjetunió története*. Budapest, Osiris, 2003, 475.
- ² Anne Applebaum: *A Gulag története, II.* Budapest, Európa, 2004, 122., 289.
- ³ *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi, 1991, 134.
- ⁴ *Országgyűlési Napló*, 1953. július 4. 22.
- ⁵ *Országgyűlési Napló*, 1953. július 4. 22.
- ⁶ *Országgyűlési Napló*, 1953. július 4. 22.
- ⁷ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.034/1953. (VII. 26.) számú határozata, *Magyar Közlöny*, 1953/32, 198.
- ⁸ Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: *„Állami titok.” Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2012, 53.
- ⁹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1992, 591.
- ¹⁰ *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi, 1991. 149.
- ¹¹ *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi, 1991. 135.
- ¹² Idézi: Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban*. Budapest, Argumentum, 2019, 70.
- ¹³ Ezt megelőzően 1952-ben is javaslat készült az internáltak és hadifoglyok ügyeinek felülvizsgálatára, ennek végrehajtásáról azonban eddig nem került elő forrás. Bővebben lásd: Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban*. Budapest, Argumentum, 2019, 68.
- ¹⁴ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 11. törvényerejű rendelete, *Magyar Közlöny*, 1953/32, 195–197.
- ¹⁵ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 11. törvényerejű rendelete, *Magyar Közlöny*, 1953/32, 195–197.
- ¹⁶ A MN ET rendelete közkegyelem gyakorlásáról, *Magyar Nemzet*, 1953. július 26. 5.
- ¹⁷ Társadalmi rendünk szilárdságának bizonyítéka: a közkegyelem, *Népszava*, 1953. július 29. 2.
- ¹⁸ Horváth István: A közkegyelem gyakorlásának rendőri feladatai, *Rendőrségi Szemle*, 1953/8, 686–698.
- ¹⁹ Baráth Magdolna: *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései*. Napvilág, Budapest, 2002, 63–66.
- ²⁰ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1992, 414.
- ²¹ *Törvénytelen szocializmus*. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi, 1991, 149.
- ²² *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1992, 430–431.
- ²³ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya et al. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1992, 426., 428.
- ²⁴ Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban*. Budapest, Argumentum, 2019, 72.
- ²⁵ Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban*. Budapest, Argumentum, 2019, 72.
- ²⁶ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Budapest, Akadémiai, 2006, 226.

A Nagy Imre–kormány programja

1953. július 4.

Sztálin 1953. március 5-ei halála után nem sokkal a szovjet belügyminiszter, Berija amnesztiát hirdetett, majd ezt az ősszel pártfőtitkárnak megválasztott Hruscsov is támogatta. Ennek a Szovjetunióban zajló enyhülésnek a hatására Magyarországon is változásoknak kellett bekövetkezniük. Ezt sürgette az is, hogy Magyarországon is komoly társadalmi feszültségeket szült a terror légköre, és a társadalmi robbanás megelőzése érdekében is érdekükben állt a szovjeteknek, hogy itt is változásokat kezdeményezzenek.¹

Ennek megfelelően Rákosi Mátyást, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkárát már május végén Moszkvába rendelték és változásokra sarkallták. Bár az MDP KV Titkársága 1953. június 3-ai ülésén határozatot hoztak arról, hogy az Országos Tervhivatal: „vizsgálja felül lehetőleg már az 1953-as terveket, az 1954-es és következő évek terveit ... s ... úgy változtassuk meg, hogy a fogyasztási javak mennyisége és minősége ... lényegesen emelkedjék.”² Emellett arról is döntöttek, hogy: „külön kell választani a miniszterelnök és a párt vezető titkárának személyét és ennek megfelelően Rákosi Mátyás elvtársat fel kell menteni a titkári teendők alól.” Ez azonban nem volt elég a szovjeteknek, ezért néhány más vezető kíséretében 1953 júniusában ismét a Szovjetunióba rendelték Rákosit. Itt egyértelműen kimondták, hogy az elkövetett hibákért, elsősorban a mezőgazdaság helyzetéért ő a felelős. Továbbá azt is, hogy: „Nem helyes, hogy mindent ő csinál. ... Amikor Rákosi elvtárs azt mondja, hogy a nép nem fogja megérteni, ha őt felmentik a főtitkári funkció alól, túlbecsüli önmagát.” Az elkövetett hibák súlyának

érzékeltetésére pedig azt is hozzátették: „Talán elfogadható dolog, hogy a 9 500 000 lakosú Magyarországon 1 500 000 ember ellen indítottak eljárást?”³

Mindezek után mégsem távolították el a párt éléről Rákosit, de visszaemlékezése szerint Malenkov a Minisztertanács elnökségi posztjára Nagy Imre korábbi földművelésügyi, belügyi, élelmezésügyi, majd begyűjtési minisztert javasolta.⁴ Nagy 1952 novemberétől miniszterelnök-helyettes volt, valamint agrárkérdésekben tájékozott és a korábbi politikához képest más felfogást képviselt.

Hazatérésüket követően Nagy Imre az MDP KV június 27-ei ülésén is kimondta Rákosi felelősségét: „Az utóbbi években pártunk politikai irányvonalában és gyakorlati tevékenységében súlyos hibák történtek, amiért a felelősség elősorban Rákosi elvtársat terheli.”⁵ Bár Rákosi elismerte felelősségét, de abban állapodtak meg, hogy az itt született határozatot nem, a politikai irányváltást pedig az új Nagy Imre vezette kormány programjaként hozzák nyilvánosságra.⁶

Erre apropót szolgáltatott az is, hogy 1953 nyarán mindenképpen sor került volna egy új kormány megalakítására, mert 1953. május 17-én országgyűlési választásokat tartottak. Ezen természetesen – más induló nem lévén – 98%-al győzött a Magyar Függetlenségi Népfront.⁷ A májusi választások után július 3-án ült össze először az országgyűlés és másnap került sor a kormány megválasztására. Ezt követően tarthatta meg programbeszédét Nagy Imre, az újonnan megválasztott miniszterelnök.

Az új szakasz politikáját meghirdető beszédében többek között elhangzott, hogy: „fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének... a felemelt ötéves terv célkitűzései sok tekintetben meghaladják erőinket... semmi sem indokolja a túlzott iparosítást... a kormány helyt ad a magán vállalkozásoknak... nagyobb türelmeséget kell tanúsítani vallási kérdésekben... különösen a régi értelmiség nem részesül kellő megbecsülésben. Gyakran a bizalmatlanság légköre veszi körül, aminek azután mellőzés a vége... szaporítani kell az iskolák számát.”⁸

A beszédben külön hangsúlyt kapott a törvényesség visszaállítása is: „a kormány egész tevékenységében az alkotmányban lerögzített jogrend és törvényesség alapján áll... a bírósági és kihágási eljárások nagy száma, a széles körben alkalmazott adminisztratív módszerek, a begyűjtés, az adóbehajtás, a kuláklista... sértették a lakosság igazságérzetét, megrendítették a törvényességbe vetett hitét... a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadlábra helyezésük az állam biztonságát, vagy a közbiztonságot veszélyeztetheti. Egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internáló táborokat pedig feloszlátja.”⁹

A programbeszédet este a rádió is közvetítette, s a *Magyar Nemzet* is részletesen közölte.¹⁰ A lakosság nagy része valóban örömmel fogadta az enyhítéseket. Így a *Népszavában* nyilatkozók nyíltan megemlíthették a hibák bátor és nyílt feltárását, a pénzbüntetések eltörlését és a beadások szabályozását.¹¹ Az új kormány terveiről a külföldi lapok is cikkeztek, de a pusztá

közlésen túl csak a kínai lapok emelték ki azt, hogy az intézkedéseknek pozitív visszhangja van.¹²

A beszédet követően konkrét lépésekre került sor. Felére csökkentették a haderő tervezett kiadásait. Az ipar tekintetében leállították a nehézipar erőltetett fejlesztését, ennek keretében a budapesti metró, valamint a sztálinvárosi kohó építését. Egyszerűsítették az iparigazolványok kiadását. A parasztság terheit is csökkentették, eltörölték a kuláklistákat, lehetővé tették a téeszekből való kilépést, sőt azok feloszlátását is. Továbbá 3 évre előre rögzítették a mezőgazdasági termékek adó és beszolgáltatási kötelezettségeit, ami tervezhetővé tette a termelést. Lehetővé tették az adómentes földbérletet, valamint a háztáji földterületét is megnövelték.¹³

A törvényesség visszaállítása érdekében megszüntették a rögtönbíráskodást és létrehozták a Legfőbb Ügyészséget.¹⁴ Az elmúlt évek törvénytelenégeiért pedig pert indítottak Péter Gábor ellen és életfogytiglani börtönre ítélték. A rendszer ellenségeinek tartottak tekintetében október 31-ei hatállyal feloszlatták az internálótáborokat, megszüntették a hortobágyi kitelepítettek táborait, valamint a kényszerlakhely kijelöléseket. Júliusban amnesztiát is hirdettek, a 2 év alatti börtönbüntetések eltörölték, az e fölöttieknek pedig a harmad részét elengedték, de ez a politikai elitéltekre nem vonatkozott. Emellett közel 640 ezer ember pénzbüntetését törölték el. Ehhez kapcsolódóan az ÁVH-t újra a Belügyminisztérium alá rendelték. Továbbá kiengettek a börtönből több kommunista politikust, köztük például Kádár Jánost, s 1954 végén titokban Rajkot is rehabilitálták. Nagy Imre még a Katolikus Püspöki Kar képviselőivel is találkozott, de Mindszenty szabadon engedéséről nem volt szó.¹⁵

Nagy Imre (1896–1958) Kaposváron született. Középfokú tanulmányait félbehagyva lakatossegédnek állt, 1914-ben felsőkereskedelmi iskolába iratkozott be, majd behívták katonának. 1916. júniusában a keleti frontra vezényelték, ahol hadifogságba esett. Szabadulását követően részt vett a polgárháborúban a Vörös Gárda oldalán, 1920-ban belépett a kommunista pártba. 1921. márciusában érkezett haza. A húszas évek közepén illegális kommunista tevékenység miatt letartóztatták, rendszeres rendőri felügyelet alatt állt. 1930-tól másfél évtizedet a Szovjetunióban töltött. 1938-ban a moszkvai *Új Hang* folyóirat szerkesztője és cikkírója, majd a második világháború alatt a moszkvai rádió magyar nyelvű adásainak szerkesztője, 1943-ban a moszkvai Kossuth rádió főszerkesztője. 1944. novemberében a moszkvita kommunisták csoportjának tagjaként Szegedre érkezik, ahol megalapították az MKP Központi Vezetőségét, december 18-án az ideiglenes nemzetgyűlés képviselőjévé választották. Az ideiglenes kormány földművelésügyi minisztere, feladatai közé tartozott az 1945. évi földbirtokreform végrehajtása. Az 1945-ben belügyminiszter, majd az MKP Falusi Bizottságának vezetője, tagja a KV Titkárságának is. 1947–49 között az Országgyűlés elnöke. 1948-tól egyetemi tanár, 1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1950. decembertől ismét kormánytag, előbb élelmezési, majd utóbb begyűjtési miniszter, 1952-től miniszterelnök-helyettes. A Sztálin halálát követő politikai fordulat következtében 1953. júniusától miniszterelnöki kinevezést kapott. 1955. decemberében kizárták a pártból, 1956. október 13-án vették csak vissza. 1956. október 23-án visszavették a párt vezető testületeibe is, elvállalta a miniszterelnöki pozíciót. A restriktív-megtorló intézkedések kezdeti támogatása után közeledést mutatott a forradalom egyes céljaihoz. Az október 28-i kormánynyilatkozatban kiállt a szovjet csapatok távozása, a harcok beszüntetése és az amnesztia mellett, támogatta a Nemzetőrség megszervezését és a fegyveres felkelőközpontok pacifikálását. Az október 30-án beolvasott rádiónyilatkozatban célul tűzte ki a többpártrendszer visszaállítását, majd november 1-jén és 3-án koalíciós kormányt alakított. November 1-jén bejelentette a Varsói Szerződésből való kilépést és a semlegesség igényét. A második szovjet intervenció hírére rádiószózatot intézett a közvéleményhez, majd a jugoszláv nagykövetségre menekült, társaival november 22-én Snagovba deportálták. 1957. áprilisában letartóztatták, Budapestre szállítását követően politikai eljárás kezdődött ellene. 1958. június 15-én halálra ítélték, kegyelmet nem kért, az ítéletet 16-án végrehajtották. A Budapesti Országos Börtön udvarán földelték el, 1961-ben szállították át maradványait a rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájába, jeltelen sírba temették „Borbíró Piroska” név alatt. Holttestét 1989-ben exhumálták, majd a Hősök terén június 16-án ünnepélyes keretek között rehabilitálták.

Mindezek mellett több olyan intézkedésre is sor került, amelyek a lakosság közérzetét javították. Július végén csökkentették az élelmiszerek árait. 1954 elején általános béremelésekre került sor, valamint lakásépítési programot indítottak. Ezek hatására 25%-al nőtt a kiskereskedelmi forgalom.¹⁶ Mindezen intézkedések sikerét támogatta az is, hogy 100 millió rubeles hitelt kapott Magyarország a Szovjetuniótól.

Nagy Imre reformjait azonban nem mindenki fogadta örömmel. Rákosi Mátyás a párt főtíkára Nagy Imre kinevezésében saját hatalmának korlátozását látta, s bízott benne, hogy a szovjet vezetés álláspontja idővel meg fog változni. Miután a szovjetek Moszkvában 1953. július 7-én tájékoztatták a magyarokat a Beriját elítélő párthatározatról, Rákosi reménykedni kezdett abban, hogy ezt a helyzetet

a javára fordíthatja. Így már az 1953. július 11-ei pártaktíva értekezleten is a helyzet változatlanságát hangsúlyozta, ezzel csökkentve Nagy Imre intézkedéseinek pozitív visszhangját. „Minden öntudatos munkás változatlanul teljesítse a mostani tervét... Változatlanul valljuk a termelőszövetkezeti termelés fölényét... a kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül... azok a rendszabályok, amelyeket pártunk javasol, változatlanul a szocializmus építését tűzik ki célul.”¹⁷

Rákosi azok után is igyekezett akadályozni Nagy Imre intézkedéseit, miután azokról 1953 decemberében Moszkvában is elismeréssel nyilatkoztak. 1954 májusában az MDP III. kongresszusán elmondott beszédében pedig hibáit igyekezett kisebbiteni, míg Nagy Imre ekkor már a párton kívüliek integrációjáról, a népfront lehetőségeiről beszélt.¹⁸ Még 1954 októberében is úgy látszott, hogy a Nagy Imre vezette új szakasz politikája sikeres.

A gazdaság helyzete azonban ilyen rövid idő alatt nem változott meg számottevően, mivel strukturális átalakítások nem történtek. Így az első ötéves terv számait nem sikerült teljesíteni. A reformok megvalósítását az is nehezítette, hogy minden változást a régi apparátussal kellett végrehajtani, akik többször szabotálták azokat. A Rákosi-korszakkal való folytonosságot képviselte Gerő Ernő személye is, aki belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes is volt.¹⁹ A miniszterelnököt a nemzetközi események sem segítették, mert 1954 őszén döntés született arról, hogy az NSZK-t felveszik a NATO-ba. Ennek eredményeként a szovjet vezetés békét akart Magyarországon. A kérdés csak az maradt, hogy Rákosinak sikerül-e elérnie, hogy végül minden hibáért ne őt, hanem Nagy Imrét tegyék felelőssé.²⁰

Rákosi ősszel Moszkvába utazott „gyógykezeltetni” magát, s közben a Magyarországon zajló változásokat úgy festette le, mint amik a szocializmust alapjaiban veszélyeztetik, ezért elhajlásnak tekintendők. Közben Nagy Imre a rehabilitáció kérdését, közte a Rajk ügy felülvizsgálatát sürgette, valamint a sajtót használta arra,²¹ hogy intézkedései társadalmi támogatottságát megszerezze.²²

Rákosinak hazatérte után először az 1954. december 9-ei PB ülésen sikerült maga mellé állítania a tagokat. Ezt követően 1955 januárjában a szovjetek Moszkvába rendelték Nagy Imrét és megvonták a bizalmukat tőle, sőt őt hibáztatták a hiányosságokért. Elmondták, hogy: „külön vonala van [...] nem pártszerű [...] elvileg nem elég szilárd [...] öntelt, fegyelmezetlen [...] nézete kispolgári [...] az új szakasz meghatározása nem helyes [...] és két út áll előtte: „vagy a párttal, vagy ellene.”²³ Bár nem mondták le azonnal, de Nagy Imre ezzel ellehetetlenült. Februárban infarktust is kapott, majd lezajlottak az április 4-ei felszabadulás 10. évfordulójának ünnepségei. Ezt megvárva, április 14-én határozatot hozott az MDP KV Nagy Imre kizárásáról a Politikai Bizottságból és a Központi Vezetőségből, azzal az indokkal, hogy: „olyan politikai nézeteket képviselt, amelyek éles ellentétben állanak pártunk összpolitikájával, a munkásosztály, a dolgozó parasztság, a népi demokrácia érdekeivel.”²⁴ Április 18-án miniszterelnöki posztjáról is felmentették, majd megfosztották képviselői mandátumától és akadémiai tagságától.

Így közel két év után Rákosinak sikerült Nagy Imrét leváltatnia, de a lakosság egy részének ezzel kapcsolatos egyet nem értését már Rákosi is elismerte visszaemlékezésében. „Távozását helyesléssel és örömmel fogadta nemcsak a párt túlnyomó többsége,

de elsősorban a proletariátus. [...] Nem lehetett ezt ilyen egyértelműen elmondani a parasztságról [...] Az értelmiség [...] vegyes érzelmekkel nézte eltávolítását.”²⁵ A párton belül és a közéletben megkezdődött

vitáknak és változásoknak azonban már Rákosi sem tudott véget vetni.²⁶

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában, Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990.* Gondolat, Budapest, 2014, 139.
- A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Napvilág, Budapest, 1998, 186.
- T. Varga György: Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.), *Múltunk*, 1992/2–3, 240–241.
- Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 916.
- Nagy Imre elvtárs beszámolója az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27-én tartott ülésén, *Beszélő*, 1984/10, 61.
- Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002, 51–53.
- Parlamenti választási kampányok Magyarországon.* Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2016, 97.
- Országgyűlési napló, 1953. I. kötet, 1953. július 4. 12–21.*
- Országgyűlési napló, 1953. I. kötet, 1953. július 4. 22.*
- Nagy Imre, a minisztertanács elnöke ismertette az új kormány munkaprogramját. *Magyar Nemzet*, 1953. július 5. 1–4.
- Az ország népe elégedetten és bizakodva fogadta a kormányprogramot, *Népszava*, 1953. július 7. 1.
- A magyar kormány programjának külföldi visszhangja, *Szabad Nép*, 1953. július 9. 4.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2006, 332. Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002, 60–62.
- A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 482.
- Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002, 58–64.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2006, 352.
- Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Budapest, Szikra, 1955, 564–581.
- A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve.* Budapest, Szikra, 1954, 45–46.
- Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. I.* 1953. július 10.–1954. január 15. Szerk. Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos. Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Magyar Nemzeti Levéltár, 2018, 10–13.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2006, 353.
- Nagy Imre: A Központi Vezetőség ülése után, *Szabad Nép*, 1954. október 20. 1–2.
- Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002, 70–71.
- Zinner Tibor: In memoriam 1956. Nagy Imre és társai ügye – újabb politikai gyilkosságok jogi fűgefalevéllé, *Iustum Aequum Salutare*, 2007/1, 45.
- A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 344.
- Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. 2.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 978.
- Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002, 77.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1954

Újabb szervezet a diktatúra szolgálatában: a Hazafias Népfront

1954. október 23.

A népfront gondolatát a náciizmus, illetve a fasiszmus elleni küzdelem hívta életre, előzményei egészen az 1930-as évekig vezethetők vissza. A Szovjetunió által is támogatott mozgalom alapvető célja az volt, hogy politikai hovatartozástól, világnézettől függetlenül a náciizmust elutasító pártok tömörüljenek népfrontba, és együttes erővel lépjenek fel a fenyegető veszély ellen.

Magyarországon ennek szellemében a német megszállással egyidejűleg jött létre a Magyar Front. Örökébe a nem sokkal később, 1944. december 2-án Szegeden megalakult, a már a kommunisták uralta Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lépett.¹ A kommunisták térnyerésével szerepe, jelentősége halványult. Rákosi ellenben már az egyesülési kongresszuson hangsúlyozta, hogy a Függetlenségi Frontot, mint egységes tömegszervezetet újjá kell alakítani.² Ennek mentén jött létre az 1949-es választások előtt, Rákosi Mátyás elnökletével a Magyar Függetlenségi Népfront. Az elődjéhez csak nevében hasonló új szervezet teljesen más feladattal bírt, hiszen miként azt Rákosi megfogalmazta, elsődleges célja, hogy csökkentse a polgári pártok jelentőségét és meggyorsítsa elhalásukat, likvidálásukat.³ Bár a pártfőtítkár kezdetben arról beszélt, hogy az új szervezetet „beleillesztjük a fiatal magyar demokrácia oszlopai közé”,⁴ a Magyar Függetlenségi Népfrontra valójában csupán a színjátékká lealacsonyított választások lebonyolításában számítottak.

Nagy Imre miniszterelnöki kinevezésével a korábbi évekhez képest egy merőben új helyzet állt elő, hiszen

Nagy kormányfővé válása ellenére Rákosi első titkárként továbbra is szilárdan őrizte a pártban betöltött vezető pozícióját. Az irányváltást jelző új szakasz politikájának következetes végrehajtásában így Nagy Imre számos akadállyal találta szembe magát. Az országot az általános bizonytalanság, a zavar jellemezte, hiszen a párt és a kormány politikája nem esett egybe. A helyzet előtt értetlenkedve állók között sokan nem tudták, kihez is igazodjanak. Jóllehet az életszínvonal emelést zászlajára tűző új szakasz politikájának számos ellenzője volt a voluntarista iparosítás fenntartásában érdekelt funkcionáriusok között, Nagy előtt világossá vált, hogy elképzelései megvalósításának legfőbb ellenzője egyértelműen Rákosi. Nagy Imre számára bebizonyosodott, hogy éppen ezért egy olyan háterszágot, olyan intézményes politikai háttérrel kell építenie, amely megfelelő támasszal bír elképzelései megvalósításához. Ennek előkészítéséhez kiválóan alkalmas terepként mutatkozott a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) közelgő III. kongresszusa, amelyet 1954. május 24–30. között rendeztek. A kongresszus előkészítő munkáinak sorába illeszkedve a Politikai Bizottság (PB) április 21-ei ülésén napirendre tűzték a népfront szerepe és jelentősége a népi demokratikus államban című, Nagy Imre készítette előterjesztést, majd egy hónappal később, május 19-én már Az államigazgatás és a helyi tanácsok címmel, a kongresszusra készített beszédét tárgyalták.⁵ A beszédekben körvonalazódó, széles tömegek egységén alapuló új népfront⁶ nem valósulhatott meg teljes mértékben Nagy elképzelései szerint, hiszen Rákosi és köre hamar felismerte, hogy a tervezett szervezet

„Egységesen szavazunk a Népfrontra” Fortepan / Reményi József, 258360.

akár egy, a párttal szembeni alternatívává is válhat. Ezt a nézetet eloszlátandó Nagy engedményekre kényszerült a viták során, és el kellett fogadnia, hogy nem az egyéni tagság, hanem csupán a párt által amúgy is kézben tartott szervezetek mentén fog létrejönni a népfront.⁷

A nyár végén tűzte ismét napirendre a PB az új népfront szervezésével kapcsolatos kérdéskört. Ekkorra létrejött a Hazafias Népfront (HNF) országos előkészítő bizottsága is, amelynek feladata lett a tömörülés működési szabályzatának és programjának megszerkesztése, illetve az alakuló kongresszus előkészítése.⁸

Urbán Károly a Nagy Imre politikájában 1954 nyarán kezdődött időszakot az offenzív szakasznak nevezi,⁹ amely eredménye Rainer M. János megfogalmazásában a „Kis októberi győzelem”,¹⁰ és amelyről Gyarmati

György ugyanakkor megállapítja, hogy eredményei ellenére az „októberi fordulat nem több, mint pürrhoszi győzelem”.¹¹ Mindez pedig azért fontos jelen téma szempontjából, hiszen ebbe a folyamatba illeszkedik a Hazafias Népfront 1954. október 23–24-ei alakuló kongresszusa, a szervezet létrejötte.

De mi is történt 1954 októberében? A Központi Vezetőség (KV) október 1–3. között zajlott ülésén alapvetően gazdaságpolitikai kérdések kerültek terítékre, és jelentőségét az adta, hogy konklúzióként az új szakasz melletti kiállást fogalmazta meg a testület.¹² Ezt követően október 20-án a Szabad Nép közölte Nagy Imre A Központi Vezetőség ülése után című cikkét, amely mindamellett, hogy ismertette a KV júniusi határozatok melletti elköteleződését, nyilvánvalóvá tette a párton belüli harc tényét is.¹³

Benke Valéria (1920–2009) Kommunista politikus, művelődésügyi miniszter. Az MKP KV Nőtitkárságának munkatársa (1947–), az MNDSZ Budapesti Bizottságának titkára (1948–1950), az Országos Béketanács titkára (1951–1954), a Magyar Rádió elnöke (1954–1956). A forradalom alatt eltávolították a Rádió vezetői székéből, csak 1957-ben helyezték vissza. Művelődésügyi miniszter (1958–1961), a *Társadalmi Szemle* szerkesztőbizottságának elnöke (1961–1988). Befolyásos női kommunista politikusként a KV (1954–1956), a KB (1957–1988) és az MSZMP Politikai Bizottságának tagja (1970–1985).

Az írás megjelenését követően a *Szabad Nép* szerkesztőségében október 22–23-án és 25-én háromnapos, viharos taggyűlés zajlott, amelynek végkifejletként a szoros pártirányítással kézben tartott pártorgánium is Nagy Imre mellé állt.¹⁴ A folyamat betetőzéseként pedig ugyanezekben a napokban került sor tehát a Hazafias Népfront alakuló kongresszusára is. Az események fejleményeként Nagy pozíciói egyértelműen megerősödtek.

A HNF-ben alelnöki posztot kapott Nagy Imre az alakuló ülésen szenvedélyes szónoki beszéde keretében a szervezet célját, feladatát kijelölve elmondta, hogy a „Hazafias Népfront elindul, hogy betöltsse nagyszerű elhivatottságát, a nemzeti egység megeremelését”. A mindemellett hazafiságról, honszeretetről is beszélő miniszterelnök azt is egyértelműen kijelentette ugyanakkor, hogy „győzött a júniusi politika”.¹⁵

A szervezet elnöke Szabó Pál író, főtítkára pedig az akkor a Népművelési Minisztérium miniszterhelyettesi posztját betöltő Jánosi Ferenc, a miniszterelnök veje lett. A HNF legfelsőbb szintű testülete elvben a kongresszus volt, amelyet hivatalosan az Országos Tanács (HNF OT) hívott össze. Az Országos Tanács tagjait ugyanakkor a kongresszus választotta, pontosabban hagyta jóvá, és két kongresszus között ez a grémium irányította a szervezetet. Tagjai sorába választották ekkor többek között Andics Erzsébetet, Benke Valériát, Illyés Gyulát, Kodály Zoltánt, Veres Pétert, de Rákosi Mátyást is. A szervezeti szabályzat szerint az Országos Tanács

élén a Hazafias Népfront elnöke állt, akit az Országos Tanács választ, továbbá hasonlóképp az Országos Tanács tagjaiból került ki a főtítkár, az alelnökök, akik egyúttal mind tagjai lettek az Országos Tanács soraiból delegált Elnökségnek is. Az Elnökség lett az az operatív szerv, amely az Országos Tanács két ülése között vezeti a Hazafias Népfrontot. Az országos szint alatt meg kellett szervezni a HNF területi szerveit: a fővárosi, a megyei, illetve a megyei jogú városi és a járási népfrontbizottságokat. A területi tagozódás mellett létre kellett hozni a Hazafias Népfront helyi szerveit, így a fővárosban és a nagyobb városokban kerületi népfrontbizottságokat kellett felállítani, de a HNF helyi szerveit egészen a községi szintig lemenően életre kellett hívni. A szervezeti szabályzat a népfrontbizottságok feladatait illetően kiemelten szolt az országgyűlési és a tanácsválasztásokban játszott szerepükről.¹⁶

A Hazafias Népfront hivatalos lapja a *Magyar Nemzet* lett, amelyről csak az alakuló kongresszus előtt néhány nappal, október 20-án döntött a PB.¹⁷

Rákosi pozícióinak újbóli megerősödése után a Nagy Imre kezében majdnem hatalmi tényezővé vált HNF-et igyekezett elsorvasztani. Átszervezésére, feladatainak újra értelmezésére az 1956. május 11-ei PB-ülésen került sor.¹⁸

TÓTH JUDIT

Jegyzetek

- Tagjai: Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Polgári Demokrata Párt.
- „Ezért benne nemcsak a demokratikus politikai pártoknak, hanem a magyar nép nagy társadalmi szervezeteinek – szakszervezeteknek, szövetkezeteknek, a nők és ifjúság egységes szerveinek – méltó helyet kell biztosítani.” Rákosi Mátyás: A Magyar Dolgozók Pártjával erős, virágzó magyarorszáért. Beszámoló az Egyesülési Kongresszuson. 1948. június 13–14. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 94.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 135–136.
- Rákosi Mátyás: A Magyar Dolgozók Pártjával erős, virágzó magyarorszáért. Beszámoló az Egyesülési Kongresszuson. 1948. június 13–14. In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949, 106.
- MNL OL 276. f. 53. cs. 171. ő. e. 1954. április 21.; MNL OL 276. f. 53. cs. 175. ő. e. 1954. május 19.
- „A népi demokratikus országok társadalmi és politikai életében jelentős szerepet játszik a népfront, melynek gerince a munkás-paraszt szövetség, amely átfogja a lakosság többségét és amely szervezeti kifejezője a népi egységnek...” MNL OL 276. f. 53. cs. 175. ő. e. 1954. május 19.
- Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999, 47–49., 56–57.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 345–347.; Urbán Károly: Nagy Imre, az államférfi, *Múltunk*, 1992/4, 55.
- MNL OL 276. f. 53. cs. 190. ő. e. 1954. augusztus 18.; V. ő.: Urbán 1992: 55.
- Urbán Károly: Nagy Imre, az államférfi, *Múltunk*, 1992/4, 55.
- Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999, 81–95.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013, 355.
- MNL OL 276. f. 52. cs. 27. ő. e. 1954. október 1–3.
- Szabad Nép*, 1954. október 20. 1–2.
- Szabó Bálint: Az MDP politikája 1954 második felében és az 1955. márciusi fordulat, *Párttörténeti Közlemények*, 1984/3, 66–68. A Szabad Nép szerkesztőségi ülésén túl október végén, november első felében hasonló jelleggel egymást követték az írószövetségi és más lapok szerkesztőségi pártaktívái, taggyűlései. Szabó Bálint: Az MDP politikája 1954 második felében és az 1955. márciusi fordulat, *Párttörténeti Közlemények*, 1984/3, 68. A népfrontválasztások propagandájának előkészítésére a rádióban választási tervet állítottak össze, amelyet az 1954. szeptember 9-ei kollégiumi ülésen tárgyaltak. A dokumentumból kiderül, hogy a rádió vezetése is támogatta Nagy Imre politikáját, és pozícióinak megerősödésére számított. Simándi Irén: A Hazafias Népfront megalakulása és a tanácsválasztás propagandája a Magyar Rádió dokumentumaiban, 1954. In: *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből*. Szerk. Simon János. Budapest, L'Harmattan, 2016, 216.
- Szabad Nép*, 1954. október 25. címlap.
- MNL OL 276. f. 53. cs. 199. ő. e. 1954. október 20.; *Magyar Nemzet*, 1954. október 26. 7.; *Magyar Nemzet*, 1954. október 27. 1–2.; *Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010*. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 294–297.
- MNL OL 276. f. 53. cs. 199. ő. e. 1954. október 20.
- Eörsi László – Feitl István – Ripp Zoltán – Ständeisky Éva: *Kérdések és válaszok 1956-ról*. Budapest, Napvilág, 2015, 150–151.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1955

Ifjúság és hatalom: a Petőfi Kör

1955. március 25.

A Magyar Dolgozók Pártjához (MDP) hasonló felépítésű, a maga arculatára formált, a kommunista „munkás, dolgozó paraszt, a tanuló és értelmiségi ifjúságot”¹ összefogó Dolgozó Ifjúsági Szövetség (DISZ) belső értelmiségi vitafórumaként jött létre 1955-ben a Petőfi Kör.

A Petőfi nevét viselő értelmiségi vitafórum ötlete egy évvel a megalakulást követően, a DISZ berkein belül merült fel.² 1954 augusztus végén, szeptember elején, a Nemzeti Múzeumban dolgozó DISZ-tagok kezdeményezésére, ankétot rendeztek, melynek meghívottjai – akik között ott volt a Baumgartner-díjas költő Lakatos István is – a különböző értelmiségi foglalkozású fiatalok egymáshoz való közeledését kívánták megbeszélni. A szeptemberi eseményen mintegy 40–50 fő, kutatók, írók, művészek jelentek meg, főként a Nemzeti Múzeumból és a Népművészeti Intézetből.³ Minthogy a DISZ vezetősége látott fantáziát a kezdeményezésben, támogatta, ám kijelentette, a szervezendő „értelmiségi klub” nem szakadhat el sem a DISZ, sem az MDP szellemi körétől. 1954 novemberében ilyen körülmények között került sor a DISZ vezetéssel a megbeszélésre, amelyre Lakatos István dolgozta ki az alapszabály-tervezetet.⁴ A klub névadójának, Szauder József egyetemi tanárral való konzultációja után Derzsi Ottó, a Népművészeti Intézet DISZ-titkára Bessenyei Györgyöt javasolta.⁵ Lakatos tervezete vitákat, tehetőség gondozást, nemzetközi cserekapcsolatokat, politikai és művészeti előadásokat, egy nemzetközi folyóiratálománnyal rendelkező könyvtár létesítését emlegette. Az ötoldalas dokumentumban foglaltakat azonban a DISZ vezetősége nem vállalta.⁶

E kérdés margójára kívánczik, hogy 1954-ben a DISZ és vele együtt a Kör „klub-gazdájának” személye vitatott volt: a Népfront újjáélesztésekor fajsúlyos kérdéssé vált az ifjúságpolitikában, hogy a párt vagy a Népfront alá tagozódjon-e be a szervezet. A történeti tények ismeretében az ügy hamvába holt: az 1955-ös sztalinista fordulat csírájában fojtott el minden kísérletet, amely az ifjúsági szervezetet az MDP alárendeltségén kívülre helyezte volna. Az 1955-ös év légkörében a DISZ szócsöve, a *Szabad Ifjúság* harcot hirdetett, II. kongresszusát követően látszateredményeket hozó erőltetett taglétszámnövelő kampány indított. A DISZ népszerűtlenségét és társadalmi érdektelenségét bizonyítandó a havi tagdíjat a tagok fele már be sem fizette.⁷

Végül a DISZ Budapesti Bizottságának vezetői az ellenzékiek minősített Lakatost kizorítva, 1954-ben saját felügyelet alatt alakították meg az előbb Bessenyei György, majd Vasvári Pál, végül pedig Petőfi nevét viselő Kört.⁸ Név tekintetében a döntő szó ismét az MDP-é volt. Utóbbi budapesti szervezetének Végrehajtó Bizottsága mondta ki: „Az ifjúsági klub a DISZ klubja legyen és a Petőfi-klub nevet viselje!”⁹ Az MDP jóváhagyásával elnevezett Petőfi Kör alakuló ülését 1955. március 25-én tartották. 1956 tavaszáig – bár szervezett rendezvényeket – viszonylag kevesen vettek részt összejövetelein.

Mind a politikai életben, mind pedig a Petőfi Kör működésében változást idézett elő a moszkvai XX. pártkongresszus. A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. februári XX. kongresszusa után Magyarországon is lehetőség adódott a problémák megvitatására, melynek teret adott

A Petőfi Kör 1956. június 27-i sajtóvitáján (j-b) Nógrádi Sándor, az MDP KV tagja, Losonczy Géza, a Magyar Nemzet főmunkatársa, Tánczos Gábor, a Petőfi Kör titkára, Huszár Tibor történész, Hollós Ervin, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) titkára és Horváth Márton, a Szabad Nép szerkesztőbizottságának vezetője az elnökségben. MTI Fotó: Samai Antónia

a Petőfi Kör is. A kongresszus után a Nagy Imrét támogató fiatalok kerültek többségbe, s ennek szellemében a Kör vezetősége is átalakult májusra. Ott volt közöttük Huszár Tibor, Pataki Ferenc, Györffy Sándor, Santa Ferenc, Hardy Gyula, Diószegi András, Révész György, Hegedűs B. András, Máté György és Bohó Róbert is. Titkára a Nagy Imréhez közel álló, megújulási törekvései, reformista elképzelései mellett elkötelezett Tánczos Gábor, a titkárság tagjai pedig Hegedűs B. András, Nagy Balázs és Pécsi Kálmán lettek.¹⁰ A társadalom széles körét érintő politikai, gazdasági és kulturális kérdések, amelyek rendre felbukkantak a Kör által szervezett – összhangban az ország változó hangulatával – egyre élesebb hangú vitákon, vonzották az értelmiségi csoportokat.¹¹ 1956 áprilisában például – elsőként az országban – jugoszláv irodalmi estet rendeztek.¹² A Kör 1956 május–június során is számtalan vitát szervezett, melyek érintették úgy a gazdaságpolitikát, mint a filozófia és a történettudomány helyzetét, s a – később nagy port kavaro – sajtó ügyét.

1956. június 27-én tartották az úgynevezett sajtóvitát.¹³ A kérdés fontosságára való tekintettel mind a párt, mely komolyan tartott a vita hangsúlyának és az eddigi éles hangnem még szélsőségesebbé válásától, mind pedig a Petőfi Kör nagy érdeklődésre számított. Az előre feltételezettnél is jóval nagyobb tömeg, az utólagos becslések szerint 6000–7000 fő vett részt a vitán. Itt hangzott el Déry Tibor tömeget megosztó, éles hangvételű Révai-kritikája¹⁴ és Tardos Tibor a sajtó helyzetét vázoló eszmefuttatása is: „A sajtószabadságot Magyarországon – akárcsak néhány más országban – a dogmatikus gondolkodásmód, a dogmatikus államvezetés és pártvezetés csorbította meg. Mondjuk ki ezt nyugodtan, mert hiszen nem azért jöttünk itt össze, hogy eltakarjuk a bajt, hanem azért, hogy segítsünk rajta, /Úgy van! Úgy van! Taps./ Megcsorbította és redukálta ugyanannak a károselvnek alapján, amely megcsorbította és redukálta az önálló gondolkozást. [...]”¹⁵ Az elhangzottak miatt utóbb mindkét íróat kizárták a pártból.

Hardy Gyula (1928–1988) Állami (1988) és Akadémiai díjas (1969) kémikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1950-ben szerzett vegyészmérnöki oklevelet a Budapesti Műszaki Egyetemen, ezt követően aspiráns (1950–1953) a Szovjetunióban a Leningrádi Szovjetről elnevezett Technológiai Intézet műanyagtechnológiai tanszékén Vansejdt professzor mellett. 1953-ban kandidátusi fokozatot szerez. Az aspirantúra elvégzése után, 1954-ben, megbízták az Akadémia Központi Kémiai Kutató Intézetnek megszervezésével, igazgatóhelyettesként. 1954-től az MDP Központi Vezetősége tudományos és kulturális osztályán a műszaki és természettudományos alosztály vezetője (1954–1956), a Központi Kémiai Kutató Intézet tudományos osztályvezetője (1956–1957). A Szerves Vegyipari és Műanyagipari Kutató Intézet igazgatóhelyettese és a műanyagrészfő vezetője (1957–1960). 1960-tól nyugdíjazásáig az Akadémia Műanyagipari Kutató Intézetének igazgatója. Jelentős oktatási tevékenységet végzett: 1955-től a Budapesti Műszaki Egyetem oktatója, 1965-től a Műanyag- és Gumiipari Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

A párt Központi Vezetősége a sajtóvitát követően – a poznańi eseményeket is ürügyként felhasználva – elítélte a Petőfi Kör tevékenységét: „A pártellenes elemek a párt, a kommunisták türelmén felbátorodva egyre erősödő támadást indítottak pártunk politikája és vezetése s népi demokratikus rendünk ellen. E támadások egyik gócpontjává vált a DISZ Petőfi Köre. [...]”¹⁶ A rendszer a tűrőképessége határáig jutott, ez nyilvánult meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozatában, amely a *Szabad Nép* 1956. július 1-jei címlapján jelent meg: „A sajtó nem lépett fel a pártellenes nézetekkel szemben, egyes újságok és folyóiratok pedig megtévesztő, elvtelenül dicsérő tudósításokat közöltek, sőt esetenként provokációs tartalmú cikkeknek is helyet adtak. A párttagság körében több helyütt zavart keltett a *Szabad Nép* június 24-i számának hibás cikke, amely nem száll szembe az ellenséges, demagóg nézetekkel, eltúlozta a Petőfi-köri vita egyes egészséges vonásait.”¹⁷ S a konklúzió: a Petőfi Kör vitafórumán elhangzott megnyilvánulásokat, „[...] a párt és a népi demokrácia elleni fellépéseket főként egy bizonyos csoport szervezi, amely Nagy Imre körül alakult ki.”¹⁸ Ennek következtében a Kör működését felfüggesztették.

Bár az 1956 júliusában leváltott Rákosi székébe ülő Gerő Ernő változatlanul elítélte a Petőfi Kört, egyúttal a „tisztalap” politikáját is meghirdette: „Jó órában mondom, nálunk Poznań nem volt, de az egyik imperialista rádió azt, ami a Petőfi Körben történt, dicsekedve kis-Poznańnak nevezte. A Petőfi Körben voltak helyes dolgok is, elhangzottak megszívlelendő javaslatok is, amint ezt a Központi Vezetőség június 30-i határozata világosan megállapította. A Petőfi Körben sok becsületes, pártunkhoz, népi demokráciánkhoz hű ember volt, köztük nem kevés számú kommunista, aki félti a pártot, feltétlen híve a szocializmusnak, jó magyar hazafi, és egyben proletárinternacionalista is.”¹⁹

A Petőfi Kör 1956 szeptemberétől ismét működött,²⁰ noha súlya – a megváltozott politikai légkör következtében – messze alulmúlta tavaszi sikereit. 1956. október 22-én este a Kör ülése határozatot fogadott el, melyet másnap a *Népszava* is közölt.²¹ Ebben javasolták, hogy „[...] hívják össze a hazánkban előállt helyzetre való tekintettel pártunk Központi Vezetősége ülését. Az ülés előkészítésének munkájába vonják be Nagy Imre elvtársat.” De szükségesnek tartották – mások mellett – az ország gazdasági helyzetének feltárását, a második ötéves terv irányelveinek, valamint a Petőfi Körre vonatkozó határozatok

felülvizsgálatát, s nem kevésbé Rákosi Mátyás kizárását a párt Központi Vezetőségéből.²² A forradalom leverését követően a Kör emblemikus tagjainak jelentős része esett a megtorlás áldozatául: Tánczos Gábort 15 év börtönbüntetésre ítélték, Huszár Tibort a közoktatásba

kényszerítették, Hegedűs B. Andrást – a *Hungaricus* néven ismertté vált illegális kiadvány terjesztőjét – 1957-ben fegyelmi úton távolították el az egyetemről.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Utalás A Dolgozó Ifjúság Szövetsége I. kongresszusának határozatának 2 pontjában foglaltakra. *Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok*. Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986, 264.
- ² A Petőfi Kör korai történetéről lásd: Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 90–110.
- ³ Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 90.
- ⁴ Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 90.
- ⁵ Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 90.
- ⁶ Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 92.
- ⁷ Baráth Magdolna – Feitl István: *Kérdések és válaszok a Rákosi-korról 1949–1956*. Budapest, Napvilág, 2021, 137.
- ⁸ Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája után. *ArchívNet*, 2006/3.
- ⁹ A DISZ budapesti bizottságának előterjesztése, javaslat a budapesti fiatal értelmiség Vasvári-kör létrehozására, 1955. február 26. BFL 95. f. 1. f. cs./120 ó. e /1955 Idézi: Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája után. *ArchívNet*, 2006/3.
- ¹⁰ Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 108.
- ¹¹ Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája után. *ArchívNet*, 2006/3.
- ¹² Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Köről a Petőfi Körig. *Múltunk*, 1992/1, 109.
- ¹³ A sajtóvita részletes ismertetését és a vita jegyzőkönyvét lásd bővebben: Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája és a hatalom. 1956 nyara. *Múltunk*, 1990/1. 33–61.; A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve. *Beszélő*, 1986/18, 6–33.
- ¹⁴ A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve. *Beszélő*, 1986/18, 14–19.
- ¹⁵ A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve. *Beszélő*, 1986/18, 9.
- ¹⁶ A Központi Vezetőség határozata politikai kérdésekről, a Petőfi Kör vitáiról. (1956. 06. 30.) In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 434–436.
- ¹⁷ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata. *Szabad Nép*, 1956. 07. 01. 1.
- ¹⁸ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata. *Szabad Nép*, 1956. 07. 01. 1.
- ¹⁹ Minden ingadozás nélkül folytatnunk kell az ország további demokratizálását – mondotta Gerő Ernő, az MDP Központi Vezetőségének első titkára a Politikai Bizottság beszámolójában. *Magyar Nemzet*, 1956. 07. 19. [1–4.] 2.
- ²⁰ Az 1956-os őszi viták jegyzőkönyvét lásd: *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V*. Szerk. Hegedűs B. András. Budapest, 1956-os Intézet, 1994.
- ²¹ A Petőfi Kör javaslatai. *Népszava*, 1956. 10. 23. 2.
- ²² A Petőfi Kör javaslatai. *Népszava*, 1956. 10. 23. 2.

Katonai szövetség a keleti blokkban: a Varsói Szerződés

1955. május 14.

A Sztálin halála utáni ideiglenes enyhülés, a békés egymás mellett élés politikai légkörében a Szovjetunió 1955-ben katonai tömbbe szorította szövetségeseit: szovjet irányítás alatt egyesítette a népi demokratikus országok, Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, NDK, Románia és Magyarország fegyveres erejét.¹ A részben katonai, részben politikai lépés hátterében az európai *status quo* felborulásától való félelme állt, melyen mit sem enyhített Nyugat-Németország jövőbeli NATO-tagságának lehetősége.² Utóbbi betagolódása a nyugat-európai védelmi rendszerbe, valamint a német hadsereg újrafelfegyverzése felerősítette a szovjet vezetés „háborús félelmeit”. E félelem feloldását a Szovjetunió a katonai erőviszonyok korrekciójában és a „béketáborhoz” tartozó országok hadseregeinek közös parancsnokság alá való rendelésében látta.³

Az NSZK NATO-tagságának felkérésével a nemzetközi politika addig enyhe légköre 1954-ben jószerivel megfagyott.⁴ Az Atlanti Tanács lépésére válaszként Moszkva november végén egy, az európai kollektív biztonsági rendszer kérdéseivel és a német egység „demokratikus megvalósításával” foglalkozó értekezletre invitálta Csehszlovákiát, Magyarországot és több nyugati ország képviselőit. A november 29. és december 2. között rendezett moszkvai értekezleten végül az imént említett csehszlovák és magyar delegációk – utóbbi vezetője Hegedűs András miniszterelnök-helyettes volt – mellett részt vettek Lengyelország,

az NDK, Románia, Bulgária, Albánia és Kína képviselői is. A legfontosabb magyar politikusoknak, úgy Nagy Imrének, mint Rákosi Mátyásnak, az utóbbi hazatérését követő belpolitikai harcok közepette nem állt módjukban megjelenni.⁵ Hegedűs a konferencián elhangzottakról, Molotov nemzetközi helyzetről alkotott értékeléséről és a „béketábor” közös védelmi intézkedéseiről a Minisztertanács december 10-i ülésén tartott beszámolót: „Ezeket a védelmi intézkedéseket az értekezlet nem dolgozta ki, és Molotov elvtárs előadása sem tartalmazta, ellenben, ha a nyugat-európai országok ratifikálják a párizsi egyezményeket [...] a békeszerető országoknak újból össze kell ülniük és meg kell tárgyalni most már konkrétabban azokat az intézkedéseket, amiket országuk védelme, biztonsága érdekében tenniük kell.”⁶

A decemberi moszkvai értekezlet szovjet summázata egyezmény-tervezet formájában, 1955 februárjában került a népi demokratikus országok vezetői elé. A Varsói Szerződés szovjet kezdeményezését Hruscsov az alábbiakkal indokolta Rákosinak küldött levelében: „[...] a párizsi egyezményekről szóló döntést az ezen egyezményekben résztvevő országok többségének parlamentjeiben keresztül vitték [...] a párizsi szerződések ratifikálása esetén közös rendszabályok alkalmazásával biztosítsák azon európai országok biztonságát, amelyek a tanácskozáson [1954. decemberi moszkvai találkozón – R.V.] részt vettek. Véleményünk szerint ezen céloknak a legjobban megfelelne a barátsági, együttműködési

és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötése a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia között. Mi kidolgoztunk egy ilyen szerződés-tervezetet.”⁷ A megküldött 10 pontból álló tervezettel kapcsolatban az MDP PB márciusi ülésén bízta meg Rákosit, hogy közölje: a javaslattal teljes egészében egyetértenek. A leendő Varsói Szerződés ügyében tehát magyar részről már két hónappal a varsói értekezlet előtt beleegyező válasz született.⁸

A „barátsági, együttműködés; és kölcsönös segélynyújtási szerződés”⁹ hivatalossá tételére az 1955. május 11–14. között megrendezett Varsói találkozón került sor. A találkozó megnyitó beszédét a szovjet küldöttség vezetője, Bulganyin a szovjetunió Minisztertanácsának elnöke tartotta, beszédében kiemelve: „A párizsi egyezmények ratifikálása ténnyé lett. Ez komoly változást okozott az egész nemzetközi helyzetben, és új feladatokat tűzött a békeszerető államok elé. [...] A nyolc állam barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződésének megkötése lerakja a békeszerető államok közös akcióinak megingathatatlan alapját a készülő agresszió elleni visszavágás céljából, az európai béke és biztonság biztosítása céljából.”¹⁰ A szerződés a találkozó zárónapján, május 14-én, délelőtt 10 órakor írták alá a Lengyel Népköztársaság Államtanácsának épületében, melyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1955. május 25-én ratifikálta.¹¹

1955. május 27-én, a Varsói Szerződés aláírása után bő két héttel, az MDP budapesti bizottsága, a szakszervezetek budapesti szervezetei, a Hazafias Népfront budapesti bizottsága, a DISZ budapesti bizottsága és a Budapesti Békebizottság nagygyűlést rendezett a varsói értekezletről. A varsói szerződésben részt vevő nyolc állam zászlóival díszített Sportcsarnokban

felszólalt – mások mellett – Boldoczki János külügyminiszter is, aki nem győzte méltatni az egyezmény létrejöttét: „[...] A szövetséges országok közötti további jó kapcsolatok elmélyítésére, országaik felvirágoztatására a varsói szerződés kimondja, hogy az említett országok gazdasági és kulturális kapcsolataikat, a barátság és az együttműködés szellemében tovább fejlesztik. A varsói szerződés békejellegét mindenki számára félreérthetetlenül megmutatja az, hogy a szerződéshez a társadalmi és államrendszerétől függetlenül bármely európai ország csatlakozhat.”¹² A törvénybe iktatására néhány nappal később, 1955 június 5-én került sor.¹³

A hivatalos narratíva szerint a NATO-tagsággal megkínált NSZK és a nyugati agresszió elleni közös összefogás jegyében létrejött Varsói Szerződés létrehozásával a Szovjetunió elsősorban arra törekedett, hogy egy olyan katonai tömböt hozzon létre, amely 1. közvetlenül biztosította számára a kiképzett fegyveres erők hatalmas tömegét 2. új felvonulási területekhez, katonai támaszpontokhoz juttatja 3. amelyet felhasználhatott szövetségesei politikai, gazdasági és katonai elnyomásához.¹⁴ A szerződés biztosította fegyelmezés eszközével a Szovjetunió később több alkalommal is élt. Amellett azonban, hogy a katonai-politikai szövetség a blokk összetartozását és a szovjet dominancia erősítését szolgálta, fontos szerepet töltött be a szovjet-kelet-közép-európai viszony alakulásában is. A NATO szervezeti kereteinek mintájára létrehozott Varsói Szerződés, az elvi síkon szuverén és egyenrangú tagállamok önkéntes együttműködésén alapuló szervezetként alakult meg. A korábbi kétoldalú vagy Moszkva központú irányításhoz képest minőségi változást eredményezett a többoldalú, rendszeres katonai-politikai koordináció, mely hosszútávon hozzájárult a VSZ tagállamok nemzetközi tekintélyének növekedéséhez.¹⁵

Hegedüs András (1922–1999) Szociológus, politikus, miniszterelnök (1955–1956). Érettségét követően (1941) a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán tanult. 1942-ben Donáth Ferenc és Szalai Béla hatására a belépett a kommunista pártba és részt vett a párt egyetemi szervezetének kiépítésében. 1944-ben két év fegyházbüntetésre ítélték, de november végén sikerült megszöknie. Előbb tagja, később a MADISZ országos titkára (1945–1947), 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. Az MDP mezőgazdasági és szövetkezeti osztályának munkatársa (1948–1949), majd vezetője (1949–1951), az MDP Központi Vezetősége Titkárságának tagja (1950–1951), majd a KV, a PB, a Titkárság és a Szervező Bizottság tagja (1951–1956). 1951–1952 között földművelésügyi miniszter-helyettes, az állami gazdaságok és erdők minisztere (1952–1953), a Minisztertanács első elnök-helyettese (1953–1955), földművelésügyi miniszter (1953–1954) és a Minisztertanács elnöke (1955–1956). 1956. október 28-án ő írta alá a szovjet hadsereg segítségül hívásáról szóló kérelmet. Október 29-én Andropov közbenjárásával Hegedüs, Gerő Ernő, Bata István és Piros László, valamint családjuk Moszkvába emigrált. 1956 novemberében az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága kizárta a pártból, 1957. március 9-én megfosztották parlamenti mandátumától. 1958-ban tért vissza Magyarországra, ahol előbb az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének főmunkatársa (1958–1961), ezt követően a Központi Statisztikai Hivatal elnök-helyettese (1961–1963), az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának igazgatója (1963–1968), a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKE) címzetes tanára (1966–). 1968 és 1973 között az lpargazdaságtani Kutatócsoport tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. 1973-ban „antimarxista nézetei” miatt az úgynevezett „filozófusperben” revizionizmus vádjával elítélték: kizárták az MSZMP-ből és elbocsátották állásából. 1973–1974 között gazdasági tanácsadóként (Kontakta Alkatrészgyár, Taurus Gumiipari Vállalat) dolgozott, ezt követően, 1975-ben nyugdíjazták. 1982–1988 között ismét a Közgazdaság-tudományi Egyetem tanáráként dolgozott, 1988-ban az MKKE címzetes egyetemi tanárává választotta. 1990-ben megalakította a Munkás Akadémiát, amelynek haláláig elnöke volt.

varsói egyezmény az 1955 februárjában szétküldött egyezmény-tervezethez képest – itt jegyzendő meg, hogy a népi demokráciáknak még annyi beleszólása sem volt az egyezmény kidolgozásába, hogy a tervezet tövegének módosítását kezdeményezzék – 10 helyett, 11 cikkelyt tartalmazott. A tervezet 10. pontját 1955-ben két részre bontották, eszerint: 1. a szerződést ratifikálni kell 2. a ratifikációs okmányokat a Lengyel Népköztársaság kormányánál kell letétbe helyezni.¹⁶ Magyar Népköztársaság ezt június 2-án tette meg.

11. cikkely rögzítette a szerződés érvényességének időtartamát: „A jelen Szerződés húsz évig marad érvényben. A Szerződés a következő tíz évre is érvényben marad azon Szerződő Felek között, amelyek

ezen időszak lejárta előtt egy évvel nem nyilvánítják ki, a Lengyel Népköztársaság kormányának a Szerződés felmondására irányuló kívánságukat. Ha az európai kollektív biztonsági rendszer létrejön és ebből a célból általános európai kollektív biztonsági szerződést kötnek – amire a Szerződő Felek állandóan törekedni fognak – a jelen Szerződés az általános európai szerződés hatályba lépésének napján érvényét veszti.”¹⁷ Erre végül a közép-kelet-európai rendszerváltások idején, a KGST megszűnésének évében, 1991-ben került sor.

RAPALI VIVIEN

Jegyzetek

- ¹ Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 69.
- ² Okváth Imre: A Varsói Szerződésbe való integrálódás kezdetei 1955–1956. *Honvédségi Szemle*, 1998/1. 53.
- ³ Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól, 1955. március 7-12. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001/4. 690.
- ⁴ Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 76.
- ⁵ Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 77.
- ⁶ MOL 538 sz. jegyzőkönyv a minisztertanács 1954. december 10-ei üléséről. Idézi: Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 78.
- ⁷ MOL MDP-MSZMP iratok Osztálya, 276.f.53/221.ő.e. Idézi: Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 81.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Utalás a Szabad Nép 1955. május 14-i számának cikkére. Ma délelőtt írják alá a varsói értekezleten résztvevő országok barátsági, együttműködés; és kölcsönös segélynyújtási szerződését. *Szabad Nép*, 1955. május 14. 3.
- ¹⁰ Bulgaryin megnyitó beszédének részletes összefoglalóját lásd: *Szabad Nép*, 1955. május 12. 1–2.
- ¹¹ Urbán Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle*, 1995/11. 82. A szerződés ugyanezen év június 4-én lépett hatályba.
- ¹² A varsói szerződés a magyar nép békéjének és biztonságának leghatékonyabb záloga. Nagygyűlés a Sportcsarnokban. *Szabad Nép*, 1955. május 28. 1.
- ¹³ 1955. évi III. törvény Az Albán Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között Varsóban, az 1955. évi május hó 14. napján kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés törvénybeiktatásáról. *Magyar Közlöny*, 1955/60. 369–374.
- ¹⁴ Okváth Imre: A Varsói Szerződésbe való integrálódás kezdetei 1955–1956. *Honvédségi Szemle*, 1998/1. 53.
- ¹⁵ Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Osiris Kiadó–MTA TK, Budapest, 2019, 90–91.
- ¹⁶ 1955. évi III. törvény Az Albán Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között Varsóban, az 1955. évi május hó 14. napján kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés törvénybeiktatásáról. *Magyar Közlöny*, 1955/60. 373.
- ¹⁷ 1955. évi III. törvény Az Albán Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között Varsóban, az 1955. évi május hó 14. napján kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés törvénybeiktatásáról. *Magyar Közlöny*, 1955/60. 373.

„Ma demokráciát, holnap szocializmust”

1956

Rákosi Mátyás leváltása

1956. július 18.

Az illegális kommunista tevékenységéért a Horthy-korszakban bebörtönzött, majd a Szovjetunió kiadott Rákosi Mátyás 1945-ben tért vissza Magyarországra. Ettől kezdve a Magyar Kommunista Párt főtitkára, majd fokozatosan az ország első számú vezetője lett. Pozíciója akkor erősödött meg, amikor 1948-ban pártja beolvasztotta a Szociáldemokrata Pártot, és továbbra is ő maradt az újonnan létrejött, ekkor már állampártként működő Magyar Dolgozók Pártja főtitkára. Az ezután következő években volt hatalma csúcsán és az ÁVH közreműködésével ekkor került sor a legtöbb törvényteleneségre. Ezek többségével – internálások, kitelepítések, kuláklisták és koncepciók perek – elsősorban a rendszer ellenségeire akartak lesújtani, de a perek a párttagok egy részét is érintették, például Rajk Lászlót vagy Kádár Jánost.

Rákosi helyzetében csak Sztálin 1953 márciusi halála hozott változást, mert ekkor szovjet utasításra az 1952-ben elfoglalt Minisztertanács elnöki széket át kellett adnia Nagy Imrének. Az új miniszterelnök 1953. júliusi kormányprogramja a diktatúra enyhítését, a törvényteleneségek megszüntetését és az életkörülmények javítását tartalmazta.¹ Rákosi viszont nem tűrte hatalmának korlátozását és háttértevékenységének, valamint a nemzetközi helyzet megváltozásának köszönhetően 1955 áprilisára sikerült elérnie Nagy Imre menesztését.

Ezután Hegedüs András lett az új miniszterelnök, s bár nagyon kívül senkit sem cseréltek le a kormányban, Rákosi mégis folytathatta korábbi politikáját,

a resztalinizációt. Ezen fordulat következtében ismét elkezdtek az erőszakos kollektivizálást, újra bevezették a békekölcsönjegyzést, megszüntették a beadások előre rögzített mértékét, megemelték a kisiparosok adóját, folytatták a leállított nehézipari beruházásokat. Egyedül a második öt éves terv számairól nem tudtak megegyezni.² Közben a Belügyminisztérium alá rendelt ÁVH pedig fokozatosan átvette az irányítást a felettes szervben. 1955 végére annak 32 egységéből 27-nek az élén már (volt) ÁVH-s tisztek álltak, így egy Államvédelmi Minisztérium kezdett kialakulni. Továbbá a rendőrfőkapitányok nagy részét is ÁVH-sokra cserélték le.³ Mindezek mellett a bebörtönzések száma is újra emelkedni kezdett, az elítéltek létszáma 1955 novemberére 37 027 főre⁴ nőtt, ami megközelítette az 1953-as amnesztia elrendelése előtti 40 734-et.⁵ Rákosi pedig folyamatosan akadályozta a kiszabadultak rehabilitációját és felelősségét a korábbi törvényteleneségekben – főleg Rajk László kivégzése kapcsán – igyekezett elhárítani.

Rákosi helyzete viszont ebben az időszakban két okból is alapvetően más volt, mint 1953 előtt. Egyrészt már nem Sztálin, hanem Hruscsov állt a Szovjetunió élén, így nem ítélt halálra koncepciók perben politikai ellenfelét Nagy Imrét. Másrészt pedig 1953 után az emberek megtapasztalták a kommunizmus sokkal élhetőbb változatát. Így sokak számára valódi, törvényes – és ami a legfontosabb, a kommunista rendszeren belüli – alternatívát jelentett Nagy Imre személye. Ez viszont alapjaiban gyengítette a pártot és az egypártrendszerre és az egy vezetőre épülő diktatúrát.⁶

Nagy Imre 1955. áprilisi lemondatását követően május 4-én levelet írt, melyben pártszerűnek és igazságosnak nevezte az ellene megfogalmazott bírálatot, a PB viszont azt – elégtelennek tartva – elutasította. Nagy Imre ezt követően látott hozzá nézetei és tapasztalatai rögzítéséhez, és tizenkilenc, majd további öt tanulmányban fejtette ki véleményét egyes politikai, gazdasági és teoretikus kérdésekről. Ezen szövegek elsősorban az ellene felhozott vádak bírálatát tartalmazták, de megfogalmazta bennük a „magyar szocializmus” alapvetéseit és az 1953-as, új szakaszhoz való visszatérés szándékát is. Elkészülésük után ezeket közel száz embernek adta kölcsön elolvasására, amivel jelentősen hozzájárult a körülötte formálódó csoport kialakulásához. Emellett rendszeresen feltűnt a kulturális élet rendezvényein és a belvárosban is többször sétált, így sok budapesti lakos találkozhatott vele. Lakásán is egyre többen keresték fel a politikai és a szellemi élet jelentős képviselői közül, akik a miniszterelnök híveiként 1955 után ismét háttérbe kerültek. Így először Losonczy Géza, Haraszi Sándor, Vásárhelyi Miklós, Gimes Miklós, Fazekas György, majd Újhelyi Szilárd, Lócsei Pál, Méray Tibor, Déry Tibor, Zelk Zoltán, Kónya Lajos, Benjámin László és Aczél Tamás is ellátogatott hozzá.⁷ 1956 júniusában 60. születésnapján is közel félszázan jártak nála.

A volt miniszterelnök mögé sorakozva egyre határozottabban kezdett formálódni egy rendszeren belüli ellenzék, mely először 1955 őszén hallatta a hangját: a kulturális élet szereplői 1955. október 18-ai keltezéssel egy memorandumot küldtek az MDP Központi Vezetőségének. Ebben felemelték szavukat a kulturális élet ismételt korlátozásai ellen: „amint azt mélységes aggodalommal látjuk, a párt egyes szervei és funkcionáriusai egyre gyakrabban alkalmazzák újra a Központi Vezetőség és a kongresszus által ismételten elítélt káros, erőszakos eszközöket. Ez az újra kialakulóban

Vagonra ragasztott karikatúra a Széna téren, 1956. Fortepan / Nagy Gyula, 40048.

lévő gyakorlat, amely pártunk érvényes határozatait sérti, éles ellentétben áll azzal az elvi, határozott, nagyvonalú, nyugodt, a kulturális és felvilágosító munka sajátosságait legmesszebb menően tekintetbe vevő kultúrpolitikával, amelyet a Szovjetunióban folytattak.”⁸ A dokumentumot 58-an, írók, művészek és

Rákosi Mátyás (1892–1971) Rosenfeld Mátyás néven született sokgyermekes kereskedő családba.

Felsőfokú tanulmányait 1910 őszén a budapesti Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémián végezte, ahol két év múlva okleveles kereskedői képesítést szerzett. Ezután ösztöndíjasként külföldi tanulmányokat folytatott. Fiatalon bekapcsolódott a politikai életbe, 1910-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. Az első világháborúban orosz fogságba esett, itt részt vett a Vörös Gárda szervezésében. 1918-ban hazatért és tagja lett az ekkor megalakított Kommunista Magyarországi Pártjának. A Tanácsköztársaság időszakában kereskedelemügyi népbiztoshelyettesé, majd a Vörös Őrség főparancsnokává nevezték ki. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába menekült, majd Moszkvába utazott, ahol 1920-ban részt vett a Komintern II. kongresszusán, és rövidesen a szervezet egyik titkárává választották. Ezután Európa szerte szervezte a kommunista pártokat, részt vett Bécsben a Kommunista Magyarországi Pártjának kongresszusán is, már ekkor a Központi Bizottság tagja lett. Illegálisan visszatért Magyarországra, ahol letartóztatták és kommunista tevékenységéért 1926-ban nyolc és fél évre ítélték. A váci, majd a szegedi Csillagbörtönben töltött évek után 1934-ben telt le a büntetése, azonban ekkor sem engedték szabadon, hanem ismét pert indítottak ellene és 1935-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1940-ben hagyhatta el az országot az 1848-as honvédszászlókért cserébe. Innentől a Szovjetunióban élt és az ottani kommunista vezetője volt. 1945-ben tért haza, ekkor az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává és a Magyar Kommunista Párt főtitkárává választották. Így tagja lett a Nemzeti Főtanácsnak is. Az 1945 novemberi választások utáni koalíciós kormányban miniszterelnök-helyettes és államminiszter volt. Ekkor kezdte kiépíteni az általa vezetett diktatúrát a szovjet csapatok támogatása és a kommunista irányítás alatt álló politikai rendőrség segítségével. A Kisgazdapárt feldarabolása és csalás révén pártja megnyerte az 1947-es választásokat, majd a következő évben egyesültek a Szociáldemokrata Párttal. Az így létrejött Magyar Dolgozók Pártja főtitkáráként, majd első titkáráként 1948 és 1956 között az ország elsőszámú vezetője volt. Emellett 1949 és 1952 között a Minisztertanács elnökhelyettese, majd 1953. július 4-éig elnöke volt. Az ő irányításával zajlottak az ötvenes évek törvénytelenégei, a koncepciós perek, az internálások, az ország és a lakosság érdekeit figyelmen kívül hagyó erőltetett szovjetizálás. Személyi kultuszának fénypontja az 1952-ben tartott 60. születésnapja volt. Sztálin halála és Nagy Imre kinevezése révén rövid időre csökkent a hatalma. Bár 1955-re sikerült elérnie Nagy Imre leváltását, de 1956 júliusában szovjet nyomásra lemondásra kényszerítették. Ezután a Szovjetunióba vitték, ahonnan bár szeretett volna, de 1971-es haláláig nem engedték haza, sőt 1962-ben a pártból is kizárták.

újságírók írták alá. Elküldése nem maradt következmények nélkül, többen pártmegrovásban részesültek, míg másokat ki is zártak a pártból, de Nagy Imre kizárásához is nagymértékben hozzájárult. A memorandum, bár az aláírók nevei nélkül, de egy évvel később az *Irodalmi Újság* 1956. október 6-ai számában már nyilvánosan is megjelenhetett.⁹

További fontos változásokat eredményezett az SZKP 1956. február 14-ére összehívott XX. kongresszusa. Erről először csak a hivatalos beszámolók jelentek meg a hazai sajtóban.¹⁰ Azonban február 25-én elhangzott Hruscsov titkos beszéde, melyben egyértelműen bírálta és elítélte a Sztálin által végrehajtott törvénytelenégeket: „Sztálin megfogalmazta a »nép ellensége« koncepcióját. [...] Ez a koncepció lehetővé tette,

hogy a forradalmi törvényesség minden normáját megszegve a legkönnyörtelenebb megtorlásokat alkalmazták bárki ellen, aki akármilyen kérdésben nem ért egyet Sztálinnal.”¹¹ A beszéd a nem hivatalos csatornák révén teljes terjedelmében rövidesen Magyarországon is ismertté vált.

Hruscsov nyílt szembefordulása Sztálin bűneivel tovább nehezítette Rákosi helyzetét. Ez először az MDP KV 1956. márciusi ülésén vált nyilvánvalóvá, amikor többen vitába szálltak Rákosi beszámolójával. Előre menekülésként Kádár felvetésére ekkor tették felelőssé a magyarországi törvénytelenésekért Péter Gábor után másodsorban Farkas Mihályt. Ez azonban nem állította meg a folyamatokat és egyre nyíltabban kezdték bírálni a párt vezetését a XX. kongresszuson elhangzottakra hivatkozva. Nemcsak a pártszervezetekben, hanem az Írószövetségben, valamint az *Irodalmi Újság*, a *Béke és Szabadság*, *Szabad Ifjúság*, a *Magyar Nemzet* és a *Művelt Nép* cikkeiben.¹² Emellett újjáéledt a Nagy Imre idején létrehozott Petőfi Kör, ahol a közéleti kérdések egyre szókimondóbban kerültek terítékre. A legjelentősebb, sajtószabadságról szóló vitát 1956. június 28-án tartották meg. Ezen az alkalmon már többen Nagy Imre hatalomba való visszatérését követelték „Vissza a pártba!” közbekiabálásokkal,¹³ aki viszont tudatosan maradt távol a párt minden rendezvényétől.

Rákosi is érzékelte helyzete megváltozását és nem maradt tétlen. Az MDP június 30-ai rendkívüli ülésén is szó volt a „jobboldali elhajlóról” és ekkor Hegedüs András miniszterelnök már bűnvádi, bírósági eljárás megindítását javasolta. A diktatúra totalitárius voltát mutatja az is, hogy az MDP július 2-ai titkársági ülésén határozat született azok összeírásáról, akik részt vettek Nagy Imre felköszöntésében, valamint azon katonákról, akik tapsoltak a Petőfi Kör vitáin.¹⁴

Rákosi menesztéséhez a belpolitikai mozgolódásokon túl azonban a nemzetközi politikai helyzet megváltozása is szükséges volt. 1955-ben felvették Magyarországot az ENSZ-be, az NSZK-t pedig a NATO-ba. A Szovjetuniónak, mivel ellenséges katonai tömbök vették körül – a NATO mellett a METO és a SEATO – egyetlen kitérés pontja Jugoszlávián keresztül vezetett. Ezért Hruscsov „elzarándokolt” Titohoz Belgrádba és rendezték a két ország viszonyát. Ekkor a magyar-jugoszláv kapcsolatok rendezése is szükségszerű lett volna, aminek viszont legfőbb akadályát Rákosi személye jelentette Tito számára.¹⁵

Ugyanakkor bármilyen viták is zajlottak a párton belül, s bárhogyan alakult a nemzetközi helyzet, azzal mindenki tisztában volt, hogy Rákosi leváltására csak szovjet utasításra kerülhet sor. Ennek érdekében a budapesti nagykövettel, Andropovval kapcsolatban lévő kommunista vezetők is szorgalmazták ezt a lépést. A változás esélye először 1956. június 7-én nyílt meg, amikor Budapestre érkezett Mihail Szuszlov. Ő azonban úgy vélekedett, hogy Rákosi leváltása „ajándék volna az ellenségnek”, így nem tett lépéseket ennek érdekében. Ezután készült el a börtönben lévő Péter Gábor levele, melyben a törvénytelenések felelőseként Rákosit is megnevezte.¹⁶ Nem telt el egy hónap és újabb szovjet küldött érkezett Anasztasz Mikojan személyében, akit viszont már azzal az utasítással küldtek, hogy „a Rajk ügygel kapcsolatban könnyíteni kell Rákosi helyzetén”.¹⁷

Hogy valami készül ellene, abból már egyértelműen érzékelte Rákosi, amikor július 12-én az MDP PB visszaadta neki átdolgozásra beszámolóját. Majd megérkezett Mikojan, aki javasolta Rákosi leváltását. Ennek lehetséges okaként ő a rossz jugoszláv viszonyt nevezte meg visszaemlékezésében. „Átvillant az agyamon, hogy Mikoján e javaslatában közrejátszhatott az, hogy

Tito a fejemet követelte.”¹⁸ Ezt a PB következő ülésén ki is mondták, majd a KV 1956. július 18-ai ülésén is megtárgyalták. „A Központi Vezetőség megállapítva Rákosi Mátyás elvtárs érdemeit a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban [...] egyetért a Rákosi elvtárs levelében foglaltakkal és saját kérelme alapján felmenti őt politikai bizottsági tagsága és a Központi Vezetőség első titkári tisztsége alól.”¹⁹ Az egészségügyi okokra hivatkozó Rákosit ezután néhány napon belül a Szovjetunióba vitték és többé nem engedték visszatérni Magyarországra. A pártból történő kizárására csak hat évvel később, 1962-ben került sor.²⁰

Rákosi lemondása után a Központi Vezetőség első titkárává egyhangúlag Gerő Ernőt választották meg, bár Mikojan Hegedüst, míg Rákosi Kádárt javasolta. A KV és a PB is új tagokkal bővült ekkor. Utóbbi tagjává választották Kádár Jánost, Kiss Károlyt, Marosán Györgyöt és Révai Józsefet.²¹ Gerő Ernő főtitkárrá való kinevezése viszont nem jelentett valódi változást, mivel ő ugyanolyan moszkovita kommunistának számított, mint leváltott elődje. Ezt Rákosi is így látta: „meg voltam győződve, hogy ő is azt fogja csinálni, amit én tettem volna”.²² Így nem tett semmilyen lépést Nagy Imre felé

sem, akinek a hívei az új vezetést is ugyanúgy támadták, mint a menesztett Rákosit. Az értelmiség a *Művelt Nép* szeptember 2-ai számában fogalmazta meg álláspontját: „az értelmiséget nemcsak értelmiségi politikánk eltorzítása miatt érték sérelmek, hanem rendkívül súlyosan hatottak rá összpolitikánknak azok az alapvető tévedései és bűnei is, amelyek – mint a Rajk-ügy és a további törvénysértések, a jugoszláv ügy, az ország általános gazdasági helyzetének kedvezőtlen alakulása, [...] – az egész népet érintették.”²³

Ebben a továbbra is ellenzéki hangulatban került sor Rajk László és társai nyilvános újratemetésére október 6-án, ami egyben a rendszer elleni demonstráció is volt. Ezt követően október 13-án visszavették a pártba Nagy Imrét.²⁴ Az eseményeket viszont egyre kevésbé a párt irányította, sokkal inkább a további változásokat szorgalmazók. Ennek egyik jelentős lépéseként megalakult az első pártfüggetlen ifjúsági szervezet a MEFESZ, majd a diákok a lengyel események hatására október 23-ára szimpátiatüntetést kezdtek szervezni.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

- ¹ *Országgyűlési napló*, 1953. I. kötet, 1953. július 4. 12–22.
- ² Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2006, 361–362.
- ³ *Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013, 20–21.
- ⁴ Bencze Béla: *Börtönügyi lexikon*. Pécs, Kronosz, 2014, 270.
- ⁵ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 414.
- ⁶ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2006, 366.
- ⁷ Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 79–83.
- ⁸ Írók 1955-ös memorandumja, *Literatura*, 1989/1–2, 8–10.
- ⁹ Válasz az olvasónak, A memorandum, *Irodalmi Újság*, 1956. október 6. 9.
- ¹⁰ Befejezte munkáját az SZKP XX. kongresszusa, *Magyar Nemzet*, 1956. február 26. 1–2., Hatalmas mérföldkő a kommunizmus útján, *Szabad Nép*, 1956. február 26. 1.
- ¹¹ Nyikita Hruscsov: A személyi kultuszról és következményeiről, Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának 1956. február 25-ei zárt üléséről. Budapest, Kossuth, 1988, 15. A témáról bővebben lásd: Baráth Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb orosz szakirodalom tükrében, *Múltunk*, 2006/2, 177–200.
- ¹² Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 85.
- ¹³ A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve, *Beszélő*, 1986/18, 28.
- ¹⁴ Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 88.
- ¹⁵ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2006, 384–386.
- ¹⁶ *El nem égetett dokumentumok*. Szerk. Koltay Gábor – Bródy Péter. Budapest, Szabad Tér, 1990, 13–29.
- ¹⁷ Rainer M. János: *Nagy Imre*. Budapest, Vince, 2002, 87., 89.
- ¹⁸ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 1019.
- ¹⁹ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 437.
- ²⁰ Feitl István: *Ki volt Rákosi Mátyás?* Napvilág, Budapest, 2020, 277.
- ²¹ Pártegységgel a szocialista demokráciáért, *Szabad Nép*, 1956. július 19. 1.
- ²² Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 1019.
- ²³ Losonczy Géza: Az értelmiségi határozatról, *Művelt Nép*, 1956/36, 1.
- ²⁴ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998, 469.

A felhasznált források és irodalom jegyzéke

Forráskiadványok

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. I. kötet. Budapest, Athenaeum, 1946.

Az 1945. november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés Naplója, VIII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1952.

A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9. Szerk. Kenedi János. Századvég füzetek, Budapest, Osiris, 1989.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944–1945. Szerk. Kiss József – Somlyai Magda. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1994, 549.

A magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT szabotázs ügyéről, Budapest, [K.n.], 1948.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, Szikra, 1954.

A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. Szerk. Izsák Lajos. Budapest, Napvilág, 1998.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve. (1948. június 12–13–14.). Budapest, Szikra, é. n.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Szerk. Rákosi Sándor – Szabó Bálint. Budapest, Kossuth, 1979.

A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2003.

A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V. Szerk. Hegedűs B. András. Budapest, 1956-os Intézet, 1994.

Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19. Szerk. Szűcs László. Budapest. Magyar Országos Levéltár, 2000.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. I. A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2009.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből III. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1948–1949. Szerk. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2021.

El nem égetett dokumentumok. Szerk. Koltay Gábor – Bródy Péter. Budapest, Szabad Tér, 1990.

Források Budapest múltjából 1945–1950. Szerk. Ságvári Ágnes. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1973.

Fehér könyv. Budapest, Szikra, 1947.

Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar Parlamentben 1944–1948. Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1980.

Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Budapest, Athenaeum, 1946.

Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október–1948. június. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2005.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez III. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez IV. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995.

Kitasztítottak. Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokból 1950–1960. Szerk. Füzes Miklós. Budapest, Alterra Svájci–Magyar, 2002.

Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. Budapest, ELTE Eötvös, 2003.

Magyarországi pártprogramok 1944–1988. Szerk. Balogh Sándor – Izsák Lajos. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004.

Moszkvának jelentjük...Titkos dokumentumok 1944–1948. Szerk. Izsák Lajos – Kun Miklós. Budapest, Századvég, 1994.

Nagy Ferenc *első* kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A. kötet 1946. február 5.–1946. július 19. Szerk. Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003.

Nagy Imre *első* kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. I. 1953. július 10.–1954. január 15. Szerk. Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos. Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Magyar Nemzeti Levéltár, 2018.

Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953. Dokumentumok. Szerk. Balogh Sándor. Budapest, Gondolat, 1986.

Rejtély. Kovács Erzsébet emlékiratai. Sajtó alá rend. Csemer Géza. Budapest, Nosztalgia, 1990.

Szocialista munkaverseny Magyarországon. Cikkgyűjtemény. Budapest, Szikra, 1950, 296–297.

Tildy Zoltán minisztertanácsának jegyzőkönyvei 1945. november 15.–1946. február 4. Szerk. G. Vass István. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005.

Arany Bálint: *Koronatanú. Emlékirat 1945–57.* Budapest, Püski, 1990.

Baráth Magdolna: *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszelyov és Andropov titkos jelentései.* Napvilág, Budapest, 2002.

Bödö István – Csetz Balázs: *„Ígéretekből nem lesz demokrácia!” Dokumentumok Fejér megye történetének tanulmányozásához 1945–1948. Fejér megyei történeti évkönyv 29.* Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 2009.

Gerő Ernő: *Harcban a szocialista népgazdaságért.* Budapest, Szikra, 1950.

Huszár Tibor: *Bibó estéje. Levelek, dokumentumok a népi mozgalomról és a Magyar Közösség peréről.* Budapest, Corvina, 2008.

Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött I–II.* Budapest, Európa–História, 1990.

Nyikita Hruscsov: *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának 1956. február 25-ei zárt üléséről.* Budapest, Kossuth, 1988.

Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért.* Budapest, Szikra, 1951.

Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát.* Budapest, Szikra, 1949.

Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Budapest, Szikra, 1955.

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956. II.* Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 1997, 978.

Ugrin József: *Emlékezéseim. A KALOT parasztfűzési mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is.* Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság–Püski, 1995.

Monografikus művek

Anne Applebaum: *A Gulag története, II.* Budapest, Európa, 2004.

B. Kádár Zsuzsanna: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után.* Budapest, Napvilág, 2012.

Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946.* Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998.

Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975.* Budapest, MTA BTK, 2015.

Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945–1950.* Budapest, Kossuth, 1988.

Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947.* Budapest, Kossuth, 1975.

Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: *„Állami titok.” Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945–1953.* Budapest, ÁBTL – L Harmattan, 2012.

Bank Barbara: *Recsk.* Budapest, Szépművészeti, 2017.

Baráth Magdolna – Feitl István: *Kérdések és válaszok a Rákosi-korról 1949–1956.* Budapest, Napvilág, 2021.

Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában, Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990.* Gondolat, Budapest, 2014.

Barna Ildikó – Pető Andrea: *A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten.* Budapest, Gondolat, 2012.

Beér János – Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001–1949.* Budapest, Gondolat, 1966.

Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest, Osiris – MTA TK, 2019.

Bencze Béla: *Börtönügyi lexikon*. Pécs, Kronosz, 2014.

Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris, 2005, 452.

Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948–1989 között*. Debrecen, Ethnica, 1995.

Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon*. Budapest, Kairosz, 2012.

Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948–1956*. Budapest, Napvilág, 2015.

Böszörményi Géza: *Recsk*. Széphalom, Budapest, 2005.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka. Szabotázspererek a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2019.

Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM-perre, 1945–1953*. Budapest, Gondolat-MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 2012.

Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: *Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

Csicsery-Rónay István – Horváth János – Török Bálint: *A demokrácia fellegvárának építői*. Budapest, Századvég, 2002.

Csillag Péter: *Kapufák és kényszerítők. Futball a 20. századi magyar történelem árnyékában*. Budapest, Jaffa, 2020.

Eörsi László – Feitl István – Ripp Zoltán – Standeisky Éva: *Kérdések és válaszok 1956-ról*. Budapest, Napvilág, 2015.

Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956*. Békéscsaba, Tevan, 1992.

Feitl István: *Ki volt Rákosi Mátyás?* Napvilág, Budapest, 2020.

Feitl István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Budapest, Napvilág, 2016.

Föglein Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon, 1944–1949*. Jogtörténeti Értekezések. Budapest, Osiris, 2001.

Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Halványkék választás Magyarország – 1947*. Budapest, Kairosz, 2001.

Földesi Margit: *A megszállók szabadsága*. Budapest, Kairosz, 2009.

Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. Budapest, IKVA, 1995.

Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*. Budapest, Kossuth, 1985.

Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*. Budapest, Vigilia, 1990.

Germuska Pál: *A magyar középépítőipar. Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Argumentum, 2014.

Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956*. Budapest, Minerva, 1988.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2006.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2013.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, Rubicon, 2021.

Gyarmati György: *Rendszertitkok szolgálkakkal és szolgálatokkal*. Pécs–Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2019.

Győri Szabó Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*. Budapest, Helikon, 2011.

Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszandr: *Orosz történelem. II. A Szovjetunió története*. Budapest, Osiris, 2003.

Holló András: *A közigazgatás ügyészi felügyeletének államjogi alapkérdései*. Budapest, Akadémia, 1989.

Horváth H. Attila: *Informális tanulás az Aranycsapat korában*. Budapest, Gondolat, 2011.

Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, Akadémiai, 2006.

Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet. A választások története és politikai geográfiája*. Budapest, Napvilág, 2001.

Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994*. Budapest, Napvilág, 2010.

Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon. 1944–1949*. Budapest, Kossuth, 1983.

Jandek Géza: *A szocialista munkaverseny hazánkban*. Budapest, Táncsics, 1964.

Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945–1989*. Budapest, Zrínyi, 1993.

Kahler Frigyes: *Szemtől szembe a múlttal. Válogatott írások*. Budapest, Kairosz, 1999.

Kávási Klára: *Kuláklista*. Budapest, Agora, 1991.

Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2000.

Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2012.

Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrrorszervezet története*. Budapest, Korona, 2000.

Kocsis Gyula – Nagy Varga Vera: *Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás*. Ceglédi Füzetek 30. Cegléd, Ceglédi Kossuth Múzeum, 1995.

Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!”. Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között*. Budapest, Rejtjel, 2005.

Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémia, 2004.

Kukorelli István: *Hány éves az Alaptörvény? A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Budapest, Gondolat, 2017.

Kukorelli István: *Hány éves az alaptörvény? A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Budapest, Gondolat, 2017.

László T. László: *Szellemi honvédelem. Katolikus demokratikus mozgalmak és az egyházak ellenállása a második világ-háború idején Magyarországon*. Róma, Katolikus Szemle, 1980.

M. Kiss Sándor – Kahler Frigyes: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban*. Budapest, Püski-Kortárs, 1997.

Marschal Adrienn: *Elítéltek szénbányákban. Táborok Csolnokon, Oroszlányban és Tatabányán*. Budapest, Argumentum, 2019, 122.

Max Weber: *Állam, politika, tudomány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

Mikó Zsuzsanna: *Államszervezet és közigazgatás Magyarországon 1945-től napjainkig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017.

Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*, Budapest, Jaffa, 2017.

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2012.

Nagy József: *A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956*. Politikatörténeti Füzetek. XXX. Budapest, Napvilág, 2009.

Nagy József: *A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei, 1945–1956*. Politikatörténeti Füzetek, XXX. Budapest, Napvilág, 2009.

Nagy László: *Pártszervezeteink a szocialista munkaverseny élén*. Pártépítés Kiskönyvtára. 39. Budapest, Szikra, 1953.

Nagy Netta: *A cserevilágtól a padlássöprésig. Falusi hétköznapiak a beszolgáltatás éveiben*. Néprajzi értekezések 2. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 2014.

Novák Attila: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per*. Budapest, NEB, 2020.

Okváth Imre: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Budapest, Aquila Könyvkiadó, 1998.

Orbán József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2001.

Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Budapest, Korall, 2012.

ÖzeSándorné–ÖzeSándor: *Magyarparasztballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön.* Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2005.

Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000.

Palasik Mária: *Félelembe zárt múlt. Gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben.* Budapest, Napvilág, 2010.

Palasik Mária: *Kovács Béla, 1908–1959.* Budapest, Occidental Press–Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány–Századvég, 2002.

Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2017.

Papp Simon: *Életem.* Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum, 2000.

Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.

Pölöskei Ferenc: *A köztársasági eszme története Magyarországon.* Budapest, Cégér Könyvkiadó, 1994.

Rainer M. János: *Nagy Imre.* Budapest, Vince, 2002.

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958.* Budapest, 1956-os Intézet, 1999.

Rajki Zoltán – Szigeti Jenő: *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig.* Budapest, Gondolat, 2012.

Révész Sándor: *Dobi István, az elfeledett államfő.* Budapest, Európa, 2020.

Ruzsa Bence: *Egy évszázad Kistarcsán, Az internálótábor története.* Kistarcsa, Kistarcsai Kulturális Egyesület, 2020.

Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Budapest, Hans Seidel Alapítvány, 2012.

Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyház-üldözők a Kádár-korszakban.* Budapest, Luther, 2010.

Srágli Lajos: *A MAORT.* Budapest, Útmutató Tanácsadó és Kiadó, 1998.

Szabó Bálint: *A szocializmus útján.* Budapest, Akadémiai, 1982.

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története.* Budapest, Jaffa, 2017.

Szente Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945–2005.* Budapest, Osiris, 2006.

Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon 1947.* Budapest, IKVA, 1992.

Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban.* Budapest, Jaffa, 2018.

Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés.* Budapest, Szent István Társulat, 2016.

Tóth Imre: *Emlékezés egy népfőiskolára (1942–1982).* Szombathely, A szerző magánkiadása, 1984.

Tóth Judit: *Kulákbánat. Kulákelles propaganda a Ludas Matyiban.* Budapest, Világok, 2021.

Tóth Judit: *Padlássöprések kora. A beszolgáltatás Pest megyében.* Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2011.

Ugrin József: *Vezérkönyv I.* Budapest, KALOT, 1938.

Ugrin József: *Vezérkönyv II.* Budapest, KALOT, 1940.

Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* Budapest, Akadémia, 1976.

Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között.* Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára Évkönyvei 23. Budapest–Esztergom, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, 2016.

Závada Pál: *Kulákprés.* Budapest, Magvető, 2006.

Zinner Tibor: *A magyar nép nevében? Tanulmányok népbíráóságokról, jogászokról, diktatúráról.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021.

Szerkesztett kötetek és tanulmányok

A magyar sajtó története. Szerk. Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor. Budapest, Szabó Éva: Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez (1944. október – 1945. május), *Párttörténeti Közlemények*, 1960/1–2, 75–112.

A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Szerk. Varga Lajos. Budapest, Napvilág, 1999.

A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve, *Beszélő*, 1986/18, 6–33.

Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum–Argumentum, 2008.

Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában. Szerk. Saád József. Budapest, Argumentum, 2015.

Kérdések és válaszok az 1944–1949 közötti magyar történelemről. Szerk. Botos János – Feitl István – Hubai László – Standeisky Éva – Takács Róbert. Budapest, Napvilág, 2016.

Magyar alkotmánytörténet. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003.

Magyar Újságírók Országos Szövetsége–Bálint György Újságíró Iskola, é. n.

Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk. Honvári János. Budapest, Aula, 1996.

Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011.

Parlamenti választási kampányok Magyarországon. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2016.

Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok. Szerk. Gyenesei József. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011.

Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948. Szerk. Horváth Júlianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin. Budapest, Napvilág, 2003.

Törvénytelen szocializmus. Szerk. Révai Valéria. Budapest, Zrínyi–Új Magyarország, 1992.

Trójai faló a Belügyminisztériumban. az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL– L'Harmattan, 2013.

Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In: *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000–2001, 79–110.

Balogh Margit: A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai, *Levéltári Szemle*, 1991/2, 19–29.

Balogh Margit: A KALOT története, 1935–1946, *Történelmi Szemle*, 1994/3–4, 283–298.

Balogh Sándor: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány a magyar történelemben. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 21–28.

Balogh Sándor: Együtt vagy egyedül, *História*, 1985/5–6, 62–64.

Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás 1945. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010.* Szerk: Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 216–242.

Bank Barbara: A vármegyék Magyarországon a szovjet megszállás első évében. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945.* Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 247–265.

Baranyi Béla: A földreform és társadalmi hatásai. Az 1945. évi földreform. In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára.* Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 231–238.

Baráth Magdolna – Cseh Gergő Bendegúz: A SZEB első három hónapja 1945 tavaszán, *Társadalmi Szemle*, 1995/11, 83–96.

Baráth Magdolna: „Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon, *Történelmi Szemle*, 2010/3, 357–387.

Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az ötéves tervig. Irányváltás az MKP gazdaságpolitikájában. In: *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949.* Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 301–317.

Baráth Magdolna: Az ÁVH és az 1950-es évek rehabilitációs eljárásai. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 187–202.

Baráth Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb orosz szakirodalom tükrében, *Múltunk*, 2006/2, 177–200.

Beér János: A népi demokratikus köztársaságok alkotmánya, *Állam és Közigazgatás*, 1949/1, 4–23.

Békés Csaba: Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól, *Régió*, 1992/3, 161–194.

Benyák Adrienn: Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az államszervezetben 1949–1953 között, *Jogtörténeti Szemle*, 2006/3, 35–41.

Bibó István: A koalíció válaszüton, *Válasz*, 1947/1, 8–25.

Bognár Zalán: 1 milliónál több vagy kevesebb. In: *GUPVI, GULAG Magyarok a szovjet lágerbirodalomban*. Szerk. Bognár Zalán – Muskovics Andrea Anna. Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, Miskolc, 2021, 30–63.

Bognár Zalán: A polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 221–245.

Bolgár Dániel: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In: *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Szerk. Horváth Sándor, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2008, 50–93.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: *Trezor 1*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999, 91–114.

Borhi László: A jóvátétel szerepe a szovjet gazdasági térnyerésben Magyarországon a második világháború után. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 169–190.

Czetz Balázs: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XVII., Fasc. 1*. 2012, 189–201.

Csapó Maria: Az üzemek államosítása a Könnyűipari Minisztérium iratainak tükrében (1949–1952), *Levéltári Közlemények*, 2001/1–2, 161–185.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: *Trezor 1*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999, 74–79.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság és az elhurcolt magyarok. In: *Gupvi*,

gulág – magyarok a szovjet lágerbirodalomban, 1944/45–2019/20. Szerk. Bognár Zalán – Muskovics Andrea Anna. Miskolc, Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2021, 177–187.

Cseszka Éva: A kollektivizálás feltételei és körülményei a Rákosi-rendszerben. 1948–1953, *Heller Farkas Füzetek*, 2004/1, 66–77.

Csízi István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017.

Dezső Márta – Kukorelli István: Országgyűlés. In: *Alkotmánytan I*. Szerk. Kukorelli István. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 337–385.

Dragomir, Elena: The creation of the Council for Mutual Economic Assistance as seen from the Romanian archives, *Historical Research*, 2015/240, 355–379.

Drucza Attila: „Buda-Dél – Dél-Buda” In: *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Szerk. Ötvös István. Piliscsaba, PPKE BTK, 2004, 260–277.

Feitl István – Palasik Mária: Magyar köztársaság 1946. In: *Demokratikus köztársaságok Magyarországon*. Szerk. Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Kende János. Budapest, Napvilág, 2007, 73–129.

Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor, Budapest, Napvilág, 2000, 368–380.

Feitl István: Az első népfrontválasztás, *Társadalmi Szemle*, 1994/5, 73–85.

Feitl István: Pártvezetés és országgyűlési választások 1949–1988. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. Hubai László, 3. bővített, átdolgozott kiadás, Budapest, Napvilág, 2010, 283–304.

Feitl István: Szabad választások, szabad kampány 1945. In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon* Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2016, 77–86.

Feitl István: Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 233–253.

Föglein Gizella – Mezey Barna: A második köztársasági kísérlet: 1944(1946)–1949. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna – Gosztonyi Gergely. Budapest, Osiris, 2020, 350–358.

Föglein Gizella: A nemzetgyűlés és az országgyűlés Politikai Bizottsága. In: *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Gondolat, 2004, 97–108.

Föglein Gizella: Az államfői intézmény és az Ideiglenes Nemzetgyűlés. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 137–151.

Föglein Gizella: Jog és politika Magyarországon. 1944–1949, *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4, 1–10.

Föglein Gizella: Szociáldemokrata és kisczarda elképzelések a köztársaságról a második világháború után. In: *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Szerk. Feitl István. Budapest, Napvilág, 2007, 296–309.

Föglein Gizella: Törvénytervezet – torzóban... In: *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 1988, 311–334.

Fürész Klára: A bíróság. In: *Alkotmánytan I*. Szerk. Kukorelli István. Budapest, Osiris, 2007, 445–527.

G. Vass István: A szocialista államszervezet (1949–1990). In: *Levéltári kézikönyv*. Szerk. Körmendy Lajos. Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 150–171.

Gaálné Barcs Eszter: Igazságszolgáltatásból jogszolgáltatás. A bírósági szervezet átalakításának hatása Pest megyére 1945 után, *Levéltári Szemle*, 2012/1, 33–50.

Gábor Péter: A Jugoszláviának fizetendő magyar jóvátétel (1945–1949), *Századok*, 2014/1, 49–89.

Galambos István: „Új” szakasz? A termelőszövetkezet elhagyásának fikciója 1953-ban. In: *Magyar dúlás. Tanulmányok a kényszerkollektivizálásról*. Szerk. Galambos István – Horváth Gergely Krisztián. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019, 55–62.

Germuska Pál: A honvédelem legfelsőbb szintű állami irányítása. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 47–97.

Germuska Pál: A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2013/2, 613–643.

Germuska Pál: A szocialista iparosítás Magyarországon 1947–1953 között. In: *Magyarország a jelenkorban. Évkönyv IX. 2001*. Szerk. Körösi Zsuzsanna – Rainer M. János – Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2001, 147–172.

Germuska Pál: A szocialista városok létrehozása. Terület- és településfejlesztés Magyarországon 1948–1953 között, *Századvég*, 2002/2, 49–73.

Germuska Pál: A totális mozgósítástól a stratégiai tervezésig. Az Országos Tervhivatal Általános Szervezési Főosztályának története, 1948–1971, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/2, 69–95.

Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Szerk. Bank Barbara – Germuska Pál. Budapest, NEB, 2017, 11–76.

Germuska Pál: Pusztulás és újrakezdés. Magyarország gazdasági helyzete 1945-ben. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 157–168.

Germuska Pál: Szovjet tanácsadók magyar hadiipari vállalatoknál az 1950-es években, *Századok*, 2008/6, 1465–1481.

Gibianszkij, Leonyid: Die Gründung des Rates für gegenseitige Wirtschaftshilfe. In: *Stalins Wirtschaftspolitik an der sowjetischen Peripherie. Ein Überblick auf der Basis sowjetischer und osteuropäischer Quellen*. Ed. Walter M. Iber – Peter Ruggenthaler. Innsbruck–Wien–Bozen, 2011.

Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez, *Társadalmi Szemle*, 1997/8–9, 144–161.

Gyarmati György: A parlamentarizmus korlátai és annak következményei az Ideiglenes Nemzetgyűlés tevékenységére. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 152–170.

Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában, *Századok*, 1996/3, 497–570.

Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. In: *Taposómalom taposóaknákkal*. Szerk. Gyarmati György. Pécs–Budapest, Kronosz–ÁBTL, 2019, 73–174.

Gyarmati György: Népfrent-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben, *Betekintő*, 2015/2.

Hevesi Gyula: A magyar Sztahanov-mozgalom sajátosságai és feladatai ipari tartalékaink mozgósításában, *Társadalmi Szemle*, 1950/1, 30–42.

Hollósi Dániel József: A fiatal Kádár János a „megvert sereg” élén, *Archivnet*, 2015/2. https://www.archivnet.hu/politika/a_fiatal_kadar_janos_a_megvert_sereg_elen.html (Utolsó letöltés: 2022. 07. 05.)

Honvári János: A Standard kirakatper fővádoltja: Geiger Imre. In: *Az identitások korlátai, traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Szerk. Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József – Budapest, L'Harmattan, 2012, 49–67.

Honvári János: Az 1956. május 29-i magyar–jugoszláv pénzügyi és gazdasági egyezmény. *Archívnet*, 2010/2.

Horváth Attila – Révész T. Mihály: Diktatórikus berendezkedések a 20. századi magyar alkotmánytörténetben. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2003.

Horváth Attila – Völgyesi Levente: A szovjet típusú totális diktatúra Magyarországon. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. Mezey Barna – Gosztonyi Gergely. Budapest, Osiris, 2020, 495, 491–501.

Horváth Attila: Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. In: *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Szerk. Körösenyi András – Jakab András. Budapest, Új Mandátum, 2012, 92–109.

Horváth Miklós: Erőszakszervezetek a kommunista terrorrendszer kiépítésében és fenntartásában (1945–1953) In: *Hogy jobban értsük a huszadik századot*. Budapest, XX. század Intézet, 2014, 155–179.

Horváth Miklós: Magyarország a szovjet érdekszférában. In: Germuska Pál – Horváth Miklós: *A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020, 21–45.

Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon, *História*, 1998/8, 29–32.

Hubai László: „Nem otthon szavazok”: választási turizmus Magyarországon (1948–2010), *História*, 2010/5, 23–26.

Hubai László: A magyar társadalom politikai tagoltsága és az 1947-es választások. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 98–118.

In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. Szerk. Tóbiás Áron. Budapest, Szabad Tér, 1989.

Izsák Lajos: A Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslat (1946. évi I. tc.) nemzetgyűlési vitája. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2004, 425–429.

Izsák Lajos: A parlamentarizmus veszített csatája – 1947. In: *Parlamentari választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. Földes György – Hubai László. Budapest, Napvilág, 2010, 243–265.

Izsák Lajos: A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon, *Történelmi Szemle*, 1992/1–2, 61–93.

Izsák Lajos: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben, *Századok*, 2013/1, 63–81.

Izsák Lajos: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány „külpolitikája”. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 83–101.

Izsák Lajos: Zsedényi Béla és a magyar parlament (1944–1947). In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 115–136.

Kádár János: A Kommunisták Magyarországi Pártja feloszlata körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről (1943. június – 1944. szeptember), *Párttörténeti Közlemények*, 1956/3, 20–26.

Kádár Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerk. Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor. Budapest, Napvilág, 2000, 271–280.

Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945–1950*. Magyar vidék a 20. században. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021.

Kis-Kapin Róbert: „Úgy éltem itt, mint a bugyborék a vizen... Péter Gábor börtönben írt feljegyzései, 1954. május—augusztus. In: *Titkos történetek - Válogatás a Betekintő folyóirat első öt évfolyamából*. Szerk. Cseh Gergő Bendegúz – Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf – Takács Tibor. Budapest, L'Harmattan, 2013, 145–186.

Kiss András: Rétegszervezetek a magyar ifjúsági életben 1945–1950 között különös tekintettel a baloldali tömörülésekre és annak pártirányítására, *Új Ifjúsági Szemle*, 2006/3, 11–34.

Koltai Gábor: Agitátorok a vonaton. Vasúti agitáció a Budapestre munkába járók között, 1949–1953, *Korall*, 2012/50, 161–187.

Korom Mihály: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének nemzetközi és hazai körülményei. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 29–51.

Kovács Éva: „Megegyezés” az iskolák ügyében. Az állam és a legnagyobb iskolafenntartó egyházak közötti tárgyalások az iskolaállamosítás után, *Történelmi Szemle*, 2003/3–4, 265–304.

Kovács István: Az alkotmányfejlődés elvi kérdései. In: *Alkotmány és alkotmányosság*. Szerk. Kovács István. Budapest, Akadémiai, 1989.

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989), *Magyar Közigazgatás*, 2001/10, 608–618.

L. Balogh Béni: Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. In: *Remény és realitás. Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 193–219.

Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989, *Hadtudomány*, 1999/3–4, 161–166.

Marschal Adrienn: A Kisgazda Levéltár internálással kapcsolatos iratai, 1945–1949. *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények II.*, 2021, 327–375.

Mikó Zsuzsanna: Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei és püspöki megbízottjának tevékenysége Heves megyében az 1950-es években, *Egyháztörténelmi Szemle*, 2017/4, 99–110.

Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1945–1956. Szervezettörténelmi áttekintés. In: *Megvalósult szükségesszerűség. Az állami rendőrség megszervezése*. Szerk. Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor. Budapest, Rendőrség Tudományos Tanácsa, 2020, 238–286.

Nagy Imre elvtárs beszámolója az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27-én tartott ülésén, *Beszélő*, 1984/10, 58–76.

Nagy József: A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években, *Múltunk*, 1999/3, 41–97.

Nagy József: *A parasztság helyzetének változása az első Nagy Imre-kormány idején (1953–1955)*. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae XXXIII. Eger, 2006, 237–248.

Nánási László: A népköztársaság ügyészségétől a köztársaság ügyészségéig. Államügyészség, népügyészség, ügyészség Magyarországon 1945–2003, *Acta Juridica et Politica*, 2018/2, 241–279.

Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.

Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történelmi Hivatal, 2000, 57–96.

Okváth Imre: A fegyveres testületek megszervezése és működése, 1945. január–november. In: *Remény és realitás, Magyarország 1945*. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka. Budapest, NEB, 2017, 145–152.

Okváth Imre: Kémek kémek ellen. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja – Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, L'Harmattan, 2012, 67–92.

Ólmosi Zoltán: A Bessenyei Körtől a Petőfi Körig, *Múltunk*, 1992/1, 90–110.

Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája és a hatalom. 1956 nyara, *Múltunk*, 1990/1, 33–61.

Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája után, *ArchívNet*, 2006/3.

Orgoványi István: Határvédelem Magyarország déli határán 1948 és 1953 között. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2012, 153–171.

Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között, *Betekintő*, 2017/1.

Ö. Kovács József: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, NEB – MTA BTK, 2017, 19–65.

Palasik Mária: A köztársaság kikiáltása és büntetőjogi védelme, *Valóság*, 1996/9, 57–75.

Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történelmi Hivatal, 2000, 33–57.

Palasik Mária: Titkos belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében. 138.000/1945., *Társadalmi Szemle* 1997/7, 87–94.

Palasik Mária: Egy elfelejtett demokrata: Kovács Béla elhurcolása. In: *Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján. III.* Budapest, Magyar Napló–Veritas Történetkutató Intézet, 2016, 155–169.

Palasik Mária: Kovács Béla politikai pályája és letartóztatása. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja*

Kelet-Közép-Európába 1944–1948. Szerk. Mitrovits Miklós. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2018, 95–114.

Papp István: A Begyűjtési Minisztérium az 1956-os forradalom idején és a begyűjtési rendszer felszámolása 1956–57-ben, *Századok*, 2002/1, 31–56.

Papp István: A beszolgáltatási rendszer felszámolása 1956–57-ben, *Sic Itur ad Astra*, 2001/3–4.

Pető Iván: A gazdaság „átpolitizálása”. A politika hatalma. In: *A fordulat évei, 1947–1949.* Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 95–110.

Rajki Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban, *Egyháztörténeti Szemle*, 2002/2, 74–86.

Rákosi Mátyás előadói beszéde az alkotmányról, Állam és Közigazgatás, 1949/3–4, 137–152.

Réfi Attila: A helyi közigazgatás 1945 és 1990 között. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000 I.* Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005.

Ripp Zoltán: Példaképből ellenség. A magyar kommunisták viszonya Jugoszláviához, 1947–1948. In: *A fordulat évei, 1947–1949.* Szerk. Ständeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 45–64.

Simándi Irén: A Hazafias Népfrent megalakulása és a tanácsválasztás propagandája a Magyar Rádió dokumentumaiban, 1954. In: *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből.* Szerk. Simon János. Budapest, L'Harmattan, 2016, 213–234.

Simándi Irén: Magyarország. In: *Európai politikai rendszerek.* Szerk. Kardos József – Simándi Irén. Budapest, Osiris, 2004, 475–506.

Sinkovics Ákos: A HM Politikai Főcsoportfőnökség megalakulása és a politikai tiszti intézmény. <https://ujkor.hu/content/a-hm-politikai-focsoportfonokseg-megalakulasa-vezetosege-es-a-politikai-tishti-intezmeny> (Utolsó letöltés: 2022. 06. 06.)

Sipos Péter: Munkásság és munkásmozgalom. Egy új erő a politika színpadán, *História*, 2000/9–10, 21–25.

Somlyai Magda: Miről vallanak a képviselői életrajzok? In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 213–232.

Soós Viktor Attila: A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen. In: *Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”. Magyarország a hatvanas években.* Szerk. Ólmosi Zoltán – Szabó Csaba. Budapest, L'Harmattan, 2013, 84–109.

Strassenreiter Erzsébet: A fordulat éve és a két munkáspárt egyesülése, *Párttörténeti Közlemények*, 1978/2, 3–40.

Sz. Nagy Gábor: A Mindszenty József elleni sajtótámadások 1945–1946. In: *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok.* Szerk. Klestenitz Tibor. Budapest, MTA BTK, 2015, 129–143.

Szabó Bálint: Az MDP politikája 1954 második felében és az 1955. márciusi fordulat, *Párttörténeti Közlemények*, 1984/3, 37–90.

Szabó Károly – Virágh László: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953), *Medvetánc*, 1984/2–3, 159–179.

Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig.* Szerk. Gunst Péter. Budapest, Napvilág, 1998, 285–343.

Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig, 1945–1956. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyszabadulástól napjainkig.* Szerk. Gunst Péter. Budapest, Napvilág, 1998, 285–343.

Szakács Sándor: Az ötvenes évek agrárpolitikája – különös tekintettel a „kulákkérdésre”. In: *1956 és a magyar agrártársadalom.* Szerk. Estók János, Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2006, 34–66.

Szakács Sándor: Hatalom és gazdaság az ötvenes években, *Múltunk*, 1998/2, 165–174.

Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésére. In: *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény 1914–1999.* Szerk. Romsics Ignác. Budapest, Osiris, 2000, 411–420.

Szűcs László: A szovjet-magyar jóvátételi egyezmény, *Külpolitika*, 1996/2, 93–119.

T. Varga György: Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.), *Múltunk*, 1992/2–3, 234–269.

Tabi Norbert: A futballistaper, *Rubicon*, 2014/7, 28–33.

Tánczos György: A Dolgozó Ifjúság Szövetsége, *Forum*, 1950/6, 335–340.

Tóth Judit: „A tótkomlósi dolgozó parasztok terménybeadási versenyre hívták az egész ország dolgozó paraszt-ságát”. A mezőgazdasági munkaversenyek és szerepük a beszolgáltatásban. *Archívnet*, 2019/6.

Tóth Judit: Áruhalmozás vs. pultagitáció, avagy „az ellenség ismét a közellátás vonalán próbál zavart okozni.” In: *Tanulmányok Pest megye múltjából V.* Szerk. Kiss Anita. Budapest, MNL PML, 2014, 137–152.

Tóth Judit: Jegyrendszertől jegyrendszerig. Osztályszempontokon alapuló közellátás az 1950-es évek elejének Magyarországon. In: *Vidék és város: ellentétek és kölcsönhatások a 20. századi Magyarországon.* Szerk. Pallai László. Hajdúnánás, 2013, 119–140.

Tóth Judit: Kulákellenes propaganda a Pest Megyei Népújságban. In: *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években I.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián Budapest, MTA BTK–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018, 383–409.

Tóth Judit: Kuláklisták, társadalmi listák Pest megyében. In: *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 2.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián. Budapest, MTA BTK–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019, 61–80.

Tóth Judit: Ludas Matyi a frontvonalban. Karikatúrákkal a kollektivizálás sikeréért, *Rubicon*, 2018/9, 54–65.

Tóth Judit: Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében, *Agrártörténeti Szemle*, 2010/1–4, 141–166.

Tóth Judit: Paraszti terhek Pest megyében 1945–1946-ban. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, NEB–MTA BTK, 2017, 701–718.

Urbán Károly: Nagy Imre, az államférfi, *Múltunk*, 1992/4, 48–58.

Urbán László: Túrkeve termelőszövetkezeti várossá válása a dokumentumok tükrében, *Jászkunság*, 2002/2, 71–77.

Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004.* Szerk. Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum–Argumentum, 2008, 261–345.

Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet-Európában, *Történelmi Szemle*, 2015/4, 583–605.

Varga Zsuzsanna: Paraszti követelések 1956-ban. In: *1956 és a magyar agrártársadalom.* Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2006, 81–104.

Varga Zsuzsanna: Rendőrségi pillanatfelvétel a paraszti társadalomról a kollektivizálás előestéjén. *Archívnet*, 2019/5.

Vas Zoltán: Az MKP és az 1947-es választások. *História*, 1980/3, 17–20.

Vida István: A koalíciós korszak és a magyarországi szocializmus politikai rendszere (1944–1989). In: *Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010.* Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 255–272.

Vida István: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány átalakítása 1945 júliusában és a szovjet diplomácia. In: *Vissza a törté-nelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára.* Szerk. Izsák Lajos – Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996, 389–403.

Vida István: Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945.* Szerk. Feitl István. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1995, 52–108.

Vida István: Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről, *Jogtudományi Közlöny*, 1982/12, 951–969.

Zinner Tibor – Szakács Sándor – Habuda Miklós – Svéd László – Szomszéd Imre – Markó György – Balogh Margit: *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése.* Budapest, Zrínyi–Új Magyarország, 1991.

Zinner Tibor: In memoriam 1956. Nagy Imre és társai ügye – újabb politikai gyilkosságok jogi fügefalevéllal, *Iustum Aequum Salutare*, 2007/1, 45–64.

Zinner Tibor: Qui prodest? Miért menthette fel a Legfelsőbb bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait a rendszerváltás idején? In: *Büntetőjogi tanulmányok X.*, Budapest, Magyar Közlöny, 2009, 31–40.

Doktori disszertációk

Cseh Gergő Bendegúz: *Amerikai és brit részvétel az olaszországi, romániai, bulgáriai és magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságok tevékenységében (1943–1947).* Doktori disszertáció. ELTE, 2009.

Csönge Attila: *A Magyar Kommunista Párt politikája Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében a kezdetektől 1948-ig.* Doktori (PhD) értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2022.

Szörényi Attila: *A Standard per előzményei és előkészítése, 1948–1950.* Doktori értekezés. Piliscsaba, PPKE BTK, 2012.

Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon, 1949–1989.* Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2014.

Névmutató

A

Ábel Bódog 166, 167
Abzinger Gyula 166
Aczél Tamás 299
Alexits György 187, 188
Andics Erzsébet 189, 190, 224, 284
András Sándor 128, 129
Andropov, Jurij 274, 294, 306
Anzenberger Mihály 164
Apor Vilmos 123
Arany Bálint 126, 129, 130, 131, 132, 306
Asztalos János 183

B

Baky László 125
Bálint Sándor 126
Balogh István 23, 53, 109, 132, 133, 224
Bán Antal 26, 163, 176
Bánkuti Antal 65, 265, 266
Bannantine, Georg 166
Barankovics István 79, 184, 185, 212
Baranyay Jusztin 214, 215, 216
Bárdossy László 26
Barnabás Kálmán 166, 167
Bartha Albert 58
Bartók Béla 20
Beljanov, Alekszandr Mihajlovics 58
Benjámín László 200, 299
Benke Valéria 284
Benkő Zoltán 50
Berei Andor 115, 136, 224
Beresztóczy Miklós 214, 239
Berija, Lavrentyij Pavlovics 65, 80, 148, 265, 270, 275
Bessenyei György 288
Binder Béla 166, 167
Bognár József 184
Bohó Róbert 289
Bóka Imre 214
Boldoczki János 293
Bölöni György 20
Brankov, Lazar 265
Bulganyin 293, 295

C

Churchill, Winston 53, 91
Cicmil, Obrad 55
Czapik Gyula 216, 217, 239, 245
Csete József 50
Csomóss Miklós 129

D

dálnoki Miklós Béla 19, 20, 23, 27, 57
dálnoki Veress Lajos 128, 129
Darvas József 58, 200, 217, 238
Dastich, František 55
Décsi Gyula 214, 215, 265, 266
Dékán István 65
Demény Pál 26, 35
Derék Lajosné 166
Derzsi Ottó 288
Dinnyés Lajos 114, 132, 133, 143, 148, 149, 186, 304
Diószegi András 289
Dobi István 58, 65, 86, 90, 99, 101, 202, 204, 213, 216, 312, 335
Dobó József 50
Domokos Kelemen 168
Donáth György 126, 128, 129, 130
Dóry Edina 168

E

Eckhardt Sándor 184
Eckhardt Tibor 68, 70
Eden, Robert Anthony 53
Endrédy Zoltán 214
Erdei Ferenc 20, 23, 32, 35, 36, 37, 48, 75, 76, 79, 173, 202, 271
Erdei Mihály 224
Erdey-Grúz Tibor 189
Erőss József 58
Esterházy Pál 216

F

Fábián János 214
Fabrik József 172
Faddy Ottmár 238

Faludi Ervin 66
Faragho Gábor 23, 27
Farkas Mihály 13, 26, 36, 63, 64, 66, 98, 143, 146, 176, 192, 208, 209, 210, 250, 264, 267, 269, 301, 335
Farkas Vladimír 66
Fáy Aladár 126
Fazekas György 299
Fazekas Péter 50
Fillér László 58
Fóris Béla 50
Freész József 238
Friss István 136, 209

G

Gábor József 14, 23, 26
Garasin Rudolf 48, 50, 271
Gasciogne, Alvary 54
Geiger Imre 47, 167, 168, 170, 320
Gerő Ernő 13, 14, 17, 20, 23, 26, 37, 41, 43, 65, 66, 85, 93, 114, 117, 136, 137, 140, 176, 187, 190, 192, 208, 209, 245, 264, 278, 290, 291, 294, 302, 306, 335
Gimes Miklós 299
Glück Frigyesné 129
Gombosi Zoltán 166
Grósz József 214, 215, 216, 217
Gyöngyösi István 163
Gyöngyösi János 23, 37, 53
Györe József 65
Győrffy Sándor 289
Győrik József 164
Gyulai László 119, 126, 132
Gyurik József 164

H

Hám Tibor 119, 126
Hansági Imre 216
Haraszi Sándor 299
Hardy Gyula 289, 290
Harmathy Lajos 115
Harustyák József 224
Héder János 126, 129
Hegedüs András 93, 294, 298, 301
Helm, Alekszander Knox 54
Hevesi Gyula 175, 187, 319
Hompola Mihály 37, 120
Horthy Miklós 25, 84, 128, 129

Horváth Béla 123
Horváth Ede 172
Horváth Gábor 214
Horváth János 119, 124, 126, 245, 308
Horváth Márton 14, 15, 96, 224, 289, 335
Horváth Richárd 237, 239
Hruscsov 56, 66, 161, 275, 292, 298, 300, 301, 303, 306
Huszár Tibor 130, 189, 190, 289, 291, 306

I

Illyés Gyula 216
Ipolyi–Keller György 164
Ispánki Béla 216

J

Jaczkó Pál 35, 119, 126, 132
Jankó Péter 167, 168, 216
Jánosi Ferenc 284
Jókai Géza 164
Jurcsek Béla 256, 258
Justh István 168

K

Káposztás Pál 169
Karczag Imre 45
Károlyi Mihály 20, 88
Katona Jenő 182, 224, 236
Kelemen András 164
Kelemen Gyula 163
Kemenes Ilona 164
Keresztury Dezső 58
Kertai György 166
Key, William Shaffer 54
Kiczko Kálmán 216
Királyfalvy (Kremper) Miklós 183
Király Pál 164
Kiss Dániel 50
Kiss Elemér 165
Kiss Ferenc 165
Kiss István 23
Kiss Károly 15, 129, 131, 224, 302
Kiss Roland 27
Kiss Sándor 52, 67, 119, 126, 311, 317
Kiss Szaléz 58, 212
Kiszeljov, Jevgenij Dimitrovics 273, 274, 306
Kodály Zoltán 186, 284

Kodolányi János 125
Kónya Lajos 200, 299
Kossa István 15, 89, 90, 149, 187, 245
Kovács Béla 59, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 131, 132, 134, 312, 323
Kovács István 15, 127, 130, 204, 222, 224, 265, 322
Krell Kornél 164
Krno, Dalibor Milos 55
Krupár Géza 169

L

Lakatos István 288
Lazar, Brankov 55, 265
Lékai László 217
Losonczy Géza 289, 299, 303
Lőcsei Pál 299
Lőtsős Vilmosné 164
Lőtsős Vilmos 164
Lukács György 187, 188, 200

M

Marosán György 104, 179, 302
Máté György 289
Méray Tibor 299
Michnay Gyula 50
Mihályfi Ernő 224
Miklós Béla 14, 19, 20, 23, 25, 27, 32, 36, 57, 85
Mikojan, Anasztasz 80, 148, 301, 302
Mindszenty József 87, 90, 183, 184, 185, 212, 214, 215, 217, 218, 268, 307, 325, 327
Mistéth Endre 119, 126, 129, 335
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 23, 80, 148, 208, 292

N

Nagyatádi Szabó István 68, 109
Nagy Balázs 90, 289, 320
Nagy Ferenc 26, 37, 55, 58, 59, 60, 77, 79, 89, 90, 98, 100, 101, 109, 111, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 143, 166, 213, 306
Nagy Imre 13, 14, 15, 23, 36, 37, 43, 51, 58, 64, 65, 66, 69, 73, 74, 91, 109, 110, 123, 138, 158, 161, 185, 200, 259, 260, 264, 267, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 290, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 312, 320, 322, 326, 327, 335
Nagy Miklós 214, 215, 216
Nagy Vince 106, 144

Nánási László 224, 232, 322
Németh László 125
Novobátsky Károly 188

O

Olti Vilmos 166, 168, 215
Olt Károly 224, 246
Oltványi Imre 27
Ordass Lajos 182, 185, 212, 213
Ortutay Gyula 182, 184

P

Pálffy György 32, 34, 65, 192
Pálincás Antal 217
Papp Simon 165, 166, 167, 170, 312
Parragi György 184
Pataki Ferenc 266, 289
Pécsi Kálmán 289
Pénzes István 108, 109
Perneczky Béla 164
Péter Ernő 129
Péter Gábor 14, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 63, 64, 65, 67, 93, 147, 149, 206, 216, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 276, 301, 311, 321
Peyer Károly 146, 176, 177
Pfeiffer Zoltán 98, 144
P. Gábris Grácián 237
Pióker Ignác 172, 173
Piros László 65, 92, 93, 267, 273, 294
Pokker Ernő 166
Pokorny Hermann 57
Pozsgai Pelbárt 238
Pozsonyi Zoltán 172
Pózel István 166
Prieszol József 224
Princz Gyula 266
Puskás Ferenc 250
Puskin, Georgij Makszimovics 53, 131
Pusztai Tibor 164
Pümkösti László 129, 130

R

Radó Zoltán 168, 169
Rajk László 15, 36, 37, 38, 40, 58, 63, 64, 103, 104, 105, 110, 128, 143, 145, 179, 202, 210, 212, 222, 267, 268, 298, 302

Rákosi Jenő 125
Rákosi Mátyás 2, 5, 13, 14, 20, 46, 48, 63, 98, 104, 109, 119, 121, 130, 131, 135, 139, 143, 148, 152, 156, 157, 158, 162, 163, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 185, 192, 194, 195, 200, 202, 203, 219, 220, 222, 224, 233, 234, 236, 245, 259, 260, 264, 267, 268, 275, 277, 279, 282, 284, 285, 291, 292, 298, 300, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 324, 335
Ravasz László 182
Révai József 13, 17, 20, 85, 86, 120, 176, 183, 185, 187, 199, 245, 302
Ries István 26, 27, 37, 65, 86, 87, 120, 147, 216, 335
Rónai Sándor 27, 179
Rotta, Angelo 212
Ruedemann, Paul 165
Rusznayák István 188, 224

S

Salánki Emil 164
Saláta Kálmán 119, 126, 129
Sanders, Edgar 47, 168
Sárkány József 163
Schmidt Sándor 169
Schoenfeld, Arthur 54
Seregélyesi József 224
Slachta Margit 79, 88, 144, 146, 184, 185, 212
Somogyi Ödön 231
Soos Géza 126, 129
Soós Jenő 56
Steller Lajos 163
Straub Brúnó 189
Sulyok Dezső 27, 58, 86, 87, 98, 99, 106, 142, 144, 145
Szabó Dezső 125
Szabó Kornél 163, 164
Szabó Pál 200, 224, 284
Szabó Piroska 224
Szakasits Árpád 2, 85, 89, 104, 119, 121, 143, 178, 179, 223, 224
Szántó György 66, 267
Szauder József 288
Szécsi Antal 237
Szeder Ferenc 85, 176
Székely Pál 164, 166, 167
Szekfű Gyula 20
Szendy György 66, 265, 267
Szent-Györgyi Albert 20
Szent-Iványi Domokos 127, 129

Szent-Miklós István 128, 129
Sztálin, Joszif Visszarionovics 42, 50, 51, 53, 56, 65, 66, 80, 94, 123, 124, 138, 140, 148, 169, 172, 174, 193, 194, 209, 210, 219, 264, 265, 270, 271, 272, 275, 277, 292, 298, 300, 301, 323, 335
Szuszlov, Mihail 301
Szücs Ernő 65
Szücs Lajos 234, 235
Szvirdov, Vlagyimir Petrovics 24, 53, 58, 59, 109, 110, 111, 122, 131, 132, 134

T

Takács Ferenc 23, 26
Takács József 164
Tánczos Gábor 233, 289, 291
Tardos Tibor 200, 289
Tarnay István 23
Teleki Géza 23
Temesváry Gábor 166
Tildy Zoltán 28, 36, 54, 58, 60, 77, 78, 80, 86, 87, 88, 90, 99, 109, 110, 131, 135, 306
Tito, Josip Broz 92, 204, 210, 301, 302
Toldi Ferenc 66, 267
Tóth Gyula 50
Tóth János 129
Tömpe András 32, 33, 34, 36, 37, 63
Truman, Henry 215

U

Ughy Attila 123
Ugrin József 108, 110, 307, 313
Újhelyi Szilárd 299

V

Vajda Imre 115
Valentin Tibor 231
Valentiny Ágoston 23, 26, 37
Vámbéry Rusztem 20
Várady János 214
Varga Béla 109, 121, 122, 127, 143
Varga László 129
Vargha Béla 169
Vásárhelyi Miklós 299
Vásáry István 17, 23, 27, 36, 86, 98, 99, 142
Vasvári Pál 288

Vas Zoltán 41, 115, 120, 136, 137, 142, 149, 163, 192, 265, 327, 335
Vatai László 119, 126
Veres Péter 2, 71, 192, 200, 284
Vid József 214
Vig Pál 224
VI. Pál 161, 217
Vitális Sándor 169
Vogeler, Robert Alexander 47, 168
Vorosilov, Kliment Jefremovics 21, 24, 27, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 69, 78, 100
Vörös János 23, 33, 53
Vörös Vince 18, 131

W

Weems, George Hatton 54
Weisshaus Aladár 125
Weissmahr Béla 163
Weiss Manfréd 43, 46
Wydler Tivadar 214

Z

Zakar András 214, 215, 216
Zelk Zoltán 200, 299
Zorin, Valerian 57
Zsedényi Béla 18, 19, 20, 22, 85, 321

X 344224

A kötetben felhasználás helyén nem megjelölt képek forrásai:

- 10-11. oldal
Clark Ádám tér az Alagút felől nézve, háttérben a Széchenyi Lánchíd, 1944.
Fortepan / Mihályi Balázs, 217811
- 30-31. oldal
Szent György tér, balra a József főhercegi palota, szemben a rommá lőtt Sándor-palota, felette a Honvédelmi Minisztérium épületének felső szintje látszik, jobbra a Budai Hegypálya (ma Budavári Sikló) pavilon-jának maradványa, 1945.
Fortepan / Fortepan, 155532
- 82-83. oldal
A Szabadság híd helyreállítása a Sónáz épületéből nézve, 1946. Fortepan / Fortepan, 60129
- 112-113. oldal
Mistéth Endre építómérnök, egykori újjáépítési miniszter (első sor, b2) és társai a Budapesti Népbirtóság tárgyalótermében a köztársaság-eljenes összeesküvéssel vádolt Magyar Közösség perében, 1947. június 12. MTI Foto/MAFIRT
- 152-153. oldal
Beszolgáltatás, 1953. Szerző: Papp Jenő
Fortepan / Balla Zoltán, 220083
- 198-199. oldal
Széchenyi István tér, az újjáépített Széchenyi Lánchíd ünnepségének tribünjén az első sorában ülnek, balról: Vas Zoltán, Gerő Ernő, Dobi István, Rákosi Mátyás, Bebrits Lajos, Kállai Gyula, Kádár János, Ries István, Zsofinyecz Mihály, 1949.
Fortepan / UVATERV, 80344
- 230-231. oldal
Kilátás a budai Várból a Széchenyi Lánchíd felé, balra a Parlament, 1950.
Fortepan / Horváth Márton, 116775
- 244-245. oldal
A Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusa, Farkas Mihály a megnyitó beszédét tartja, 1951. Fortepan / Bauer Sándor, 126949
- 256-257. oldal
Hősök tere, 1952. április 4-i ünnepség. Fortepan / Magyar Rendőr, 16748
- 264-265. oldal
Egykori Sztálin tér, Sztálin szobor, 1953 Fortepan / Nagy Gyula, 51885
- 282-283. oldal
Clark Ádám tér és a Széchenyi Lánchíd, 1954. Fortepan / UVATERV, 91632
- 288-289. oldal
Szabadság tér, koszorúzási ünnepség a szovjet hősi emlékműnél, 1955.
Fortepan / Dán Zsuzsanna, 117696
- 298-299. oldal
Badacsony, jobb szélen Nagy Imre, a felvételt a miniszterelnök szüreti látogatásakor, 1956. október 22-én készült.
Fortepan / Kotnyek Antal, 203544

„MA DEMOKRÁCIÁT, HOLNAP SZOCIALIZMUST”

A DIKTATÚRA KIÉPÜLÉSE ÉS MŰKÖDÉSE, 1944–1956

Hetvenöt évvel ezelőtt a Magyar Kommunista Párt (MKP) az 1947-es nemzetgyűlési választásokon tömeges választási csalást követett el. A „kékcédulás választások” néven elhíresült esemény nem tekinthető önmagában álló korszakhatárnak. Sokkal inkább azon folyamat egyik állomásaként értékelhető, melynek során a sztálini Szovjetunió támogatását élvező magyar kommunisták a kizárólagos hatalom magukhoz ragadására törekedtek.

A kötet azt a folyamatot kívánja kronológiai megközelítésből bemutatni, melynek során az MKP megszerezte Magyarországon a totális hatalmat, majd kiépítette és működtette diktatúráját egészen a 1956-os forradalomig. A kiadvány törekszik arra, hogy e tekintetben ismertesse a legfontosabb lépéseket és jelenségeket, s ne csupán a politikai történésekre koncentráljon, hanem érzékeltesse azt is, hogy ez a „valódi rendszerváltás” hogyan hatott a magyar gazdaság, a tudomány és a művészet életére, mindennapjaira.

9

786156

541024

5 500 Ft

